

Inese Runce

# MAINĪGĀS DIVSPĒLES

Valsts un Baznīcas attiecības Latvijā:  
1906–1940



Rīga 2013

UDK 322 (474.3)

Ru 524

Monogrāfija ir sagatavota LU aģentūrā *LU Filozofijas un socioloģijas institūts* un izdota ar Valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)” projekta “Nacionālā un eiropeiskā identitāte” finansiālu atbalstu



Monogrāfija apspriesta LU aģentūras *LU Filozofijas un socioloģijas institūts* Zinātniskās padomes sēdē 2012. gada 19. jūlijā

Recenzenti:

*Dr. hist. eccl.* Andris Priede

*Dr. phil.* Ilona Mičule

*Dr. hist.* Gvido Straube

Literārā redaktore un korektore

Arta Jāne

Maketētāja Margarita Stoka

Vāka dizaina autore Baiba Dūdiņa

Vākam izmantota Rīgas dzelzceļa stacijas t. d. Borku pareizticīgo kapelas fotogrāfija no Latvijas Dzelzceļa muzeja fondiem

© Inese Runce

© Baiba Dūdiņa

© LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2013

ISBN 978-9934-506-07-9

*Šī grāmata ir veltījums  
maniem mīļajiem skolotājiem:  
prof. Glorijai Durkai (Gloria Durka)  
un bīskapam V. E. Antonam Justam*



# SATURS

Ievads .....	7
Avotu un literatūras apskats .....	15
I. nodaļa. VALSTS UN BAZNĪCAS ATTIECĪBU MODEĻI: VĒSTURISKAIS MANTOJUMS.....	44
1.1. Valsts un Baznīcas attiecību teorētiskie modeļi .....	44
1.2. Valsts un Baznīcas attiecību vēsturiskā pieredze pasaulē un Latvijā .....	64
II. nodaļa. VALSTS UN BAZNĪCAS ATTIECĪBAS LATVIJAS TERITORIJĀ: 1906–1918 .....	92
III. nodaļa. VALSTS UN BAZNĪCAS ATTIECĪBAS LR PARLAMENTĀRISMA PERIODĀ: 1919–1934 .....	172
IV. nodaļa. VALSTS UN BAZNĪCAS ATTIECĪBAS LR AUTORITĀRISMA PERIODĀ: 1934–1940.....	264
4.1. Jaunā valsts ideoloģija un Baznīca .....	264
4.2. Situācija Pareizticīgajā Baznīcā .....	282
4.3. Situācija Latvijas Katoļu Baznīcā .....	294
4.4. Situācija Evaņģēliski luteriskajā Baznīcā.....	305
4.5. Valdības attieksme pret “netradicionālajām” konfesijām.....	311
Noslēgums .....	322
Avotu un literatūras saraksts .....	334
Pielikumi .....	346
The vacillating double games. Annotation .....	349
Personu rādītājs .....	362



## IEVADS

Jautājums par valsts un Baznīcas attiecību teorētisko aspektu ir bijis aktuāls kopš brīža, kad cilvēka reliģiskās dzīves institucionalizējās, veidojot Baznīcas (tempļa, svētības u. c.) institūciju formas un neizbēgami nonākot saskarsmē ar pastāvošo iekārtu un valstiskajiem pirmveidojumiem. Reliģiskā apziņa ir viens no būtiskākajiem cilvēces garīgās esamības avotiem. Tā ir cilvēka apziņas vertikāle, kas nodrošina un uztur garīgo eksistenci, un ir organisks cilvēces attīstības fenomens.

Valsts un Baznīcas attiecību pētniecība ir Latvijas vēstures neatņemama paradigma, kura Latvijā dažādu objektīvu politisku apstākļu dēļ bija viena no vispretrunīgāk un vismazāk pētītajām šīs zinātnes jomām. Šī tēma bija aktuāla kopš tiem laikiem, kad pasaules vēsturē sāka veidoties divas vispazīstamākās un vispretrunīgākās institūcijas – valsts un Baznīca. Runājot par valsts un Baznīcas attiecībām, vēsturnieki un teorētiķi, konfrontējot un sintezējot šīs divu varu formas, lieto metaforu “Roma”. Roma – tūkstošu gadu garumā – imperatoru un pāvestu pilsēta, laicīgās un garīgās pasaules centrs, centrs, kur tiekas pasaulīgais un dievišķais: “Abi ceļi – ar nodomu vai netišām – ved uz Romu. Patiesībā Romā meklējams gan to gals, gan sākums.”<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup> Bergrāvs E. Valsts un cilvēks. – Rīga, 2004. – 69. lpp.

Valsts un Baznīcas attiecībām ir relatīvi ass fokusējums Rietumu kristīgajā civilizācijā, jo pasaules vēsturiskajā pieredzē tās radīja lielākoties saspilējumus. Tas ir paradokss, bet valsts un Baznīca (to dažādās izpausmēs un attīstības formās) ir institūcijas, kas bija, ir un būs, tas ir, eksistēs vienmēr un kurām nav iespējams izvairīties vai abstrahēties vienai no otras. Šo institūciju duālo autoritāšu struktūru modeļi visciešāk un visvairāk ir pētīti kristietības vēsturē – vairāk nekā jebkurā citā reliģiskajā tradīcijā pasaulē.

ASV un Rietumeiropā šīs tēmas izpēte kļuva būtiski aktuāla 20. gadsimta otrajā pusē, taču tās pirmie aizsākumi meklējami jau 20. gadsimta 20. gados – tūlīt pēc Pirmā pasaules kara, kad Eiropā, sabrūkot monarhijām, nodibinājās demokrātiski režīmi un veidojās pilsoniskās sabiedrības. Tolaik aktuāli kļuva jautājumi par Baznīcas kā institūcijas un reliģijas kā ideoloģijas lomu jaunajos liberālisma apstākļos un plurālistiskajā sabiedrībā. Pēc Otrā pasaules kara Rietumu pasaulē pētījumu skaits par šo tēmu strauji pieauga, dažādojoties vēstures zinātnes attīstības un pētniecības formām, kā arī Baznīcai mēģinot tikt skaidrībā ar nacistisko un autoritāro režīmu nodarīto ļaunumu.

Latvijas vēstures historiogrāfijā šī tēma ir maz pētīta, ņemot vērā 20. gadsimta dažādu vēsturisko notikumu iespaidu. 20. gadsimta 20. gados bija vērojams aizsākums valsts un Baznīcas attiecību pētniecībai Latvijas vēsturē, taču šīs problemātikas izpēte neiesakņojās dziļāk kā tikai atsevišķās teorētiskās diskusijās par valsts un Baznīcas attiecību juridiskajiem un teoloģiskajiem modeļiem.



Latvijas vēstures zinātnē pēc K. Ulmaņa autoritārā apvērsuma dominēja nacionālisma ideoloģijas iespaids, zināms visa iepriekšējā noliegums. Politiski valsts un Baznīcas attiecību jautājuma pētniecība bija ne tikai nevajadzīga, bet arī bīstama, jo tā nonāca pretrunā ar valsts deklarēto vienotības, latviskuma un stabilitātes principu.

Pēc Otrā pasaules kara padomju okupācijas apstākļos valsts un Baznīcas attiecību pētīšana kļuva par komunistiskās ideoloģijas nedalāmu sastāvdaļu, kurai atbilstoši ideoloģiskajām nostādnēm bija jāpierāda un jāuzsver reliģijas un Baznīcas negatīvā loma un nozīme vēstures notikumu gaitā. Valsts un Baznīcas attiecību tematika historiogrāfijā tika atklāta negatīvā vēsturiskā interpretācijā, bet falsificētā Baznīcas vēsture kļuva par metodi un instrumentu ateisma priekšmeta mācīšanā.

Mūsdienās ir būtiski aktuāli izpētīt iepriekšējo gadsimtu atstāto mantojumu valsts un Baznīcas attiecību vēsturē Latvijā, lai precīzāk konstruētu jaunu valsts un Baznīcas attiecību modeli un vēl jo vairāk – radītu pilnīgāku Latvijas vēstures pētījumu paradigmu.

Šīs monogrāfijas darba **mērķis** – izpētīt valsts un Baznīcas attiecības Latvijā no 1906. gada līdz 1940. gadam, definējot šādus pētnieciskos uzdevumus:

1. izanalizēt valsts un Baznīcas attiecību teorētiskos modeļus;
2. sniegt ieskatu valsts un Baznīcas attiecību vēsturiskajā pieredzē pasaulē un Latvijā;
3. izanalizēt valsts un Baznīcas attiecības Latvijas teritorijā 1906.–1918. gadā;

4. analizēt valsts un Baznīcas attiecības LR parlamentārisma periodā 1919.–1934. gadā;
5. izpētīt valsts un Baznīcas attiecības LR autoritārisma periodā 1934.–1940. gadā.

Darba **hronoloģija** balstās uz vēsturisko notikumu laika līniju un politiskajām atšķirībām konkrētajā laikposmā, respektīvi, Latvijas teritorijā Krievijas impērijas sastāvā pēc 1905. gada cara izdotā manifesta un Tolerances edikta, kā arī LR parlamentārisma periodā un K. Ulmaņa autoritārā režīma laikā. Šādā veidā ar vēsturiski hronoloģiskā principa palīdzību mēģināts izpētīt varbūtējo vēsturiskās kontinuitātes pastāvēšanu.

Darba pirmajā nodaļā aplūkoti galvenie valsts un Baznīcas attiecību teorētiskie modeļi juridiskā, filozofiskā, psiholoģiskā un teoloģiskā šķērsgriezumā, izvērtējot to pastāvēšanu dažādos vēsturiskos laikmetos, atsevišķās reliģiskajās tradīcijās un kultūrās, pievēršot uzmanību galvenokārt Rietumu kristīgās civilizācijas vēsturiskajai pieredzei ASV un Rietumeiropā, jo Latvija vēsturiski bija daļa no šīs globālās kultūras, kā arī parādot islāma valsts un Baznīcas attiecību modeli kā pretmetu kristīgajam. Īsumā apskatīta arī valsts un Baznīcas attiecību pētniecības metožu dažādošanās un tās paradigmātiskās iezīmes. Šī nodaļa parāda valsts un Baznīcas attiecību teorētiskos aspektus un vēsturisko mantojumu, kā arī kļūst par pētījuma teorētisko un metodoloģisko bāzi, lai dziļāk un visaptveroši izvērtētu valsts un Baznīcas attiecību modeļus pasaulē un Latvijā.

I. nodaļā vēsturiskā skatījumā analizēti valsts un Baznīcas attiecību modeļi pasaulē un Latvijā – no kristietības

rašanās un ienākšanas Eiropā, kopš tās vajāšanām un pasludināšanas par valsts reliģiju Romas impērijā Konstantīna Lielā valdīšanas laikā līdz 20. gadsimta sākumam. Analizējot Latvijas situāciju, atsevišķi skatīts Livonijas konfederācijas laikā pastāvošais valsts un Baznīcas attiecību modelis, reformācijas laikmeta ieviestās korekcijas, Zviedrijas un Polijas – Lietuvas karaļu īstenotais Baznīcas politikas vēsturiskais mantojums. Īpaša vērība pievērsta Krievijas impērijas īstenotajai valsts un Baznīcas attiecību politikai kā darba tēmas hronoloģiskā vēsturiskā posma pirmsākumam, analizējot 20. gadsimta sākuma pasaules un Latvijas ekonomiskās un politiskās dzīves attīstības tendences un sabiedriskās dzīves norises, kā arī marksistisko ideju popularitāti.

II. nodaļā aplūkotas valsts un Baznīcas attiecības Latvijas teritorijā 1906.–1918. gadā. Nodaļas ievadā plašāk iztirzāta 1905. gada revolūcijas notikumu gaita Latvijā un to ietekme uz Baznīcas dzīvi. Darbā mēģināts izvērtēt 1905. gada aprīļa un oktobra manifesta ietekmi uz reliģijas politikas gaitu pēcrevolūcijas periodā, īpašu uzsvāru liekot uz padziļinātu t. d. tradicionālo konfesiju un Pareizticīgās Baznīcas, valsts un Baznīcas attiecību izvērtēšanu. Nodaļā izanalizēta Krievijas cariskās valdības īstenotā Baznīcas politika vispārīgās sabiedrības demokratizācijas mēģinājuma procesu ietvaros, kas norisa pēc 1905. gada revolūcijas, izvērtējot atšķirīgo izpratni un pieredzi par valsts un Baznīcas modeļa veidošanos Latvijā un Krievijas impērijā.

Šajā nodaļā analizēta arī Baznīcas politikas reformu gaita Krievijas impērijā, skatot to caur dažādu pušu (Krievijas cariskās valdības, Baltijas guberņu un konkrēto konfesiju) nostājas, attieksmes un mērķu prizmu.

Valsts un Baznīcas attiecību vēsture Latvijas teritorijā no 1906. līdz 1918. gadam pētīta četros atšķirīgos periodos:

1. 1906.–1914. gads – revolūcijas un pēcrevolūcijas laiks;
2. 1914.–1917. gada februāris – Pirmā pasaules kara laiks;
3. 1917. gada februāris – oktobris – Krievijas Pagaidu valdības reformu mēģinājumu laiks;
4. 1917. gada oktobris –1918. gada novembris – boļševistiskā režīma laiks.

Visi šie četri vēstures posmi ir pietiekami atšķirīgi, lai katru to izvērtētu atsevišķi un mēģinātu rast vispārīgās situācijas kopsaucēju, salīdzinot situāciju Latvijā un pārējā Krievijas impērijas teritorijā.

Monogrāfijas III. nodaļā, kas veltīta valsts un Baznīcas attiecību izpētei LR parlamentārisma periodā 1919.–1934. gadā, skatīta Latvijas valsts Baznīcas politikas veidošanās pieredze, īpaši pievēršot uzmanību jautājumam par Baznīcas juridisko šķiršanu no valsts un politiskajām diskusijām Latvijas parlamentā un valdībā par Baznīcas juridisko stāvokli Latvijas Republikā. Viena no aktuālākajām tā laika politiskajām problēmām Latvijā, īpaši reliģisko konfesiju aprindās, bija “katedrāļu jautājums”, kas plaši analizēts Latvijas valdības un Vatikāna noslēgtā konkordāta izpildes procesa ietvaros un Latgales pievienošanas Latvijai šķērsgrīzumā. III. nodaļā analizētas gan tradicionālo, gan lielāko netradicionālo konfesiju attiecības ar Latvijas valsti un to iesaistīšanās politiskajā dzīvē.

IV. nodaļa veltīta valsts un Baznīcas attiecību vēstures analīzei LR autoritārisma periodā 1934. – 1940. gadā. Šajā nodaļā analizētas Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma ideoloģiskās nostādnes, to īpatnības un ietekme uz Baznīcas politikas veidošanos Latvijā pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma. Lai veidotu pilnīgāku skatījumu uz valsts un Baznīcas attiecību modeli, kas radās pēc 1934. gada 15. maija, analizētas gan tradicionālo, gan netradicionālo konfesiju statusa kopīgās un atšķirīgās iezīmes autoritārā režīma laikā.

IV. nodaļa noslēdzas ar 1940. gada 17. jūniju – brīdi, kad Latviju okupēja PSRS, pārtraucot valsts neatkarību un kardināli mainot valsts un Baznīcas attiecību modeli.

Valsts un Baznīcas teorētisko un vēsturisko modeļu analīzē lietotas starpdisciplināro zinātņu metodes. Reliģiju vēsturē un zinātnē jēdziens “baznīca” ir saistīts tieši ar kristietību. Tas var būt apzīmējums gan kāda noteiktai kristiešu grupai, gan kristiešu kopumam un reliģiskai celtnei. Jēdziens “Baznīca” monogrāfijas tekstā lietots plašākā nozīmē, attiecinot to arī uz nekristīgajām reliģiskajām konfesijām, izmantojot tradicionālo pieeju, kas balstās Jaunās Derības grieķu valodas tekstā, kad jēdziens *ἐκκλησία* (baznīca vai sapulce) tiek lietots, apzīmējot ikvienu reliģisko kopienu.

Monogrāfija ir tapusi uz promocijas darba bāzes, kas tapa LU Vēstures un filozofijas fakultātē 2000.–2008. gadā (zinātniskais vadītājs Dr. hist. Aleksandrs Gavriļins). Pētījuma metodoloģiskā bāze izstrādāta un teorētiskās studijas īstenotas ASV Fordamas Universitātē 2004. un 2006. gadā, pateicoties Reliģijas un reliģijas izglītības maģistra skolas labvēlībai un LEDF (Latvian Education Development Fund) stipendijai.

Esmu pateicīga gan LU VFF, gan Fordamas Universitātes profesoriem par uzticību un palīdzību pētījumu tapšanā, muzeja “Ebreji Latvijā” un LU Filozofijas un socioloģijas institūta kolēģiem – par atbalstu, šīs grāmatas redaktoriem un recenzentiem – par ieguldītajām pūlēm un darbu, bet tuviniekiem un draugiem – par ticību un “pleca sajūtu”.

## AVOTU UN LITERATŪRAS APSKATS

Monogrāfijā “Valsts un Baznīcas attiecības Latvijā 1906–1940” izmantoti gan publicētie, gan arī nepublicētie vēstures avoti.

### I. Avoti

#### **Nepublicētie avoti**

No nepublicētajiem avotiem izmantoti Latvijas Valsts Vēstures arhīva (LVVA) materiāli – 1370., 3235., 5485., 7469., 6636. un 633. fonds.

1370. fondā<sup>2</sup> ir iekļauti Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu pārvaldes (no 1935. gada – Baznīcu un konfesiju departamenta) materiāli par šīs institūcijas darbību no 1919. līdz 1940. gadam. Šajā fondā ir apkopots plašs materiāls par Garīgo lietu pārvaldes darbību, sarakste ar konfesijām un citām valsts pārvaldes sistēmas struktūrām, statistiskā un juridiskā informācija, draudžu un atsevišķu personu sūdzības, vēstules, metrikas, informācija par finansiālo pabalstu izsniegšanu un saņemšanu, kā arī citi ar reliģisko konfesiju darbību Latvijā saistīti dokumenti. Ievērojamu šī fonda daļu veido budžeta pārskati par katru finansiālās darbības gadu no 1919. gada līdz pat 1940. gadam – līdz padomju

---

<sup>2</sup> Iekšlietu ministrijas Baznīcu un konfesiju departaments. 1919.–1940. gadā.

okupācijai, kad Baznīcu un konfesiju departamentu likvidēja, kā arī protesta vēstules par katedrāļu un konkordāta jautājumu izskatīšanu parlamentā un valdībā. Pārskati par departamentam un konfesijām piešķirto naudu un tās izlietojumu ir visai fragmentāri un nepilnīgi, tāpēc ir sarežģīti izsekot līdz piešķirtajām naudas summām, darbības gadiem un atskaitēm. Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu pārvaldes finansiālie un cilvēkresursi 20. gadsimta 20.–30. gados bija ierobežoti, šī institūcija nekad nevarēja izcelties ar lielu darbinieku skaitu. Tikai vēlākos – pēcapvērsuma gados algoto darbinieku skaits ievērojami pieauga. Ņemot vērā šos apstākļus, var izskaidrot nepilnības fonda dokumentācijā. Arī par 1940. gada pirmo pusi izpaliek plašāka dokumentācija par departamenta darbību, visdrīzāk tas skaidrojams ar haotisko institūcijas pārņemšanu un likvidēšanu, informācijas iznīcināšanu utt., kas risinājās tūlīt pēc padomju okupācijas 1940. gada jūnijā un jūlijā. Šie arhīva materiāli, kur ir atrodamas arī protesta vēstules, ietver visu ieinteresēto un iesaistīto pušu attieksmi un viedokli par konkrēto problēmu, protestējot pret valdības īstenoto reliģijas politiku, šeit ir atrodami materiāli arī par valsts un valdības reakciju uz protestiem. Šajā fondā ir atrodams plašs dokumentu klāsts par reliģiskajām konfesijām, valsts piešķirto budžeta līdzekļu izmantošanu, kā arī Baznīcas institūciju pārskati par paveikto.

Fonda materiāli ietver lielākoties objektīvu, “bezpartijisku” informāciju, kā arī atklāj vispārīgo valstisko nostāju, it īpaši tas attiecas uz dokumentiem par 1919.–1934. gadu. Materiāli par laikposmu no 1934. līdz 1940. gadam ir subjektīvāki, jo lielākā to daļa vairāk raksturo tieši K. Ulmaņa



valdības īstenoto politiku, veikto autoritārā režīma ideoloģijas popularizēšanu, vadonības kulta slavināšanu un nevis Baznīcas nostājas analīzi. Sākot ar 1938. gadu, fondā atrodama informācija lielākoties ir “oficiāla” un vispārīgi lietišķa, ko var skaidrot gan ar autoritārā režīma birokrātiskās mašīnērijas iestrādāšanos, gan ar valsts un Baznīcas attiecību veidošanās procesa ievirzīšanos zināmā gultnē, kur viss bija ļoti strukturēts un iepriekš paredzams.

Šajā fondā atrodami materiāli ir samērā labi sistematizēti, informācija precīzi apkopota un veikta tās atlase, ļoti bieži par aktuāliem jautājumiem ir vākti preses materiāli, veidots preses apskats utt. Taču, analizējot kopumā šajā fondā atrodamos dokumentus, var secināt, ka tie ietver lielākoties informācijas klāstu par attiecībām ar t. d. tradicionālajām konfesijām – luterāņu, katoļu, pareizticīgo, kā arī ar dažām vēsturiski “privileģētākām” netradicionālajām – Mozus ticīgo un vecticībnieku – konfesijām. Acīmredzami Latvijas valsts un valdības institūciju uzmanība visvairāk bija pievērsta attiecību veidošanai ar t. d. tradicionālajām konfesijām un “vēsturiskajām” konfesijām, atstājot ēnā attiecības ar pārējām – t. d. netradicionālajām konfesijām.

3235. fondā<sup>3</sup> ir iekļauti Iekšlietu ministrijas Drošības policijas jeb t. d. Politiskās pārvaldes aģentūras materiāli, kas sniedz plašu informāciju par valsts institūciju interesi un kontroli pār Baznīcā notiekošo, kā arī parāda slēpto informāciju par noskaņojumu dažādu konfesiju un “sektu” iekšienē gan laikā no 1920. līdz 1934. gadam, gan arī laikā no 1934. līdz 1940. gadam. Līdz 1934. gada apvērsumam

---

<sup>3</sup> Politiskās pārvaldes fonds.

Drošības policijas uzmanības lokā konfesijas un to organizācijas nonāca ļoti maz un fragmentāri, kā arī netika veikta sistemātiska šo institūciju un garīdzniecības kontrole. Materiāli par 1934.–1940. gadu ir daudz plašāki un apjomīgāki, kas liecina par K. Ulmaņa valdības īpašo piesardzību un kontroli pār Baznīcā notiekošajiem procesiem. Atsevišķās lietās ir apkopota dažādu virzienu, t. d. sektu, politisko strāvojumu darbības analīze, ziņojumi, statistika, avižu izgriezumi, kartotēkas un fotogrāfijas. Fondā atrodas plaši materiāli par poļu, lietuviešu un katoļu kustībām, “latgaliešu separātistiem”, ebreju aktivitātēm, Dievturu draudzi un krievu monarhistu darbību Latvijā. Visplašākais materiālu klāsts, kam ir noteikta saikne ar valsts un Baznīcas attiecību problemātiku Latvijā, ir par katoļu kustībām, t.d. latgaliešu separātistiem, arhibīskapa Jāņa slepkavību un ar to saistītajiem procesiem Pareizticīgajā Baznīcā. Šis fonds, kaut arī ir viens no unikālākajām avotu grupām ar plašu un arī maz pētītu materiālu klāstu, lielā mērā tomēr ir subjektīvs, jo Politiskās pārvaldes darbība, it īpaši pēc 1934. gada 15. maija, bija vērsta uz valdības politikas nostiprināšanu un Baznīcas stingru kontroli un novērošanu. Pēc 1934. gada 15. maija Politiskā pārvalde kļuva par vienu no svarīgākajām valstiskajām institūcijām, kas balstīja un potenciāli sargāja autoritāro K. Ulmaņa režīmu. Analizējot dažādus Politiskās pārvaldes aģentu ziņojumus, kuri lielākoties bija no Baznīcu aprindām, bija iespējams atrast vienojošu informāciju, kas papildina zinātniskā darba saturu ar “slēptākajām” problēmu norisēm un kas palīdz radīt pilnīgāku notikumu gaitas atspoguļojumu. Taču, salīdzinot ar pārējiem avotiem, šīs avotu grupas materiāli ir vieni no subjektīvākajiem, jo valdībai nepiecie-

šamā informācija lielākoties tika vākta un novērošana veikta atbilstoši valdības interesēm.

5485. fonda<sup>4</sup> ir iekļautas lietas, kas attiecas uz Saeimā skatītajiem likumdošanas jautājumiem par atsevišķu konfesiju darbību Latvijā: noteikumi, grozījumi, papildinājumi, kā arī pareizticīgo un vecticībnieku frakciju kandidātu saraksti un uzsaukumi vēlētajiem. Jāatzīmē, ka šī fonda materiālos ir pētījuma problemātikai vērtīgas ziņas un šeit ir gūstama tieša informācija par likumdošanas jautājumiem, to norisi un procesu, kas it īpaši noder, analizējot valsts un Baznīcas attiecību juridisko aspektu; taču materiāli par šī pētījuma tematiku ir fragmentāri, izkaisīti un saistāmi tikai ar atsevišķiem tematikas aspektiem, piemēram, ar kristīgo partiju darbību Saeimā u. c.

7469. fonds<sup>5</sup> ietver Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Sinodes aprakstus, taču šo materiālu lielāko daļu veido atsevišķu draudžu dokumentācija un ar to dzīvi saistītās lietas. Šis fonds ietver pētījuma tēmai noderīgu informāciju: par Sinodes darbību arhibīskapa Jāņa (Pommerā) laikā, Pareizticīgās Baznīcas pabalstu lietām, saraksti starp Pareizticīgās Baznīcas un Latvijas valsts pārvaldes institūcijām, kā arī materiālus par Baznīcas autonomijas problēmu. Plaša informācija ir iegūstama lietās par Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Metropolijas izveidošanu un par aktualitātēm jauna arhibīskapa ievēlēšanas gaitā. Fonda materiāli dod iespēju dziļāk ieskatīties Latvijas Pareizticīgās Baznīcas un tās pārvaldes institūciju valsts un Baznīcas politikas veidošanā, kā

---

<sup>4</sup> Latvijas Republikas Saeimas fonds.

<sup>5</sup> Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Sinodes fonds.

arī parāda valsts attieksmes iezīmes, īpaši atsevišķos svarīgos jautājumos Baznīcas juridiskā statusa un arhibīskapa izraudzīšanas lietās. Taču visbiežāk, lai spētu izanalizēt un izdarīt secinājumus par šo problēmu būtību, šajā fondā atrodami materiāli ir jāskata kopā ar valsts institūciju fonda materiāliem.

633. fondā<sup>6</sup> ir informācija par Latvijas Romas Katoļu Baznīcas kūrijas darbību un tajā iekļautas lietas par Latvijas un Vatikāna konkordāta izstrādāšanu, vienošanos un ratificēšanu, dažādas statistiskas ziņas par Katoļu Baznīcu un tās draudzēm, Romas pāvestu un Latvijas Romas Katoļu Baznīcas bīskapu sarakste, sarakste ar valsts institūcijām, dažādi arhibīskapa un valdības rīkojumi, kas attiecas uz Baznīcas dzīvi, kā arī norēķini par valsts piešķirtajiem pabalstiem. Visplašākais materiālu klāsts ir tieši par konkordāta jautājumu, tas ir apkopots atsevišķās lietās un atklāj Latvijas Katoļu Baznīcas viedokli par valstī notiekošo. Taču, analizējot kopumā, šajā fondā atrodami materiāli vairāk attiecas uz Latvijas Katoļu Baznīcas iekšējās dzīves organizāciju un pastorālo lietu kārtošānu. Dokumentācija ir fragmentāra, tajā visai skopi atspoguļota pētījuma tematika, ko visdrīzāk var izskaidrot ar 20. gadsimta 20.–30. gadu kūrijas vadības darba nepilnībām, jo Latvijas Katoļu Baznīca bija diezgan jauna reliģiska institūcija, bez iepriekšējās pieredzes pārvaldes lietās.

6636. fondā<sup>7</sup> ir apkopoti Evaņģēliski luteriskās Konsistorijas lietu materiāli, kurus var sagrupēt vēl sīkāk – vācu

<sup>6</sup> Rīgas Metropolijas arhidiecēzes un kūrijas arhīvs. 1918.–1942. g.

<sup>7</sup> Latvijas Evaņģēliski-luteriskās Baznīcas virsvaldes fonds.

luterāņu draudžu pārvaldes un latviešu luterāņu pārvaldes lietu grupās. Fondā pieejamo materiālu liela daļa atspoguļo vācu luterāņu draudžu darbību. Vācu luterāņu draudžu un bīskapa institūcijas darbība ir redzama fragmentāri, to var izskaidrot ar vācu tautības Latvijas iedzīvotāju steidzamo pārvietošanu 1939.–1940. gadā un arhīvu dokumentu zudumu.

Īpaši plaši šī fonda avoti ataino katedrāļu jautājuma problemātiku un tās risināšanas gaitu gan Jēkaba, gan arī Doma katedrāles lietās. Fondā ietverti materiāli par dažādiem Saeimā izskatītajiem jautājumiem, laju darbības atspoguļojumu. Fonda materiālu ievērojamākā daļa vēsta par protestiem pret valsts īstenoto Baznīcas politiku Latvijā 1920.–1934. gadā. Tas atklāj gan vācu luterāņu, gan arī latviešu luterāņu attieksmi pret aktuālajām problēmām, it īpaši Doma baznīcas jautājumā. Kopumā var droši apgalvot, ka šajā fondā atrodami materiāli atspoguļo valsts un Evaņģēliski luteriskās Baznīcas attiecību aspektus Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados.

6988. fondā<sup>8</sup> ir atrodams Vidzemes superintendenta institūcijas lietas no 1521. līdz 1916. gadam. Lai arī fonda materiāli aptver lielu laika posmu, tajā ir atrodams neliels lietu skaits – 403 vienības. Fonds ietver lielākoties materiālus par Luterāņu Baznīcas iekšējās dzīves un pastorālā darba organizāciju (1906.–1922. gadā). Ļoti maz šeit atrodami materiāli par šī pētījuma tematiku, izņemot atsevišķas lietas, kurās atspoguļota latviešu luterāņu draudžu dzīve Krievijā un vispārīgās cenzūras ieviešana Pirmā pasaules kara laikā, kam stingri bija pakļauta arī Baznīca un tās institūcijas.

---

<sup>8</sup> Vidzemes superintendenta fonds. 1521–1922.

Krievijas Valsts Vēstures Arhīva (KVVA, Sanktpēterburga) 821. fondā<sup>9</sup> ir atrodami Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu departamenta materiāli no 1832. gada līdz 1917. gadam. Svešticībnieku Garīgo lietu departamentu Krievijas impērijā izveidoja 1832. gadā nolūkā pārvaldīt “nepareizticīgo” jeb svešticībnieku konfesijas. Tas tika pakļauts Krievijas Iekšlietu ministrijai. Šīs institūcijas priekšgalā atradās direktors, sākotnēji departamentā bija izveidotas trīs nodaļas:

1. nodaļa – Romas katoļu un grieķu uniātu kolēģija;
2. nodaļa – protestantu, armēņu-gregoriāņu, musulmaņu, jūdu un budistu reliģiju kolēģija;
3. nodaļa – tiesu, finanšu un kadru jautājumu kolēģija.

Departamentā izskatīja lietas par garīgo institūciju vadības un locekļu iecelšanu un atlaišanu, finanšu kontroli, gada pārskatu sastādīšanu par garīgo institūciju darbību, notika instrukciju izstrāde, kā arī sūdzību un vēstulu izskatīšana. 1848. gadā izveidoja rabīnu komisiju, kas izskatīja strīdīgos jautājumus par jūdaismu, bet 1854. gadā departamentu reorganizēja un izveidoja divas nodaļas. 1880. gadā departaments saskārās ar kārtējo reorganizāciju – tas tika izslēgts no Iekšlietu ministrijas nomenklatūras. Tika nodibināta patstāvīga institūcija, kuru pārraudzīja ar ministra funkcijām deleģēts galvenais ministrijas departamenta priekšnieks, bet šāda sarežģīta birokrātiskā shēma nepastāvēja ilgi, jau 1881. gadā departamentu atkal iekļāva Iekšlietu ministrijas sastāvā. Katru gadu departamenta birokrātiskā struktūra tika mainīta, līdz beidzot 1916. gadā tajā jau bija radītas septiņas nodaļas, kuras sīki pārzināja un kontrolēja katras

---

<sup>9</sup> Departament duhovnih del inostrannih veroispovedanij MVD.

konfesijas darbību, kā arī veica organizatoriskās funkcijas, veidojot valsts un Baznīcas attiecību politiku Krievijā. Katru gadu strauji pieauga ierēdņu skaits, paplašinājās dokumentācijas apjomi un veiktās funkcijas. Pēc Februāra revolūcijas Krievijā – 1917. gada augustā tika nodibināta Ticības lietu ministrija, kas pārņēma Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu departamenta funkcijas, taču tā pastāvēja tikai nepilnus divus mēnešus, jo pēc boļševiku Oktobra apvērsuma šo institūciju slēdza.<sup>10</sup>

Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu departaments bija centrālā vidutājainstitūcija, kuras rīcībā nonāca svarīgākā informācija par valsts īstenoto Baznīcas politiku un konfesiju dzīvi Krievijas impērijā. Citas valstiskās iestādes, kuru darbības laukā nonāca lietas, kas bija arī Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu departamenta kompetencē, sūtīja to norakstus šai institūcijai.

Fonda oficiālajos un arī neoficiālajos dokumentos, piemēram, slepenos sūtņu un aģentu ziņojumos, denunciācijās ir svarīga informācija par Krievijas valsts attieksmi pret t. d. svešticībnieku konfesijām. Taču materiālu atlasī prātina to neprecīzā sistematizācija vai vispārīgā pieeja, kas acīmredzami bija saistīta ar ierēdņu nezināšanu jautājumos par atsevišķiem vēsturiskiem un reliģiskiem aspektiem, gan arī ar valdības iestāžu lielo interesi par atsevišķām konfesijām un reģioniem. Fonda materiālu lielu daļu veido Romas Katoļu Baznīcas lietas, jo īpaši Polijas jautājuma aspektā. Ļoti bieži materiāli par Latvijas katoļiem ir atrodami Polijas katoļiem

---

<sup>10</sup> Gosudarstvennoŝj Rossiji. Slovarj-spravočnik. Kņiga 2. – Moskva, 2000. – S. 31.

veltītajā dokumentācijā, nereti pat Lietuvas un Baltkrievijas katoļu diecēzes automātiski tikušas ierindotas Polijas Katoļu Baznīcas “sastāvā”. Stingri tika kontrolētas Vidzemes un Kurzemes luterāņu konsistorijas un to darbības, taču fondos tikpat kā neparādās Krievijas Evaņģēliski luteriskās Ģenerāl-konsistorijas materiāli.

Fonda dokumentu liela daļa ir saistīta ar dažādiem vēsturiskiem notikumiem. Šeit īpaši jāuzsver materiālu kopums par 1905.–1907. gada revolūcijas notikumiem Krievijā, baznīcu demonstrācijām, patronāta tiesību jautājumu, kā arī cita nozīmīga informācija. Tāpat jāatzīmē sadaļa, kas attiecas uz “protestiem” pret valdības īstenoto ticības politiku. Departamenta ierēdņi stingri kontrolēja svešticībnieku konfesiju noskaņojumu, īpaši jautājumā par viņu attieksmi pret pareizticību, caru un valdības īstenoto politiku.

796. fonds<sup>11</sup> – Sinodes kancelejas fonds – ir plašs avotu kopums, kas ietver dažāda rakstura avotus par Krievijas impērijas Baznīcas iekšējo dzīvi un darbību, kā arī attiecībām ar valsti. Svarīgu liecību par attiecīgo laika posmu un pētāmo tematiku nav daudz, tās ir ļoti fragmentāras un izkaisītas. Baltijas guberņu Pareizticīgās Baznīcas institūcijām nebija atsevišķas dokumentācijas aprites, taču no šajā fondā atrodamajiem dokumentiem var iegūt informāciju par Pareizticīgās Baznīcas Latvijā finansiālo stāvokli un sarežģīto birokrātisko formalitāšu kārtošānu, lai uzlabotu sava pastorālā darba efektivitāti. Taču lielākā daļa šeit atrodamo avotu ir par citu Krievijas guberņu un nevis Latvijas Pareizticīgās Baznīcas vēsturi.

---

<sup>11</sup> Fond Kanceļariji Sinoda.



## Publicētie avoti

No publicētajiem avotiem darbā izmantotas Latvijas Statistiskās gadagrāmatas,<sup>12</sup> kurās apkopoti dati par konfesionālo stāvokli, ticīgo skaitu un to svārstībām un dinamiku Latvijā 1920.–1940. gadā, taču šī informācija ir vairāk vispārīga un nesniedz sīku un detalizētu pārskatu, it īpaši par mazskaitlīgākajām reliģiskajām konfesijām.

Analizējot P. Stučkas valdības īstenoto Baznīcas politiku, pētījumā izmantots Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas dekrētu un rīkojumu krājums,<sup>13</sup> kas sniedza ieskatu par boļševistiskās valdības nostāju pret reliģiskajām konfesijām un organizācijām Latvijā 1919. gadā. Šajā krājumā ir apkopoti visi P. Stučkas valdības 1919. gadā pieņemtie likumi un izdotie rīkojumi par ekonomiskās un politiskās dzīves organizācijas veidošanu, to skaitā arī daži likumi un rīkojumi, kas skar valsts un Baznīcas attiecības.

Vēl vienu darbā izmantoto publicēto avotu grupu veido likumi un valdības rīkojumi, kas publicēti Latvijas Republikas valdības oficiālajā laikrakstā “Valdības Vēstnesis”.<sup>14</sup> Šeit var atrast pieņemtos reglamentējošos likumus un noteikumus par konfesiju darbību Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados, taču tie nesniedz iespēju spriest par likuma pieņemšanas cēloņiem un vispārīgo noskaņojumu Saeimā.

Ievērojamu daļu no vēstures avotiem pārstāv Latvijas Satversmes Sapulces un Latvijas Republikas I–IV Saeimas

<sup>12</sup> Latvijas Statistiskā gadagrāmata 1920. gads. – Rīga, 1921. – 319 lpp.

Latvijas Statistiskā gadagrāmata 1930. gads. – Rīga, 1931. – 511 lpp.

<sup>13</sup> Latvijas Sozialistiskās Padomju Republikas dekretu un rihkojumu krahjums. Nr. 1. – Rīga, 1919.

<sup>14</sup> Valdības Vēstnesis. – Rīga, 1920–1940.

sēžu stenogrammas,<sup>15</sup> kas sniedz apjomīgu avotu klāstu par parlamentārisma perioda politiskajām norisēm, atsevišķu likumprojektu izskatīšanas un pieņemšanas gaitu, politisku partiju un frakciju darbību un to nostāju pret Baznīcu Latvijā, kā arī dažādu kristīgo partiju frakcijām, to politiskajām interesēm un savstarpējām attiecībām ar kreiso partiju pārstāvjiem. Stenogrammu materiāli sniedz iespēju dziļāk izanalizēt problēmu būtību, notikumu gaitu un palīdz izprast cēloņus konkrētās problēmas ģenēzē. Saeimas sēžu stenogrammas ir sistematizēts materiālu krājums, bet tas sniedz tikai virspusīgu informāciju par politiskajiem noskaņojumiem parlamentā, palīdz izprast attiecīgās politiskās partijas vai atsevišķu politiķu viedokli jautājumos par valsts un Baznīcas attiecību juridisko pusi, bet nedod iespēju izdarīt pilnīgus secinājumus par valsts un Baznīcas attiecību politikas veidošanas un īstenošanas procesu.

Lai noskaidrotu attiecīgā laika sabiedrības un politisko grupu vispārīgo nostāju konkrētos jautājumos, darbā izmantotas publikācijas gan konfesionālajos izdevumos, gan arī sekulārajā presē, tas dod iespēju izprast sabiedrības nostāju pret notiekošajiem valsts un Baznīcas attiecību procesiem.

Laikraksts “Jaunākās Ziņas” (1920–1940) iznāca kopš 1911. gada sešas reizes nedēļā. Tas bija sabiedriski politisks laikraksts, kura galvenais redaktors bija A. Benjamiņš, bet izdevēja – E. Elka (E. Benjamiņa). Šo laikrakstu uzskatīja par vienu no populārākajiem, ietekmīgākajiem un solidākajiem

<sup>15</sup> LR I Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1923–1925.  
LR II Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1925–1928.  
LR III Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1928–1931.  
LR IV Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1931–1934.

masu mediju pārstāvjiem Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados. Laikrakstā salīdzinoši bieži rakstīja par valsts un Baznīcas attiecību problemātiku Latvijā, raksti bija samērā atturīgi, redakcija ieņēma zināmas novērotāja pozīcijas, publicējot dažādu politisko aprindu uzsaukumus un oficiālās vēstules, taču kopumā vairāk paužot latviešu centrisko un labējo politisko aprindu viedokļus.

Laikrakstu “Latvis” (1921–1934) dēvēja par bezpartijisku, nacionālu izdevumu politikai, tautsaimniecībai, zinātnei un mākslai, kas iznāca katru dienu, izņemot pirmdienas, tā vadībā bija A. Bergs un A. Dauge. Šis laikraksts bija A. Berga Nacionālās partijas oficiozs un 1934. gadā pēc valsts apvērsuma to slēdza, jo A. Berga uzskati nesaskanēja ar K. Ulmaņa politiku. Avīze vairāk bija latviešu labējās pilsonības preses pārstāve. Valsts un Baznīcas attiecību tematika laikraksta publikācijās bija skarta samērā bieži, jo īpaši aktualizēts bija “katedrāļu jautājums” un Doma baznīcas īpašuma problēma. Labējais latviešu pilsoniskais laikraksts asi kritizēja valdības īstenoto politiku “konfesionālo karu” jautājumā un negatīvi uzstājās pret vācu luterāņu protestiem Doma baznīcas sakarībā.

Laikraksts “Pēdējā Brīdī” (1927–1936) iznāca darb dienās, to uzskatīja par “Jaunāko Ziņu” lielāko konkurentu. Laikraksts oficiāli pozicionēja sevi kā bezpartijisku, taču to izdeva Latvijas Zemnieku Savienībai tuvu stāvošās aprindas. Laikraksta izdevējs bija a/s “Brīdis”, bet lielākais akcionārs – P. Brunners, kas 1931. gadā nopirka šo avīzi. Laikraksts centās oficiāli atspoguļot politiskos notikumus valstī, izceļot LZS aktuālos jautājumus un izgaismojot tās politisko nostāju, taču valsts un Baznīcas attiecību politika

avīzes publikācijās cilāta salīdzinoši reti, ko var izskaidrot ar šīs problēmas strīdīgāko jautājumu risināšanu lielākoties tad, kad valdību vadīja LZS un tās koalīcijas politiskie spēki.

Laikraksts “Brīvā Zeme” (1920–1934) iznāca katru darbdienu, tā metiens bija 4000–18000 eksemplāri. To raksturoja kā Latvijas Zemnieku partijas avīzi ar skatu uz latviešu zemniecības interešu aizstāvību – laikraksts nodarbojās ar LZS politiskās platformas popularizēšanu, izceļot LZS aktuālos jautājumus un izgaismojot tās politisko nostāju, taču valsts un Baznīcas attiecību politika laikraksta publikācijās apskatīta reti, jo šīs problēmas strīdīgākos jautājumus risināja lielākoties tad, kad valdību vadīja LZS un tās koalīcijas politiskie spēki.

“Latgolas Vārds” (1919–1940) bija populārākā latgaliski iznākošā avīze. Sākotnēji tā bija Latgales Kristīgo zemnieku savienības avīze, bet pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma tā kļuva par katoļu zemnieku laikrakstu. Tas bija Latgales latviešu intelektuālākais laikraksts, kurā strādāja daudzi zināmi Latgales inteliģences pārstāvji, bet galvenā redaktora amatā lielākoties bija kāds katoļu garīdzniecības pārstāvis. Līdz savai ekskomunikācijai šīs avīzes idejiskais tēvs bija Francis Trasuns. Viena no centrālajām laikraksta publikāciju tēmām bija valsts un Baznīcas attiecības, īpaši Latvijas Romas Katoļu Baznīcas attiecības ar Latvijas valsti. Garīdzniecības pārstāvji, katoļu politiķi un katoļu inteliģence dzīvi pauda savu nostāju publikācijās, īpaši “katedrāļu jautājumā”, par konkordāta noslēgšanu, Katoļu Baznīcas tiesisko stāvokli Latvijas valstī utt. Arī pēc K. Ulmaņa apvērsuma 1934. gada 15. maijā laikraksts saglabāja izteikti katolisku orientāciju,

paužot arī simpātijas K. Ulmaņa valdībai un tās īstenotajai Baznīcas politikai.

“Jaunā Dienas Lapa” (1905–1918) bija atjaunotais sociāldemokrātiski orientētās latviešu inteliģences laikraksts, kas aizguva nosaukumu no sava priekšgājēja – slēgtās “Dienas Lapas” (un arī turpmāk vairākkārt mainīja nosaukumu). Laikraksts iznāca līdz 1915. gadam Rīgā katru darbdienu. Laikraksta populārākie temati bija tālaika sabiedriski politiskās dzīves analīze, kas visbiežāk nonāca konfliktā ar cara valdības cenzūru. Šī laikraksta slejās (līdz 1908.–1909. gadam) salīdzinoši daudz bija rakstīts par Baznīcas politiku Krievijas impērijā un Latvijas teritorijā, lielāku uzsvāru liekot uz Evaņģēliski luteriskās Baznīcas juridiskā statusa problēmu Vidzemē un Kurzemē, kā arī patronāta jautājumu. Tā kā šis laikraksts bija kreisi orientēts, valsts un Baznīcas attiecības tika atspoguļotas caur sociāldemokrātu politisko uzskatu prizmu.

“Svētdienas Rīts” (1920–1940) bija Latvijas Evaņģēliski luterisko draudžu laikraksts, kuru izdeva Evaņģēliski luteriskās Baznīcas Virsvalde. Tas iznāca reizi mēnesī un pārstāvēja Luterāņu Baznīcas oficiālo viedokli. Sākotnēji Avīze bija Luterāņu Baznīcas iekšējās misijas laikraksts, kas vairāk nodarbojās ar teoloģisko un pastorālo jautājumu analīzi, bet 1923. gadā tas pārtapa par Baznīcas Virsvaldes izdevumu, paužot oficiālo Luterāņu Baznīcas vadības nostāju. Šis laikraksts diezgan daudz publicēja rakstus par valsts un Baznīcas attiecībām, konkrēti, – par valsts attieksmi pret Luterāņu Baznīcu Latvijā, īpaši līdz 1934. gada 15. maijam, paužot luterāņu oficiālo nostāju konkrētajā politiskās dzīves procesā.

Reliģiski sabiedrisks žurnāls “Katoļu Dzeive” (1926–1940) iznāca latgaliešu rakstu valodā un to izdeva Latvijas Katoļu Baznīcas kūrija. Galvenā redaktora amatā bija katoļu garīdznieks, arī žurnāla redakcijā bija vienīgi katoļu garīdzniecības pārstāvji. Žurnālā publicēja ne tikai reliģiskus, bet arī laicīga satura rakstus par vēsturi un literatūru. Viena no centrālajām tēmām, īpaši pirms 1934. gada apvērsuma, bija bieži publicētie sabiedriski politiskie apskati, to skaitā valsts un Baznīcas attiecību problemātikā.

“Gaisma” (1905–1906) – vēsturiski pirmā latgaliešu avīze, kas iznāca pēc drukas aizlieguma atcelšanas Latgalē 1904. gadā. Laikraksts iznāca Pēterburgā, tās priekšgalā atradās Fr. Kemps. Avīzei bija plašs noiets gan Latgalē, gan Krievijā, kur dzīvoja diezgan lielas latgaliešu diasporas. Publikācijas veltītas sabiedriskām, politiskām, reliģiskām un kultūras tēmām. Svarīgākās ziņas redakcijai sūtīja no dažādām Latgales vietām, to veica lielākoties vietējie latviešu vai lietuviešu katoļu garīdznieki. “Gaisma” bija Latgales atmodas sākuma posma centrālais laikraksts, kas ne tikai popularizēja ideju par Latgales apvienošanos ar pārējo Latviju, bet tās ievērojamākie pārstāvji bija arī cieši iesaistīti apvienošanas procesa uzsākšanā, kuras priekšgalā nostājās latviešu katoļu garīdzniecības pārstāvji.

Reliģiski ētiskais žurnāls “Vairogs” (1938–1940) iznāca neregulāri, tā izdevējs bija Evaņģēliski luteriskās Baznīcas virsvalde, redaktors – A. Virbulis. Šī žurnāla publikāciju loks bija saistīts galvenokārt ar reliģisku un ētisku problēmu iztirzāšanu, bet daži raksti bija veltīti arī Latvijas dzīves sabiedriski politiskajiem aspektiem, valsts un Baznīcas attiecību tematikai, īpašu uzmanību veltot simpātījām pret autoritāro valdību.

“Vairogs” (1921–1923) – reliģiski sabiedrisks laikraksts, kuru izdeva Latvijas Katoļu savienība, redaktors Ā. Ābeltiņš, bet šī žurnāla publikācijās iztīrāja galvenokārt reliģiskas un ētiskas problēmas, bet daži raksti bija veltīti sabiedriski politiskiem aspektiem, to skaitā arī valsts un Baznīcas attiecību tematikai.

“Rigasche Rundschau” (1920–1939) – vācbaltiešu aprindu centrālais laikraksts, dienas avīze, liberālās un intelektuālās Latvijas vācu sabiedrības preses izdevums, kura redaktors bija Saeimas deputāts P. Šīmanis. Avīze stingri aizstāvēja mazākumtautību un valodu politiku Latvijā un Eiropā. “Rigasche Rundschau” bija savi korespondenti lielākajās Eiropas pilsētās, īpaši vācu kultūras un valodas ietekmes telpā. Kā uzskatīja pats laikraksts, tad šī bija lielākā vācu valodā iznākošā dienas avīze Eiropā un intelektuālākais preses izdevums Latvijā, to lasīja ne tikai vācieši, bet arī latviešu un ebreju inteliģence.<sup>16</sup> Valsts un Baznīcas attiecību tematikai Latvijā laikraksts pievērsa visai lielu uzmanību, sevišķi “katedrāļu jautājumam” un jautājumam par Doma baznīcas juridisko statusu. Laikraksts puda liberālo Latvijas vācu politisko aprindu nostāju, kas simpatizēja idejai par valsts un Baznīcas nošķiršanu un Baznīcas dzīves suverenitāti. Liberālās politiskās aprindas puda simpātijas vācu luterāņiem, cīnījās par īpašuma saglabāšanu un šajos jautājumos meklēja sabiedrotos vācu kultūras areālā.

“Kirchenblatt” (1923–1939) – vācu Evaņģēliski luteriskās kopienas valdes reliģiskais izdevums – iznāca neregulāri

---

<sup>16</sup> Treijs R. Latvijas Republikas prese. 1918–1940. – Rīga, 1997. – 523. lpp.

un to slēdza pēc baltvācu repatriācijas. Tā publikācijās bija atspoguļots vācu luterāņu draudžu viedoklis sabiedriski politiskajos un reliģiskajos jautājumos. Laikraksts pauda vācu Evaņģēliski luteriskās kopienas uzskatus par situāciju valsts un Baznīcas attiecību jautājumu risināšanā, konservatīvi aizstāvot vācbaltiešu sabiedrības intereses. Līdz 1934. gadam salīdzinoši daudzas publikācijas bija veltītas atsevišķiem aktuāliem valsts un Baznīcas attiecību problemātikas tematiem.

“Riga am Sonntag” (1927–1934) – kreisi orientēts vācu valodā iznākošs laikraksts, ko izdeva “Baltijas izdevniecība”, redaktors – R. Rīdels. Tas konkurēja lielākoties ar laikrakstu “Rigasche Rundschau” par tiesībām paust vācu valodā runājošās sabiedrības lielākās daļas uzskatus, bet neilgi pēc K. Ulmaņa apvērsuma beidza pastāvēt. Par valsts un Baznīcas jautājumiem rakstīja maz, izņēmums bija “katedrāļu jautājums” un jautājums par Doma baznīcas juridisko statusu.

“Segodņa” (1920–1940) – centrālais krievu valodā iznākošais laikraksts, kas radās vienlaicīgi ar neatkarīgas Latvijas izveidošanos un izbeidza savu darbību līdz ar Latvijas neatkarības likvidēšanu. Pastāvēja apgalvojums, ka tā ir ebreju avīze, jo šajā laikrakstā strādāja liels skaits ebreju žurnālistu, taču avīzē strādāja arī citu tautību pārstāvji – krievi un latvieši. Tā nebija nedz emigrantu, nedz boļševiku, nedz cionistu avīze, tā darbojās Latvijas noteiktas etniski daudzveidīgās sabiedrības daļas labā, kas dzīvoja krievu kultūras ietekmes sfērā. Laikraksts visai bieži publicēja rakstus par valsts un Baznīcas attiecībām Latvijā, par atsevišķiem aktuāliem un problemātiskiem jautājumiem kā, piemēram, “katedrāļu jautājums”, par Doma baznīcas juridisko statusu, pareizticīgo Alekseja baznīcas un arhiereja mājas atsavinā-



šanu un nodošanu katoļiem, arhibīskapa Jāņa (Pommera) noslepķavošanu utt. Laikrakstā bija paustas simpātijas galvenokārt nacionālo minoritāšu cīņai par savām kultūras un reliģiskajām tiesībām, ļoti bieži arī dažādu nacionālo minoritāšu politiskās partijas izteica savus politiskos uzskatus, izmantojot šī laikraksta slejas.

“Rižskij Vestņik” (1869–1917) – viens no vecākajiem un pirmajiem krievu valodā iznākošajiem laikrakstiem Latvijā – bija domāts visām Baltijas guberņām, pilnībā atbalstīja Krievijas valdības reakcionāro politiku un veica tās popularizāciju Baltijā. Laikraksts savās publikācijās atbalstīja cara valdības īstenoto rusifikācijas politiku, krasi nostājās pret vietējo muižniecību un Evaņģēliski luterisko Baznīcu.

Vecticībnieku centrālās padomes žurnālu “Nastavņik” izdeva Rīgā 1937. gadā un iznāca tikai trīs laidieni. Žurnāls pēc savas ievirzes bija apolitisks, lai gan savās publikācijās, kas skāra K. Ulmaņa īstenoto Baznīcas politiku, izrādīja tai simpātijas, taču izdevumā nebija vērojama dziļāka interese par valsts un Baznīcas attiecību jautājumu.

Starp publicētajiem avotiem, kas izmantoti, analizējot valsts un Baznīcas attiecību vēsturi Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados, var minēt dažus darbus: K. Rozes<sup>17</sup> “Baznīca un valsts”,<sup>18</sup> kā arī 1923. gadā, gatavojoties tautas nobalsošanai par “katedrāļu jautājumu”, izdotā brošūra.<sup>19</sup> Šajā brošūrā, ko var uzskatīt par politisko reklāmu pirms referenduma,

<sup>17</sup> Roze K. Baznīca un valsts. – Rīga, 1932.

<sup>18</sup> Latvijas Pareizticīgās baznīcas virsgana vēlēšanu jautājums. – Rīga, 1936.

<sup>19</sup> Kas katram jāzina tautas nobalsošanas jautājumā par baznīcas neaizskaramību: Brošūra. [Autors nezināms.] – Rīga, 1923.

pausta luterticīgo aprindu un Baznīcas oficiālā nostāja, kas savdabīgi parāda šī tālaika notikuma lielo rezonansi sabiedrībā un problēmas emocionālās spriedzes pakāpi. K. Rozes grāmatā diskutēts par latviskošanas tendencēm Baznīcā. Šajā darbā analizēta toreizējā situācija katedrāļu jautājumā, bet autora paustais viedoklis ir saistīts ar Luterāņu Baznīcas nostāju šajos jautājumos un “ienaidnieka” tēla kultivēšanu, kas ir neatņemama nacionālisma uzplūdu sastāvdaļa. Grāmatas autors daļēji ir pievērsies valsts un Baznīcas attiecību vēsturiskajai ģenēzei pasaulē un Latvijā. “Latvijas Pareizticīgās baznīcas virsgana vēlēšanu jautājums” – publicēta pareizticīgo latviešu draudžu brošūra, kas domāta K. Ulmaņa valdības iepazīstināšanai ar pareizticīgo latviešu nostāju arhibīskapa vēlēšanu sakarā. Šajā brošūrā pareizticīgie latvieši, apejot Latvijas Pareizticīgās Baznīcas vadību, pauda stingru un oficiālu nostāju, ka šīs konfesijas priekšgalā ir jābūt pareizticīgajam latvietim, kas nodrošinātu ne tikai lojalitāti valstij, bet arī aizstāvētu pareizticīgo latviešu intereses. Blakus jau minētajai A. Niedras atmiņu grāmatai<sup>20</sup> pētījumā izmantoti arī citi memuārliteratūras darbi: F. Cielēna,<sup>21</sup> P. Zālītes,<sup>22</sup> M. Valtera atmiņas.<sup>23</sup> Visi trīs autori bija zināmi aktīvi 1905. gada revolūcijas dalībnieki, viņu publicētās atmiņas ir izmantotas, lai papildinātu arhīva materiālus par 1905. gada revolūcijas norisēm Latvijā un

<sup>20</sup> Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas. – Rīga, 1998.

<sup>21</sup> Cielēns F. Laikmeta maiņa. Atmiņas un atziņas. I. sējums. No bezvēstures tautas līdz pilntiesīgai nācijai. – Lidingo: Memento, 1961.

<sup>22</sup> Zālīte P. Mani memuāri. I. daļa. – Rīga, 1935.

<sup>23</sup> Valters M. Atmiņas un sapņi. – Stokholma: Daugava, 1969.

parādītu revolucionāru noskaņojumu, mērķus un idejas. Šis atmiņas lielākoties tapušas trimdā pēc Otrā pasaules kara. Monsinjora Antona Smeltera (dzim. 1923., ordinēts 1956., miris 2010. gadā) atmiņas<sup>24</sup> izmantotas, analizējot Latvijas valdības rīcību un motīvus 20. gadsimta 20. gadu sākumā, glābjot latviešu izcelsmes bīskapu Boļeslavu Sloškānu no PSRS cietumiem, kā arī raksturojot bīskapa personību, viņa dzīves gājumu un rīcības motīvus. Monsinjors Antons Smelters daudzus gadus bija pēckara trimdā esošā bīskapa Boļeslava Sloškāna audzēknis un personīgi pazina daudzus pirmskara Latvijas laika katoļu garīdzniekus. Pats Antons Smelters pēc kara kļuva par katoļu priesteri un aktīvu trimdas latviešu katoļu sabiedriskās un reliģiskās dzīves vadītāju. Pēc atgriešanās no Vācijas atpakaļ Latvijā 1991. gadā viņš ilgus gadus kalpoja par Sv. Jēkaba katedrāles prāvestu un Rīgas arhidiecēzes kūrijas kancleru. Monsinjora atmiņas ir plašas un sirsnīgas, jo bīskaps B. Sloškāns un A. Smelters bija līdzgaitnieki, tajās ir vērojams visai objektīvs skatījums uz tā laika notikumiem un personībām.

## II. Literatūra

Darba tēma ietver sevī vēstures, politisko, ekonomisko, reliģisko, sociālo, nacionālo un kultūras dimensiju un, ņemot vērā visas Latvijas vēstures zinātnes attīstības objektīvās un subjektīvās tendences, var secināt, ka historiogrāfijā šim jautājumam ir pievērsta salīdzinoši niecīga uzmanība. Tā nebija pieprasīta un pateicīga tēma vēsturniekiem, un arī Baznīca

---

<sup>24</sup> Monsinjora Antona Smeltera atmiņas. – Pierakstījusi Inese Runce Rīgā 2007. gada jūnijā.

nebija ieinteresēta šādos pētījumos. Literatūras klāsts, kas attiecas uz vispārīgo Baznīcas un valsts attiecību teorētisko aspektu, ir salīdzinoši niecīgs. Vispārīgā valsts un Baznīcas attiecību teorētiskā aspekta analīzei izmantoti vairāki nozīmīgi ārzemēs izdoti pētījumi, kas ietver sevī juridiskās, politiskās, filozofiskās, vēsturiskās un psiholoģiskās paradigmātiskās šķautnes. To autori ir: R. Nieburs (R. Niebur),<sup>25</sup> T.C. Makintairs (T.C. McIntire),<sup>26</sup> E. Brūks (E. Brookes),<sup>27</sup> S. Lamonts (S. Lamont),<sup>28</sup> M.C. Vornere (M. C. Warner),<sup>29</sup> L. Lucati (L. Luzzati),<sup>30</sup> L. Aktons (L. Acton),<sup>31</sup> N. Estons (N. Aston.)<sup>32</sup> u. c. Šie pētījumi skar lielākoties kādu vienu teorētisku valsts un Baznīcas attiecību aspektu vai arī sniedz kādu vienu konkrētu valsts vai vēstures piemēru. Kopumā valsts un Baznīcas attiecību visu paradigmātisko šķautņu analīze zinātniskajā literatūrā nav veikta.

---

<sup>25</sup> Niebur R.H. *Christ and Culture*. – NY: Harper and Row, 1975.

<sup>26</sup> McIntire T.C. *The Shift from Church and State to Religions as Public Life in Modern Europe* // *Church History*: Vol. 71. – Chicago, March 2002.

<sup>27</sup> Brookes E. *The City of God and the Politics of Crisis*. – Connecticut: Greenwood Press Publishers, 1960.

<sup>28</sup> Lamont S. *Church and State: uneasy alliances*. – London: The Brodley Head, 1989.

<sup>29</sup> Warner M. C. *Confessions of an Interest Group. The Catholic Church and Political parties*. – NJ: Princeton University Press, 2000.

<sup>30</sup> Luzzati L. *God in Freedom. Studies in the Relations between Church and State*. – NY: The Macmillan Company, 1930.

<sup>31</sup> Acton L. *Renaissance to Revolution. The Rise of the Free State*. – NY, 1961.

<sup>32</sup> Aston N. *Christianity and Revolutionary Europe c. 1750–1830. New Approaches to European History*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

R. Balodis savā darbā<sup>33</sup> analizē valsts un Baznīcas attiecību juridisko aspektu gan pasaulē, gan arī Latvijā. Savā ziņā tā ir uzziņu literatūra vai arī rokasgrāmata juristiem, kā arī mūsdienu Latvijas situācijas skaidrojums valsts un Baznīcas attiecību kontekstā. Īpašu uzmanību autors pievērš atšķirībām starp tradicionālajām, netradicionālajām konfesijām un sektām, sniedz plašu informāciju un statistiku par mūsdienu Latvijas politisko partiju attieksmi pret Baznīcu. Svarīgāko un noderīgāko darba daļu veido daži autora analizētie valsts un Baznīcas attiecību juridiskie modeļi. Grāmata ir vispārīga satura literatūra, bez dziļākas vēsturiskas un teorētiskas analīzes un attiecību modeļu izpētes. No lielākajiem apkopojošākajiem, bet tajā pašā laikā vispretenciozākajiem un ideoloģizētākajiem darbiem, kas iznāca Latvijā, var minēt Z. Balēvica sērijveida izdevumu virkni par konkrētu konfesiju vēsturi Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados, gan arī par valsts un Baznīcas attiecībām tajā laikā. Z. Balēvica darbā<sup>34</sup> ir diezgan plašs izmantoto avotu klāsts, bagātīgs un rūpīgi atlasīts faktoloģiskais materiāls, kas pazūd aiz komunistiskās ideoloģijas nostādņu ēnas, darbs ir tapis, autoram cerot pierādīt Baznīcas negatīvo lomu vēstures procesos un Latvijas valsts t. d. buržuāzisko politiku. Visai bieži, lai pierādītu savus uzskatus, autors ir izņēmis no konteksta atsevišķus faktus vai fragmentus, uzsvēris negatīvo un pastiprinājis to, kā arī nereti izdarījis pretējus slēdzienus, kas nebalstījās uz plašākiem avotu materiāliem, bet tikai uz viena konkrēta, padomju ideoloģijai noderīga fakta konstatējuma. Tomēr

<sup>33</sup> Balodis R. Valsts un Baznīca. – Rīga: Nordik, 2000.

<sup>34</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – Rīga, 1964.

Latvijas vēstures historiogrāfijā tas ir pirmais apkopojošais pētījums par valsts un Baznīcas attiecībām Latvijā, iekļaujot zinātniskajā apritē jaunus avotus.

Lai dziļāk un daudzpusīgāk izpētītu Baznīcas vēstures saikni ar valsts un Baznīcas attiecību problemātiku Latvijā, izmantoti vēsturnieku un citu zinātnes jomu pārstāvju darbi par atsevišķām konfesijām: E. Lange,<sup>35</sup> I. Vizulis,<sup>36</sup> H. Strods,<sup>37</sup> J. Zariņš,<sup>38</sup> Ē. Pabsts,<sup>39</sup> E. Brastiņš<sup>40</sup> u.c. Šo darbu lielākajai daļai ir kopīga iezīme – tieksme visai apoloģētiski vai šauri atspoguļot kādas konfesijas darbību, tas padara darbus subjektīvus, it īpaši tas izpaužas attiecībā pret citām reliģiskajām konfesijām vai Baznīcas vēstures atsevišķām problēmām. Turklāt šo darbu liela daļa ir rakstīta bez dziļāka zinātniskā salīdzinājuma un aprobežojas tikai un vienīgi ar konkrētu reliģisko konfesiju darbības analīzi, vēl jo vairāk – tiši norobežojas no citām grupām, sadalot tās “mēs – jūs” kategorijās, kas padara šos darbus vienveidīgus. Šo pētījumu lielākajā daļā autori pieskaras tikai kādiem noteiktiem un visai partikulāriem Baznīcas un valsts attiecību aspektiem, kas ir papildinājuši vai precizējuši vēstures avotos iegūto informāciju.

---

<sup>35</sup> Lange E. Latvijas baznīcas vēsture. – Mineapolis, 1972.

<sup>36</sup> Vizulis I. Latvijas – Vatikāna diplomātiskās attiecības. – Rīga, 1996.

<sup>37</sup> Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995. – Rīga, 1996.

<sup>38</sup> Zariņš J. Pareizticīgās baznīcas un tās mantas stāvoklis Latvijā. – Rīga, 1939.

<sup>39</sup> Pabsts Ē. Jēkaba baznīcas un Rīgas Doma atsavināšana mūsdienu skatījumā // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi. – Rīga, 2001.

<sup>40</sup> Brastiņš E. Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana. – Rīga, 1936.

Šī darba izstrādē izmantota arī vispārīgā literatūra par Krievijas impērijas vēsturi un tās īstenoto nacionālo un arī reliģisko politiku – A. Tumineza<sup>41</sup> un A. Kapelera,<sup>42</sup> A. Fiļipova,<sup>43</sup> M. Odincova<sup>44</sup> u. c. darbi. Šie autori veiksmīgi parāda, kādā veidā un pakāpē nacionālais un reliģiskais jautājums Krievijas impērijā bija pakārtoti viens otram, parāda valdības īstenotās rusifikācijas politikas rezultātus, kas nacionālisma ideju uzplaukumā noveda impēriju pie kraha. Šajos pētījumos ir stingri uzsvērtā doma par Baltijas un Polijas rietumniecisko sabiedrības un kultūras orientāciju, kas jau pašos sākumos nesaskanēja ar pārējās Krievijas impērijas kultūras kodu, un, pieaugot lokālajam nacionālismam, neizbēgami noveda pie iekšpolitiskā saspīlējuma. Taču, lai arī šajos pētījumos veikta ļoti dziļa un pamatīga vispārīga analīze un izteikti secinājumi, šiem darbiem piemīt faktoloģiskā materiāla trūkums un izteikti pārāk plaši vispārinājumi, piemēram, par Baltiju tajos runāts kā par vienu vienotu parādību, redzamas arī citas nepilnības.

Analizējot Evaņģēliski luteriskās Baznīcas situāciju Krievijas impērijas laikā, īpaši skatot patronāta tiesību institūcijas pastāvēšanu Baltijas guberņās, sevišķi noderīgs

<sup>41</sup> Tuminez A. Russian Nationalism. Since 1865. Ideology and the Making of Foreign Policy. – NY: Oxford, Rowman, 2000.

<sup>42</sup> Kappeler A. The Russian Empire: A Multiethnic History. – NY: Longman, 2001.

<sup>43</sup> Filipov B.A. Cerkov v pravoslavnom gosudarstve // Ježegodņaja Bogoslovskaja konferencija Pravoslavnogo svjato-Tihonovskogo Bogoslovskogo instituta. Materiali. – M., 1997. C. 115.

<sup>44</sup> Odincov M. Verospovedanije reformi v Gosudarstvennoj dume (1906–1917): nadezhdi diskussiji i istoričeskije uroki // Svoboda sovesti v Rossiji: istoričeskije i sovremennije aspekti. – Moskva, 2006.

bija D. Līvena darbs.<sup>45</sup> Tas ir fundamentāls pētījums par aristokrātijas laika norieta pēdējo posmu un aristokrātiskās kultūras dekadenci Eiropā. Autors parādīja Eiropas aristokrātijas, to skaitā arī Krievijas aristokrātijas un īpaši Baltijas situāciju, cīņu par privilēģijām, savu pozīciju saglabāšanu kapitālisma un modernisma laikmeta griežos. Savā ziņā viņš norādīja, ka šis laika posms visai Eiropai bija kopīgs – savdabīgs pārejas un transformācijas posms, kad kopā jāsadzīvo vecajai un jaunajai sabiedrībai un kopā jāeksistē diametrāli pretējiem pasaules uzskatiem – feodālismam un kapitālismam, īpašu uzsvaru liekot uz lauku vidi un tās patriarhālo uzbūvi. Autors min, ka šī problēma īpaši aktuāla bija Krievijas impērijā, ņemot vērā tās ekonomisko un politisko atpalicību un arhaisko uzbūvi. Krievijas (Baltijas) aristokrātija tiek salīdzināta ar pārējās Eiropas aristokrātiju, izdarot secinājumu, ka šai parādībai un šim sabiedrības slānim bija kopīga mentalitāte, kas neko daudz neatšķirās dažādos Eiropas reģionos. Balstoties uz šiem secinājumiem, pētniecības procesā bija iespējams veikt dziļāku analīzi par Vidzemes un Kurzemes muižniecības lomu Evaņģēliski luteriskās Baznīcas dzīvē līdz Pirmajam pasaules karam, kā arī labāk izprast cara valdības politikas manevrus, mēģinot vājināt Evaņģēliski luteriskās Baznīcas pozīcijas Latvijas teritorijā. S.I. Aleksejeva savā darbā<sup>46</sup> analizējusi Krievijas patvaldības vecākās institūcijas – Sinodes vēsturi, viņa iztīrīja šīs institū-

<sup>45</sup> Liven D. Aristokratija v Evrope. 1815–1917. – Sankt-Peterburg, 2000.

<sup>46</sup> Aleksejeva S.I. Svjateišij Sinod. V sisteme viših gosudarstvennih učreždenij poreformennoj Rossiji. 1856–1904. – Sankt-Peterburg: Nauka, 2003.



cijas darbības atsevišķus posmus, īpaši pēcreformu periodā 19. gadsimta otrajā pusē. Autore kritiski uzlūko Krievijas impērijas realizēto feodālo Baznīcas politiku, kas kapitālisma attīstības periodā izrādījās postoša gan Baznīcai, gan valstij. Monogrāfijas izstrādē šim darbam bija svarīga nozīme, pētot Sinodes lomu valsts un Baznīcas attiecību veidošanas procesā. Tomēr Aleksejevas darbā lielākais trūkums šīs tēmas izpētē bija tas, ka tajā lielākoties analizēta Krievijas vēsture, neskarot Baltijas īpašo situāciju un Sinodes realizēto Baznīcas politiku šajā teritorijā. A. Gavriļina<sup>47</sup> pētījums par Rīgas Eparhijas vēsturi sniedz pārskatu par 19. gadsimta Pareizticīgās Baznīcas Latvijā vēsturi, dziļāk analizējot 19. gadsimta vidus un otrās puses latviešu pāreju pareizticībā Vidzemes guberņā, valsts īstenoto Baznīcas politiku un t. d. K. Pobedonosceva ēru Krievijā. Šis ir viens no nozīmīgākajiem un daudzpusīgākajiem pētījumiem par Latvijas Pareizticīgās Baznīcas vēsturi, tajā skartas valsts un Baznīcas attiecību vēstures atsevišķas šķautnes (Baznīca rusifikācijas politikas procesos, K. Pobedonosceva īstenotā Baznīcas politika un tās ietekme uz Baznīcas situāciju) Baltijā, īpaši Vidzemes guberņā. Šis darbs kļuva par noderīgu pamatu, pētot valsts un Pareizticīgās Baznīcas attiecību vēsturi 20. gadsimta sākumā, bet šajā pētījumā atrodamais materiāls principā skar tikai šo konfesiju.

2012. gadā ir nākuši klajā divi nozīmīgi un profesionāli pētījumi, kas skar valsts un Baznīcas attiecību vēsturisko aspektu Latvijā un sniedz vērā ņemamu ieguldīju Baznīcas

---

<sup>47</sup> Gavriļin A. Očerki istoriji Rižskoj Eparhiji. 19 vek. – Riga: Filokalija, 1999.

vēstures pētījumu attīstībā. Pirmais ir Erfurtes Universitātes pētnieka Sebastiana Rimestada (*Sebastian Rimestad*) darbs,<sup>48</sup> kas analizē Pareizticīgās Baznīcas situāciju Latvijā un Igaunijā pēc Krievijas impērijas sabrukuma 1917. gadā. Autors, izmantojot periodikas un publicēto avotu bāzi, ir pētījis Latvijas un Igaunijas Pareizticīgās Baznīcas “cīņu” ar jaunajiem izaicinājumiem politiskajā vidē, eklēsiālo institūciju darbu reorganizāciju un izmaiņas liturģiskajos elementos. Pētījumā plašāk lietotie atslēgas vārdi ir “identitāte, autoritāte un vēsture”.

Otrs pētījums ir tapis un publicēts Latvijā, un tā autori ir Deniss Hanovs un Valdis Tēraudkalns.<sup>49</sup> Kā norāda paši autori, tad šī grāmata ir galvenokārt “par autoritārā režīma ideoloģiju, politisko komunikāciju”. Valdis Tēraudkalns savā kolektīvās monogrāfijas sadaļā “Autoritārisms un baznīca: latviskās kristietības veidošanās mēģinājumi 20. gs. 20.–30. gados”<sup>50</sup> ir analizējis Baznīcas lomu jaunajos autoritārās varas apstākļos un t.d. reliģiskās dzīves latviskošanas ideoloģiju.

Šī darba izstrādē tika izmantoti arī mūsdienu Latvijas vēsturnieku A. Strangas,<sup>51</sup> L. Dribina,<sup>52</sup> R. Cerūža<sup>53</sup> u. c.

<sup>48</sup> Rimested S. *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917–1940)*. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2012.

<sup>49</sup> Hanovs D., Tēraudkalns V. *Laiks, telpa, vadonis: autoritārisma kultūra Latvijā. 1934–1940*. – Rīga: Zinātne, 2012.

<sup>50</sup> Turpat. 267.–288. lpp.

<sup>51</sup> Stranga A. *Ebreji un diktatūras Baltijā. 1926–1940*. – Rīga, 2002.

<sup>52</sup> Dribins L. *Ebreji Latvijā*. – Rīga, 2002.

<sup>53</sup> Cerūzis R. *Vācu faktors Latvijā (1918–1939). Politiskie un starpnacionālie aspekti*. – Rīga: LU, 2004.

darbi, kuros pētāmās tēmas problēmas aplūkotas atsevišķos pavērsienos, kā, piemēram, antisemitisma un antijūdaisma pastāvēšana valsts attieksmē pret Mozus ticīgo draudzēm vai Latvijas vācu sabiedrības reakcija uz katedrāļu atsavināšanas lietu Latvijā 20. gadsimta 20. gados.

Vispārinoši Baltijas reģiona vēstures problēmām ir pievērsies vēsturnieks D. Kērbijs (*D. Kirby*).<sup>54</sup> Autors vispārinātā salīdzinājumā parāda Baltijas reģiona kopīgās un atšķirīgās attīstības iezīmes, meklē kultūru un mentalitāšu saskarsmes punktus. Uz šī darba bāzes ir iespējams veikt dziļāku problēmas analīzi, salīdzinot to ar pārējo kopīgā reģiona kaimiņu situāciju. Darbs neizceļas ar bagātu faktoloģisko materiālu, taču tas arī nav bijis viņa pētījuma mērķis. Otrs īpaši nozīmīgs vispārīgais pētījums par Eiropas, ieskaitot arī Krievijas un Baltijas, vēsturi no aizvēstures līdz “dzelzs aizkara” sabrukumam 1991. gadā, ir N. Deivisa (*N. Davies*) darbs,<sup>55</sup> kas gan profesionāļiem, gan interesentiem sniedz zinātniski un intelektuāli dziļu pārskatu un analīzi par Eiropas vēstures kopīgajām un atšķirīgajām iezīmēm. Pētījums ir panorāmisks, taču dod iespēju atrast daudzas paradigmas par politiskās, ekonomiskās, kultūras un intelektuālās vēstures norises gaitu kopīgajā ģeogrāfiskajā un vēsturiskajā telpā. Informācija par Latviju un Baltiju ir visai skopa, tomēr tā sniedz noderīgu pārskatu par 20. gadsimta reliģisko situāciju Eiropā un Krievijā.

<sup>54</sup> Kirby D. *The Baltic World. 1772–1993. Europe's Northern Periphery in a Age of Change.* – NY: Longman.

<sup>55</sup> Davies N. *Europe. A History.* – NY: Oxford University Press, 1996.

## I. nodaļa

# VALSTS UN BAZNĪCAS ATTIECĪBU MODEĻI UN TO VĒSTURISKAIS MANTOJUMS

### 1.1. Valsts un Baznīcas attiecību teorētiskie modeļi

Kopš vēstures pirmsākumiem pastāvēja tikai divas atzītas un institucionalizējušās varas: sekulārā valsts un Baznīcas (religiskā) jeb garīgā vara. Jebkura reliģija savā attīstībā nonāk pie reliģisku institūciju veidošanās. Cilvēces sākotnējās attīstības stadijā reliģiskajām institūcijām bija arī primārās varas funkcijas, kurās bija apvienoti gan garīgās, gan arī laicīgās varas elementi. Reliģiskās normas, baušļi un citi priekšraksti pildīja likuma funkcijas, kas regulēja aizvēsturiskās sabiedrības eksistenci. Laika gaitā un cilvēces apziņas attīstības rezultātā, sabiedrībai sekularizējoties, reliģisko institūciju un priesteru (garīdznieku) absolūtā vara pakāpeniski mazinājās. Tas bija lēns, nepārtraukts, sāpīgs, konfliktiem piesātināts un nereti pat asiņains process, kas viennozīmīgi saistījās ar cīņu par varu. Prezbiteriāņu teologs un filozofs Ričards Nīburs (*Richard Niebur*), raksturojot šīs attiecības, uzsver, ka “tas ir saistīts ar dažādiem vēsturiskiem uzskatiem un dažādām attiecībām starp garu un matēriju.”<sup>56</sup>

---

<sup>56</sup> Niebur R. H. *Christ and Culture*. – NY: Harper and Row, 1975. – P. 257.

Garīdzniecības (gars) un valdnieku (matērija) funkcijas ir diametrāli pretējas, abas puses ir saskarē ar varu, katrai no tām vara pieder savu robežu ietvaros. Priesterim vai Baznīcas institūcijām piederošā vara ir mistiska, sakrāla, simboliska un iracionāla. Ar šo jautājumu izpēti un analīzi dziļāk nodarbojas teoloģijas zinātne. Turpretim laicīgajiem valdniekiem vai arī laicīgajai varai bija jādarbojas profānās (racionālās), juridiskās, politiskās un reāli taustāmas varas ietvaros. Abas šīs institūcijas gadsimtu garumā viena no otras daudz aizguva, mācījās, dalījās savās garīgajās un laicīgajās autoritātēs, apstrīdēja viena otru, kā arī cīnījās viena pret otru. Taču vēsturē bija sastopams arī pilnīgi pretējs process, kad abas institūcijas sabiedrisko interešu dēļ sadarbojās – Baznīca paļāvās uz valsts sekulāro varu un tās aizstāvību, bet valsts uzturēja savu varu ar Baznīcas morālo un garīgo autoritāti. Abas institūcijas daudzkārt centās pretendēt uz otras varas objektu, bet, ieskatoties dziļāk, ir skaidrs, ka jau no pašiem pirmsākumiem tās ir saaugušas kā Siāmas dvīņi, kuru funkcionalitāte ir atkarīga vienai no otras.

Pasaules vēsturē jēdzieni “valsts” un “Baznīca” ir visredzamākā dihotomija un duālisms, kas sakņojas uzskatā, ka Baznīca un valsts ir divas realitātes, kuras ir pilnīgas sevī un nošķirtas viena no otras ar institucionālām robežām, un šo uzskatu valsts un Baznīcas attiecību vēsturnieki apstiprina ar Jēzus teicienu, ka jādod ķeizaram, kas ķeizaram pieder, un Dievam, kas Dievam pieder.<sup>57</sup>

---

<sup>57</sup> McIntire C. T. The shift from church and state to religions as public life in modern Europe // Church History: Vol. 71. – Chicago, March 2002. – Pg. 153.

Lai arī izpratne par valsts varu un valsti ir piedzīvojušas krasas izmaiņas, laicīgās valsts varas robežas vienmēr tiek uztvertas konkrētā laikā un telpā. Baznīcas un garīgās varas robežas bijušas mainīgas, neskaidras un apstrīdamas, tomēr tās dievišķās robežas vienmēr tika uztvertas ārpus laika un telpas. Sakrālās varas pārstāvji nemītīgi mēģināja attiecināt savu iespaidu arī uz laicīgo varu, bet laicīgās varas pārstāvji cīnījās ar kārdinājumu sakralizēt laicīgo varu, radot dažāda lieluma un pakāpju mītus, taču laika gaitā jebkura laicīga vara pakāpeniski desakralizējas, mainoties varām, sabrūkot impērijām un valstīm vai arī mainoties cilvēku eksistenciālajiem uzskatiem.

Baznīca ir neatņemama sabiedrības sastāvdaļa, kas parāda sabiedrības politisko, garīguma un tiesiskuma līmeni, kultūras mentalitāti un, protams, arī konkrētas sabiedrības trūkumus un nepilnības. Kā uzsver Rietumu filozofiskās un teoloģiskās domas pārstāvji – Baznīca ārēji ir dievišķa institūcija, kam nav cilvēciska pirmsākuma, bet tikai tāpēc, ka to veidojis cilvēks, tā ir kļuvusi trauša un cīnās ar savas pašas un visas sabiedrības grēkiem.<sup>58</sup>

Baznīcu un tās institūcijas veido sabiedrība un tās indivīdi, tāpēc būtu naivi cerēt un apzināties, ka Baznīca ir bijusi vai kādreiz būs pilnībā diametrāli pretēja rakstura institūcija nekā visa sabiedrība kopumā. Pareizticīgais teologs Vasilijs Zeņkovskis ir teicis, ka Baznīcu var iedalīt “ārējā” un “iekšējā”. Iekšējā Baznīca ir svēta, bet ārējā jeb vēsturiskā Baznīca pastāv ar savu hierarhiju, celtnēm un saistību ar pasauli noteiktā laikā un telpā. Teologs uzskata, ka garīdzniecības

<sup>58</sup> Brookes E. *The City of God and the Politics of Crisis*. – Connecticut: Greenwood Press Publishers, 1960. – Pg. 51.

un ticīgo grēki ir nevis Baznīcas, bet gan visas sabiedrības vājības.<sup>59</sup>

“Baznīca” tās klasiskajā valsts un Baznīcas attiecību izpratnes formā juridiski nozīmē – pāvesta, bīskapu, klēra, augstāko reliģisko institūciju darbību, konkrēta laika posma teoloģiskās un filozofiskās domas attīstību, kā arī konkrētus noteikumus, kas skar abu institūciju savstarpējo mijiedarbību un veido Baznīcas nostāju pret valsti. “Valsts” ir valdnieku, valsts vadītāju, diplomātu, politiķu, ministru, likumdevēju darbība, politiskās domas un likumu, lēmumu, regulu un noteikumu kopums, kas rada vidi un ietekmē “Baznīcas” stāvokli noteiktā laikā un telpā.<sup>60</sup> Taču jēdzienā “Baznīca” varētu minēt arī konkrētās valsts vai reģiona dominējošo eklēsiālo tradīciju jeb izveidojušos valsts un Baznīcas attiecību vēsturisko modeli. Šādu izpētes metodi nereti dēvē par valsts un Baznīcas attiecību pētījumu klasisko modeli.

Mūsdienās valsts un Baznīcas attiecību pētniecības metodes ir dažādojušās un ietver daudz plašāku tēmu un problēmu loku nekā tas ir bijis klasiskajā pētījumu metodē. Modernie pētījumi par valsts un Baznīcas attiecību vēsturi balstās daudzslāņainākā un dziļākā pieejā, bet jēdziena “Baznīca” vietā vairāk tiek lietots vārds “reliģija” un jēdziena “valsts” vietā – “sabiedrība”.<sup>61</sup> Ja klasiskā metode analizē lielākoties kristietību t. d. tradicionālo konfesiju formā kā, piemēram, Romas Katoļu vai Luterāņu Baznīcu un par piemēriem ņemti Francijas, ASV vai Skandināvijas modeļi, tad

<sup>59</sup> Zenkovskij V. Osnovi hristianskoj filosofiji. – Moskva, 1996. – S. 500.

<sup>60</sup> McIntire C.T. The shift from church and state to religions as public life in modern Europe // Church History. Vol. 71, pg. 154.

<sup>61</sup> Turpat, pg. 157.

mūsdienās kopīgā paradigma ir paplašinājusies: paralēli kristietībai tiek pētīti islāma, jūdaisma, budisma, jauno reliģisko kustību u.c. konfesiju un reliģiju valsts un Baznīcas attiecību modeļi un tiek uzsvērts, ka katrai valstij ir sava attiecību pieredze un vēsture. Vēsturnieki, teologi, juristi un politologi uzsver, ka, ņemot vērā globalizācijas tendences, multikulturalitāti un multireliģiozitāti, nav iespējams izstrādāt vienotu metodi vai pieeju kādas konkrētas situācijas analīzei, īpaši mūsdienu Eiropā. Izpratne par valsts un Baznīcas attiecību teorētisko pusi ir tik krasi mainījusies un dažādojusies, ka mūsdienās ir iespējams izskaidrot tās problemātiku no feminisma pasaules izpratnes skatpunkta, kur attiecības starp Baznīcu un valsti analizētas ar feminisma zinātniskās metodes palīdzību, kur visi notikumi analizēti kā tīras vīriešu domāšanas inspirēti, jo Baznīca ir vīriešu dominantes arēna, bet vēsturiskie pētījumi – vīriešu roku rakstīti.<sup>62</sup>

Klasiskā izpratne par valsts un Baznīcas attiecību izpēti ir ļoti strauji mainījusies kopš 20. gadsimta sešdesmito gadu beigām. Jaunu attīstības posmu tā piedzīvoja 20. gadsimta beigās un, kā redzams, aizvien turpina strauji attīstīties, nonākot saskarsmē ar jaunām reliģiskajām un politiskajām realitātēm.

Valsts un Baznīcas attiecības veido savdabīgu paradigmu, kas ietver sevī politiskos, reliģiskos, ekonomiskos, vēsturiskos un kultūras aspektus. Lai izveidotu kāda noteikta laika un telpas modeli, ir jāņem vērā, ka katram laikmetam, reģionam un valstij, katrai reliģijai un konfesijai bija savi

---

<sup>62</sup> McIntire C.T. The shift from church and state to religions as public life in modern Europe // Church History. Vol. 71, pg. 152.



valsts un Baznīcas attiecību modeļi un sava pieredze. Kaut arī šis jautājums neizbēgami ir klātesošs ikvienā sabiedrībā un reliģiskajā tradīcijā, visvairāk un viskritiskāk par šo problemātiku runāja Rietumeiropas un ASV sabiedrība. Rietumu kristietības vēsturē un sabiedrībā bija visstrīdīgākā un kontroversiālākā valsts un Baznīcas attiecību pieredze, eksistēja dažādi modeļi, kas laika gaitā nomainīja viens otru.

Viens no vecākajiem valsts un Baznīcas attiecību modeļiem ir valsts Baznīca vai reliģija (*state religion or state Church, Staatskirchentum*). Tas ir viens no savdabīgākajiem abu institūciju sadarbības tandēmiem. No vienas puses, šis tandēms šķietami garantē pastāvošās varas līdzsvaru, taču no tā likumsakarīgi rodas neizbēgami pārspilējumi.<sup>63</sup> Spilgtākie šī modeļa piemēri ir pastāvējuši viduslaikos, Skandināvijas valstu vēsturē u. c. Mūsdienu politiskās un reliģiskās domas pārstāvji uzsver, ka, ja šis modelis ir saglabājies, tad tas ir anahronisms, kas novedis sabiedrību pie reliģiskās vienaldzības un apātijas, tādējādi nodarot Baznīcai ļaunumu un nevis to aizsargājot, kā arī radot dīvainus valsts un Baznīcas attiecību paveidus – reliģiskas valstis sekulārā sabiedrībā.<sup>64</sup> Austrumos, Latīņamerikā un citur šie modeļi aizvien turpina eksistēt un nešķiet, ka tuvākajā laikā būtu vērojama paradigmu maiņa.

Šajā modelī Baznīca tiek atzīta par labāko valstiskās kārtības iemiesojumu un pamatojumu, par autoritatīvāko starpnieku ar sabiedrību valsts atzīto morāles normu vai ideoloģijas principu īstenošanā. Baznīca tiek uztverta kā

<sup>63</sup> Balodis R. Valsts un Baznīca. – Rīga: Nordik, 2000. – 62. lpp.

<sup>64</sup> [www.crosscurrents.org/Demerath.htm](http://www.crosscurrents.org/Demerath.htm) (skat.19.03.2013.)

savdabīga pilsoņu audzināšanas iestāde, korporatīvi saslēgta ar politisko varu, tai ir dotas sevišķas privilēģijas, tās vara pārticīgajiem ir tāda pati publiska vara kā valsts vara, Baznīcas aktiem, regulām utt. ir spēks ne tikai Baznīcas vai ticīgo lokā, bet arī pilsoniskajā dzīvē. Valsts Baznīcas manta un īpašumi atrodas valsts īpašumā vai privileģētā pozīcijā attiecībā pret citām reliģijām vai konfesijām.<sup>65</sup> Šajā racionālajā tandēmā Baznīca zaudē savu patstāvību, nonāk valsts aizsardzībā un uzraudzībā. Baznīca tiek nostatīta pakārtotā pozīcijā valstij un tās birokrātiskajam aparātam.

Rietumeiropā, pieaugot sekularizācijas tendencēm vai politiskām krīzēm un satricinājumiem, Baznīca bija pirmā un lielākā cietēja, jo to vērtēja pēc tādas pašas mērauklas kā tika vērtēta laicīgā vara un valsts iekārta.

Rietumeiropas civilizācijas vēsturē laika gaitā izveidojās situācija, ka valstij bija jāsarģā un jāatbalsta Baznīca. Tā bija vēsturiska valsts pozīcija kopš imperatora Konstantīna laikiem, kad 324. gadā kristietību akceptēja un pasludināja par valsts reliģiju. Kamēr kristietība bija tikai vajāta jūdu sekta, tikmēr tā atradās ārpus likuma un jebkuras juridiskas saiknes ar valsti. Taču līdz ar Konstantīna izdoto Milānas ediktu, kad Baznīca ieguva publiskas tiesības “kā organizācija”, tā nevarēja vairs izvairīties no valsts varas patronāžas. Baznīca ieguva tiesības brīvi sludināt savu ticību, svinēt dievkalpojumus utt., taču līdz ar to Baznīcai neizbēgami bija jāatzīst valsts varas autoritāte pār Baznīcu.<sup>66</sup> Turpmāko gadsimtu

<sup>65</sup> Zariņš J. Pareizticīgās baznīcas un tās mantas tiesiskais stāvoklis Latvijā. – Rīga, 1939. – 4.–5. lpp.

<sup>66</sup> Zenkovskij V. V. Osnovi hristianskoj filosofiji. – S. 523.

Eiropas valdnieki, politiskās varas institūcijas un Baznīca bija tikai šīs kultūrvēsturiskās situācijas mantinieki. Tas bija modelis, kas laika gaitā nemitīgi mainījās, varas pārsvaram periodiski pārvietojoties no vienas institūcijas uz otru.

Kopš imperatora Konstantīna lēmuma pieņemšanas labas attiecības starp valsti un Baznīcu ļoti reti bija noturīgas. Jau pāvests Innocents III sludināja, ka valsts savu varu gūst no Baznīcas gluži tāpat kā mēness atstaro gaismu no saules. Šīs pretenzijas sasniedza zenītu 1302. gadā Bonifācija VIII bullā "Unam Sanctam", kas izvirzīja prasības, lai garīgā vara būtu pārspēkā pār laicīgo varu jebkurā tās izteiksmes formā.<sup>67</sup>

Valsts varai Eiropā vēsturiski izveidojās uzskats, ka ticība un Baznīca ir jāsargā, un tā tas bija kopš imperatora Konstantīna laikiem, taču tai vietā, lai abas institūcijas kopīgi sadarbotos, tās ir mēģinājušas iegūt pārsvaru, jau sākot no agrajiem viduslaikiem, kad kristietība vēl nebija sadalījusies rietumu un austrumu atzaros.<sup>68</sup> Parādoties konfesijām daudzveidībai, mainījās un dažādojās arī garīgās un laicīgās attiecību paradigmas.

Bizantijas impērijā valsts un Baznīca bija sakausētas kopā vienā nedalāmā gabalā, tikai katra citādā mentalitātē. Imperators (autokrātors – grieķu val.) un patriarhs tika iracionāli uztverti kā vienas dievišķās varas sekulārie un eklēsiālie pilāri. Imperators sargāja Ortodoksālo Baznīcu,

<sup>67</sup> Lamont S. Church and state: uneasy alliances. – London: The Brodley Head, 1989. – Pg. 1.

<sup>68</sup> Aston N. Christianity and Revolutionary Europe: 1750–1830. New approaches to European history. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – Pg. 134.

un Baznīcai bija jācildina imperators un jāatzīst viņa varas pārspēks. “Cēzarpapisms” (Caesaropapism) nebija līdzīgs rietumu atzaram, jo sekulārā vara un pāvesta autoritāte nekad Rietumos netika sapludināta.<sup>69</sup> Eklēsiālo un laicīgo autoritāšu nodalīšana bija tipiska Rietumiem, bet sveša Austrumiem,<sup>70</sup> un tā balstījās uz “manas – tavas” varas pozīcijām. Šī valsts Baznīcas modeļa atzara piemēri pastāvēja Bizantijas impērijas laikā, vēlāk tā modulācijas pārgāja uz valstīm (Krievijas impērija, Balkānu valstis), kuras pieņēma kristietību Austrumu tradīcijā, taču tā aizsākumi visdrīzāk ir meklējami jau Senajā Grieķijā, kur reliģija bija visas polisas neatņemama daļa.

Pareizticīgie teologi ir radījuši ideju par “simfoniju”, kur jēdzienam “**simfonija**” ir sinonīms “saskaņa”. Tas paredz, ka abas varas darbojas katra savas dabas un kompetences ietvaros, bet “simfonija” skan kopīgi.<sup>71</sup> Valsts ir matērija, bet Baznīca – gars. Teorētiski šim modelim bija jāsniedz abām pusēm kopīgās darbošanās brīvība, taču ikdienā, gluži tāpat kā Rietumu Baznīcā, bija redzama cita realitāte – imperatori vai valsts iejaucās dogmatisku un reliģisku jautājumu risināšanā, iecēla bīskapus, vajāja ticīgos. Kaut arī Austrumu Baznīca protestēja un uzstājās pret to, tomēr gandrīz vienmēr atzina valsts varu kā līdzekli kalpošanai Dievam,<sup>72</sup> ko nevar nekādā gadījumā teikt par Rietumu kristīgo Baznīcu, kura vienmēr ir cīnījusies pret valsts varas dominanti un sevi pozicionējusi kā prioritāti savstarpējo attiecību hierarhijā.

<sup>69</sup> Davies N. Europe: A History. – Pg. 246.

<sup>70</sup> Turpat, pg. 270.

<sup>71</sup> Zenkovskij V.V. Osnovi hristianskoj filosofiji. – S. 524.

<sup>72</sup> Turpat, s. 525.

Simfonijas ideja ir dziļi teokrātiska, vēsturē ne vienu reizi vien tā noveda pie idejas par patvaldības un mācības par valdnieku garīgo un mesijisko kalpošanu un pie Baznīcas dziļas atkarības no valsts.

Valsts un Baznīcas attiecību paradigmā pastāv neizbēgama likumsakarība – jebkura valsts reliģija var pāraugt Baznīcas valstī, kas ir otrs biežāk sastopamais valsts un Baznīcas attiecību modelis. Ja mūsdienu Rietumu politiskajā filozofijā ir pieņemts novilkt stingru svītru starp reliģiju un likumu, sekulāro un sakrālo, Baznīcu un valsti un šīs stratēģijas gudrība ir neapstrīdama, tad tomēr pastāv pretējs politisks un reliģisks uzskats, un reliģijas un likuma vienotība ir mūsdienās klātesoša atsevišķās pasaules valstīs.<sup>73</sup>

**Teokrātiska** jeb Baznīcas valsts forma ir samērā reta un specifiska parādība pasaules vēsturē: “Baznīcas valsts ir suverēna teritorija, kurā ne tikai dominē viena reliģija, bet kurā šīs reliģijas administrācija arī var tikt uzskatīta par suverēnu objektu. Šādā sistēmā valsts varas īstenošana ir atkarīga no Baznīcas gribas un Baznīca ietilpst valsts aparātā.”<sup>74</sup> Arī šajā modeli parādās niansētas atšķirības, ko rada reliģijas vai konfesijas (katolicisms, budisms, islāms u. c.), kuras ir dominējušas kādā konkrētā valstī.

Tiesiskās sistēmas praksē Baznīcas valstij ir vairākas būtiskas pazīmes:

1. Baznīca saņem no valsts subsīdijas un materiālu palīdzību;

<sup>73</sup> Ahdar R. I. The Inevitability of Law and Religion. An Introduction/ Law and Religion. – Sydney, 2000. – Pg. 2.

<sup>74</sup> Balodis R. Valsts un Baznīca. – Rīga: Nordik, 2000. – 80. lpp.

2. Baznīcai pieder plašas juridiskās pilnvaras;
3. Baznīca ir tiesīga piedalīties valsts politiskajā dzīvē, arī deleģēt tās pārstāvju valsts pārvaldes orgānos;
4. valsts vadītājam ir jādod reliģisks zvērests, stājoties amatā, kā arī Baznīca piedalās valdnieka kronēšanas ceremonijās;
5. valsts regālijās iekļauti reliģiski simboli;
6. Baznīcai ir tiesības cenzēt sabiedrības masu saziņas līdzekļus;
7. Baznīcai tiek ievērojami samazināti nodokļi vai tie vispār atcelti;
8. Baznīcai ir tiesības kontrolēt audzināšanas, izglītības un sociālās aprūpes sfēru.<sup>75</sup>

Tie ir būtiskākie juridiskie aspekti, kas iezīmē Baznīcas valsts modeli, taču bieži kāda no šīm pazīmēm ir brīvi atrodamā un pieļaujama arī citā valsts un Baznīcas attiecību modelī un tai var būt gan vēsturiska, gan simboliska nozīme. Vēsturē klasiskie Baznīcas valsts modeļi pastāvēja Prūsijā, Vatikānā, Livonijas konfederācijā, Nepālā, Irākā u. c.

**Islāma** Baznīcas modelis parasti atšķiras no kristīgās Baznīcas valsts modeļa ar lielāku un dziļāku fundamentālītāti. Islāmā postulēts, ka ikviens Korānā paustais vārds simtprocentīgi pieder Dievam un Sunna arīdzan ir Dieva padomi, kas teikti praviešiem, tādējādi islāms nevar būt nošķirts no valsts, jo ticība ir tā, kas vada musulmani katrā sīkumā, arī pārvaldot valsti un kārtojot cilvēku dzīves. Islāma reliģiskā doma uzsver, ka musulmanim nav citas

<sup>75</sup> Balodis R. Valsts un Baznīca. – 80. lpp.

izvēles kā vien noliegt sekulārismu, ja tas runā pret Dieva likumiem,<sup>76</sup> jo musulmaņu sabiedrībā reliģija vienmēr bija galvenais tiesību avots. Kā uzskata viens no ASV ievērojamākajiem islāmā reliģijas speciālistiem Džafars Šeiks Aidris (*Jaafar Sheikh Idris*) – valsts un Baznīcas nošķiršana nav izvēles jautājums, jo nošķiršana pieprasa atstāt novārtā Dieva likumus, kas tika doti cilvēkam, un sekulārisms nevar būt atrisinājums valstīs, kur ir musulmaņu vairākums, bet viņš atzīst, ka islāma valstī citu ticību pārstāvjiem ir tiesības uz savu reliģisko pārliecību.<sup>77</sup>

Ja valsts reliģijas vai valsts Baznīcas modeli ir vērojams pārsvars valsts pusē, tad Baznīcas valsts modeli neapšaubāmi dominē Baznīca.

Trešais zināmākais ir **antireliģiskais** jeb **ateistiskais** valsts un Baznīcas attiecību modelis, kas savu dažādību un popularitāti ir piedzīvojis īpaši 20. gadsimtā totalitāru režīmu paspārnē.

Ateisms kā individuāls uzskatu kopums ir katra cilvēka privāta lieta, taču problēma rodas tad, kad ateisms kļūst par kādas valsts ideoloģijas neatņemamu sastāvdaļu. Ateistiskās jeb antireliģiskās valstīs negatīva un noliedzoša attieksme veidojas pret ikvienu Baznīcu vai reliģiju un tās institūciju. Baznīca no valsts tiek nošķirta brutāli vai arī tiek izmantota merkantilistiskiem mērķiem. Tipiski un klasiski šī modeļa piemēri ir bijusi PSRS un Albānija, kur realitātē nepastāvēja reliģiskā brīvība, kaut arī konstitūcijās tā tika deklaratīvi un tukšvārdīgi pausta, cenšoties parādīt, galvenokārt Rietumu pasaulei un, protams, arī saviem pilsoņiem, komunisma

<sup>76</sup> [www.jaafaidris.com/English/Articles/separ.htm](http://www.jaafaidris.com/English/Articles/separ.htm). (sk.19.03.2013)

<sup>77</sup> Turpat.

sistēmas humānismu. Valsts un Komunistiskā partija veicināja antirelīģisku propagandu, slēdza baznīcas, pārraudzīja reliģisko dzīvi, kontrolēja garīdzniecības aktivitātes utt.

Komunisms, sociālisms, fašisms, nacionālsociālisms u. c. ir ideoloģijas, kas pašas pretendē uz reliģijas lomu un vietu sabiedrībā, līdz ar to bieži vien ateistisko vai totalitāro valstu galvenais ideoloģijas mērķis ir reliģijas un reliģiskās apziņas iznīcināšana, mākslīgi radot jaunus, ideoloģijai atbilstošus ideālus, kas funkcionāli līdzinātos reliģiskajiem ideāliem un spētu iedzīvoties sabiedrības apziņā, priekšplānā izvirzot ticību kādai konkrētajai totalitārajai un autoritārajai ideoloģijai. Tā, piemēram, bijušajā PSRS un citās padomju satelitvalstīs komunisma ideoloģija bija pacelta reliģijas līmenī. Semantiski analizējot atsevišķus ideoloģiskus tekstus, viegli var pamanīt daudzu reliģisku jēdzienu un to funkciju aizstāšanu ar komunistiskiem atribūtiem, – paradīze aizstāta ar komunismu, sirdsapziņu nomainīja kompartija, kārtējais Komunistiskās partijas ģenerālsēkretārs visai droši ieņēma Mesijas lomu, revolūcija simbolizēja atpestīšanu, trijotne “Markss, Engelss un Ļeņins” veiksmīgi pārtapa par Sv. Trīsvienību, bet viņu darbi aizstāja Bībeli. Partijas funkcionāri un Centrālkomitejas locekļi veiksmīgi spēlēja svēto lomas un pildīja padomju svēto funkcijas. Arī pats marksisms nereti Rietumu historiogrāfijā dēvēts par sava laika savdabīgu “sociālo evaņģēliju”.<sup>78</sup>

Ikvienai totalitārai vai autoritārai ideoloģijai bija jākļūst ateistiskai jeb antirelīģiskai, lai tā varētu ieņemt reliģijas

---

<sup>78</sup> Lamont S. Church and state: uneasy alliances. – London: The Brodley Head, 1989. – Pg. 13.



lomu sabiedrībā un uzrunāt cilvēkus, iznīcinot tās vērtības, kas bija radītas pirms tam un pastāvējušas gadsimtiem ilgi. Cīņā ar Baznīcu un reliģiju tika izmantoti ideoloģiskie, ekonomiskie, politiskie ieroči un fiziskā vara. Šī modeļa sabiedrībās Baznīcas darbībai parasti ir daudzi un dažādi ierobežojumi, tai ir jāsaskaras ar morālu un fizisku teroru. Reliģiskās institūcijas atrodas patstāvīgā dominējošās partijas, autoritārā līdera vai valdības kontrolē. Tā, piemēram, PSRS šādu kontroli veica PSRS Ministru Padomes Reliģijas kulta lietu padome, bez tās pilnvaroto ziņas Baznīca neko nedrīkstēja uzsākt, bet par pilnvarotajiem parasti tika izvēlēti cilvēki, kuriem bija pieredze valsts drošības iestāžu darbā.<sup>79</sup> Baznīcu mērķtiecīgi izolēja no sabiedriskās dzīves un tā drīkstēja nodarboties tikai un vienīgi ar kulta lietām valsts iestāžu pieļautajās robežās. Valsts realizēja despotisku marionešu politiku. Brīdī, kad Baznīcas autoritāte bija vajadzīga un izdevīga režīmam, tā tika pilnībā izmantota. Piemēram, tūlīt pēc Otrā pasaules kara Baznīcu vadītājiem vajadzēja izdot apkārtrakstus, aicinot cilvēkus nākt ārā no meža, mudināt ticīgos piedalīties vēlēšanās, piedalīties miera kustībā, atmaskot “pretpadomju propagandu”, skaidrot PSRS reliģijas politiku vai vākt līdzekļus Miera fondam.<sup>80</sup> Baznīca totalitārajā vai autoritārajā iekārtā tiek pārvērsta par ideoloģijas mašīnērijas sastāvdaļu. Ideoloģijai bija jākļūst sakrālāi, lai liktu cilvēkiem noticēt, ka tai piemīt taisnības un svētuma elementi, jo citādi tā nespētu pārliecināt cilvēkus

---

<sup>79</sup> Latvija Padomju režīma varā. 1945–1986. Dokumentu krājums. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002. – 21. lpp.

<sup>80</sup> Turpat, 21. lpp.

par savu pareizumu un tā drīzi vien izzustu un nelīdzētu pat bailes no fiziskas izrēķināšanās.<sup>81</sup>

Baznīcas institūcijas parasti ir spiestas maksāt nodokļus, tām netiek dotas nodokļu atlaides, daudzas reliģiskas institūcijas, ja vien tas ir iespējams, tiek slēgtas, kas bija iedarbīgs līdzeklis, lai apkarotu Baznīcu un vājinātu tās darbību. Baznīcai valsts diktētie noteikumi bija jāpieņem.

Benito Musolīni režīms Itālijā deva priekšroku sadarbībai ar Baznīcas institūcijām. Tas izcēlās ar savu finansiālu un politisku devīgumu. Arī pati fašistiskā ideoloģija bija būvēta uz Itālijā tik saprotamās Baznīcas sociālās mācības, plaši tika manipulēts ar reliģiskiem simboliem un saukļiem, tika atbalstīta reliģiskā izglītība, kas bija daļa no režīmam vajadzīgās popularitātes iegūšanas kampaņas un merkantilistiskās politikas. Laterāna pakts juridiski nodalīja Baznīcu no valsts un fašistu režīma un sekmēja Baznīcas distancēšanos no valsts, bet laika gaitā tas tomēr deva iespēju režīmam iejaukties Baznīcas dzīvē.<sup>82</sup> Musolīni nebija domu atjaunot Itālijas slaveno kristīgās kultūras mantojumu, tai vietā plaši tika lietoti romiešu laiku simboli un pagānisms, radot pašas valsts un fašisma ideoloģijas kultu.<sup>83</sup>

Totalitāro un ateistisko valstu laiks paiet, bet tās darbības augļi un sekas paliek sabiedrībā un cilvēku mentalitātē, jo, mainoties valsts varas formai, acumirkļi nemainās valsts attieksme pret Baznīcu un Baznīcas – pret valsti, jo gan valsti,

<sup>81</sup> Ahdar R. I. *The Inevitability of Law and Religion. An Introduction/ Law and Religion.* – Sydney, 2000. – Pg. 5.

<sup>82</sup> Warner M. C. *Confessions of an Interest Group. The Catholic Church and Political Parties.* – NJ: Princeton University Press. – Pg. 53.

<sup>83</sup> Turpat, pg. 54.

gan Baznīcu veido cilvēki. Postpadomju telpā parasti ir vērojamas sarežģītas valsts un Baznīcas attiecības, kas ir ateistiskā modeļa atspulgs: “Komunistiskais režīms ir ieaudzinājis ne tikai neticību, bet arī neiecietību pret atšķirīgu domāšanu. Komunistiskā režīma inerce līdz pat šim brīdim eksistē Baznīcā, kurā turpina valdīt neiecietība pret citu domāšanu, kā arī autoritatīvas metodes Baznīcas pārvaldīšanā.”<sup>84</sup> To pašu problēmu var attiecināt arī uz valsti un jebkuru totalitāru vai autoritāru ideoloģijas ietekmētu sabiedrību. Pāreja no vienas valsts iekārtas uz otru ir ilgs transformācijas process, kas ietekmē valsts un Baznīcas attiecības, tas notiek vairāku paaudžu garumā, un izmaiņas modeļi ir atkarīgas no konkrētas sabiedrības mobilitātes un atvērtības līmeņa.

Valsts un Baznīcas **separācijas** (angļu valodā – separation) modelis ir modernā laikmeta politikas un liberālisma auglis. Reliģiskās tolerances ideja ir sena, to pazina jau senajā Romā, taču modernās tolerances un reliģiskās idejas dzima 18.–19. gadsimtā, kas bija revolūciju un sekulārisma laikmets. Valsts un Baznīcas nošķiršanas modeļi historiogrāfijā nereti dēvē par ASV modeli.

Valsts un Baznīcas nošķiršana ir plaši akceptēts politisks lēmums un tiesisks akts ASV un Eiropā, tas kļuva par globālu politisku domu un vēsturiski radās visai praktisku iemeslu un apsvērumu dēļ Rietumu kristīgās civilizācijas areālā, pieaugot konfesionālajai un reliģiskajai dažādībai, pārciešot reliģiskus karus un nesaskaņas, desakralizējoties idejai par valsti. Pakāpeniski valsts un Baznīcas nošķiršana kļuva par

---

<sup>84</sup> Gavrilin A. Sovremennoje položenije Pravoslavnih Cerkvei Latvii i Estoniji // Vestnik Russkogo Hristianskogo dviženija. – Paris. Nr. 182, 1–2001. – S. 300.

priekšnoteikumu modernas valsts veidošanas procesā. Piederība kādai reliģijai vai Baznīcai tika politiski nomainīta pret pilsonību, kas parādīja piederību valstij. Ja valsts parāda saistību ar kādu konkrētu reliģiju vai konfesiju, tad tā automātiski atsvešina pārējo reliģiju vai konfesiju pilsoņus no valsts, kas laika gaitā var radīt konfliktus vai nesaskaņas, tas savukārt kavē valsts attīstību un sabiedrības labklājību.<sup>85</sup> Tas bija laiks, kad radās vajadzība aizsargāt mazākuma intereses no vairākuma dominantes, tas bija kompromisa līdzeklis, lai novērstu reliģiskus karus.<sup>86</sup>

Pirmais vēsturiskais paraugs, kurā pilnībā bija realizēta reliģiskās brīvības ideja, bija 1791. gadā pieņemtā ASV konstitūcija, kas turpmāk ietekmēja visu Eiropu.<sup>87</sup> Pasaules vēsturē tas bija pirmais šāda veida eksperiments, ko teorētiski atbalstīja daudzu reliģiju un konfesiju ticīgie, tas bija princips, kas tika proklamēts reizē ar Neatkarības deklarāciju.<sup>88</sup> Deklarācijas galvenā doma ir tā, ka valstij nav jābūt vidutājai starp Dievu un ticīgajiem un reliģiskais gars ir valsts un Baznīcas nošķiršanas būtības gars.<sup>89</sup>

Multiethniskā, multikonfesionālā un multireliģiskā ASV nevarēja izvēlēties citu valsts un Baznīcas attiecību modeli,

<sup>85</sup> [www.jaafaidris.com/English/Articles/separ.htm](http://www.jaafaidris.com/English/Articles/separ.htm). (sk.19.03.2013.)

<sup>86</sup> Filipov B.A. *Cerkov v pravoslavnom gosudarstve // Ježegodnaja Bogoslovskaja konferencija Pravoslavnogo svjato-Tihonovskogo Bogoslovskogo instituta. Materiali.* – Moskva, 1997. – S. 111.

<sup>87</sup> Lamont S. *Church and state: uneasy alliances.* – London: The Brodley Head, 1989. – Pg. 54.

<sup>88</sup> Luzzati L. *God in Freedom. Studies in the relations between Church and state.* – NY: The Macmillan Company, 1930. – Pg. 7.

<sup>89</sup> Turpat, pg. 8.

jo tādējādi tiktu likti šķēršļi politiskās nācijas veidošanās procesam. ASV veidošanās un imigrācijas vēsture bija ļoti īpatnēja un savdabīga, jo no vecā kontinenta uz jauno pasauli pārceļoja lielākoties politiski, reliģiski un ekonomiski apspiestie un vajātie, kuru mērķis bija atbrīvoties no apspiestības.

Šis modelis balstās uz varas neitralitātes principu, kas nosaka, ka valsts nediskriminē neviena cilvēka reliģisko izvēli, t. i., katram ir iespēja brīvi izvēlēties savu reliģisko piederību. Pašos dziļumos tas saistās ar kapitālisma filozofiju, šī modeļa pamatā ir vienlīdzība un brīva konkurence. Valsts nošķiršana no Baznīcas nenozīmē sabiedrības nošķiršanu no Baznīcas vai reliģijas. Tā nav uzskatāma kā reliģiskās brīvības ierobežošana, bet gluži pretēji – tā ir daļa no demokrātijas – “.. tas nozīmē, ka valsts un Baznīca ir ne tikai divas dažādas institūcijas, bet arī to, ka nedz valstij, nedz Baznīcai nav publisku tiesību iejaukties vienai otras iekšējā dzīvē un pārvaldē.”<sup>90</sup> Tā ir ļoti konkrēti novilkta demarkācijas līnija, kuru jau vairāk nekā divus gadsimtus praktiski nav mainījuši ASV likumdevēji, kaut arī ticīgie vai gluži pretēji – politiķi bieži meklē veidus, kā panākt lielāku reliģijas aizsardzību, reliģisko skolu un draudžu atbalstu.

Analizējot valsts un Baznīcas nošķiršanas procesa vēsturi, ir skaidrs, ka ne visas valstis, nošķirot valsti no Baznīcas, oficiāli gāja ASV legālo (de jure) ceļu, jo tikai mazākā daļa zemju izvēlējās pilnīgu ASV modeļa paraugu. Lielākā daļa valstu īstenoja neformālo (de facto) nošķiršanas principu,

---

<sup>90</sup> Berg T. The State and Religion in a Nutshell. – Mineapolis: St. Paul Press, 1998. – Pg. 15.

kas nereti dod valstij lielāku iespēju kontrolēt un vadīt valstī notiekošos reliģiskos procesus.<sup>91</sup> De facto nošķiršana dod plašākas iespējas Baznīcai līdzdarboties politiskajā dzīvē.

Valsts un Baznīcas nošķirtības principā tiek ievēroti šādi nosacījumi:

1. valsts un tās iestādes nav tiesīgas kontrolēt savu pilsoņu attieksmi pret reliģiju;
2. valsts neiejaucas Baznīcu (reliģisko organizāciju) iekšējā darbībā, ja vien netiek pārkāpts likums;
3. valsts nesniedz Baznīcai nedz finansiālu, nedz arī kāda cita veida materiālu atbalstu;
4. Baznīca valsts uzdevumā nepilda nevienu juridisku funkciju (arī laulības reģistrēšanu);
5. Baznīca neiejaucas valsts lietās, bet nodarbojas tikai ar reliģiskajiem jautājumiem. Valsts aizsargā Baznīcu likumīgo darbību.<sup>92</sup>

Praksē visi šie nosacījumi kopumā ir reti sastopami, īpaši mūsdienu Eiropā.

Francijā bija savs vēsturiski savdabīgs valsts un Baznīcas nošķiršanas modeļa piemērs, kuram saknes meklējamas Lielās franču revolūcijas laikā, bet tā plašāka un pakāpeniska attīstība bija vērojama 20. gadsimtā. Francijas piemērs ietekmēja arī daudzas citas Eiropas valstis, kuras ņēma par paraugu šo radikālo modeli. Balstoties uz šo principu, reliģija tiek uztverta kā absolūti privāta pilsoņu lieta, kas nav iekļauta valsts interešu sfērā. Kā atsevišķs izņēmums pieļauta

<sup>91</sup> [www.crosscurrents.org/Demerath.htm](http://www.crosscurrents.org/Demerath.htm) (sk.19.03.2013.)

<sup>92</sup> Balodis R. Valsts un Baznīca. – 98. lpp.

valsts sniegtā materiālā palīdzība to dievnamu uzturēšanai un remontam, kuri ir definēti kā valsts īpašums. Nereti šo pieeju dēvē par “naktssarga funkciju” modeli, kas norāda uz valsts izteikti pasīvo lomu un atturību valsts un Baznīcas attiecību reglamentējošajā darbībā.<sup>93</sup> Kā uzsver Lords Aktons: “Francijā reliģiskais gars un brīvības gars maršē pretējā virzienā, bet Amerikā to virziens ir bijis kopīgs.”<sup>94</sup>

Mūsdienās Eiropā viens no populārākajiem valsts un Baznīcas nošķiršanas modeļa paraugiem tapa 1919. gadā Vācijā, tas aizliedz valsts Baznīcas pastāvēšanu, reliģiskajām organizācijām garantē vienlīdzīgas un plašas tiesības likumdošanas ietvaros. Nav noteikts arī aizliegums finansēt reliģiskās organizācijas, ja tās veic valstiski vajadzīgu un nepieciešamu pasaules uzskata veidošanu. Vācijā, kā arī Austrijā un Šveicē darbojas t. d. Baznīcas nodokļu sistēma, kur ticīgie speciālā paziņojumā var norādīt, kurai Baznīcai viņi ir piederīgi, un valsts pārskaita šo nodokli Baznīcas rīcībā.<sup>95</sup>

Īpašu nozīmi Vācijas iekšpolitikā ieņem attiecības ar divām vēsturiski tradicionālajām kristīgajām konfesijām – katoļu un luterāņu, valstij nosakot šīm konfesijām sadarbības prioritāti un labvēlību un nostatot tās pirmajā līmenī. Otrajā sadarbības svarīguma līmenī tiek ievietotas ilgāku laiku Vācijas teritorijā eksistējušās un izveidojušās musulmaņu, jūdu un pareizticīgo konfesijas, bet trešajā līmenī atstājot

<sup>93</sup> Filipov B.A. Cerkov v pravoslavnom gosudarstve/Ezegodnaja Bogoslovskaja konferencija Pravoslavnogo svjato-Tihonovskogo Bogoslovskogo instituta. Materiali. – Moskva, 1997. – S. 114–115.

<sup>94</sup> Lord Acton. Renaissance to Revolution. The rise of the free state. – NY, 1961. – Pg. VII.

<sup>95</sup> Turpat.

pārējās mazskaitlīgākās un ne tik ilglaicīgi Vācijā pastāvošās konfesijas. Tradicionāli vecākās konfesijas – Romas Katoļu un Evaņģēliski luteriskā – saņem lielāku valsts atbalstu un finansējumu, bet pārējām tiek garantēta pilnīga vienlīdzība likuma priekšā.<sup>96</sup>

Reliģiju un konfesiju dalīšana “tradicionālajās” un “netradicionālajās” mūsdienās Eiropā izraisīja lielas politiskās debates par to, cik likumīgi un taisnīgi ir veidot šādu sadalījumu, vai tas nav cilvēktiesību un reliģiskās brīvības pārkāpums, jo cilvēktiesību un reliģiskās brīvības jautājums tiek konfrontēts ar vēsturisko situāciju un pieredzi. Teorētiski šis sadalījums balstās uz pieņēmumu, ka par tradicionāli vēsturiskām konfesijām un reliģijām var uzskatīt tās, kas konkrētā valstī veidojušās ļoti sen un kas politiski un kultūras ziņā veidojušās noteiktā teritorijā. Mūsdienās šis iedalījums ļoti bieži vairs neztur kritiku, bet aizvien vēl ir oficiāli vai neoficiāli atzīts un izmantots praksē, regulējot valsts un Baznīcas attiecības.

## 1.2. Valsts un Baznības attiecību vēsturiskā pieredze pasaulē un Latvijā

Viduslaiku kultūru nereti dēvē arī par teokrātisku kultūru,<sup>97</sup> pasvītrotot reliģijas un Baznīcas nozīmību un centrālo lomu kultūras un politiskajā dzīvē. Viduslaikos valsts un kristīgās Baznīcas attiecības politiskajā līmenī sāka veido-

<sup>96</sup> Filipov B.A. Cerkov v pravoslavnom gosudarstve/Ezegodnaja Bogoslovskaja konferencija Pravoslavnogo svjato-Tihonovskogo Bogoslovskogo instituta. Materiali. – S. 115.

<sup>97</sup> Davies N. Europe: A History. – Pg. 212.



ties pēc Milānas Tolerances edikta izdošanas 313. gadā, kad kristiešu vajāšanas izbeidzās un kad no vajātās minoritātes kristieši izauga līdz reliģiskai institūcijai. Vēlāk – imperatora Konstantīna valdīšanas laikā kristietība Romas impērijā piedzīvoja brīdi, kad to pasludināja par oficiālu valsts reliģiju. Konstantīns nedomāja apvienot reliģiju un politiku, taču kopš viņa valdīšanas kristietība un politika sāka iet roku rokā, tobrīd kristieši neapzinājās, ko Baznīcai nozīmēs šī savienība un valsts protekcija,<sup>98</sup> jo tolaik kristiešiem svarīgākais ieguvums bija reliģiskā brīvība un vajāšanu izbeigšana.

Kristīgās Baznīcas akceptēšana par valsts Baznīcu sabiedrībā bija sāpīgs un pakāpenisks process, jo augstākajās politiskajās aprindās nu jau brūkošajā Romas impērijā tai bija daudz pretinieku,<sup>99</sup> bet salīdzinoši īsā laikā kristietība kļuva par ievērojamu reliģisku vairākumu un sabiedrisku fenomenu.

Līdz ar Romas impērijas sabrukumu 5. gadsimtā Kristīgā Baznīca kļuva par relatīvi neatkarīgu autoritāti laicīgajos un reliģiskajos jautājumos un strauji institucionalizējās. Romas impērija sabruka, bet tās reliģija izdzīvoja un strauji turpināja izplatīties. Baznīcas un valsts līderi pamazām piesavinājās impērijas tradīcijas un godu.<sup>100</sup> Roma kļuva par Rietumu kristīgās Baznīcas centru, bet Austrumos par otru Romu veidojās Konstantinopole. Lielākas nesaskaņas starp Baznīcu un valsti viduslaikos parādījās 5. gadsimta nogalē, kad pāvests Gelasijs I formulēja izpratni par divām varām –

---

<sup>98</sup> Davies N. Europe: A History. – Pg. 212.

<sup>99</sup> Turpat, pg. 258.

<sup>100</sup> Turpat, pg. 292.

diviem varas zobeniem – garīgo un laicīgo. Balstoties uz šo doktrīnu, Rietumos valsts un Baznīca tika uzskatītas par līdzīgām institūcijām,<sup>101</sup> taču radās jautājums, kas ir galvenā politiskā figūra – imperators vai pāvests? Šis jautājums izraisīja ilgas cīņas par taisnības meklēšanu arī tāpēc, ka Rietumu kristietībā, teoloģijā un vēsturē nebija strikti definēts, kuram būtu jāpakļaujas un kuram jāspēlē dominējošā loma.

13. gadsimtā pāvests Innocents III nāca klajā ar kategorisku paziņojumu, ka Svētā Romas impērija (valsts) ir pakļauta pāvestam (Baznīcai), jo laicīgā vara rūpējas par fiziskiem ķermeņiem, bet Baznīca – par dvēseli.<sup>102</sup> Viduslaiku pasaules uzskats vēstīja, ka svarīgākā dzīves daļa būs paradīzē un nevis šīs pasaulīgās dzīves ietvaros, tāpēc arī šo uzskatu uztvēra kā piemērotu un šāds valsts un Baznīcas attiecību modelis bija pieņemams, taču tas netraucēja atsevišķiem imperatoriem vai karaļiem valdīt pār pāvestu un Baznīcu un cīnīties par varu. Rietumu kristīgajā tradīcijā Baznīca un valsts netika identiski uztvertas, taču tās arī neilgojās būt nošķirtas, un tas pavēra ceļu konfliktiem, sadursmēm un pārpratumiem.

Centralizētas varas sabrukums viduslaiku Rietumeiropā noveda pie jaunu nacionālu valstu veidošanās procesa un, pieaugot valsts politiskajam spēkam, Svētā Romas impērija un Romas pāvests tiecās pēc iekšējās un ārējās neatkarības meklējumiem.<sup>103</sup>

Reformācija Eiropā radīja ne tikai jaunu kristīgās reliģijas domāšanu, bet arī konfesionālu dažādību. Ja pirms refor-

<sup>101</sup> Church and State. Microsoft@Encarta@Online Encyclopedia, 2004/http://www.Encarta.msn.com. (Sk. 30.04.2006.)

<sup>102</sup> Turpat.

<sup>103</sup> Turpat.

mācījas bija divi valsts un Baznīcas attiecību paraugi – katoļu un ortodoksālais, tad pēc reformācijas tie bija jau trīs – katoļu, ortodoksālais un protestantu. Variējoties protestantu grupējumiem, veidojās jaunas protestantu Baznīcas un jauni valsts un Baznīcas attiecību modeļi. Viduslaiku Baznīca un tās valsts Baznīcas modelis sabruka, bet tā vietā radās jaunas Baznīcas un jauni valsts un Baznīcas attiecību risinājumi.

Humānisma ideoloģija desekularizēja izpratni par valsti. Reformācija bija humānisma laikmeta auglis, kuru veidoja reliģiski, politiski, ekonomiski un ideoloģiski procesi. Mārtiņa Lutera idejas reformēt Baznīcu guva plašu atbalstu Vācijas laicīgajās valdošajās aprindās, jo viņa izvirzītā reformācija solīja atbrīvoties no pāvesta kontroles un nostiprināt savu varu. Reformācijas ideju uzplūdā 1529. gadā Anglijas karalis Henrijs VIII ierosināja nošķirt Anglijas Baznīcu no Romas un piespieda atzīt sevi par tās augstāko vadītāju. 1541. gadā Žans Kalvins Ženēvā pārņēma Baznīcas vadību. Viņa radikālā teoloģija, proklamējot ideju par valsts un Baznīcas nošķiršanu, kas bija vietējās Baznīcas kompetence, un par to, ka laicīgajai varai jābūt inspirētai no garīgās varas parauga,<sup>104</sup> ietekmēja arī kalvinistu viedokli par valsts un Baznīcas attiecībām. Šo ideju dēvē arī par “Kalvina teokrātiju”, kad valsts finansiāli atbalsta Baznīcu, bet kontrolē Baznīcas doktrīnu un morāli.<sup>105</sup> Protestantu grupas – īpaši luterāņi un kalvinisti – apvienojās ar lokālajiem un nacionālajiem līderiem Ziemeļeiropā, tādējādi veicinot modernu nacionālu valstu

<sup>104</sup> Davies N. Europe: A History. – Pg. 491–492.

<sup>105</sup> Lamont S. Church and state: uneasy alliances. – London: The Brodley Head, 1989. – Pg. 23.

veidošanos, kas noveda pie tā, ka attiecības starp valsti un Baznīcu tika transformētas lokāli valstiskajā un nevis globāli centralizētā līmenī, kā tas bija viduslaikos, kad Rietumeiropā eksistēja tikai viena Baznīca un Romas pāvests. Protestantisms uztvēra Baznīcu kā vienu no valstiskajām institūcijām, kas ir Dieva inspirēta un caur kuru Dievs darbojas.<sup>106</sup>

Reformācijas un pretreformācijas posms bija reliģisku konfliktu un karu laiks, kam īslaicīgs risinājums tika rasts Augsburgas Miera līgumā 1555. gadā. Augsburgas ticības miers, iespējams, bija labvēlīgs risinājums katoļiem un luterāņiem, bet ne citām konfesijām.<sup>107</sup> Trīsdesmitgadu karš (1618–1648) bija vēl viens mēģinājums rast izeju no bezizejas ar militāra spēka palīdzību. Šajā konfliktā tika iesaistītas visas ietekmīgākās Eiropas valstis, karaļi un valdnieki, Romas Katoļu un Protestantu Baznīca. Pēdējais reliģiskais karš Eiropā noveda pie lielākām sabiedrības sekularizācijas tendencēm, konfesiju savstarpējai atsvešinātībai un centieniem pēc jauniem risinājumiem.

Jauno laiku sākumā Eiropā valsts un Baznīcas attiecības krasas izmaiņas nepiedzīvoja, kaut arī reliģisko karu iespaidā valsts un Baznīca pamazām atklāja, ka savstarpējās attiecības var kārtot arī juridiskā ceļā. Baznīca turpināja eksistēt pēc valstu noteiktās likumdošanas, kuras galvenā būtība bija vai nu tolerance, vai arī neiecietība – katoļu zemēs luterāņi bija ārpus likumdošanas labvēlības un luterāņu zemēs tādā stāvoklī bija katoļi. Jau kopš reformācijas laikiem bija pierasts, ka reliģiskā daudzveidība rada politisku nestabilitāti un krīzi,

<sup>106</sup> Lamont S. Church and state: uneasy alliances. – Pg. 169.

<sup>107</sup> Church and State. Microsoft@Encarta@Online Encyclopedia, 2004/http://www.Encarta.msn.com. (Sk. 30.04.2006.)

un plaši izplatītais Augsburgas ticības miera princips “cuius regio, euis religio” tikai to apstiprināja. Izskatījās, ka reliģiskā tolerance bija domāta mazajām valstīm, bet lielajās valstīs varēja droši eksperimentēt ar nelīdzcietības pielietošanu.<sup>108</sup>

Reliģiskā dzīve un tās organizācija reformācijas un pretreformācijas laikā bija atkarīga lielākoties no aristokrātijas, taču absolūtisma posmā tā pamazām sāka vājināties, lai arī savos pamatos saglabājās līdz 1914. gadam. Aristokrātija vairāk sāka aizrauties ar apgaismības idejām un maz veltīja laika domām par reliģiju vai Baznīcu, kaut arī aristokrātijas ietekme Baznīcas hierarhijā aizvien vēl bija ļoti liela. Īpaši tādās Eiropas protestantu zemēs kā Anglija, Prūsija, Skotija jau kopš reformācijas laikiem aristokrātijai piederēja Baznīcas patronāža loma un sociālā kontrole.<sup>109</sup>

Ap 1760. gadu gandrīz visa Eiropa iepazīna apgaismības idejas, kas sludināja, ka prioritārais ir valsts likums, svarīgāka ir neitrāla valdība, reliģiskā un preses brīvība.<sup>110</sup> Apgaismības domātāji cīnījās pret Baznīcas autoritāti un autoritātēm, un valsts radīja iespaidu, ka šī institūcija ir visa racionālā pretmets un pārmaiņu traucēklis. Jēdzienu “antiklerikālisms” bieži izmantoja par līdzekli politiskajās diskusijās un spēlēs, lai pierādītu, ka Baznīca var apdraudēt sabiedrību un valsti, nodarīt intelektuālu un politisku kaitējumu. Sabiedrībā daudz kritizēja viduslaikus un reformāciju, bet aizmirsta, ka antiklerikālisma idejas kļuva par ieročiem

<sup>108</sup> Aston N. *Christianity and Revolutionary Europe: 1750–1830. New approaches to European history.* – Cambridge: Cambridge University Press, 2002. – Pg. 19.

<sup>109</sup> Turpat, pg. 71–72.

<sup>110</sup> Turpat, pg. 93.

apgaismības idejas virzītājiem.<sup>111</sup> Tādējādi pakāpeniski tika panākts, ka valsts un Baznīcas attiecībās pārsvars pārgāja valsts pusē. Baznīcai bija jāsamierinās ar valstiskas kontroles pieaugumu, par mēraukļu šo institūciju attiecībās uzskatīja politisko lietderīgumu. Reliģiskus vai iracionālus motīvus vai apsvērumus aizstāja politiski apsvērumi. Kā savā darbā uzsvēra N. Astons: “jēdziens “valsts Baznīca” 18. gadsimta Eiropā bija lietots lietderīgi.”<sup>112</sup> 18. gadsimtā Francija kļuva par Eiropas antiklerikālisma centru, un to atdarināt steidza daudzas citas valstis un to valdnieki. Franču revolūcija bija pārbaudījums gan Baznīcas hierarhijai, gan monarhiem un valdniekiem, gan arī pašai tautai un tās reliģiozitātei. Šo procesu var nosaukt arī par valsts dekristianizāciju. Tās valstis, kā, piemēram, Dānija un Anglija, kas savā teritorijā negribēja piedzīvot kaut ko līdzīgu Lielās franču revolūcijas laika jakobiņu diktatūras radītajām šausmām, steidzās dibināt solidaritāti ar Baznīcu.<sup>113</sup> Tas stabilizēja valsts un Baznīcas attiecības Eiropā, radīja abu institūciju lielāku savstarpējo uzticēšanos un arī tolerances veidošanos pret reliģiskajām minoritātēm. Baznīca uzskatīja, ka Francijas revolūcija nav nekas cits kā tikai karš pret reliģiju un Baznīcu un ka visa tā pamatā ir cilvēka centieni dzīvot bez Dieva. Šķiet, ka kopš tā laika Baznīca kā institūcija ir lūkojusies uz revolūcijām ar bailēm, neuzticību, aizspriedumiem un riebumu.

19. gadsimta sākumā pēc Napoleona Bonaparta inaugurācijas valsts un Baznīcas attiecībās Francijā iezīmējās

<sup>111</sup> Aston N. Christianity and Revolutionary Europe: 1750–1830. New approaches to European history. – Pg. 123.

<sup>112</sup> Turpat, pg. 145.

<sup>113</sup> Turpat, pg. 204–205.

uzlabošanās. Romas Katoļu Baznīca, protestantu nominācijas un pat jūdaisms sāka dziedināt revolūcijas cirstās brūces. Šis process bija pamanāms ne tikai Francijā, bet arī pārējās Eiropas valstīs,<sup>114</sup> taču to nevarētu raksturot kā Napoleona Bonaparta reliģiozitāti vai lojalitāti pret Baznīcu, bet drīzāk gan viņa kā politiķa reālismu un cinismu,<sup>115</sup> – mērķi iekarot Eiropu un panākt Baznīcas klusēšanu. Baznīcas vājums bija izdevīgs Napoleonam pašam un arī viņa plāniem. Napoleona iekarojumi un to bēdīgie iznākumi radīja jaunas izmaiņas ne tikai Eiropas politiskajā, bet arī reliģiskajā kartē, ietekmēja valsts un Baznīcas attiecības visos līmeņos. Sarežģītāk kļuva atrast reliģiski monolītiskus reģionus, sabruka valsts un Baznīcas revolūcijas laika alianses, daudzkonfesionālajās valstīs valsts Baznīcas modelis iestīga anahronismā. Sabiedrībā plauka ne tikai sekulārisma idejas, bet arī mēģinājumi pāriet pāri tradicionālās reliģiozitātes robežām, kas radīja jaunu reliģisku virzienu rašanos, ko mēdza dēvēt par sektām. Valstij teorētiski bija jāreķinās ar strauji pieaugošo dažādību reliģisku institūciju jomā un jāmēģina rast kompromisu.

Pieaugot nacionālisma ideju popularitātei, 19. gadsimta otrajā pusē reliģija un Baznīca kā institūcija bija spiesta sankcionēt nacionālisma sentimenta rašanos nacionāli daudzveidīgos reģionos, īpaši, kur bija vērojama valsts Baznīcas institūcijas pastāvēšana, pamazām uzceļot barjeras starp etniskajām grupām.<sup>116</sup>

<sup>114</sup> Aston N. Christianity and Revolutionary Europe c.1750–1830. New approaches to European history. – Pg. 259.

<sup>115</sup> Man and state. Religion, Society and the Constitution. – Michigan, 1988. – Pg. 119.

<sup>116</sup> Davies N. Europe: A History. – Pg. 817.

ASV neatkarības pasludināšana deva jaunu pieredzi valsts un Baznīcas attiecību veidošanās vēsturē. Svarīga bija panāktā vienošanās, ka valsts atzīst reliģijas brīvību un ka valsts ir nodalīta no Baznīcas. Šo koncepciju uzskatīja par vienu no demokrātijas pamatvērtībām un principu. Tādējādi, lietojot Džeimsa Džefersona frāzi, var teikt, ka ASV konstitūcija strikti novilka robežu starp valsti un Baznīcu.<sup>117</sup>

Dažāda veida ideoloģijas, filozofiskās un politiskās domas – apgaismība, liberālisms, nacionālisms utt. vēl spēcīgāk pasvītvoja nepieciešamību pēc valsts un Baznīcas nošķiršanas. Taču Eiropā Baznīca vēl aizvien lielākoties bija valdošo iekārtu ķīlniece, kas pārmaiņu momentos automātiski tika nostatīta pret noteiktu sabiedrības daļu.

Izanalizējot valsts un Baznīcas attiecību teorētiskos modeļus, var secināt, ka tie pilnībā ir pakļauti konkrētam laikam, ģeogrāfiskajai telpai, valdošajai reliģijai, politiskajai ideoloģijai un ekonomiskajām attiecībām sabiedrībā. Neviens laikmets un neviena sabiedrība nepiedāvā savu vienīgo risinājumu, un neviens risinājums nav bijis statisks un nemainīgs un nepakļāvās politiskajām, sociālajām un reliģiskajām izmaiņām. Valsts un Baznīcas attiecību modelis pasaules vēsturē ir mainīgs gluži tāpat kā visa cilvēciskā eksistence kopumā, taču tā vēsturiskā izpēte spēj precīzāk raksturot konkrētu laikmetu un sabiedrību, parādot pasaules vēstures paradigmatiskos aspektus.

Latvijas vēsturē par valsts un Baznīcas attiecību vēsturisko sākumu var uzskatīt brīdi, kad Latvijas teritorijā

---

<sup>117</sup> Church and State. Microsoft@Encarta@Online Encyclopedia, 2004/http://www.Encarta.msn.com. (Sk. 30.04.2006.)



bija sākuši veidoties šo abu institūciju iedīgļi, – respektīvi, 13. gadsimta pirmo pusi, kad kristianizācijas procesā radās vietējās bīskapijas un vēlāk arī Livonijas konfederācija. Analizējot kristietības ienākšanu un iesakņošanos Latvijas teritorijā, jāatzīmē, ka, pretēji pareizticīgo mūku centieniem, Rietumu misionāriem un krustnešiem kristianizācijas process veiksmīgi īstenojās, jo šajā teritorijā tika dibinātas laicīgās un garīgās varas institūcijas un šo procesu atbalstīja gan Svētā Romas impērija, gan Baznīca. Vēsturnieks H. Strods uzskata, ka 13. gadsimts Livonijas vēsturē bija laiks, kad no Rietumeiropas uz Livoniju tika transplantēta viduslaiku Eiropas pilsēta, Baznīca un klosteris.<sup>118</sup> Transplantēta tika arī Rietumeiropas kristīgā kultūra, mentalitāte un jau izveidojies valsts un Baznīcas attiecību modelis, konkrēti – viduslaiku Rietumeiropas valsts Baznīcas modelis.

Livoniju, kas pastāvēja vairāk nekā 350 gadu, dēvēja par katolisku Baznīcas valsti, jo augstākais laicīgais un garīgais valdnieks šajā teritorijā bija arhibīskaps.<sup>119</sup> Iecerēto vienoto Baznīcas modeli bīskapam Albertam tomēr neizdevās realizēt, jo viņa dibinātais Kristus bruņinieku ordenis kļuva par patstāvīgu politisku spēku. Tāpat relatīvu brīvību ieguva Rīgas pilsēta un atsevišķas bīskapijas, kuras savai pārvaldei nodibināja plašas teritorijas.<sup>120</sup> Livonijas Baznīcas valsts organizācijas raksturīgākā īpašība bija visas politiskās, sociālās un garīgās dzīves juridiska koncentrācija garīdzniecības

<sup>118</sup> Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995. – Rīga: Zvaigzne, 1996. – 90. lpp.

<sup>119</sup> Turpat, 99. lpp.

<sup>120</sup> Dunsdorfs E., Spekke A. Latvijas vēsture. 1500–1600. – Stokholma: Daugava, 1964. – 19. lpp.

vadošo personu – arhibīskapu un bīskapu – rokās; tā bija gan Baznīcas province, gan kristīga Rietumeiropas modeļa tipa valsts.<sup>121</sup> Kaut gan juridiski nebija nepārprotami formulēts, ka arī Livonijas bīskapijas bija piederīgas Svētās Romas impērijai, tomēr Rīgas domkapituls 1508. gadā ieguva no pāvesta Jūlija II tiesības ievēlēt arhibīskapa kandidātu, ko pāvests parasti apstiprināja amatā.<sup>122</sup>

Livonijas konfederācijas pastāvēšanu apgrūtināja fakts, ka teritoriālā ziņā tā bija politiski un reliģiski sadrumstalota. Lai Livonijas konfederācija izdzīvotu, bija jākaro ne tikai ar lielajiem kaimiņiem, bet arī starp konfederācijas valstīm bija jāpanāk miers. Ideālistiski raugoties, Livonijas Baznīcas valsts modelis (bīskapi – arhibīskaps – pāvests) bija viduslaikiem daudzsološs attiecību modelis, kas garantēja garīgās varas dominanti, tomēr praksē tas īstenojās citādi. Modelis izrādījās smagnējs un neefektīvs, jo par varu cīnījās ne tikai arhibīskaps un privileģētā Rīgas pilsēta, bet arī katras diecēzes bīskaps un Livonijas ordenis, kam sākotnēji bija iecerēts sargāt jaunizveidoto Livonijas Baznīcu un arhibīskapu. Kā uzsvēra E. Dunsdorfs un A. Speke: “Nevienam Rīgas arhibīskapam nebija lemta mierīga garīdznieka un valsts galvas dzīve.”<sup>123</sup> Arhibīskapa un bīskapu garīgā vara bija lielāka nekā viņu laicīgā vara, un tas noveda pie lielām iekšējām pretestībām – divu varu neizbēgamas sadursmes. Livonijas ordenis noraidīja pāvesta varas dominanti un arhibīskapu laicīgās un garīgās varas pārsvaru, un garīgā vara rikojās līdzvērtīgi.

<sup>121</sup> Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995. – 100. lpp.

<sup>122</sup> Dunsdorfs E., Spekke A. Latvijas vēsture. 1500–1600. – 29. lpp.

<sup>123</sup> Turpat, 32. lpp.

Kā ironiski uzsvēris A. Švābe, tad sava hierarhiskā stāvokļa dēļ Rīgas virsbīskapam (arhibīskapam) pienācās pirmā vieta Livonijā, tomēr ordeņa politikai pārsvars bija tik liels, ka nepateicīgie pētnieki aizmirsa visu to, ko Baznīca bija darījusi Livonijas labā, un visu šo laikmetu nepamatoti nosauca par ordeņa laikiem.<sup>124</sup>

Reformācijai bija īpaša loma reliģiskās dzīves atjaunošanā, politiskās un ekonomiskās dzīves pārveidošanā visā Rietumeiropā. Ņemot vērā šo iekšējo varas nestabilitāti, reformācijas process Livonijā ieguva vairāk politisku nokrāsu, kaut arī nav noliedzams, ka ciešajām kultūras un reliģiskajām saitēm ar Vāciju bija ļoti svarīga loma. Reformācijas gaitā laicīgās varas ietekme un dominante būtiski palielinājās. Livonijas konfederācijā, tāpat kā visā pārējā Rietumeiropā, sākās varas sekularizācijas process. Evaņģēliski luterisko Baznīcu izveidošanās bija 16. gadsimta un pēcreformācijas laika parādība, tikai katrā valstī tas notika dažādā laikā.<sup>125</sup> Kā atzinis H. Strods – reformācija stiprināja valsti un valsts stiprināja reformāciju. Protestantu zemēs parasti reformētās Baznīcas kļuva par valsts Baznīcām un monarhi – par Baznīcas vadītājiem.<sup>126</sup> Livonijas teritorijā šīs funkcijas sākotnēji tika dalītas starp bruņniecību, Rīgas pilsētu, landtāgu un citām varas institūcijām. Luterāņu Baznīcai pašā sākumā nepastāvēja augstākā Baznīcas hierarhija, tāpēc veidojās muižniecības un mācītāju reliģiskā pašpārvalde, tādējādi

<sup>124</sup> Švābe A. Straumes un avoti. – [B. v.] Pilskalns, 1965. – 67. lpp.

<sup>125</sup> Straube G. Kurzemes un Zemgales Evaņģēliski luteriskās baznīcas vēsture – tipiskais un atšķirīgais // Ventspils muzeja raksti. I. – Rīga, 2001. – 115. lpp.

<sup>126</sup> Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995. – 140. lpp.

vasaļi ieguva mācītājus, kuri nav atkarīgi no Baznīcas augstākās hierarhijas – pāvesta un bīskapiem.

Livonijas kara (1558–1583) iznākumā sabruka Livonijas konfederācija, gluži tāpat sabruka viduslaiku Baznīcas valsts un Livonijas protestantisma valsts Baznīcas modelis. Tā vietā nāca citu lielvalstu varas un jaunas reliģiskās attiecību formas. Bijusi Livonijas teritorija nonāca Polijas – Lietuvas sastāvā.

Multikulturālā un multireliģiskā Polijas – Lietuvas valsts bija pazīstama ar savu tam laikam diezgan lielu toleranci un ticības brīvību, bet šī lielvalsts uzņēmās pretreformācijas patrona lomu Austrumeiropā, kas radīja labvēlīgus apstākļus Katoļu Baznīcas darbības atjaunošanai un stiprināšanai. Polijas – Lietuvas politiskā un reliģiskā tolerance mazināja katoļu un luterāņu cīņas Latvijas teritorijā, ļāva ienākt šeit un apmesties ebrejiem, vecticībniekiem glābties no Krievijas cara vajāšanām. Polijas – Lietuvas lielvalsts jaunā vara nodrošināja neaizskaramību luterāņu konfesijai,<sup>127</sup> īpaši to neatbalstot. Iekarotā Livonijas teritorija bija tikai maza sastāvdaļa no Stefana Batorija lielā visas Eiropas rekatolizācijas plāna,<sup>128</sup> kas Ziemeļeiropā īpašus panākumus neguva, atskaitot Latgali, kas ilgāku laiku nonāca Polijas – Lietuvas sastāvā, un daļu Kurzemes hercogistes; un tas bija jezuītu ordeņa misiju un vēl jo vairāk vēlākā karaļa Zigismunda III nopietnas politiskās darbības rezultāts.<sup>129</sup>

<sup>127</sup> Dunsdorfs E. Latvijas vēsture. 1600–1710. – Stokholma: Daugava, 1962. – 371. lpp.

<sup>128</sup> Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995. – 150. lpp.

<sup>129</sup> Straube G. Die "polnische Gegenreformation" in Livland – Ziele und Realitäten // Prusy i Infanty sredniowieczem a nowozytnoscia Panstwo – spoleczenstwo – kultura. – Torun, 2003. – S. 123.

17. gadsimts nāca ar jauniem kariem, iekarojumiem un no visa tā izrietošu jaunu reliģisko politiku. Zviedriem iekarojot Rīgu un Vidzemi, situācija Latvijas teritorijā mainījās. Luterāņu Baznīca ieguva lielākas privilēģijas, tā kļuva vienīgā atļautā kristīgā konfesija. Jezuītu ordenis tika padzīts, katoļu bīskapija slēgta un arī citām protestantu konfesijām ceļš uz Vidzemi un Rīgu bija slēgts. Šajā teritorijā stabili atjaunojās protestantiskais valsts Baznīcas modelis. Zviedrijā, līdzīgi Polijas – Lietuvas realizētajai rekatolizācijas misijai, izveidojās luterānisma protekcijas un izplatīšanas mesiānisma ideoloģija. Šī ideoloģija pieprasīja valstij realizēt noteiktu politiku. Atbilstoši tā laika prasībām Zviedrijas reliģiskā politika formulēja, ka:

1. Luterāņu Baznīcas superintendents tiek iecelts ar karaļa pavēli;
2. valsts finansiāli uztur valsts Baznīcu (šajā situācijā – luterāņu);
3. valsts finansiāli nodrošina draudzes mācītājus;
4. valsts uztur luterāņu draudžu skolas;
5. valsts aizliedz citu konfesiju publisku reliģisku darbību, bet pieļauj slēgtu darbību (dievkalpojumi mājas apstākļos);
6. luterāņu mācītājiem vienīgajiem ir tiesības brīvi veikt metrikas;
7. katrs pilsonis teorētiski tiek ieskaitīts valsts Baznīcas rindās;
8. valsts institūcijas izstrādā un veido speciālus baznīcu likumus un piemēro tos pievienotajām teritorijām.

H. Strods uzsvēris, ka 1691. gadā Zviedrijas valdība ar likumu aizliedza svinēt katoļu dievkalpojumu,<sup>130</sup> taču šajā situācijā to tikpat labi varēja attiecināt arī uz citām konfesijām. Zviedrijas likumi strikti regulēja valsts un Baznīcas attiecības, bet atsevišķos gadījumos pieļāva arī izņēmumus. Tā, piemēram, Rīgas pilsētai bija savi izņēmumi attiecībā uz reliģisko toleranci, kas atļāva katoļu un citu konfesiju privātu reliģisko praksi, to skaitā arī jūdiem uzturēties un lūgties īpašā ērbēgī, un jezuītiem paslepeni ierasties Rīgā.

1667. gadā superintendents J. Gecelis izstrādāja Vidzemes Baznīcas nolikumu, taču muižniecība tam pretojās un šis dokuments neguva spēku. 1686. gadā Zviedrijas karalis Kārlis XI apstiprināja Zviedrijas Baznīcas likumu, kuru iztulkoja vācu valodā un 1690. gadā arī akceptēja.<sup>131</sup>

Pret ārējām “katoļu un poļu laiku paliekām” – kā krucifiksiem ceļa malās, tirgiem svēto dienās u. c. – zviedru valdība cīnījās konsekventi stingri,<sup>132</sup> bet ne brutāli, tieši tik, cik saprātīgai jaunajai varai un jaunai ideoloģijai pienākas, lai integrētu iekaroto teritoriju un nodrošinātu mierīgu valsts pastāvēšanu, bez fiziska spēka, psiholoģiskas viltības un divkosīgas likumdošanas. Kā secinājis L. Adamovičs: “Zviedrijas ķēniņu vara ar noteiktām tieksmēm uz absolūtismu pielīdzināma daudzkārt daudzinātajam “apgaismotajam absolūtismam”, kas rīkojas suverēni arī Baznīcas dzīvē.”<sup>133</sup>

<sup>130</sup> Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995. – 158. lpp.

<sup>131</sup> Dunsdorfs E. Latvijas vēsture. 1600–1710. – Stokholma: Daugava, 1962. – 381. lpp.

<sup>132</sup> Turpat, 377. lpp.

<sup>133</sup> Adamovičs L. Latvieši un evaņģēliskā baznīca // Latvieši. XX gadsimta 20.–30. gadu autoru rakstu krājums. – Rīga: V. Belokoņa izdevniecība, 2003. – 159. lpp.

Kurzemes hercogistē bija vērojama mazliet atšķirīgāka situācija. Kaut arī Kurzemes hercogiste atradās lēņa atkarībā no Polijas – Lietuvas valsts, jau kopš reformācijas laikiem šeit bija saglabājusies Luterāņu Baznīca kā valsts Baznīca, kas bija arī skaitliski lielākā konfesija, taču valsts nodrošināja plašāku reliģisko brīvību, ļaujot katoļiem un citiem protestantiem brīvi veikt reliģiskā kulta darbības. Polijas – Lietuvas valsts morāli un finansiāli atbalstīja Katoļu Baznīcas darbību un Kurzemes hercogiem ar to bija jārēķinās. Tomēr Kurzemes hercogistei lielāka reliģiskā brīvība pastāvēja kā savdabīga atbalss no lēņa attiecībām ar Poliju – Lietuvu un tās likumdošanu, jo Kurzemes hercogistei nepastāvēja sava likumdošana Baznīcas jautājumos,<sup>134</sup> un nedz hercogs, nedz Kurzemes muižniecība ne vienmēr steidza rīkoties tā kā prasīja poļu likumi vai politika. Kurzemē Luterāņu Baznīca bija Landeskirche (zemes Baznīca), bet Staatskirche (valsts Baznīcas) lomu izpildīja Katoļu Baznīca.

17. gadsimtā Latgale (Inflantija, Poļu Vidzeme, Inflanty polskie) atradās Polijas – Lietuvas sastāvā un tiešā Katoļu Baznīcas ietekmē. Katoļu Baznīca bija Polijas – Lietuvas valsts Baznīca, taču, kā jau minēts, šī valsts bija toleranta pret citām konfesijām un reliģijām. Polijas Seims 1678. gadā apsprieda jautājumu par Inflantiju un konstatēja, ka Katoļu Baznīca karu un reliģiskā panikuma dēļ šajā teritorijā atradās sarežģītā situācijā. Vairākkārt Polijas Seims iecēla komisijas, kam uzdeva izvērtēt Baznīcas stāvokli un dot ieteikumus, uz kuriem varētu balstīties, īstenojot valsts politiku šajā teritorijā,<sup>135</sup>

<sup>134</sup> Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995. – 164. lpp.

<sup>135</sup> Turpat, 168. lpp.

un saskaņā ar kuriem tiktu finansēta baznīcu, skolu un sociālu iestāžu celtniecība. Līdz ar Latgales iekļaušanu Polijas – Lietuvas sastāvā mainījās arī šīs teritorijas politiskie, ekonomiskie, kultūras, lingvistiskie un reliģiskie procesi. Katoļu Baznīca Latgalē apvienoja ne tikai latviešus, bet arī šajā teritorijā dzīvojošos poļus, baltkrievus un lietuviešus, tādējādi radot šeit spēcīgu un kopīgu Latgales reliģisko mentalitāti.

Sākot ar 18. gadsimtu, Latvijas teritorija pakāpeniski nonāca Krievijas impērijas sastāvā. Latvijas teritorija, kas visu laiku veidojās Rietumeiropas kristīgās kultūras ietekmē, tika pievienota Austrumu kristīgās kultūras areālam un tā pakāpeniski virzījās uz jaunām politisko, ekonomisko, kultūras un reliģisko attiecību pārmaiņām. Ienākot pareizticīgajiem krievu iedzīvotājiem, šajā teritorijā kārtējo reizi palielinājās konfesionālā un etniskā dažādība.

Krievijas impērijā izveidojās savs, no Rietumeiropas valsts Baznīcas atšķirīgs Baznīcas un valsts attiecību modelis. Pēc Bizantijas impērijas sabrukuma, Maskavas valsts veica savdabīgu Bizantijas impērijas restaurāciju. Jaunā Krievijas impērija tika būvēta kā teokrātiska valsts – Trešā Roma jeb jaunā Konstantinopole. Saistībā ar šo koncepciju un kultūras orientāciju uz Bizantijas mantojumu, kaut Bizantija sen vairs neeksistēja, Krievijā parādījās cars (imperators) un arī patriarhs. Kā redzams, krievi orientējās nevis uz reāli pastāvošu tradīciju, bet uz savu priekšstatu par teokrātisku valsti, kurā ideoloģijai ir svarīgākā nozīme, kas noveda pie novatorisma – pavisam jauna valsts un Baznīcas attiecību modeļa, kā arī pie jaunas uztveres par valdnieka un patriarha varas pozīcijām. Laika gaitā vēl nāca klāt jauna ideoloģijas



izpratne par cara un patriarha varas harismu, kas lika pamatus Krievijas politiskajai koncepcijai par laicīgo un garīgo varu.<sup>136</sup>

Visas Krievijas impērijas vēstures gaitā valsts un Pareizticīgās Baznīcas attiecības raksturotas kā cieši un dziļi cauraukušas. Pētera I Baznīcas reforma iekļāva Pareizticīgo Baznīcu Krievijas impērijas valsts aparāta un birokrātijas sastāvā. Tas bija daļēji universāls process, kas bija noritējis visās valstīs, taču Krievijā tam bija virkne savdabīgu jauninājumu, kas tika atvasināti no pareizticības un Krievijas sabiedrības politiskās organizācijas. Pie šādiem savdabīgiem jauninājumiem var pieskaitīt Pētera I reformu gaitā – 1721. gadā nodibināto Svēto Sinodi (Svjateišij Pravitel'stvujuščij Sinod). Iznākumā Krievijā saauga valsts un Baznīca, un tas atspoguļojās ne tikai šīs institūcijas struktūrā, kas tika komplektēta no garīgās un laicīgās birokrātijas, bet arī tās darbības formās.<sup>137</sup>

Pēteris I bija rietumnieciski orientēts Krievijas valdnieks, kaut arī nereti viņš darbojās ar ne visai rietumnieciskām metodēm. Viņa attieksme pret Baznīcu un reliģiju bija racionāla un pragmatiska. Viņam visai daudz simpatizēja protestantiskās valsts Baznīcas attiecību modelis, kuram Krievijas impērijas valstiskajā iekārtā arī tika radīta sava lokalizācija. Pētera I laikā šis modelis kaut cik normāli funkcionēja, bet katra nākamā cara politika to padarīja vēl smagnējāku, komplicētāku un nedzīvāku.

<sup>136</sup> Uspenskij B.A. Carj i patriarh. Harizma vlasti v Rossiji. Vizantijskij model i ee russkoje pereosmišļeņije. – Moskva, 1998. – S. 1.

<sup>137</sup> Aleksejeva S.I. Svjateišij Sinod. V sisteme viših gosudarstvennih učreždeņij poreformennoj Rossiji. 1856–1904. – Sankt-Peterburg: Nauka, 2003. – S. 3.

Latvijas un visas Baltijas teritorijas politiskā statusa maiņa 18. gadsimta sākumā radīja tūlītējas kardinālas pārmaiņas reliģiskajā dzīvē, arī valsts un Baznīcas attiecību jautājumā. Aleksandrs Gavriļins skaidro to tādējādi, ka Baltijā cara valdība centās iegūt sev atbalstu galvenokārt vietējā muižniecībā. Tika darīts viss, lai iegūtu muižniecības simpātijas – tai tika dotas privilēģijas, saglabātas vecās varas struktūras un ticības izpausmes formas. Pētera I iekarotajā teritorijā saskaņā ar Rīgas kapitulācijas “akorda punktiem” 1710. gadā un ar 1721. gadā noslēgto Nīstades miera līgumu Evaņģēliski luteriskajai Baznīcai bija dota ticības brīvība līdzās Pareizticīgajai Baznīcai.<sup>138</sup> Līdz pat Katrīnas II valdīšanas laikam īpaši būtiskas izmaiņas šajā politikā nenotika, jo visiem Pētera I pēctečiem bija līdzīga attieksme pret jauniekaroto teritoriju Baznīcu.<sup>139</sup> 18. gadsimta pirmajā pusē Latvijas teritorijā saglabājās bijušās Livonijas konfederācijas niansētās atšķirības reliģiskajā situācijā un valsts un Baznīcas attiecībās.

Attiecībā pret citām konfesijām Krievijas impērijas politika 18. gadsimta pirmajā pusē bija diezgan mainīga, īpaši pret katoļiem, vecticībniekiem un jūdiem. Rietumu historiogrāfijā nereti uzsvērts, ka šīs kategorijas Krievijas impērijas rietumu daļā bija t. d. autsaideri un šo reliģisko grupu ticīgie kļuva par diskriminācijas objektu.<sup>140</sup> Neiecietīgu attieksmi pret Katoļu Baznīcu Krievijā visdrīzāk var izskaidrot ar to, ka tā bija ārpus jebkuras valsts jurisdikcijas esošs varas centrs

<sup>138</sup> Gavriļin A. Očerki istoriji Rižskoj Jeparhiji. – S. 12.

<sup>139</sup> Turpat, s. 18.

<sup>140</sup> Kappeler A. The Russian Empire: A Multiethnic History. – NY: Longman. – Pg. 142.

un neatkarīga valsts, kas nepakļāvās caram. Romas Katoļu Baznīcas situācijā un tās attiecībās ar laicīgo varu jebkuras valsts īstenotajai Baznīcas politikai vienmēr ir lielāks pretspars un mazākas iespēju robežas. Jau 18. gadsimtā Krievijas impērijas ārpolitika visai bieži atdūrās pret neveiksmīgiem Polijas pakļaušanas centieniem, no kā vistiešāk cieta Romas Katoļu Baznīca un visvairāk Inflatijā jeb mūsdienu Latgalē. Vecticībniekus jau kopš 17. gadsimta dēvēja par raskoļņikiem (šķeltniekiem) un vajāja, jo viņi neatzina cara īstenotās Baznīcas reformas, reliģisko institūciju “rietumnieciskošanu” un valsts diktātu pār Baznīcu un garīdzniecību. Savukārt ebreju iedzīvotāju daļa dzīvoja savā apmešanās joslā noslēgti kā etnoreliģiska diaspora un cīnījās pret diskrimināciju. Ķeizariene Elizabete I 1742. gadā lika padzīt visus ebrejus aiz valsts robežām, uzskatot viņu klātbūtni valstī par grēku, jo ebrejus uzskatīja par pagāniem.<sup>141</sup>

Situācija sāka krasāk mainīties Katrīnas II valdīšanas laikā līdz ar visas Krievijas impērijas varas centralizācijas sākumu. Katrīna II, gluži tāpat kā Pēteris I, bija vienaldzīga pret reliģiju, bet viņu bija pārņēmusi doma patikt krievu pareizticīgajai tautai. Pēc viņas domām, Baznīcas varai bez ierunām bija jāpakļaujas valdnieces varai. Pat arhierejus ķeizariene uztvēra nevis tikai kā altāra kalpotājus, bet arī kā valsts ierēdņus, tronim uzticīgus padotos, kuriem monarhu vara ir augstākā.<sup>142</sup> Katrīna II piespieda palielināt valdības kontroli pār nekristīgajām reliģijām un centās cīņu ar šo

---

<sup>141</sup> Bogojavlenska S. Kurzemes guberņas un Rīgas ebreju sabiedrība (1795–1915). Maģistra darbs. – Rīga: LU, 2002. – 14. lpp.

<sup>142</sup> Gavriļin A. Očerki istoriji Rižskoj Jeparhiji. – S. 19.

religiju ticīgajiem vērst valstij par labu,<sup>143</sup> vēlāk tas kļuva visai populārs veids, kā ar ideoloģijas palīdzību maskēt reliģisko un etnisko diskrimināciju. Uzskatot sevi par apgaismības ideju apgarotu valdnieci, Katrīnai II bija svarīgi polemizēt par brīvības jēdzienu un tā izpratni, daļu no šīs polemikas iekļaujot savos rīkojumos un pieņemtajos likumos, kā, piemēram, 1763. gada pieņemtajā likumā par svešticībnieku ticības brīvību, ko nereti historiogrāfijā mēdz dēvēt arī par Katrīnas II “tolerances ediktu”. Ar jēdzienu “svešticībnieki” tolaik apzīmēja visus, kas nebija piederīgi pareizticībai. Svešticībniekiem šis rīkojums neatļāva celt klosterus, sludināt savu ticību citu konfesiju piederīgajiem vai pārvilināt tos savā ticībā. Taču šis rīkojums bija spēkā visai neilgu laiku, jo 1769. gadā to rediģēja un izdeva jaunu reglamentu, kas ierobežoja un kontrolēja Katoļu Baznīcas darbību Krievijas impērijas teritorijā līdz 1846. gadā noslēgtajam konkordātam.<sup>144</sup> Tomēr jāatzīmē, ka 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta sākumā Latvijas teritorijā eksistējošais tiesiskais paritātes princips starp Evaņģēliski luterisko un Pareizticīgo Baznīcu pilnībā apmierināja gan vietējo muižniecību, gan arī Krievijas valdību.<sup>145</sup>

Valsts un Baznīcas attiecību modelis Krievijas impērijā Pāvila I valdīšanas laikā būtiski daudz nemainījās, jo Pāvils I valdīja pavisam neilgi un cars bija politiski pārāk vājš, taču jāatzīmē, ka šajā periodā uzlabojās Krievijas un Vatikāna attiecības, mazinājās saspīlējums starp valsti un Katoļu Baznīcu; tika atcelti atsevišķi ierobežojumi, bet saglabājās

<sup>143</sup> Kappeler A. *The Russian Empire: A Multiethnic History*. – Pg. 147.

<sup>144</sup> Strods H. *Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995*. – 190. lpp.

<sup>145</sup> Gavriļin A. *Očerki istoriji Rižskoj Jeparhiji*. – S. 31.

stingrā valsts kontrole pār katoļu garīdzniecību un augstāko Baznīcas vadību Krievijā. Pāvesta bullu izsludināšana tāpat kā līdz šim palika valsts kontrolē, garīdzniecība nedrīkstēja tieši sazināties ar Romu, tika veikta strikta katoļu izdevumu cenzūra.<sup>146</sup> Tāds pats process bija arī attieksmē pret citām “svešticībnieku” konfesijām.

19. gadsimta sākumā Krievijas impērija reliģiskajā un kultūras sfērā bija sasniegusi dažādības galējās robežas, un tīri teorētiski bija neiespējami piemērot tai kādu vienotu apzīmējumu, kā, piemēram, vienota pareizticīgā vai krievu kultūra, pareizticīga valsts utt., jo tas izrādītos pārāk vienkāršoti.<sup>147</sup> Taču praksē ļoti bieži par spīti šai pastāvošajai realitātei tika mēģināts panākt pretējo. Krievijas impērija tiecās panākt lielāku etnisku un reliģisku unifikāciju. Ja 19. gadsimta pirmajā pusē etniskais moments vēl nebija tik ļoti būtisks un nozīmīguma ziņā atpalika no reliģiskā, tad 19. gadsimta otrajā pusē atsevišķos Krievijas impērijas nostūros, arī Baltijas provincēs, etniskais moments jau bija cieši savijies ar reliģisko.

Aleksandrs I nolēma mainīt Baznīcas un valsts attiecības, virzoties pretī lielākai centra ietekmei, mēģinot centralizēt arī Evaņģēliski luterisko Baznīcu, tādējādi pakļaujot to kontrolei un mazinot tās ietekmi. Krievijas teritorijā tika nodibināta kopīga luterāņu draudžu pārvalde – Ģenerālkonsistorija un par pirmo tās prezidentu ievēlēja grāfu K. Līvenu.<sup>148</sup> Tomēr šo ideju līdz galam neīstenoja, jo

<sup>146</sup> Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995. – 194. lpp.

<sup>147</sup> Kappeler A. The Russian Empire: A Multiethnic History. – Pg. 157.

<sup>148</sup> Straube G. Reliģiskās institūcijas // Latvija 19. gadsimtā. Vēstures apceres. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000. – 382. lpp.

pastāvēja liela luterāņu vietējo konsistoriju, garīdzniecības un muižniecības pretestība. Šo ideju izdevās īstenot cāram Nikolajam I. 1828. gadā pēc cara rīkojuma darbu sāka īpaša komisija un 1832. gadā tika parakstīti jauni luterāņu draudžu baznīcas likumi. Konsistoriju izsludināja par augstāko pārvaldes orgānu, kas administratīvi bija pakļauta Iekšlietu ministrijai, bet juridiskajās lietās – Senātam. Kā uzsvēris G. Straube: “Līdz ar to luterāņu baznīca Baltijā bija zaudējusi savu neatkarību, ko tā tik centīgi tiecās nosargāt iepriekšējos gadu simtos. Krievija tādā veidā veiksmīgi realizēja Baltijā savu iekšpolitiku, kas Nikolaja I laikā bija kļuvusi izteikti slavofiliska un ar skaidru tendenci uz policejiskas valsts izveidošanu.”<sup>149</sup> Pieņemot šo juridisko aktu, Evaņģēliski luteriskās un Pareizticīgās Baznīcas tiesiskā paritāte bija izzudusi. Evaņģēliski luteriskā Baznīca Latvijas teritorijā kļuva par Landeskirche un Pareizticīgā Baznīca – par Staatskirche.

Var piekrist A. Gavriļinam, kas uzskata, ka Nikolaja I valdīšanas laiks Krievijā, kaut arī ārēji tas bija visai mierīgs, bija graužošs Krievijas vēsturē, kāds nav bijis kopš 17. gadsimta sākuma reliģisko juku laikiem. Divdesmit deviņus gadus ilgusi valstiskā tautas audzināšana disciplīnas un nacionālā lepnuma garā noveda pie pilnīgas sabiedrības spēku morālās devalvācijas. Muižnieki baidījās no zemniekiem, zemnieki izjuta naidu pret muižniekiem, abi slāņi neuzticējās valdībai, bet valdība neuzticējās ne vieniem, ne otriem.<sup>150</sup> Vispārējo baiļu un neuzticības ēnā Baznīca izjuta to pašu un

<sup>149</sup> Straube G. Reliģiskās institūcijas... – 382. lpp.

<sup>150</sup> Gavriļin A. Očerki istoriji Rižskoj Jeparhiji. – S. 59.

pret visiem. Reliģijai un Baznīcai valsts politikā bija jātop par svarīgu nošķiršanas instrumentu starp krieviem un cit-tautībniekiem, un tādu politiku cars arī mēģināja izveidot.<sup>151</sup> Pareizticīgā Baznīca pret pašas gribu kļuva par svarīgu pīlāru valsts politikā, kas Baltijas guberņām nesa līdzīgu rusifikācijas procesu, diskriminējošu likumu izdošanu utt. Nikolaja I valdīšanas laiks sēja sēklu turpmākai valsts realizētajai politikai, kur visa pamatā bija formulētais princips – “patvaldība, pareizticība, tautiskums” jeb “viens cars, viena ticība, viena valoda”.<sup>152</sup> Tas viss noveda pie visu konfesiju, īpaši luterāņu, pozīciju vājināšanās un vietējās muižniecības pretreakcijas.

Aleksandra II valdīšanas iesākumu Krievijas impērijas progresīvā sabiedrības daļa, arī Baznīca, sagaidīja ar lielām cerībām uz reformām un pārmaiņām. 19. gadsimta 60. gados Krievija dzīvoja reformu procesa radītā pacēlumā, bet valsts un Baznīcas attiecību sfērā, kā uzsver Krievijas vēsturniece S. Aleksejeva, lielākoties notika plaša un aizraujoša reformu imitācija. Centieni reformēt Baznīcas institūcijas un valsts reliģisko politiku noveda galvenokārt tikai pie sarunām par Pareizticīgās Baznīcas administrācijas reformām un pasākumiem, lai novērstu garīdzniecības noslēgšanos no sabiedrības un reliģiskās izglītības trūkumu, un par izmaiņām likumdošanā, kas skāra jautātās laulības.<sup>153</sup> Reformas tika īstenotas no augšas, tās maz skāra Baznīcas un ticīgo ikdienas dzīvi. Paradoksāli, bet Baznīca bija vismazāk ieinteresēta reformās

<sup>151</sup> Kappeler A. The Russian Empire: A Multiethnic History. – Pg. 248.

<sup>152</sup> Straube G. Reliģiskās institūcijas... – 386. lpp.

<sup>153</sup> Aleksejeva S.I. Svjateišij Sinod. V sisteme viših gosudarstvennih učreždenij poreformenoj Rossiji. 1856–1904. – S. 3.

un iespējā saņemt brīvību, jo reformas tika veiktas “no augšas”, ar valsts varas diktātu, no kura Baznīcai vispirms bija jāatbrīvojas, kas bija svarīgs priekšnoteikums, lai reformas īstenotos, bet valsts bija vismazāk ieinteresēta dot Baznīcai brīvību.<sup>154</sup> Šo situāciju var attiecināt ne tikai uz Pareizticīgo Baznīcu, kuru reformas un izmaiņas skāra vistiešāk, bet arī uz Evaņģēliski luterisko Baznīcu, kas nedz ar valsts palīdzību no augšas, nedz arī no iekšienes pilnībā nespēja atbrīvoties no feodālās sistēmas paliekām Baltijā. Kopumā analizējot Aleksandra II Baznīcas politiku, jāuzsver, ka salīdzinājumā ar Nikolaja I valdīšanas posmu nekas daudz nemainījās, bet parādījās atsevišķas tolerances pazīmes attieksmē pret t. d. svešticībniekiem. Šajā laikā varēja manīt valsts centienus liberalizēt Baznīcas politiku, bet nebija iespējamās politikas un jurisdikcijas krasas izmaiņas, tomēr parādījās daži ticības iecietības elementi. Likumi, kas apstiprināja Pareizticīgās Baznīcas privilēģijas, netika atcelti vai mainīti, taču valdība klusēja, kad tos neievēroja.<sup>155</sup> Tomēr visai bieži Krievijas impērijas valdības un sabiedrības noteiktajās aprindās arī šī “klusēšana” radīja nepatiku, un īstenotās reformas radīja uzskatu, ka tiek sagrauta “ierastā kārtība”. Aleksandra II īstenotā Baltijas guberņu reliģijas politika bija diezgan iecietīga. Ņemot vērā neveiksmi Krimas karā, caram bija svarīgi iegūt simpātijas un palielināt savu autoritāti Baltijas muižniecības un luterisko starptautisko un vietējo aprindu acīs; tas tika arī panākts.<sup>156</sup> Cars baidījās atklāti stiprināt Pareizticīgās

<sup>154</sup> Gavriļin A. Očerki istoriji Rižskoj Jeparhiji. – S. 240.

<sup>155</sup> Turpat, s. 218.

<sup>156</sup> Turpat, s. 220.



Baznīcas pozīciju, arī Baltijas provinču rusifikācijas idejas tika uz brīdi noliktas malā. Taču “poļu jautājums” gluži kā spoks rēgojās cara valdībai, kurai bija bail, ka Baltijas guberņās var atkārtoties “poļu pieredze”.<sup>157</sup> Tas atstāja iespaidu uz Katoļu Baznīcas stāvokli Krievijā, kad zināmas reliģiskās liberalizācijas ietekmē citām konfesijām bija vērojama atelpa, bet valsts un Katoļu Baznīcas attiecībās nekas nemainījās.

Kā jau ierasts Krievijas impērijas vēsturē, reformas periodu nomainīja Aleksandra III un vēlāk arī Nikolaja II kontrreformu un konservatīvisma laikmets (1881–1905), ko vēsturnieki nereti, raksturojot valsts un Baznīcas attiecības Krievijā, dēvē par “Pobedonosceva ēru”. 1880. gadā K. Pobedonoscevu iecēla par Svētās Sinodes virsprokuroru, tas notika brīdī, kad valsts “augšas” piemeklēja varas krīze un tika darīts viss, lai nostiprinātu valsts varu.<sup>158</sup> K. Pobedonoscevs bija pirmais spēcīgākais un ievērojamākais Sinodes virsprokurors kopš Sinodes institūcijas izveidošanas, turklāt viņš bija arī politiska figūra, kuram bija liela ietekme gan uz Aleksandru III, gan Nikolaju II un ar kuru galma aprindās rēķinājās, kaut arī nemīlēja viņu. Jaunā Sinodes virsprokurora īstenotā Baznīcas politika nāca no viņa filozofisko un politisko uzskatu dzīlēm. Viņš nepagurstot cīnījās par valsts un Baznīcas vienotību, uzskatīdams, ka Krievijas stipruma pamats ir pareizticība un patvaldība.<sup>159</sup> Viņa priekšstats Baznīcas un valsts nošķiršana turklāt bija utopija, kuru nevar

---

<sup>157</sup> Gavriļin A. Očerki istoriji Rižskoj Jeparhiji. – S. 220.

<sup>158</sup> Aleksejeva S.I. Svjateišij Sinod. V sisteme viših gosudarstvennih učreždenij poreformennoj Rossiji. 1856–1904. – S. 39.

<sup>159</sup> Turpat.

īstenot dzīvē.<sup>160</sup> Sinodes virsrprokuroram bija raksturīga liela neiecietība pret “svešticībniekiem”, kas, pēc viņa uzskatiem, bija rietumnieciskās pasaules sastāvdaļa, tādējādi arī drauds Krievijas tronim un pareizticībai. 19. gadsimta 80.–90. gados Baltijas guberņas saskārās ar vēl nepieredzētu, spēcīgu un sistemātisku valsts īstenotu rusifikācijas politiku, piespiedu pareizticības izplatību un unifikāciju, kas radīja ne tikai vietējās muižniecības nepatiku un protestus, bet arī tās lielāku radikalizāciju, cenšoties nosargāt “vietējo varas sistēmu”, kuras neatņemama sastāvdaļa bija arī Evaņģēliski luteriskā Baznīca. Baltijas provinču īpašais statuss tika pilnībā atcelts, kas noveda pie jaunām sociālpolitiskajām pārmaiņām.

Nemot vērā iepriekšējo gadsimtu vēsturisko mantojumu, katra etniskā grupa Baltijā, īpaši Latvijas teritorijā, sauga ar kādu konkrētu konfesiju, kas gadsimtu garumā bija viņu reliģiskās un kultūras dzīves avots. Šī nianse sarežģīja situāciju vēl vairāk. Krievijas impērijas realizētās tuvredzīgās nacionālās un reliģiskās politikas gaitā sabiedrība Latvijas teritorijā segmentējās etniskajā un arī konfesionālajā ziņā. Lai arī palielinājās sabiedrības sekularizācija, kas turpināja pieaugt valsts realizētās Baznīcas politikas dēļ, reliģijai sabiedrībā un Baznīcai katrā konfesijā bija liela loma etniskās un kultūras identitātes veidošanas procesā. Turpretī, meklējot un veidojot lielāku Krievijas impērijas garīgo un kultūras viengabalainību, valsts par “ieročiem” izmantoja krievu valodu un kultūru, un Pareizticīgo Baznīcu.<sup>161</sup>

<sup>160</sup> Aleksejeva S.I. Svjateišij Sinod. V sisteme viših gosudarstvennih učreždenij poreformennoj Rossiji. 1856–1904. – S. 105.

<sup>161</sup> Kappeler A. The Russian Empire: A Multiethnic History. – Pg. 319.

Ņemot vērā īpašos ģeopolitiskos un vēsturiskos apstākļus, Latvijā vairāku gadsimtu garumā eksistēja gan Rietumeiropā, gan arī Krievijā pastāvējušie valsts un Baznīcas attiecību modeļi. Katram laikmetam un varai bija savs interpretējums par valsts un Baznīcas attiecību pieredzi, taču Latvijas vēsturē dominēja Rietumeiropai raksturīgie valsts un Baznīcas attiecību modeļi un to variācijas. Krievijas impērijas īstenotā Baznīcas politika bieži nonāca pretrunā ar Latvijas teritorijā esošo pieredzi un reliģisko mantojumu.

## II. nodaļa

### VALSTS UN BAZNĪCAS ATTIECĪBAS LATVIJAS TERITORIJĀ: 1906–1918

1905. gada revolūcijas uzliesmojumiem Latvijā bija virkne ārēja un iekšēja rakstura cēloņu un likumsakarību, kas būtu detalizēti jāizvērtē, lai varētu veidot šī simtgadu tālā vēsturiskā notikuma kopīgo paradigmu, to skaitā arī jautājumā par Baznīcas lomu un vietu tajā, un atbrīvotos no iepriekšējo laikmetu un to radīto ideoloģiju vēsturiskajiem pārspīlējumiem un uzslāņojumiem.

1905. gada revolūcijā noteicošās bija iekšējās likumsakarības un cēloņi: Latvijas īpašie vēsturiskie un ģeopolitiskie apstākļi un sabiedrības attīstība, Krievijas impērijas neveiksmīgi īstenotā ekonomiskā, kultūras, nacionālā un reliģiskā politika. Par revolūcijas izcelšanās ārējiem apstākļiem var minēt Eiropas un pasaules sabiedrības toreizējās vispārīgās sociālās attīstības tendences, marksisma un nacionālisma ideoloģijas nostiprināšanos, izmaiņas kultūras un reliģiskajā dzīvē.

Analizējot Baznīcas lomu 1905. gada revolūcijas notikumu kontekstā un izvērtējot šī notikuma sekas turpmākajā Krievijas īstenotajā Baznīcas politikā, ir lietderīgi nedaudz analizēt ārējos un iekšējos faktorus, kas noteica Baznīcas un valsts attiecību jautājuma aktualizāciju 20. gadsimta sākumā un 1905. gada revolūcijas priekšvakarā.

20. gadsimta sākumā Baznīca zaudēja pozīcijas gadu simteņu ilgajā cīņā starp Baznīcu un valsti. Pat tādas Baznīcas tradicionāli kontrolētās sabiedrības formas kā laulība un izglītība kļuva par valsts īstenotajām un kontrolētajām funkcijām.<sup>162</sup> Eiropas sabiedrībā dziļi iesakņojās sekulārisms, ko kristīgās domas filozofi nereti dēvē arī par “dekristianizāciju”, tādējādi uzsverot, ka tā bija galvenokārt kristīgās Eiropas Kristīgās Rietumu Baznīcas problēma. Taču tikpat lielā mērā sekulārisms skāra arī citas reliģijas, to skaitā tik noslēgto jūdaismu: “Bija sākusi izzust ebreju sabiedrības absolūtā noslēgtība, tā zaudēja savu ekskluzīvi reliģisko raksturu. Laicīgā kultūra aizvien spēcīgāk ielauzās ebreju pasaulē, kas neliecina par vispārīgo jūdaisma krīzi, bet gan par tā ietekmes mazināšanos.”<sup>163</sup> Urbanizācijas procesi strauji pārvērtā sabiedrības struktūru un mentalitāti. Gadsimtiem ilgi Baznīca bija sabiedriskās un reliģiskās dzīves galvenais centrs patriarhālajā vidē, īpaši laukos, taču kapitālistiskajos apstākļos un vēl jo vairāk pilsētvidē Baznīca un visa sabiedrība kopumā nespēja piemēroties jaunajiem modernisma apstākļiem.

Garīguma un reliģiskās vides iepriekšējo formu turpinājums jaunajā gadsimtā vairs nebija iespējams. Sabiedrība daļēji atsvešinājās no Baznīcas un reliģijas. Objektīvu un subjektīvu iemeslu dēļ jau kopš apgaismības laikmeta sabiedrībā bija radies Baznīcas kā savdabīgs sabiedrības vispārīgās attīstības traucēkļa tēls. Baznīca nespēja tik strauji mainīties

<sup>162</sup> Latourette K.S. A History of Christianity. Reformation to the Present. – Yale, 1999. – Pg. 1075.

<sup>163</sup> Eljaševič D. A. Praviteļstvennaja poļitika i jevreiskaja pečatj. 1797–1917. – Sankt-Peterburg, 1999. – S. 342.

kā to pieprasīja modernisma ideju pārņemtā sabiedrība. Bet jebkura ideoloģija, kas mēģināja ieņemt Baznīcas vietu, vienmēr sāka tieši ar Baznīcas pozīciju apkarošānu, lai mazinātu tās ietekmi sabiedrībā un iekarotu cilvēku prātus.

Sākotnēji 20. gadsimta sākumā Krievijas impērijas politiskajos sasprindzinājumos Baznīcas jautājumam nebija ierādīta centrālā loma. Prasības reformēt Baznīcu, kā arī mainīt valsts un Baznīcas attiecības Krievijas impērijā parādījās visai sen – 19. gadsimta otrajā pusē, un tas nebija nekas jauns. Revolūcijas priekšvakarā reformu prasībās centrālā loma bija ekonomiskajiem un politiskās sfēras jautājumiem, bet tā kā Krievijas impērijā Baznīcas un valsts attiecības bija arhaiskas un cara valdības īstenotā Baznīcas politika bija diskriminējoša, tad šis jautājums kļuva par vienu no sāpīgākajiem, pārpratumu pilnajiem un spekulatīvajiem momentiem visā 1905. gada revolūcijas vēsturē.

19. gadsimta beigās Krievijā vairāk nekā visā pārējā Eiropā reliģiskā dzīve bija kontrastu un pieaugoša saspīlējuma pilna. Šajā lielvalstī vēl nebija notikusi neviena pilsoniskā revolūcija vai īstenotas nopietnas politiskās sistēmas reformas. Krievijas impērijā nepastāvēja konstitūcija, iedzīvotājiem bieži netika garantētas pilsoniskās tiesības, lielākajai sabiedrības daļai nebija iespējas politiski ietekmēt notiekošos procesus, bet vidusšķira bija atrauta no politiskās dzīves. Svarīgākajās politiskās un sabiedriskās dzīves pozīcijās vēl aizvien atradās aristokrātija.<sup>164</sup>

Pasaules lielāko valstisko veidojumu – Krievijas impēriju – apdzīvoja daudzas tautas, dažādas reliģijas un kristī-

---

<sup>164</sup> Kappeler A. The Russian Empire: A Multiethnic History. – Pg. 328.

gās konfesijas. Multireliģiskā un multietniskā vide prasīja nosvērtu un tolerantu cara varas īstenotu politiku, taču tās vietā tika īstenota tuvredzīga reliģiskā un etniskā politika, kas pilsoniskās sabiedrības veidošanās procesā varēja kļūt par bīstamu ieroci pret pašu Krievijas impēriju un vēl jo vairāk – pret cara patvaldību. Baznīca Krievijā atradās valsts spīlēs un tika uztverta sabiedrībā kā konservatīvas un reakcionāras valsts iekārtas neatņemama sastāvdaļa. Pareizticīgā Baznīca Krievijā vēl vairāk atsvešinājās no sabiedrības Sv. Sinodes oberprokurora K. Pobedonosceva reakcionārās valdīšanas laikā.<sup>165</sup>

Eiropā nebija valstu vai monarhiju, kas jau 19. gadsimta otrajā pusē nebūtu piedzīvojušas strauju pārmaiņu procesu un kaut vai reizi šajos samezgļojumos nebūtu guvušas mācību.<sup>166</sup> Ja citas valstis, redzot revolūciju notikumu pavērsienus, mainīja savas politiskās nostādnes, tad 20. gadsimta sākumā Krievijas cara patvaldība spītīgi piekopa reformu neīstenošanas politiku, uzskatot, ka Krievijai ir ejams savs – atšķirīgs attīstības ceļš, kam nav nekā kopīga ar pārējās pasaules pieredzi.

Visās Baltijas provincēs, bet jo īpaši Latvijā, pilsoniskā sabiedrība attīstījās daudz straujāk nekā pārējā Krievijas impērijas teritorijā. Rietumu historiogrāfijā nereti uzsvērts, ka Baltijas provinču sociālā struktūra, intelektuālā attīstība un pieredze Rietumu kultūrai padarīja šo teritoriju krasi atšķirīgu no pārējās Krievijas impērijas teritorijas: “Katoliskajai

<sup>165</sup> Gavriļin A. Očerki istoriji Rižskoj Jeparhiji. 19 vek. – S. 328.

<sup>166</sup> Latourette K.S. A History of Christianity. Reformation to the Present. – Yale, 1999. – Pg. 1068.

Polijai un Lietuvai un luteriskajai Latvijai, Igaunijai un Somijai bija savi, atšķirīgi priekšstati par to, kādai ir jābūt valsts iekārtai, sabiedrības attīstībai, kā arī valsts un Baznīcas attīstības modeļiem. Cara valdība nespēja pienācīgi atbildēt uz šīm prasībām un ietiepīgi turpināja rusifikācijas politiku, saglabājot Pareizticīgās Baznīcas privileģēto stāvokli.”<sup>167</sup> Salīdzinot Baznīcas jautājuma aktualitātes pakāpi visās Baltijas guberņās un Somijā, var secināt, ka tieši Latvijas teritorijā Baznīcas jautājums bija viens no vēsturiski complicētākajiem, jo, kā uzsvēris A. Spekke, “konfesionālām lietām Latvijā bija nacionāla un sociāla piegarša.”<sup>168</sup>

Latvijas teritorija gadsimtiem ilgi bija veidojusies kā multietniska un multirelīģiska sabiedrība. Katra etniskā grupa nereti asociēja sevi ar kādu konkrētu reliģisku konfesiju. Aristokrātija uzsvēra savas vēsturiskās saiknes ar kādu konkrētu konfesiju un sargāja savu reliģisko un kultūras identitāti, kas viena ar otru savijās cieši kopā. Muižniecība kļuva par savas konfesijas aizstāvi cīņā pret rusifikāciju un cara patvaldības īstenoto politiku. Jo vairāk cara patvaldība centās veicināt rusifikācijas politiku, jo lielāku paš aizsardzības mehānismu sev apkārt radīja muižniecība.

Vairāku gadsimtu laikā muižniecība Latgalē (Inflantijā) kļuva par Katoļu Baznīcas aizstāvi. Mazskaitlīgā krievu izcelsmes muižniecība Baltijā rūpējās par Pareizticīgo Baznīcu, jo cara valdība būtībā par to īpaši neraizējās, izņemot politisko līmeni, garantējot Pareizticīgajai Baznīcai privileģētu stāvokli. Kurzemes un Vidzemes provincēs vietējā muižniecība

<sup>167</sup> The End of European Era. 1890 to the Present. – NY: London. – Pg. 95.

<sup>168</sup> Spekke A. Latvijas Vēsture. – Rīga: Jumava, 2003. – 283. lpp.



sargāja Evanģēliski luteriskās Baznīcas pozīcijas. Muižniecība pēc inerces un pēc iepriekšējās pieredzes vairāku gadu simtu garumā uzskatīja šo rūpi par savu privātu goda lietu, neapjaušot, ka 20. gadsimta sākumā pietiekami emancipētajai zemniecībai var būt tādas pašas tiesības un pienākumi. Vienotībā ar Baznīcu 20. gadsimta sākumā visā Eiropā aristokrātija vēl varēja īstenot savas patriarhālās vai korporatīvās intereses, kā arī mobilizēt sabiedrības patriotiskās, reliģiskās jūtas cīņā pret liberālismu.<sup>169</sup> Muižniecības rokās visā Eiropā atradās lielākie resursi, to skaitā pieeja Baznīcas vadībai un iespēja uzraudzīt Baznīcā notiekošos procesus. Taču, kā uzsver Dominiks Līvens, tad pienāca laiks, kad aristokrātijai, lai saglabātu savas līderpozīcijas, bija atklāti un tieši jāsāk apbruņoties.<sup>170</sup> Latvijas teritorijā daļēji pastāvošā etniskā segmentācija konfesionālajos jautājumos saasināja Baznīcas problēmu vēl vairāk, jo muižniecība Vidzemē un Kurzemē bija vāciska, bet Latgalē – poliska. Nacionālisma, marksisma un modernizācijas ideju pārsātinātā laikmetā šādai situācijai Latvijā bija ļoti bīstami aspekti.

Latgalē jeb Inflantijā, ņemot vērā tās īpatnējos kultūrvēsturiskos un politiskos procesus, Baznīca bija vienīgā sabiedrības uzticības institūcija un garīgais balsts. Te nacionālās vai etniskās apziņas veidošanās bija tikai iedīgļa stadijā, jo ikvienai Latgalē dzīvojošajai etniskajai grupai dominēja galvenokārt reliģiskā un konfesionālā apziņa un tādēļ nacionālais jautājums Baznīcas iekšējā dzīvē vēl nebija aktuāls.

---

<sup>169</sup> Liven D. Aristokratija v Jevrope. 1815–1917. – Sanktpeterburg, 2000. – S. 24.

<sup>170</sup> Turpat, s. 17.

Turpreti Vidzemē un Kurzemē Evaņģēliski luteriskajā Baznīcā radās sarežģītu feodāla rakstura problēmu virkne, kas vēlāk tika analizēta caur etnisko attiecību prizmu.

Baznīca kā institūcija nespēja izvairīties no 1905. gada revolucionārajiem notikumiem Latvijas teritorijā. Šo garīgās varas institūciju pret pašas gribu iesaistīja revolucionārajos procesos. 1905. gada pavasarī un vasarā Latvijas laukos, izņemot Latgali, strauji izplatījās baznīcu demonstrācijas. Padomju historiogrāfijā šīm norisēm piedēvēja antiklerikālu un antirelīģisku raksturu, komunistiskajai ideoloģijai izdevīgi piemirstot par šo demonstrāciju izteikti politisko raksturu. K. Ulmaņa autoritārā režīma laika historiogrāfija centās šo notikumu izcelt un parādīt etnisko problēmu atspulgā – kā latviešu zemnieku cīņu pret vācu muižniecību, veidojot ienaidnieka tēlu, mēģinot mākslīgi uzaudzēt latviešu nacionālo pašapziņu.

Cara valdībai steidzīgi bija jāglābj situācija, lai novērstu monarhijas sabrukuma draudus. 1905. gada 17. aprīlī cars izdeva ukazu (Rietumu historiogrāfijā to dēvē arī par Krievijas “tolerances ediktu”), kas ierobežoja Pareizticīgās Baznīcas privileģēto statusu, atcēla vairākus diskriminējošus likumus pret citu konfesiju ticīgajiem.<sup>171</sup> Ukazs paredzēja arī tiesības brīvi izstāties no Pareizticīgās Baznīcas, tādējādi Krievijas impērijā teorētiski pasludinot ticības brīvību. Sperot šādu ļoti nozīmīgu soli un iesākot sen nepieciešamās reformas, cars Nikolajs II ticās panākt reliģisko konfesiju atbalstu, lai mazinātu spriedzi valstī un novērstu revolūcijas turpinājumu. Tas bija nozīmīgs solis ceļā uz demokrātiskiem

---

<sup>171</sup> Kappeler A. Russian Empire: Multiethnic History. – Pg. 334.

pārveidojumiem Krievijas impērijā un pirmais mēģinājums pārtraukt gadsimtiem ilgo reliģisko un konfesionālo diskrimināciju. Taču jau toreiz liberālās Krievijas aprindas saprata, ka ukazs ir vienīgais solis pretī Baznīcas reformai, jo patiesībā tas tikai pagaidām “izņēma no kopējās sistēmas” apspiestību, kas bija nežēlīgi vērsta pret to ticīgās sabiedrības daļu, kuru pārstāvēja “sektanti”, katoļi, uniāti, musulmaņi, vecticībnieki u.c. Demokrātiski noskaņotajā sabiedrības daļā bija vērojama pamatota skepse.<sup>172</sup> Bet liberālās Krievijas inteligences pārstāvis A. Kortašovs ironiski rakstīja, ka “reliģiskās brīvības mums nav, toties ir tolerance”.<sup>173</sup>

1905. gada revolūcijas laikā cars mēģināja dot Baznīcai emancipācijas solījumu un atbrīvot to no dzimtbūtnieciskas atkarības no valsts. Sinodes oberprokuroru K. Pobedonoscevu atcēla no amata un viņa vietā nāca kņazs A. Oboļenskis, kas bija premjerministra S. Vites birokrātiskajām aprindām tuvs cilvēks.<sup>174</sup> S. Vite savās atmiņās rakstīja, ka K. Pobedonoscevs līdz pēdējam brīdim esot ietiepīgi turējies pretī reformām, izdomādams dažādus politiskus manevrus.<sup>175</sup>

Bija jālauž vecā monarhistiskā mentalitāte un novecojušie stereotipi par Krieviju kā Trešo Romu un caru kā Dieva

---

<sup>172</sup> Odincov M. Verospovednije reformi v Gosudarstvenoj dume (1906–1917): nadeždi diskusiji i istoričeskije uroki // Svoboda sovesti v Rosiji: istoričeskije i sovremennije aspekti. – Moskva, 2006. – S. 496.

<sup>173</sup> Turpat, s. 497.

<sup>174</sup> Odincov M. Verospovednije reformi v Gosudarstvennoj dume (1906–1917): nadeždi diskusiji i istoričeskije uroki // Svoboda sovesti v Rosiji: istoričeskije i sovremennije aspekti. – Moskva, 2006. – S. 495.

<sup>175</sup> Turpat, s. 492.

ieceltu valdnieku un Pareizticīgās Baznīcas patronu. Cara varai bija jāatmet tās metafiziskie akcenti un jākļūst sekulārai. Modernisma laikmetā izglītotam pilsonim valsts galva vai valdnieks vairs nevarēja asociēties ar dievišķās varas iemiesojumu zemes virsū. Cara vara nespēja efektīvi risināt šos jautājumus, lauzt stereotipus un veidot demokrātisku iekārtu, un tā bija zīme politiskās autoritātes zudumam Krievijā.<sup>176</sup> Kā, raksturojot Krievijas impēriju 20. gadsimta sākumā, ir uzsvēris Normans Deiviss (*Norman Davies*) – “tautu cietumam bija daudz žogu un daudz caurumu sienā”.<sup>177</sup>

Pēc ticības brīvības ierobežojumu atcelšanas Evaņģēliski luteriskā Baznīca gaidīja, bet valdība un Pareizticīgā Baznīca baidījās, ka varētu būt liels ticīgo skaits Latvijas teritorijā, kas vēlēties atstāt Pareizticīgo Baznīcu un atgriezties luterticībā, jo prasība brīvi mainīt konfesionālo piederību bija viens no centrālajiem pilsoniskās brīvības jautājumiem, taču, pretēji prognozēm, tas nekļuva par stihisku procesu. Ticīgo skaits, kas vēlējās mainīt konfesionālo piederību, bija niecīgs.<sup>178</sup> Liela daļa pareizticībā pārgājušo luterāņu bija jau sekularizējušies vai kļuvuši visai pasīvi ticīgie. Sinodei iesniegtie pārskati rāda, ka 1907.–1908. gadā no pareizticības pārgāja atpakaļ luterāņu konfesijā 1244 ticīgie.<sup>179</sup> Konfesionālās maiņas jeb konvertācijas procesi iezīmējās tikai pakāpeniski.

---

<sup>176</sup> Tuminez A. *Russian Nationalism. Since 1865. Ideology and the Making of Foreign Policy.* – NY, Oxford, Rowman, 2000. – Pg.140.

<sup>177</sup> Davies N. *Europe. A History.* – Oxford: Oxford University Press, 1996. – Pg. 826.

<sup>178</sup> Gavrilin A. *Očerki istorii Rižskoj Eparhii. 19 vek.* – 328. lpp.

<sup>179</sup> Krievijas Valsts Vēstures arhīvs (turpmāk – KVVA), 821. f., 5. apr., 22. l., b. p.

Laikposmā no 1905. gada 17. aprīļa līdz 17. oktobrim Baznīcas un valsts attiecībās īpaši būtiskas izmaiņas nenotika. Tā dēvētais tolerances edikts solīja jaunas iespējas, taču gan sabiedrībā, gan arī cara valdībā bija vērojama nogaidīšanas politika. Baznīca jau pirmajos revolūcijas notikumu mēnešos centās pārkāpt pāri šoka stāvoklim, dziļāk izprast notiekošo, cīnīties ar sekām un mainīt pašas Baznīcas iekšējo dzīvi. Kā uzsvēris Vilhelms Kāle (*Wilhelm Kahle*) – periods no 1906. gada līdz 1914. gadam bija ārēji mierīgs, Baznīcas un sabiedrības dzīve tika atjaunota, taču “mierīgums” bija tikai šķietams. Tas bija klusums pirms vētras.<sup>180</sup>

Nobijies no vispārējā plaša vēriena politiskā streika, Nikolajs II 1905. gada 17. oktobrī parakstīja manifestu, uzdodot valdībai “dāvāt iedzīvotājiem pilsoniskās brīvības nesatricināmos pamatus”.<sup>181</sup> Manifests paredzēja sirdsapziņas, vārda, personas neaizskaramības, sapulču un savienību brīvību. Cara manifests iezīmēja fundamentālu virzību uz jaunu – plurālistisku politiku un demokrātiju.<sup>182</sup> Ar šo manifestu bija jāiesākas kvalitatīvi jaunam un atšķirīgam laikmetam visas Krievijas impērijas dzīvē, arī jaunam pagrieziena posmam valsts un Baznīcas attiecību jomā, tomēr ieceres un solītais nerealizējās pilnībā. D. Kērbijis (*D. Kirby*) uzsver, ka “1905. gada oktobra dienas paskrēja ātri un deva ideju, ka

<sup>180</sup> Kahle W. Baltische Evangelische Kirchentum. Versucht eines Zugangs // Lutherische Kirche im Baltischen Raum. – Erlangen, 1985. – S. 77.

<sup>181</sup> 20. gadsimta Latvijas vēsture I. Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900–1918. – Rīga, 2000. – 352. lpp.

<sup>182</sup> Tuminez A. Russian Nationalism. Since 1865. Ideology and the Making of Foreign Policy. – NY: Oxford, Rowman, 2000. – Pg. 130.

cerības var būt realizētas revolūcijas radītajās reformu aktivitātēs, un tā bija otra iespēja, kas pavisam ātri izplēnēja un pārliecināja, ka impērija dzīvo aizlienētā laikā.”<sup>183</sup>

20. gadsimta sākumā Latvijas laukos Baznīca aizvien vēl turpināja būt sociālu aktivitāšu un iedzīvotāju satikšanās centrs – lielākā tautas pulcēšanās vieta. Precīzi par baznīcu kā ikvienas revolūcijas galveno centru savās atmiņās runā A. Niedra: “mītiņus rīkoja visur, kur tik bija plašākas telpas: biedrību namos, laukumos, bet vismīļāk baznīcās.”<sup>184</sup> Tiesa, autors runāja par mazliet attālāku periodu – lielinieku laiku Latvijā, precīzi ilustrējot baznīcas kā ēkas un institūcijas lomu ikvienā tālaika politiskajā un sadzīves notikumā, vēl jo vairāk lauku apvidū. Savukārt viens no aktīvākajiem 1905. gada nemieru dalībniekiem Fēlikss Cielēns savās atmiņās atcerējās, ka demonstrācijas un mītiņi notikuši pat Rīgas Pokrova pareizticīgajos kapos,<sup>185</sup> jo kapsētas svētdienās bija ļoti apmeklētas un demonstrantiem potenciāli bija iespējams sastapt plašu auditoriju un uzrunāt cilvēkus. Arī vēlāk soda ekspedīcijas, rīkojot izrēķināšanos ar nemierniekiem, lielākoties izvēlējās baznīcas tuvumu kā potenciālo cilvēku pulcēšanās vietu. Kā savās atmiņās atcerējās P. Zālīte, tad Vidzemē visnežēlīgākās soda ekspedīcijas izdarības notika pie Drustu baznīcas un ne tikai.<sup>186</sup>

<sup>183</sup> Kirby D. *The Baltic World. 1772–1993. Europe's Northern Periphery in a Age of Change.* – NY: Longman. – Pg. 237.

<sup>184</sup> Niedra A. *Tautas nodevēja atmiņas.* – Rīga, 1998. – 129. lpp.

<sup>185</sup> Cielēns F. *Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. I sējums. No bezvēstures tautas līdz pilntiesīgai nācijai.* – Lidingo: Memento, 1961. – 154. lpp.

<sup>186</sup> Zālīte P. *Mani memuāri. I daļa.* – Rīga, 1935. – 19. lpp.

Reliģisko aprindu attieksme pret revolūcijas notikumiem bija ļoti dažāda. Bija mācītāji, kuri publiski nolādēja tos, kas piedalījās revolūcijā, bija arī tādi, kas atklāti simpatisēja nemierniekiem un aizlūdza par cīņās kritušajiem, un etniskajai piederībai šajā situācijā nebija nekādas nozīmes. Luterāņu baznīcās notiekošajās protesta akcijās nereti iesaistījās un aktīvi piedalījās arī draudžu ķesteri un ērģelnieki. Kā atcerējās Fēlikss Cielēns: “Svētdienā dievkalpojumā es biju klāt, lai novērotu, kā tauta reaģēs. Ķesteris pasniedza vienu uzsaukumu arī mācītājam [...], kas noteica: “reiz tā revolūcija bija englanderu un francūžu zemē. Tagad tā atnākusi arī pie mums. Tur neviens nekā nevar darīt.”<sup>187</sup>

1905. gadā, Vasarsvētku laikā, sākoties revolucionārājām aktivitātēm laukos, baznīcas pārtapa par sociāldemokrātu aģitācijas centriem.<sup>188</sup> Aģitācija bija vērsta galvenokārt pret Krievijas cara patvaldību un nevis Baznīcu kā institūciju vai mācītāju kā personību, bet atsevišķos gadījumos baznīcās demonstranti protestēja arī pret patronāta tiesībām, taču tā nebija dominējošā prasība. Aģitatori pārtrauca dievkalpojumus lielākoties ar saukļiem “Nost ķeizaru! Nost patvaldību!”<sup>189</sup> Evaņģēliski luteriskās Baznīcas Ģenerālkonsistorija savā ziņojumā Iekšlietu ministrijas Policijas departamentam vairākkārt sūdzējās, ka nemiernieki (īpaši Cēsu apriņķī) izplatot skrejlapas, traucējot mieru un dievkalpojumus, kā arī piespiežot mācītājus nest sarkanus karogus un

<sup>187</sup> Cielēns F. Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. I sējums. No bezvēstures tautas līdz pilntiesīgai nācijai. – 166. lpp.

<sup>188</sup> 20. gadsimta Latvijas vēsture I. Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900–1918. – 344. lpp.

<sup>189</sup> Turpat.

kliegt “nost patvaldību!”. Sociāldemokrātu aģitatori sūtīja pa pastu proklamācijas un draudu vēstules, mudinot mācītājus bēgt. Demonstranti turklāt parasti dziedāja revolucionāras dziesmas baznīcas dziesmu meldijās.<sup>190</sup> Šo notikumu aculiecinieks un aktīvs dalībnieks Fēlikss Cielēns savās atmiņās apstiprina šo faktu: “Pēc dievkalpojuma baznīcas priekšā pacēlās sarkans karogs un tika teikta piemērota runa pret ienaidniekiem, par brīvību un pašvaldību, arī par draudzes tiesībām vēlēt savu valdi un mācītāju. Beigās dziedāta tika kāda revolucionāra dziesma baznīcas dziesmu meldijās, kam sekoja gājiens. Baznīcā aizlūgumu laikā par caru Nikolaju II sākās izsaučieni “nost ar patvaldību!””<sup>191</sup>

Revolūcija skāra ne tikai Baltijas luterāņu draudzes, bet arī Sibīrijas latviešu luterāņu draudzes. Kā ziņojumos rakstīja Svešticībnieku Garīgo lietu departamenta novērotāji, tad ap Vasarsvētku laiku Sibīrijas latviešu luterāņu draudzēs notika atsevišķi incidenti. Vietējie luterāņu mācītāji lūdza zirgus, lai varētu doties svētdienas dievkalpojumos uz attālākiem latviešu ciemiem, bet zemnieki protestējot atteicās mācītājiem izpalīdzēt. Ziņojumos bija akcentēts, ka nemieri izpaliek tikai tajās luterāņu draudzēs, kuras bija etniski viendabīgas. Garīgo lietu departamenta novērotāji tālredzīgi uzsvēra, ka šie revolucionārie notikumi nav vērtējami kā pārejoši, jo tie vēl ilgu laiku atstās pēdas cilvēku prātos un darbībā.<sup>192</sup>

Revolūcijas laikā neizpalika arī fiziskas sadursmes un vardarbība pret mācītājiem. 1906. gada 25. septembrī Ces-

<sup>190</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 283. l., b. p.

<sup>191</sup> Cielēns F. Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. I sējums. No bezvēstures tautas līdz pilntiesīgai nācijai. – 154. lpp.

<sup>192</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 22. l., b. p.



vaines draudzes mācītājam Auningam adresētajā vēstulē kategoriskā tonī tika prasīts, ka baznīca jāslēdz nekavējoties, tikko būs saņemta šī vēstule, citādi “mēs būsīm spiesti sākt darboties, un Jūs piemeklēs tāds pats liktenis kā citus Jūsu kolēģus”.<sup>193</sup> Mācītāji Vidzemē bieži saņēma līdzīga satura draudu vēstules.

Nemot vērā nopietno situāciju 1905. gada pavasarī un vasarā, gan vietējās konsistorijas, gan Evaņģēliski luteriskās Baznīcas Ģenerālkonsistorija Pēterburgā un arī Iekšlietu ministrijas Policijas departaments, pamatojoties uz Krievijas Svešticībnieku Garīgo lietu departamenta 1905. gada 21. augusta lūguma, slēdza vairākas Vidzemes un Kurzemes luterāņu baznīcas līdz laikam, kamēr netika ieviesta un nodrošināta kārtība un mācītāji, nebīstoties par savu fizisko drošību, varēja atgriezties savā draudzē. Šis rīkojums tika publicēts 1905. gada 21. septembrī. Gan Vidzemes un Kurzemes Evaņģēliski luteriskās Baznīcas konsistorijas, gan arī Ģenerālkonsistorija Pēterburgā pieprasīja valsts iejaukšanos notiekošajā un lūdza nodrošināt drošību un kārtību. Vidzemes konsistorija rakstīja iekšlietu ministram Pjotram Stolipinam, ziņojumam pievienojot mācītājiem adresētās draudu vēstules, un informēja, ka pilnībā apzinās, ka baznīcu slēgšana nonāk pretrunā ar pastāvošo valsts kārtību, bet šādā situācijā baznīcas nav spējīgas turpināt pildīt uzticētos pienākumus.<sup>194</sup> 1906. gada 22. decembrī Ģenerālkonsistorija un Iekšlietu ministrijas Policijas departaments ziņoja iekšlietu ministram, ka Vidzemes provincē ir vakantas apmēram 15 draudzes, revolucionārās nekārtības ziņotāji nosauca par

<sup>193</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 283. l., b. p.

<sup>194</sup> Turpat.

“teroru pret mācītājiem” un apstrīdēja izveidojušos uzskatu, ka mācītāji atstāj draudzes paši bez konsistoriju atļaujas. 1906.–1907. gadā soda ekspedīciju darbības dēļ Baltijas guberņās daļēji iestājās sabiedriska miers un daudzi mācītāji atgriezās, turklāt draudzes pašas ļoti bieži lūdza savus ganus atgriezties.<sup>195</sup> Saskaņā ar Ģenerālkonsistorijas 1907. gada 27. maija ziņojumu, vakantas bija vairs tikai divas mācītāja vietas Cēsu apriņķī, kur nebija izdevies atrast aizvietotāj-mācītājus.

Tajā pašā laikā 1907. gada maijā izcēlās nopietns strīds starp vietējām luterāņu konsistorijām, Ģenerālkonsistoriju Pēterburgā, Iekšlietu ministriju un Svešticībnieku Garīgo lietu departamentu par to, cik tad īsti vakantas bija mācītāju vietas revolūcijas un baznīcu demonstrāciju laikā. Strīda pamatā bija Svešticībnieku Garīgo lietu departamenta un Iekšlietu ministrijas polemika par mācītāju bēgšanu. Šīs institūcijas atsaucās uz kādu rakstu kādā Latvijā iznākošajā avīzē, nenosaucot to vārdā, ko savukārt pārpublicēja Krievijā pretenciozais laikraksts “Reč,” norādot nepamatoti lielu un neprecizētu luterāņu mācītāju vakanču skaitu. Luterāņu aprindas protestēja pret krievu birokrātijas aprobežoto informāciju, jo avots bija neuzticams, skaitļi neprecīzi un informācija sagrozīta.<sup>196</sup> Nav izslēgts, ka šī ažiotaža bija birokrātijas mākslīgi uzpūsta, lai parādītu Evanģēliski luteriskās Baznīcas nevarību un laicīgi sagatavotu augsni valsts iecērētajai iejaukšanās politikai šīs institūcijas darbā. Ģenerālkonsistorija veica izmeklēšanu un atkārtoti konstatēja, ka kopumā 1906. gadā bija vakantas 15 mācītāju vietas.

<sup>195</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 283. l., b. p.

<sup>196</sup> Turpat.

Drošību solīja un mēģināja nodrošināt ne tikai vietējie gubernatori, bet arī iekšlietu ministrs Pjotrs Stolipins, kas pats personiski pārraudzīja Baltijas notikumus.<sup>197</sup> Taču valsts varas īstenotie pasākumi, lai normalizētu situāciju, nāca gausi, un par to, zūdot pacietībai, īpaši sūdzējās Evaņģēliski luteriskās Baznīcas Ģenerālkonsistorija, uzsverot, ka vietējā valsts vara nedara pietiekami daudz, lai situāciju stabilizētu, jo 1905. gada augustā Vidzemes baznīcās vēl aizvien dedzināja, slepkavoja un laupīja. Ģenerālkonsistorija vēstulē Pjotram Stolipinam uzsvēra, ka tauta sākusi zaudēt uzticību varai un valdniekam.<sup>198</sup> Pjotrs Stolipins reaģēja uz šīm sūdzībām tikai 1906. gada sākumā, rakstot vēstuli Baltijas pagaidu ģenerālgubernatoram, ka, ņemot vērā visas nekārtības Vidzemē, Vidzemes Evaņģēliski luteriskās Baznīcas konsistorija rīkojās neatbilstoši situācijai, ļaujot slēgt baznīcas un mācītājiem atstāt draudzes.<sup>199</sup> Ministra otrā vēstule rakstīta 1906. gada 14. novembrī un adresēta Vidzemes un Kurzemes luterāņu konsistorijām. Tajā ministrs informēja, ka par kārtību jā rūpējas Baltijas pagaidu ģenerālgubernatoram, un apsolīja, ka tiesās baznīcu grautiņu vainīgos atbilstoši likumiem.

Šis solījums nebija piemērots konkrētajai situācijai, jo viss, kas bija vajadzīgs draudzēm tajā brīdī, bija miers un kārtība, ko teorētiski varēja nodrošināt vietējā policija. Savukārt no luterāņu draudzēm un mācītājiem ministrs visai kategoriskā tonī pieprasīja līdzdarboties nekārtību

---

<sup>197</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 283. l., b. lp.

<sup>198</sup> Turpat.

<sup>199</sup> Turpat.

novēršanā un moralizēja par Evaņģēliski luteriskās Baznīcas reakciju, uzsverot, ka Baznīca pati nav pietiekami vīrišķīgi un pienācīgi rīkojusies, lai nodrošinātu kārtību.<sup>200</sup> Evaņģēliski luteriskās Baznīcas augstākās aprindas par šo vēstuli aizvainoti klusēja. Baltijas pagaidu ģenerālgubernators V. Sologubs 1906. gada 21. novembrī rakstīja P. Stolipinam, ka Luterāņu Baznīca Baltijā atrodas ļoti bēdīgā stāvoklī, bet, spriežot pēc novērojumiem, Baltijas iedzīvotāji ir “ceļā uz nomierināšanos”. Kā atzina pats ģenerālgubernators – “notikušās nekārtības, laupīšanas un slepkavības var izskaidrot ar to, ka vietējā policija bija nepietiekami nodrošināta un slikti organizēta, ko nemiernieki izmantoja, dažreiz pat uzdrošinādamies izdarīt visneiedomajamākos noziegumus.”<sup>201</sup> Tālāk ģenerālgubernators iztīrāja, viņaprāt, svarīgākos iemeslus, kāpēc baznīcu nemieri notika, uzsverot, ka problēma slēpjas apstākļi, ka Baltijā mācītāji, konfrontējot ar vietējo zemniecību, ir vienkārši savu patronu paklausīgi ieroči. Ministram solīja, ka šo jautājumu izskatīs viņa personiskajā vadībā gubernu sagatavošanas komisijās (*gubernskih podgotovitel'nih komisij*). Ģenerālgubernators uzsvēra, ka situāciju vislabāk var mainīt tad, ja mācītāji izmainīs savu attieksmi pret draudzi, jo tad viņi iegūs autoritāti un varēs palīdzēt Baltijas nomierināšanas procesā.<sup>202</sup> Kā redzams, pati augstākstāvošā Krievijas vara ilgojās iegūt Luterāņu Baznīcu pilnīgā savā pakļautībā un Baznīcas reforma Baltijā Krievijas impērijas valdībai saturiski visdrīzāk nenozīmēja neko citu kā

---

<sup>200</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 283. l., b. lp.

<sup>201</sup> Turpat.

<sup>202</sup> Turpat.

tikai atbrīvošanos no patronāta tiesībām un Baznīcas tiešu pakļaušanu valstij.

1906. gada 22. decembrī savā atbildes vēstulē ģenerālgubernatoram P. Stolipins rakstīja, ka guberņu sagatavošanas komisijās<sup>203</sup> jānodod arī viņa ierosinājumi, kuru pamatā bija doma par nepieciešamību veikt reformas Baltijas Baznīcas iekārtā.<sup>204</sup> Ministra nostāja bija tieša un nepārprotama – reformas jāveic Baltijā un nevis visā Krievijas impērijā. Tālāk šo atziņu ļoti plaši izmantoja cara valdības oficiālajā nostājā valsts un Baznīcas attiecību jautājumā Baltijas guberņās, kā arī veidojot jaunu pēcrevolūcijas notikumu izskaidrošanas taktiku, meklējot vainīgos ārpus valsts politikas un par vainīgo pasludinot vietējo muižniecību un ar to saaugušo Evaņģēliski luterisko Baznīcu vai precīzāk – Vidzemē un Kurzemē vēl saglabājušos protestantisko valsts un Baznīcas attiecību modeli, izvairoties revidēt pašas Krievijas impērijas un cara valdības īstenoto Baznīcas politiku.

1905. gada 28. decembrī cars Nikolajs II izdeva rīkojumu par Sagatavošanas komisijas izveidošanu Baltijas ģenerālgubernatora pārraudzībā, tai bija jāizstrādā ieteikumi likumdošanas izmaiņām Baltijas provincēs.<sup>205</sup> Viens no svarīgākajiem šīs komisijas uzdevumiem bija sagatavot priekšlikumus par patronāta tiesību atcelšanu un Baznīcas dzīves reformu Baltijā. Komisija nekavējoties uzsāka darbu.

Sagatavošanas komisijas darbība atgādināja neko citu kā vien neizdevušos mēģinājumus kaut ko mainīt vai

<sup>203</sup> Komisija, kas gatavoja likumdošanas reformu priekšlikumus Baltijas guberņās.

<sup>204</sup> Turpat.

<sup>205</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 176. l., 31. lp.

vienkārši – laika tērēšanu. Komisijas darbībā iesaistīja vairākas centrālās un vietējās varas institūcijas. Apspriežamo jautājumu un problēmu loks bija ļoti plašs, iesaistīto institūciju skaits – pārāk liels un politiski idejisko virzienu pārstāvība – kontraversāla, bet ierēdņu darbība, pārraugot un koordinējot šīs komisijas darbu, – mazefektīva un gausa.

Paralēli komisijas darbam aktivizējās arī visa Krievijas impērijas sabiedrība. Sagatavošanas komisijas darbā lielu interesi izrādīja gan vietējā un centrālā prese, gan arī Baznīcas un kanonisko likumu profesionāļi un eksperti Pēterburgā un Tērbatā. Jautājums par valsts un Baznīcas attiecībām Baltijā negaidīti kļuva par ļoti populāru politisku, juridisku, vēsturisku diskusiju, interešu un spekulāciju objektu. Ļoti īsā laika posmā Krievijas presē un izdevniecībās publicēja daudz rakstu un pētījumu par Baltijas likumdošanu, patronāta jautājumu un valsts un Baznīcas attiecībām šajās provincēs, un šos jautājumus skatīja tiesiskā, vēsturiskā un politiskā šķērsgrīzumā. Konstruktīvākie publicisti un pētnieki nonāca pie slēdziena, ka Baltijā izveidojušies savi valsts un Baznīcas attiecību modeļi, kas, pirmkārt, kontrastē ar Krievijas impērijas pieredzi, otrkārt, neļauj pilnībā akumulēt valsts realizēto politiku, treškārt, Krievijas impērijai bija savi uzskati par to, kādai jābūt Luterāņu Baznīcai Baltijā, pašai Baznīcai bija savi apsvērumi, bet patroniem un zemniekiem – pilnīgi citi priekšstati. Tā, piemēram, Nikolajs Kropotkins 1905. gada nogalē savā pētījumā secināja, ka Baltijā patronāta tiesības ir vēsturiski veidojies modelis, kādu var atrast visās Rietumeiropas valstīs, īpaši neskarts tas ir saglabājies Prūsijā, un līdz šim vēl aizvien sabiedrībā tiek diskutēts, ko ar šo problēmu darīt un kā to risināt. Autors bija visai skeptisks un norū-

pējies, kādā veidā Baznīca spēs izdzīvot Baltijas provincēs, īpaši Kurzemē, jo lielāko daļu finanšu tā iegūst tieši no vietējiem patroniem – muižniekiem. Un, viņaprāt, aktuāls ir jautājums, vai bija lietderīgi uzsākt Baznīcas reformas Baltijā revolūciju laikmetā un tracināt sociāldemokrātijas ideju ietekmē nonākušo zemniecību.<sup>206</sup>

Patronāta tiesības bija jāizskaidro un apsvērumi un ieteikumi jāiesniedz arī Luterāņu Baznīcas pārvaldes institūcijām, kas ilgi un citīgi debatēja par šo jautājumu dažādos aspektos. Visas iesaistītās puses nonāca pie slēdziena, ka reformas bija jāveic, bet katrai pusei bija savs viedoklis, kā tas jādara, līdz beidzot visi saprata, ka šādā situācijā, pastāvot šādai valsts politikai, neviens nezina, kā to izdarīt. Atskatoties uz likumprojekta izskatīšanas gaitu, Pēterburgas avīze "Slovo" 1907. gada 14. septembrī secināja: "problēmas fakultatīvai atrisināšanai pagaidām nav jāpievērš nopietna uzmanība, jo pašreiz patronāta tiesības ir nevis Baznīcas vai materiāls jautājums, bet gan tikai un vienīgi politisks jautājums."<sup>207</sup>

Evaņģēliski luteriskās Baznīcas Ģenerālkonsistorija iesniedza vairākus priekšlikumus, kuros uzsvēra, ka patronāta tiesību atcelšana pēc būtības bija vienkārša lieta, bet pati svarīgākā problēma bija tā, ka valstī nepastāvēja atbilstoša likumdošana, nebija izveidota sistēma, kas regulētu mācītāju iecelšanas/ievēlēšanas amatā procesu, nebija noteikts, kas tās būtu par institūcijām, kuras uzraudzītu, un

---

<sup>206</sup> Kropotkin N. Patronat i cerkovnije povinnosti v Pribaltijskih gubernjah. – StP, 1905. – S. 29.

<sup>207</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 176. l., 9. lp.

visbeidzot – kas kārtos visas tās lietas, ko pirms tam veica patrons.<sup>208</sup> Konsistorija ar bažām uzsvēra, ka Baznīcas pārvaldes struktūras reforma var būt iespējama tikai pēc situācijas rūpīgas pārbaudes un izvērtēšanas.<sup>209</sup>

Luterāņu Baznīcas aprindas Baltijā ar pamatotām aizdomām raudzījās uz valsts ieinteresēto attieksmi pret Evaņģēliski luteriskās Baznīcas reformu projektu. Bija skaidrs, ka valdība kardināli nepārskatīs savu nostāju pret Baltijas guberņas rusifikācijas politikas īstenošanu un atgriešanās pie vecajām nostādnēm ir tikai laika jautājums. Toreizējā situācijā un sistēmā īstenotās reformas nozīmēja tikai Luterāņu Baznīcas trumpja izsišanu no vietējās muižniecības rokām, tādējādi atvieglot iesāktos rusifikācijas procesus. Tāpēc vietējā muižniecība izmantoja visas iespējas cīņā par Evaņģēliski luteriskās Baznīcas pozīciju un vecās feodālās valsts un Baznīcas modeļa palieku saglabāšanu. Īpaši aktīvi cīnījās Kurzemes muižniecība, kas visai asā tonī rakstīja vēstules Iekšlietu ministrijai, paužot provinču muižniecības nostāju jautājumā par patronāta tiesību atcelšanu un uzsverot, ka “tā būs vardarbība pret Luterāņu Baznīcu”.<sup>210</sup> Muižniecības priekšstāvis barons V. Līvens uzsvēra, ka baznīca nedrīkst būt vieta politiskajām izpaušmēm un jautājums par mācītāju iecelšanu amatā pēc draudzes uzskatiem ir nelogisks un Baznīcas hierarhijai nepieņemams, un tas nenotiek nevienā citā valstī nedz Pareizticīgo, nedz Romas Katoļu Baznīcā.<sup>211</sup> Iekšlietu ministrijas un Svešticībnieku

<sup>208</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 165. l., 209. lp.

<sup>209</sup> Turpat.

<sup>210</sup> Turpat, 226. lp.

<sup>211</sup> Turpat.



Garīgo lietu departamenta ierēdņi izteica ierosinājumu, ka Baltijā luterāņu draudzes varētu dalīt pēc draudzes locekļu etniskās piederības, paužot, ka “draudžu dalīšana pēc ticīgo nacionālās piederības liekas vajadzīga”.<sup>212</sup> Barons V. Līvens ļoti asi reaģēja uz ministriju kuluāros radušos ideju par draudžu dalīšanu pēc etniskās piederības un uz plānu, kā varētu dalīt latviešu un vācu draudžu mantu, balstoties uz veciem feodāliem uzskatiem un atzīmējot, ka nedrīkst pieļaut šādu šķelšanos, jo Baznīca nav tā vieta, kur būtu jāvalda politiskajam un individuālajam ambīcijām.<sup>213</sup>

Diskusijās par patronāta tiesībām vienmēr centrālajā plānā tika likts jautājums – kas uzturēs luterāņu draudzes, mācītājus un baznīcas? Luterāņu draudžu finansiālais jautājums visur Eiropā bija galvenais šķērslis, kas kavēja patronāta tiesību atcelšanu. Arī Krievijā Luterāņu Baznīca jutās nedroši, analizējot potenciālo iespēju atbrīvoties no patronāta tiesībām, jo tad būtu jāpārskata draudžu darbības finansiālā puse, īpaši aktuāls šis jautājums bija laukos. Analizējot šo problēmu un visām diskusijās iesaistītajām pusēm izsakot viedokļus, Svešticībnieku Garīgo lietu departaments bija spiests konstatēt, ka zemniecības pārstāvji ir atteikušies no diskusijās piedāvātās iespējas pārmantot tradīciju, ka muižnieki sedz draudžu, baznīcu un mācītāju uzturēšanas izdevumus.<sup>214</sup> Muižniecība šos izdevumus uzskatīja par savām privāttiesībām un pienākumu, bet zemniecības pārstāvji sapulcēs pagaidām lielākoties bija gatavi runāt tikai par savām tiesībām, bet ne pienākumiem.

---

<sup>212</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 165. l., 240. lpp.

<sup>213</sup> Turpat.

<sup>214</sup> Turpat, 176. l., 31. lpp.

Diskutējot par patronāta tiesību atcelšanu Baltijas provincēs, visas iesaistītās institūcijas nonāca pie secinājuma, ka patronāta tiesības ir novecojušās feodālās sistēmas palieka, kas būtu jārevidē, taču katrai pusei bija savas domas par to, kas būtu jāmaina. Tā Svešticībnieku Garīgo lietu departamenta ziņojumā ir saglabājies ieraksts, kas liecina, ka Vidzemes muižniecība izteicās par patronāta tiesību atcelšanu un atbalstīja domu, ka mācītāju iecel draudzes pārstāvju padome. Savukārt Kurzemes guberņas muižniecība bija kategoriski pret šo ierosinājumu, izskaidrojot to ar vēsturiski izveidojoto tiesību sistēmu, kuras pamatā ir virkne patroniem uzticētu pienākumu. Arī ideja par to, ka luterāņu mācītāju amatā ievēl draudze, Kurzemes provincē netika akceptēta.<sup>215</sup>

Jau pašā sākumā netieši bija skaidrs, ka nekas saturīgs no sagatavošanas komisijas darba neiznāks. Tai vietā, lai risinātu kaut vai jautājumu par Baznīcas reformu Baltijā, Senātā iesniegtajā likumprojektā runāja par ģenerālgubernatora institūcijas radīšanu, tās nostiprināšanu un efektivitāti, karaspēka virspavēlniecības veidošanu utt.<sup>216</sup> Galu galā Senātam un caram iesniegtā dokumenta tonis bija visai deklaratīvs un darbības projekts – miglā tīts, taču skaidrs bija viens – jāpalielina valsts varas uzraudzība Baltijā, jo kustība, kas aptvēra Vidzemes un Kurzemes provinces, bija atzīstama par atklātu sacelšanos.<sup>217</sup>

Jau 1906. gada beigās iekšlietu ministrs P. Stolipins uzdeva Baltijas pagaidu ģenerālgubernatoram V. Sologubam noskaidrot to mācītāju vārdus, kas aktīvi piedalījās revolucionāro uzplūdu novēršanā un nenobijās no nemier-

<sup>215</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 165. l., 31. lpp.

<sup>216</sup> Turpat, 283. l., b.p.

<sup>217</sup> Turpat

niekiem.<sup>218</sup> Šis P. Stolipina ierosinājums radīja lielu izbrīnu un neapmierinātību sabiedrībā. Pat ģenerālgubernators cara valdības birokrātijas mašīnērijai neraksturīgi ātri reaģēja uz šo vēstuli. 1907. gada 2. janvārī viņš rakstīja, ka nepiekrīt idejai par luterāņu mācītāju apbalvošanu, jo tas, iespējams, saasinātu attiecības starp mācītājiem un tautu. Šim apgalvojumam pievienojās Evaņģēliski luteriskās Baznīcas Ģenerālkonsistorija Pēterburgā, kurai arī bija nosūtīts aicinājums. Ģenerālkonsistorijas ziņojumā bija teikts, ka ir sarežģīti izvērtēt šo notikumu, un, ņemot vērā vietējo konsistoriju uzskatus šajā jautājumā, jāatzīst, ka apbalvošana radītu attiecību saasināšanos.<sup>219</sup> 1906. gada 30. novembrī Vidzemes muižniecība ar baronu A. Meijendorfu priekšgalā rakstīja oficiālu vēstuli P. Stolipinam, izsakot lūgumu atteikties no šī soļa, skaidrojot, ka šajā situācijā nevarēja nevienam nedz pārmet, nedz arī kādu godināt.<sup>220</sup> Arī Kurzemes konsistorija savā vēstulē ministram rakstīja, ka ir spiesta lūgt labdzimtību neapbalvot mācītājus, jo viņi rīkojās atbilstoši situācijai, savam raksturam un saprātam.<sup>221</sup> Kurzemes konsistorijas lūgumu 1906. gada 21. decembrī visas muižniecības vārdā atbalstīja Kurzemes muižniecības priekšstāvis barons V. Līvens.<sup>222</sup> Vidzemes konsistorijas superintendents T. Gētgens ministram un ģenerālgubernatoram pauda nepatiku pret šo ierosinājumu, uzsverot, ka šis solis veicinātu ne tikai nepatiku pret Baznīcu, bet arī šķelšanos starp pašiem luterāņu

<sup>218</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 283. l., b.p.

<sup>219</sup> Turpat.

<sup>220</sup> Turpat, 150. apr., 337. l., 4. lp.

<sup>221</sup> Turpat, 7. lp.

<sup>222</sup> Turpat, 9. lp.

mācītājiem, jo revolūcijas apstākļos nav iespējams vērtēt kāda rīcību. Vēstules nobeigumā superintendents visas konsistorijas vārdā ierosināja daudz konstruktīvāku un pieņemamāku priekšlikumu, aicinot valdību izsniegt materiālus pabalstus un noteikt pensiju revolūcijā nogalināto mācītāju atraitnēm un bērniem.<sup>223</sup>

Šis ierosinājums radīja niknu valsts un valdības reakciju un nopēlumu, kas bija adresēts visai Luterāņu Baznīcai Baltijā. 1906. gada 11. decembrī Baltijas ģenerālgubernators steidzīgi rakstīja atbildes vēstuli Vidzemes konsistorijai un visām pārējām Luterāņu Baznīcas valdošajām institūcijām, asi uzsverot, ka nedz viņš, nedz arī valsts neuzskata par vajadzīgu un lietderīgu piešķirt pabalstus bojā gājušo mācītāju ģimenēm, jo “luterāņu garīdzniecībai ir vērā ņemami īpašumi, uz kuru rēķina varētu attiecināt pabalstu izsniegšanu”.<sup>224</sup> Vēstules nobeigumā ģenerālgubernators visai cietsirdīgi akcentēja, ka valsts kase jau tā ir pārslogota ar dažādu pabalstu izsniegšanu un diez vai mācītāju ģimeņu pabalstiem naudas atliks.<sup>225</sup> Vidzemes konsistorija vēl mēģināja izmisīgi skaidrot esošo situāciju, ka luterāņu garīdzniecībai pašai nepieder īpašumi, zemes īpašumi laukos ir tikai nodoti garīdzniecības īpašumā, no kā garīdznieki gūst savus ienākumus un uztur ģimenes, jo, mainoties mācītājiem, mainās zemes lietotāji un atraitnes ar ģimenēm būs nepietiekami nodrošinātas.<sup>226</sup> Taču visi konsistoriju un muižniecības viedokļi un argumenti valdības institūcijās netika uzklausi.

<sup>223</sup> KVVA, 821. f., 150. apr., 337. l., 10. lp.

<sup>224</sup> Turpat, 11. lp.

<sup>225</sup> Turpat.

<sup>226</sup> Turpat, 18. lp.

Apejot vietējo muižniecību un luterāņu aprindas, Kurzemes un Vidzemes gubernatori nosūtīja Baltijas ģenerālgubernatoram savus apbalvošanai ieteikto mācītāju sarakstus, un ģenerālgubernators savukārt apkopoja informāciju un nosūtīja to tālāk iekšlietu ministram P. Stolipinam, pavadvēstulē uzsverot, ka “luterāņu konsistorijas to neuzskata par pareizu”.<sup>227</sup>

Kaut arī pastāvēja luterāņu vadošo aprindu, muižniecības un sākotnēji arī ģenerālgubernatora liela pretestība, Pjotrs Stolipins savus uzskatus nemainīja un apbalvošanas procedūra tika sākta. Apbalvošanai valdība izvēlējās piecus luterāņu mācītājus un 1907. gada 30. jūlijā “Valdības Ziņojumos” publicēja cara rīkojumu par pateicības izteikšanu.<sup>228</sup> Šādi nepārdomāti, iespējams, arī tiši, cara un viņa valdības žesti situāciju vēl vairāk sarežģīja, jo Luterāņu Baznīca tika parādīta kā monarhijas sabiedrotā, un sabiedrība revolūcijas notikumu gaitā vēl vairāk radikalizējās un noslējās kreisā politiskā virziena pusē. Šis valdības solis bija nekas cits kā tikai nevajadzīgs pakalpojums Evanģēliski luteriskajai Baznīcai, ko vēlāk izmantoja dažādas ideoloģijas, lai pierādītu, cik šī konfesija bija pakalpīgs un lojāls ierocis cara režīmam. Jau pirms luterāņu mācītāju apbalvošanas cara valdība nolēma apbalvot ar krusta gredzenu Mārcienas pareizticīgo draudzes priesteri Pēteri Grīnvaldu par humānu rīcību, mierinot tautu revolūcijas apspiešanas laikā.<sup>229</sup> Tāpat valdība apbalvoja arī pareizticīgo mūķeni Ņinu, kuras apbalvošanu ierosināja Rīgas un Jelgavas bīskaps Agafangels.<sup>230</sup>

<sup>227</sup> KVVA, 821. f., 150. apr., 337. l., 17. lp.

<sup>228</sup> Turpat, 29. lp.

<sup>229</sup> KVVA, 796. f., 187. apr., 102. l., 1. lp.

<sup>230</sup> Turpat, 1. daļa., 178. l., 1. lp.

Cara valdībai bija jāizrāda ne tikai interese un brīvā griba reformēt Krievijas valsts iekārtu, bet arī jāveic virkne pasākumu, lai deklarēto realizētu dzīvē, taču nopietna politiska rīcība nesekoja. Baznīcas dzīves juridiskā puse palika nesakārtota. Cariskās birokrātijas aizdomas un nepatika pret “svešticībniekiem” nemazinājās, radot sajūtu, ka Krievijas impērijas īstenotajā Baznīcas politikā nav īstas vēlmes veikt konkrētas izmaiņas un nav arī spējas kaut ko mainīt. Drīz pēc revolūcijas – jau 1907. gada 2. februārī iekšlietu ministrs Pjotrs Stolipins rakstīja Svešticībnieku Garīgo lietu departamentam savus ieteikumus par topošo, bet tajā pašā brīdī jau bezcerīgi norakstīto likumprojektu par attiecībām ar atsevišķām konfesijām. Šajos ieteikumos viņš uzsvēra, ka runāt par reliģisko brīvību Krievijas impērijas teritorijā vēl nenozīmē, ka likumdošanai ir jābūt pilnīgi identiskai pret ikvienu konfesiju. Viņš atzina, ka likumos ir jādod priekšroka kristīgajām reliģijām, bet visvairāk – Pareizticīgo Baznīcai.<sup>231</sup>

Krievijas Valsts Dome izrādījās pilnīgi neefektīva institūcija un parlamentārā sistēma jau pamatos nebija dzīvotspējīga. Kaut sākums šķita daudziem daudzsološs, situāciju Krievijas impērijā tas nemainīja. Gatavojoties I Valsts Domes vēlēšanām, partijas savās programmās piedāvāja daudzus risinājumus sasāpējušajām konfesionālajām attiecībām, uzsverot galvenokārt, ka steidzami nepieciešams mainīt valsts attieksmi pret Baznīcu, likvidēt Pareizticīgās Baznīcas privilēģijas un radīt laicīgu un pilsonisku valsti. Tikai kreisi noskaņotās sociālistiskās sīkpartijas izteica prasību nodalīt Baznīcu no valsts. Visas partijas solīja vēlētājiem steidzami sākt

---

<sup>231</sup> KVVA, 821. f., 138. apr., 142. l., 1. lp.

risināt jautājumu par ticības brīvību.<sup>232</sup> Taču I Valsts Dome nostrādāja tikai 73 dienas un, pirms cars to atlaida, tā nespēja uzsākt ticības brīvības jautājuma risināšanu juridiskā ceļā, kaut arī šī problēma daudzreiz bija iztirzāta plenārsēdēs.<sup>233</sup>

II Valsts Dome pilnā mērā nespēja ķerties klāt reliģiskās likumdošanas jautājumiem, jo šī Dome politiski bija daudz kreisāka un cars to steidzami atlaida.<sup>234</sup> Bet III Valsts Dome jau praktiski nespēja vairs neko saturīgu uzsākt, jo, katru reizi nonākot pie jautājumiem, kas skāra ticību, Baznīcu, reliģiju vai brīvību, iekšējās sadursmes starp valstiskajām struktūrām, partijām, reliģiskajām, nacionālajām vai sociālajām grupām iznīcināja visas ieceres.<sup>235</sup>

IV Valsts Dome bija vēl trauzlāks un teatrālāks veidojums, tās vēlēšanu norisē ne bez Iekšlietu ministrijas iniciatīvas aktīvi iesaistījās Sv. Sinode, aicinot pilsoņus un pareizticīgo garīdzniecību balsot par labējām partijām, kuru rindās bija ļoti daudz promonarhistiski orientētu klēra pārstāvju.<sup>236</sup>

Baznīcas un valsts attiecību jautājums Krievijas impērijā bija kā Gordija mezgls, kas jāšķetina pamazām, ar apdomu un prātu, bet cars un neviena valstiska institūcija nebija spējīgi kaut ko tādu paveikt. Valsts un Baznīca netika nošķirtas nedz politiski, nedz juridiski, un tas bija pirmais priekšnoteikums

<sup>232</sup> Odincov M. Verospovednije reformi v Gosudarstvennoj dume (1906–1917): nadeždi diskussiji i istoričeskij urok // Svoboda sovesti v Rossiji: istoričeskije i sovremennije aspekti. – Moskva, 2006. – S. 506.

<sup>233</sup> Turpat, s. 510.

<sup>234</sup> Turpat, s. 518.

<sup>235</sup> Turpat, s. 520.

<sup>236</sup> Turpat, s. 531.

tam, lai šī milzu teritorija spētu funkcionēt kā vienota valsts. Krievijas impērijas valsts un Baznīcas attiecību politikā bija vērojams jau senais un klasiskais attiecību trijstūris: valsts – Pareizticīgā Baznīca – t. d. svešticībnieku konfesijas. Krievijā pēc 1905. gada revolūcijas un pēc manifesta izdošanas bija vērojama tukša “reformu” slavināšana un monarhijas tēla spodrināšana, kas pēc dažiem gadiem pārauga atpakaļejošā monarhistiskā ortodoksijā. Taču publiski skaidri politiskā ortodoksija tika pausta 1911. gada beigās, kad III Valsts Domes sēdē uzstājās jaunieceltais Ministru Padomes priekšsēdētājs V. Kokoškins un teica savu pirmo parlamenta runu; runājot attālināti par ticības brīvības jautājumiem, viņš uzsvēra, ka ticības brīvība nav nekas cits kā krievu valstiskuma, vienotības un nedalāmības sargāšana, kur dominē krievu tauta un pareizticība.<sup>237</sup>

Pirmā valdības institūcija, kas būtu steidzami jāreformē, bija Sv. Sinode. Sv. Sinode bija smagnēja institūcija, kuras pamatos jau kopš Pētera I laikiem nekas daudz nemainījās. 1722. gadā Pēteris I formulēja, ka Sinode pēc savas būtības ir garīgā vara un tai ir tieši tādas pašas funkcijas kā Senātam laicīgajā sfērā. Šī formula tika kodificēta un saglabājas līdz pat 1917. gada februāra revolūcijai, taču, mainoties cariem un laikmetiem, pieeja šīs formulas skaidrošanai tika mainīta. Sv. Sinodes un Senāta darbības un kompetences paralēle bija vērojama jau pašā sākumā.<sup>238</sup> Abas institūcijas nemitīgi

<sup>237</sup> Odincov M. Veroispovednije reformi v Gosudarstvennoj dume (1906–1917): nadeždi diskusiji i istoričeskiye uroki. – S. 526.

<sup>238</sup> Aleksejeva S.I. Svjateišij Sinod. V sisteme viših gosudarstvennih učreždenij poreformennoj Rossiji. 1856–1904. – Sankt-Peterburg: Nauka, 2003. – S. 137.



iejaucās viena otras kompetencē un darbībā, un šo institūciju savstarpējām attiecībām piemita visas Krievijas varas un pārvaldes kaite, kas paralizēja kopīgo darbu – nepastāvēja konkrēti novilkta robežas starp tiesu un administrāciju.<sup>239</sup> Sinodes oberprokurori dažādi izprata gan monarhijas būtību, gan Baznīcas lomu sabiedrības dzīvē un valsts un Baznīcas attiecībās. Taču viņi visi kā viens tiecās saglabāt patvaldības neierobežoto varu pār Baznīcu un pēctecīgi saglabāja konservatīvisma virzienu, veidojot valsts un Baznīcas attiecību politiku.<sup>240</sup>

Sinodes kancelejas atbildīgās personas bija obersekretāri un sekretāri, kas veica informācijas uzskaiti un analīzi, sastādīja un rediģēja lēmumu projektus. No vienas puses, viņi pakļāvās augstākajai priekšniecībai un uzraudzībai, bet, no otras puses, Sinodes birokrātiskajos gaitēņos zēla un plauka dziļa korupcija un haoss. Nereti gadījās tā, ka lietas, kas nonāca Sinodē un gaidīja savu lēmumu, gadiem un gadu desmitiem nekustīgi gulēja plauktos, tika nozaudētas, netika reģistrētas vai arī, pretēji Sinodes locekļu lēmumam, parādījās pilnīgi citi lēmumi par atsevišķām lietām.<sup>241</sup> Taču situāciju vēl vairāk sarežģīja fakts, ka Krievijā nebija izdots likumu krājums, kas apkopotu esošo likumdošanu par Baznīcas dzīvi. Iznākumā šajā jomā plauka birokrātu patvaļa un šī institūcija kļuva daudziem ierēdņiem par “zelta bedri”,<sup>242</sup> bet reliģiskās institūcijas – par ierēdņu “slaucamajām govīm”.

<sup>239</sup> Ајексејева С.І. Свјатеішіј Сінод. V системе вішіћ гоударственић учрејдепіј poreформенној Россіі. 1856–1904. – С. 155.

<sup>240</sup> Turpat, s. 43.

<sup>241</sup> Turpat, s. 68.

<sup>242</sup> Turpat, s. 69–70.

Revolūcijas priekšvakarā Baznīcas pārvaldes institūcijas krīze pretrunīgā sabiedrībā bija vērojama visai izteikti, un to apzinājās arī valdība, taču gan garīgās, gan valdošās laicīgās aprindas bija tik inertas pret reformu, ka pēcrevolūcijas posmā būtiski nekas netika mainīts.<sup>243</sup> Sinode tikai imitēja reformu procesu, un līdz pat 1917. gadam būtiskas izmaiņas nebija vērojamas, ja nu vienīgi uz atsevišķām dokumentu mapēm Sinodes kancelejā parādījās uzraksti “jautājumi par reliģisko iecietību”.

Sv. Sinodes krīze bija maza, bet ļoti sāpīga daļa no visas kopīgās monarhijas pārvaldes aparāta krīzes. Ekonomisko un politisko jautājumu aktualitāte, kā arī nespēja nodalīt likumus no administratīvajiem rīkojumiem nobīdīja otrajā plānā jautājumu par Sinodes pilnvaru precizēšanu.<sup>244</sup> Šis jautājums bija aktuāls 1905.–1907. gada revolūcijas laikposmā, bet pēc tam tas tika nolikts malā un piemirsts līdz pat nākamajai revolūcijai.

Revolūcijas peripetijas vismazāk skāra Romas Katoļu Baznīcu Latvijā. To neapdraudēja demonstrācijas, sociāldemokrātu aģitatori netraucēja dievkalpojumus un neviens katoļu priesteris necieta fiziskos uzbrukumos. Katoļu Baznīcas centrs Latvijas teritorijā toreiz atradās Latgalē, kur bija vērojama spēcīga teonomiskās kultūras<sup>245</sup> dominante, un arī Katoļu Baznīcu tolaik vēl maz skāra vispārīgā sekulārisma tendences. Vietējo Latgales katoļu attieksme pret Krievijas

<sup>243</sup> Aļeksejeva S.I. Svjateišij Sinod. V sisteme viših gosudarstvennih učreždeņij poreformennoj Rossiji. 1856–1904. – S. 106.

<sup>244</sup> Turpat, s. 136.

<sup>245</sup> P. Tilliha darbā “Christ and Culture” (1975) teonomijas būtība izteikta formulā: reliģija – kultūras substance, kultūra ir reliģijas forma.

valdības īstenoto Baznīcas un etnisko politiku vistrāpīgāk izteica kāda Latgales latviešu katoļu sūdzība Vatikānam par to, ka Krievijas valdība vajā latviešu katoļu priesterus. Sūdzībā, kuru “pārķēra” Svešticībnieku Garīgo lietu departaments, starp citu bija rakstīts: “Mēs ne tik daudz baidāmies kļūt par poļiem, cik baidāmies pazaudēt savu reliģiju un kļūt par pareizticīgajiem.”<sup>246</sup>

19. gadsimtā Krievijas valdība, nemitīgi cīnoties ar poļu dumpjiem, uzsāka stingru Romas Katoļu Baznīcas kontroli, kas ar katru gadu tikai pieauga – soli pa solim. Arī pēcrevolūcijas periodā nedz valdības aprindās, nedz presē valsts attieksmē pret Katoļu Baznīcu nekādas būtiskas pārmaiņas nebija novērotas. Nereti šajās attiecībās neizpalika arī komiskas situācijas. Tā, piemēram, 1910. gada oktobrī Krievijas prese radīja ilglaicīgu ažiotāžu, paziņojot sabiedrībai, ka Krievijas impērijā slepeni ielavījušies jezuīti, šāds paziņojums radīja lielu sajukumu valsts politikā. Par to visai histēriskos toņos rakstīja konservatīvās krievu preses lielākā daļa. Tika sludināts, ka Katoļu Baznīca slēpa jezuītus katoļu klosteros, turklāt tolerances politika ticības jautājumos tika uztverta kā jezuītu roku darbs.<sup>247</sup> Šis ažiotāžas gaitā Svešticībnieku Garīgo lietu komisija organizēja katoļu klosteru revīziju, kurā, protams, nekas netika pierādīts, taču tas radīja mākslīgi uzpūstu satraukumu Vatikānā un Romas Katoļu Baznīcā Krievijā. Iznākumā Krievijas sabiedrība tika turēta sasprindzinājumā un mistiskās bailēs no jezuītiem, katoļu aģentiem un pāvesta slepenas mērķtiecīgas politikas atjaunot Polijas valsti.

<sup>246</sup> KVVA, 821. f., 128. apr., 36. l., b. p.

<sup>247</sup> Turpat, 138. apr., 171. l., 212. l.p.

Katoļu Baznīcas hierarhiju un garīdzniecību neatlaidīgi novēroja Krievijas drošības dienesti. Ne tikai garīdzniecība, bet arī augstākā Baznīcas vadība bija spiesta sadarboties ar drošības dienestiem un valstiskajām institūcijām. Vatikānā pastāvīgi uzturējās kāds Krievijas drošības dienestu slepenais aģents, kura uzdevums bija spiegot Krievijas valdības labā un novērot Romas Kūrījas darbību un politiku, ziņojot par to Pēterburgai. Taču spiegoja ne tikai Romā un ne tikai garīdzniecības pārstāvji, tas notika arī katrā katoļu draudzē, cītīgi ziņojot par to darbību gan Svešticībnieku Garīgo lietu departamentam, gan drošības iestādēm.

Spiegu lietās neiztika arī bez ierēdņu nezināšanas un iztapības radītiem kurioziem un katoļu pārvaldes institūciju īstenotās ierēdņu izjokošanas politikas, kas precīzi raksturoja valsts un Katoļu Baznīcas attiecību dziļāko būtību. Tā, piemēram, 1911.–1912. gadā Svešticībnieku Garīgo lietu departaments veica rūpīgu izmeklēšanu Katoļu Baznīcā, balstoties uz aģenta slepenu ziņojumu, ka kaut kur Inflatijas nomalē – Mogiļevas Katoļu bīskapijā kādā katoļu draudzē, lūdzoties un dziedot “Svētais Dievs”, ir izlaists 5. pants par valdnieku imperatoru un visu valdošo namu. Iekšlietu ministrija rakstīja visiem Krievijas katoļu bīskapiem un lūdza ziņot, vai šāda nolaidība ir novērota arī viņiem pakļautajās draudzēs, un, ja tā ir, tad lai vainīgie priesteri tiktu sodīti pēc visas likuma bardzības.<sup>248</sup> Visiem katoļu bīskapiem Krievijā bija jāraksta pārskati un ziņojumi, un šī lieta izvērtās par garu skaidrošanās procesu katoļu hierarhijai. Lielākā daļa bīskapu ar caurvijušos ironijas devu padevīgā tonī ziņoja,

---

<sup>248</sup> KVVA, 821. f., 128. apr., 20. l., 2. lp.

ka viņu padotajās bīskapijās gan nenotiekot tāda nolaidība, kāda esot manīta bīskapa V. Kļučinska diacēzē. Bīskapi solīja, ka par caru un monarhiju tiekot lūgts nemitīgi un bez jebkādām izmaiņām vai piebīdēm un netiekot izlaists lūgšanas “Svētais Dievs” 5. pants. Skaidrošanās turpinājās ilgi, līdz beidzot Varšavas arhibīskaps saņēma drosmi un rakstīja izskaidrojošu vēstuli departamenta vadībai, ka šī lūgšana bija domāta, lai atvairītu dažādas nelaimes – karu, postu, badu, ugunsgrēku un nāvi, un, ka, ņemot vērā šo apstākli, šādā pret nelaimēm vērstā lūgšanā lūgt par caru būtu nepieņemami.<sup>249</sup> Tā šis gadījums tika izsmelts un izbeigts, bet ierēdņu patvaļa un valsts izsekošanas politika palika nemainīga.

Cara valdība centās slēpt savu negativismu un aizdomu pilno attieksmi pret Katoļu Baznīcu, lai pasargātu sevi no liekām problēmām un nedotu pamatu katoļticīgajiem iesaistīties revolucionārajos notikumos, taču, kopumā izvērtējot situāciju, var teikt, ka valsts attieksme pret Katoļu Baznīcu kardināli nemainījās un diskriminācija pilnībā netika izbeigta,<sup>250</sup> lai arī katoļu bīskapi un Vatikāns centās panākt 1905. gada 17. aprīļa ukazā sludināto tiesību ievērošanu.

Pēc revolūcijas arī poļu jautājums, kas šķita sen jau piemirsts, strauji atdzima jaunās formās un citos pavērsienos. Jau tūlīt pēc revolūcijas 1907. gadā Vatikāna kūrijas sekretārs prelāts A. Benini bija spiests rakstīt vēstuli Iekšlietu ministrijas Svešticībnieku lietu Garīgo lietu departamentam, minot konkrētus faktus par atsevišķu katoļu reliģisku

<sup>249</sup> KVVA, 821. f., 128. apr., 20. l., 6. lp.

<sup>250</sup> Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995. – Rīga: Zvaigzne, 1996. – 226. lpp.



Krievijā Vatikāns bija spēcīgs aizsegs pret negatīvo valsts politiku, kas bija vērsta pret Katoļu Baznīcu. Krievija bija spiesta ar to rēķināties. Valdība nevarēja atļauties atklātu diskrimināciju, taču tas radīja ignorantu monarhijas pretreakciju. Tam visam klāt nāca katoliskās Polijas savaldīšanas nesekmīgie mēģinājumi, kas arī ietekmēja Krievijas valsts attieksmi pret Katoļu Baznīcu kopumā.

1911. gada 13. decembrī starptautiskajā katoļu izdevumā "L'Univers" kāds anonīms autors ar visai zīmīgu pseidonīmu Skarga,<sup>254</sup> analizējot Krievijas Baznīcas īstenoto politiku pēcrevolūcijas periodā, rakstīja, ka 1905. gada 17. aprīļa ukazs par reliģisko iecietību ir tikai "tukši burti un tukša skaņa" un īstas apziņas brīvības Krievijā nav un nebūs.<sup>255</sup> Šis raksts radīja asu Krievijas valdības reakciju: protestus sūtīja gan uz Romu, gan vietējai Romas Katoļu Garīgajai kolēģijai Pēterburgā, uzsverot, ka Krievijas valstij ir nodarīts milzīgs tišs starptautisks un politisks zaudējums un ka par šo noziegumu ir jāuzņemas atbildība Vatikānam, poļu separātistiem un jezuītiem.

1912. gadā valdības konservatīvisma politikas uzplūdu periodā Romas Katoļu Baznīcas Krievijā augstākā vadība ar metropolītu arhibīskapu V. Kļučinski priekšgalā mēģināja vēlreiz nodibināt dialogu ar Krievijas cara valdību, iesniedzot oficiālu priekšlikumu projektu, kas palīdzētu mainīt Katoļu Baznīcas situāciju Krievijā. Savā vēstulē arhibīskaps

<sup>254</sup> Jezuītu tēvs Pēteris Skarga S.J. (1536–1612) (poliski – Piotr Skarga S.j.), priesteris, sprediķotājs, zinātnieks, Viļņas Universitātes rektors, slavens Polijas – Lietuvas valsts pretreformācijas laikmeta intelektuāla personība.

<sup>255</sup> KVVA, 821. f., 128. apr., 12. l., 112. lp.

sagatavoja strukturētu projektu, kurā minēja Katoļu Baznīcas Krievijā būtiskās vajadzības un norādīja lietas, kas būtu steidzami jāmaina. Šajā sakarībā arhibīskaps savā vēstulē nosauca sešus svarīgākos punktus:

1. lielās un smagnējās birokrātijas likvidēšana;
2. atļaut katoļu garīdzniekus, kas izdarījuši pārkāpumu garīgajā sfērā, sodīt pēc kanoniskajiem un nevis administratīvajiem likumiem;
3. atļaut veikt katehizāciju ne tikai valsts noteiktajās mācību iestādēs;
4. atļaut ieviest pāvesta Pija X jauno dekrētu, kas skar izmaiņas laulības sakramenta jaunajā versijā;
5. atļaut oficiāli pasludināt un publicēt pāvesta jauno encikliku “Sacrarum Antistitum”, kurā runāts par Baznīcas nostāju pret modernisma tendences izpratni pasaules sabiedrībā;
6. atļaut Katoļu Baznīcai brīvi iecelt garīdzniekus amatā.<sup>256</sup>

Šie punkti būtībā runāja par valsts stingrās kontroles atcelšanu, kas Krievijas impērijā bija vērsta pret Katoļu Baznīcu, taču valdības atbildi vai interesi Baznīcas hierarhija tā arī nesagaidīja. Svešticībnieku Garīgo lietu departamentā ierēdņi šo projektu ielika mapē ar uzrakstu “Narekaņije na veroispovedannuju poļitiku praviteļstva” (“Pārmetumi pret valdības ticības politiku”). Katoļu Baznīcas vadības darbība un centieni panākt apsoltu reformu īstenošanu atgādināja bezcerīgu laušanos aizslēgtās durvīs.

<sup>256</sup> KVVA, 821. f., 128. apr., 12. l., 81.–94. lp.



Krievijas cara valdības īpašās neuzticēšanās saknes bija meklējamas kaut kur starp Krievijas un Vatikāna gadsimtiem ilgajām saspīlētajām attiecībām un poļu jautājuma krustpunktiem. Savukārt Baltijas provinču katoļticīgie bija kaut kur pa vidu šajā krustpunktā un tika uztverti kā savdabīgs šīs problēmas atzars jeb palieka no poļu laikiem, kas jāizskauž, lai veiksmīgi varētu īstenot rusifikācijas politiku.

Latgales katoļi, ņemot vērā revolūcijas laikā cara valdības pasludinātās brīvības, sākotnēji aktīvi diskutēja par nepieciešamību reorganizēt Krievijas Katoļu Baznīcas administratīvo dalījumu, cerot, ka latviešu katoļiem būs sava diacēze un savs bīskaps. Latgaliešu laikrakstos, kas aktīvi sāka iznākt pēc drukas aizlieguma, viena no aktuālākajām tēmām 1905.–1907. gada revolūcijas laikā bija tieši Katoļu Baznīcas un katoļticīgo jautājums Latgalē. Viens no lielākajiem šo sabiedrisko diskusiju iniciatoriem un ideologiem bija Francis Trasuns, kuru ievēlēja par deputātu Krievijas I Valsts Domē. Revolūcijas sākumposmā, cerot uz reformu iespējamību, Latgales katoļticīgie mēģināja aktualizēt šo jautājumu un pievērst cara valdības un Krievijas Katoļu Baznīcas vadības uzmanību šīm problēmām, taču nesekmīgi un visbeidzot vilušies secināja: “Augsta wērseiba, kura moz pazeist latwīšu wajadzeibas, sēd Pīterburgā un Kauņiā.”<sup>257</sup>

Pēc tolerances edikta izdošanas Pareizticīgā Baznīca zaudēja daļu no savām privilēģijām. Tā tika nostatīta līdzīgās pozīcijās ar citām konfesijām. Revolūcijas notikumi nopietni satrauca Pareizticīgo Baznīcas vadību, un 1905. gada 20. septembrī tika sasaukts Rīgas Eparhijas Koncils, kurā izskatīja

---

<sup>257</sup> Anonīms. Latwiszu bazneica // Gaisma. 1906. Nr. 4.

Baznīcas dzīvē svarīgus un aktuālus jautājumus, tostarp arī Baznīcas reformu jautājumu.<sup>258</sup> Pareizticīgā Baznīca gaidīja reformas, kas bija vajadzīgas, lai stiprinātu savu darbību jaunos apstākļos. Kā rakstīja Rīgas Eparhijas arhibīskaps Agafangels (Preobraženskis) – lai tas notiktu, bija vajadzīgs iegūt brīvību, taču cars neņēma vērā visas šīs prasības, un Pareizticīgā Baznīca Krievijā turpināja būt valsts īstenotās Baznīcas politikas ķilniece.

Viens svarīgs panākums tomēr bija sasniegts, un par to Pareizticīgās Baznīcas vadība jutās dziļi gandarīta. No amata atstādināja Sinodes oberprokuru K. Pobedonoscevu,<sup>259</sup> kura Krievijas impērijā realizētā valsts un Baznīcas politika noveda valsti līdz revolūciju provocējošai situācijai. Tomēr valdības veiktā rusifikācijas politika un 1905. gada notikumi nevarēja neietekmēt iedzīvotāju nostāju pret Pareizticīgo Baznīcu Baltijas provincēs. Nereti Pareizticīgai Baznīcai nācās pārciest pret to vērstu nepatiku un naidu, kaut arī revolūcijas notikumu virpulī Latvijā tā bija ierauta mazāk nekā Evaņģēliski luteriskā Baznīca. Pareizticīgās Baznīcas vietējā vadība centās turēties tālāk no politiskajām interesēm un vairāk vadīties pēc kristīgajiem likumiem. Pareizticīgā garīdzniecība nereti centās samierināt naidīgi noskaņotos, sniedza palīdzību visiem revolūcijā cietušajiem, neatkarīgi no viņu konfesionālās piederības vai politiskās pārliecības.<sup>260</sup> Rīgas un Jelgavas arhibīskaps Agafangels nodibināja “Palī-

<sup>258</sup> 20. gadsimta Latvijas vēsture I. Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900.–1918. – Rīga, 2000. – 345. lpp.

<sup>259</sup> Gavrilin A. Očerki istorii Rižskoj Eparhii. 19 vek. – Rīga: Filokalijs, 1999. – 327. lpp.

<sup>260</sup> Turpat, 329. lpp.

dzības komiteju priekš nemieros cietušajām pareizticīgo ģimenēm”, kas sniedza palīdzību ne tikai pareizticīgajiem, bet arī citu ticību pārstāvjiem, kam šāda palīdzība bija nepieciešama. Vajāto revolucionāru aizstāvībai komiteja iestājās par likumīgu aizsardzību nevainīgajiem un sodu mīkstināšanu tiem, kas piedalījās revolūcijā, tā iegūstot zināmas simpātijas Latvijas sabiedrībā.<sup>261</sup>

Kopš 19. gadsimta otrās puses Pareizticīgās Baznīcas sastāvā bija diezgan daudz latviešu, kuri pārgāja pareizticībā, politisku vai ekonomisku apsvērumu vadīti. Latvijā 20. gadsimta sākumā jau bija izveidojies diezgan spēcīgs latviešu pareizticīgo priesteru skaits, kas apkalpoja pareizticīgo latviešu draudzes. Tūlīt pēc revolūcijas 1908. gadā Krievijas impērijas Ministru Padome izstrādāja plānu nolūkā izveidot pasākumu programmu Krievijas ietekmes palielināšanai Baltijas provincēs. Kā centrālais šī politiskā projekta punkts (A) bija minēts pareizticības nostiprināšanas jautājums. Ministru Padome nolēma, ka šī plāna ietvaros:

1. pareizticīgie latviešu priesteri būtu kontrolējami un to skaits nākotnē samazināms;
2. uzsvērts, ka latviešu un igauņu pareizticīgā garīdzniecība tiecās atbalstīt antikrieviskās noskaņas un ieviesa tās savā pastorālajā darbībā;
3. slepeni lūgt Sv. Sinodei veikt stingru filtrāciju un stingru atlasi tiem latviešu un igauņu reflektantiem, kuri vēlas iestāties Rīgas Garīgajā seminārā un studēt par valsts līdzekļiem;

<sup>261</sup> 20. gadsimta Latvijas vēsture I. Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900.–1918. – Rīga, 2000. – 388. lpp.

4. minētajās mācību iestādēs pakāpeniski sākt uzņemt tikai pareizticīgo Baltijas krievu ģimeņu atvases;
5. Baznīcas hierarhijai likt Baltijā pakāpeniski nomainīt liturģiskās valodas – dievkalpojumos lietot senslāvu, bet sprediķos – krievu valodu. Krievu valodas lietojumu attaisnot ar krievu ticīgo vēlmi dzirdēt sprediķi dzimtajā valodā;
6. ne bez valdības atbalsta mākslīgi radītā latviešu un igauņu kultūra nākotnē – aizlieguma apstākļos pamazām atmirs, tad ir vajadzīgs nekavējoties radīt situāciju, lai krievu kultūra nomainītu vietējās kultūras un neļautu iezemiešiem atgriezties vācu kultūrā;
7. Baznīcas augstākajai hierarhijai biežāk likt apmeklēt draudzes Baltijā un viņu vizitācijas laikā lietot tikai krievu un senslāvu valodu, tādējādi pieradinot iezemiešus pie šīs valodas;
8. iecelt vikārbīskapus, kas pārzinātu Tallinu un Liepāju un kas rūpētos par valdības izstrādātās politikas īstenošanu;
9. izveidot garīdznieku rezervi, kas varētu apbraukāt ciemus, kuros nav pareizticīgo baznīcu un priesteru.<sup>262</sup>

Valdības izstrādātā programma bija pretrunā ar vietējās garīdzniecības piedāvāto plānu, kas pēcrevolūcijas periodā akcentēja nepieciešamību uzlabot pareizticīgo garīdznieku izglītības kvalitāti un misiju darbu, lai jaunajos apstākļos

---

<sup>262</sup> KVVA, 1276. f., 2. apr., 139. l // Imperskaja poļitika. Rossija v Pribaltike v načaļe XX veka. – Tartu, 2000. – S. 336.

Pareizticīgā Baznīca nebūtu pabērna lomā, salīdzinot ar luterāņiem un katoļiem, kuru rīcībā bija lielāki resursi un daudz kvalitatīvāk izveidota izglītības sistēma.

Tūlīt pēc revolūcijas notikumiem Rīgas un Jelgavas bīskaps Agafangels lūdza Sv. Sinodi piešķirt Rīgas eparhijai divas misionāru vietas (viņu atalgojumu paredzot no valsts līdzekļiem). Kaut arī valdība bija ļoti ieinteresēta pareizticības nostiprināšanā Baltijā, šis lūgums dziļi iestīga birokrātijas gaitēnos uz vairākiem gadiem. Jaunajam Rīgas un Jelgavas bīskapam Jānim (Smirnovam) šo lūgumu nācās atkārtot vēlreiz, līdz visbeidzot to piemeklēja arī tāds pats liktenis. Atkārtotais bīskapa Jāņa lūgums bija iesniegts Sino-  
dei 1912. gadā, bet pozitīvu lēmumu Rīgas eparhija sagaidīja tikai 1914. gada 18. janvārī.<sup>263</sup> Šis gadījums ļoti trāpīgi ilustrēja ne tikai Krievijas impērijas valdības instanču darba kvalitāti un gaitu, bet arī Pareizticīgās Baznīcas reliģisko un politisko nespēku Krievijā. Tūlīt pēc revolūcijas Luterāņu Baznīca uzsāka aktīvu iekšējo misiju darbu, bet Pareizticīgā Baznīca nespēja to veikt. Šis moments vēlreiz parādīja Krievijas impērijas valsts Baznīcas traģisko stāvokli un tās nespēju ne tikai atbrīvoties no valsts uzkundzēšanās, bet arī brīvi lemt un veidot savu darbību Baltijā.

Vecticībnieku kopiena revolūcijas laikā, salīdzinājumā ar citām konfesijām – pilnīgi pretēji, piedzīvoja zināmu atdzimšanas posmu savā vēsturē. 1905. gada 17. aprīļa ukazs un 17. oktobra manifesti ļāva vecticībniekiem paplašināt savas tiesības. 1906. gada 17. oktobrī iznāca Krievijas Valsts I Domes izstrādātais un cara parakstītais likums par

---

<sup>263</sup> KVVA, 796. f., 195. apr., 1620. l., 6. lp.

vec ticībnieku draudzēm, šādus uzlabojumus citas konfesijas savai situācijai tā arī nesagaidīja. Latvijā vec ticībnieku draudzes oficiāli darbojās daļēji pēc šī likuma līdz pat 1935. gadam. Šis likums garantēja vec ticībnieku organizācijām iegūt juridiskas tiesības un legalizēja vec ticībnieku garīdzniecības statusu; draudzēm bija dotas iespējas pašām noteikt iekšējās dzīves reglamentāciju, brīvi veikt reliģiskās ceremonijas un darbību.<sup>264</sup> Vairs netika lietots gadsimtiem ilgi Krievijā pieņemtais vec ticībnieku apzīmējums “šķelt-nieki” (раскольникі).<sup>265</sup> Tas bija negaidīts pavērsiens un jaunas iespējas vec ticībnieku kopienu dzīvē.

Gadsimtu ilgās vajāšanas šķita esam aiz muguras, kopienas ticīgie bija pateicīgi caram par piešķirtajām ticības brīvības žēlastībām, un cars Nikolajs II ieguva zināmu pozitīvu slavu ticīgo aprindās. Monarhija ieguva īslaicīgas simpātijas arī vec ticībnieku reliģiskajās aprindās. Cara patvaldības pēkšņo attieksmes maiņu pret vec ticībniekiem var izskaidrot gan ar vec ticībnieku un monarhijas kopīgo etnisko elementu, gan arī ar vec ticībnieku kopienu absolūto apolitiskumu.

Tolerances politikas nostiprināšanās deva zināmus augļus vec ticībnieku kopienām. Vec ticībnieku garīgā kultūra piedzīvoja strauju uzplaukumu: tika dibinātas vec ticībnieku sabiedriskās organizācijas un dažādas institūcijas, parādījās pirmā vec ticībnieku periodika, atklāja vec ticībnieku skolotāju reliģisko institūtu, publicēja vec ticībnieku domātāju darbus, kuros analizēja kopienas vēsturiskās un etniskās saknes. Tikai 1910. gadā vien visā Krievijas impērijā uzbūvēja

<sup>264</sup> KVVA, 821. f., 138. apr., 142. l., 36. lp.

<sup>265</sup> Podmazovs A. Vec ticība Latvijā. – Rīga: FSI, 2001. – 101. lpp.

un atklāja 100 vecticībnieku lūgšanu namus.<sup>266</sup> Tajā laikā izremontēja arī Rīgas Grebenščikova draudzes namu un uzcēla zelta zvanu torni. Latvijā bija viena no Krievijas impērijā lielākajām vecticībnieku kopienām, kas strauji aktivizējās. Šo posmu nereti mēdz dēvēt par “pirmo zelta periodu”.

Latvijas teritorijā pēcrevolūcijas periodā darbojās vairāk nekā 70 vecticībnieku draudžu, visvairāk tās atradās Latgalē. Daudzas draudzes izveidojās tieši pēcrevolūcijas laikā un 1905.–1907. gadu datēja par to dibināšanas gadu, taču patiesībā tas bija nevis draudžu dibināšanas, bet gan to legalizācijas gads, jo pirms tam vecticībnieku draudzes neatlāva oficiāli dibināt.<sup>267</sup>

Pēcrevolūcijas laikā vecticībnieki sāka organizēt un saaukt vietējos koncilus. 1906. gada janvārī Viļņā notika Krievijas Ziemeļrietumu guberņu vecticībnieku koncils, kurā piedalījās arī Latvijas draudžu delegāti. Koncils bija ieskaņas pasākums kopīgajam Krievijas vecticībnieku pomoriešu draudžu kongresam 1909. gada maijā Maskavā.<sup>268</sup> Kongress izstrādāja teorētiskās nostādnes, kurās lielākā uzmanība bija pievērsta vecticībnieku izglītības jautājumiem. Kongresa dalībnieki atzina, ka salīdzinājumā ar citām Krievijas impērijas guberņām Latvijā vecticībnieku izglītība bija strauji uzlabojusies. 1911. gadā Daugavpilī notika visas Krievijas vecticībnieku pomoriešu skolotāju kongress. Kurzemes provincē 1906. gadā atklāja astoņas jaunas vecticībnieku skolas, kas gadā no valsts kases saņēma subsīdijas 1200 rubļu vērtībā.

<sup>266</sup> Staroobradčestvo v Rossiji. (XVII–XX). – Moskva, 1999. – S. 7.

<sup>267</sup> Podmazovs A. Vecticība Latvijā. – 101. lpp.

<sup>268</sup> Turpat, 102. lpp.

1910. gadā vecticībnieku pārstāvjus uzaicināja piedalīties divsimtgadu svinībās par godu Rīgas un Vidzemes pievienošanai Krievijas impērijai, bet 1913. gadā daži Latvijas vecticībnieku pārstāvji piedalījās svinībās, kas tika veltītas Romanovu dinastijas trīssimt gadu valdīšanai Krievijā.<sup>269</sup>

Lai gan valsts attiecībās ar vecticību pastāvēja ārējs miers un harmonija, tomēr jāuzsver, ka iekšēji viss bija daudz nestabilāks nekā tas izskatījās no ārpuses. Krievijas impērijas varas struktūrām vecticība bija savdabīgs valsts Baznīcas modeļa un ideoloģisko nostādņu pārrāvums. Valdības attieksme pret vecticību vairākus gadsimtus bija būvēta uz neatzišanas politiku, kuras sākotnējā būtība bija tā, ka Krievija ir pareizticīga valsts, ka krievi ir nesaraujami saistīti ar pareizticību, bet valdības un cara acīs vecticībnieki bija kā skabarga, jo viņu eksistence neatbilda šīm nostādņēm.<sup>270</sup> Valsts Baznīca ilgi bija cīnījusies ar “šķeltniecību”, bet tagad tai pašai bija jāatzīst sava sakāve. Principā vecticības un Pareizticīgās Baznīcas attiecības nebija nekas cits kā šīs institūcijas iekšējās problēmas, kuras centās risināt un koriģēt valsts. Valsts, risinot jautājumus par vecticībnieku tiesībām un reliģisko brīvību, bija spiesta atzīt, ka turpmāk netiks īstenota ideja panākt Baznīcas vienotību un “šķeltnieku” kustības apspiešanu. Tas atsevišķās politiskajās un konservatīvajās aprindās radīja lielu nepatiku un protestus. Turklāt vecticībnieki turpināja neatzīt valsts kontroli pār Baznīcu un Pētera I īstenotās reformas. Tas viss nopietni sarežģīja situāciju un radīja lielas un saspīlētas diskusijas, un vecticībnieki

<sup>269</sup> Podmazovs A. Vecticība Latvijā. – 106. lpp.

<sup>270</sup> Jeršova O. Staroobrjadčestvo i vlastj. – Moskva, 1999. – S. 120.



turpināja dzīvot un darboties duālistiskas un nenoteiktas valsts politikas ietekmē. Krievijas impērijā risinājās vec ticībnieku jautājuma piemērošana jaunajai Baznīcas politikai un jaunajiem vēsturiskajiem apstākļiem, un sabiedrībā veidojās kvalitatīvi citas prasības pēc reliģiskajām un pilsoniskajām tiesībām. Šīs izmaiņas sniedza iespēju vec ticībniekiem sākt jaunu posmu viņu kopienas dzīvē, bet oficiālās varas apziņā kardinālas pārmaiņas nenotika un attieksme pret vec ticību kā pret “sabiedrības slimību” turpināja pastāvēt.<sup>271</sup>

Evaņģēliski luteriskā Baznīca bija vislielākā cietēja un zaudētāja šajā revolūcijā, jo bija saistīta (juridiski un vēsturiski) ar veco feodālo iekārtu, jeb precīzāk – ar muižniecību. Toreizējo sabiedrības attieksmi var ilustrēt ar M. Valtera 20. gadsimta sešdesmitajos gados atmiņās pausto domu: “Luteriskā baznīca bija ne visai ļoti iecienīta.”<sup>272</sup> Evaņģēliski luteriskās Baznīcas Vidzemes un Kurzemes, kā arī Pēterburgas konsistorijas nekavējoties gan pēc iekšēja, gan ārēja pamudinājuma centās izanalizēt un noskaidrot “baznīcu nemieru” cēloņus Vidzemes un Kurzemes provincēs,<sup>273</sup> taču nedz valsts, nedz muižniecība un arī pati Baznīca līdz reformu īstenošanai nenonāca. Birokrātiskā mašīnērija cara valdībā darbojās lēni un negribīgi. Aplūkojot dažādu cara valdības birokrātisko institūciju savstarpējo saraksti un saraksti ar Evaņģēliski luteriskās Baznīcas pārvaldes institūcijām un provinču pārvaldēm, var secināt, ka tālāk par problēmu iztīrīšanu un tukšu runāšanu birokrāti netika,

<sup>271</sup> Jeršova O. Staroobrjadčestvo i vlastj. – Moskva, 1999. – S. 96.

<sup>272</sup> Valters M. Atmiņas un sapņi. – Stokholma: Daugava, 1969. – 46. lpp.

<sup>273</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 283. l., b. p.

nespēja un arī īsti nevēlējās tikt. Evaņģēliski luteriskā Baznīca pati savā iekšienē nespēja tikt galā ar šo sarežģīto politisko un vēsturisko problēmu, bet konservatīvā muižniecība centās saglabāt savu pēdējo ievērojamāko ietekmes sfēru, pretrunīgās patronāta tiesības netika atceltas un arī citas reformas netika īstenotas. Politiskajā arēnā un vēlāk arī Krievijas Valsts domē šis jautājums kļuva par politisko spekulāciju un demagoģiskas spriedelēšanas objektu.

Revolūcijas laikā vairāki desmiti luterāņu mācītāju cieta no fiziskas vardarbības, laupīšanām, bet pieci bija nogalināti.<sup>274</sup> Mācītāji bija spiesti bēgt, daudzi vācu tautības mācītāji, saskaroties ar latviešu revolucionāru vardarbību, ar konsistoriju piekrišanu aizceļoja uz Vāciju. Baznīcai šī bija vēl nekad agrāk nepieredzēta situācija.

Precīzs cietušo skaits nav zināms, jo gan Iekšlietu ministrijai, gan Ģenerālkonsistorijai bija sava atšķirīga statistika. 1907. gada maijā izcēlās strīds starp šīm institūcijām par konkrētiem skaitļiem. Evaņģēliski luteriskās Baznīcas konsistorijas pārmeta Krievijas Iekšlietu ministrijai pārspilējumus statistikā, jo tādējādi tā centās parādīt Baznīcas nevarību un nespēju kontrolēt situāciju revolūcijas laikā.<sup>275</sup> Pēc revolūcijas policijas iestādes Tieslietu ministrijas stingrā pārraudzībā veica izmeklēšanu par baznīcu grautiņiem un garīdznieku nogalināšanu. Daudzus teroristus noķēra un ar tiesas spriedumu notiesāja, bet tikpat daudziem izdevās no soda izbēgt.<sup>276</sup> Evaņģēliski luteriskajā Baznīcā iekšējās

<sup>274</sup> 20. gadsimta Latvijas vēsture I. Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900.–1918. – Rīga, 2000. – 345. lpp.

<sup>275</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 283. l., b. p.

<sup>276</sup> Turpat.

reformas veikt nebija iespējams, jo radās plaša etniskajās attiecībās starp latviešu un vācu luterāņiem, ko vēl vairāk saasināja cara ierēdniecības vēlme spodrināt cara režīmu un mēģināt pārliecināt, ka revolūcija patiesībā bija vērsta pret vācu muižniecību un Evaņģēliski luterisko Baznīcu kā tās satelītu un nevis pret cara patvaldību.

1905. gada revolūcija bija arī brīdis, kad veco, sociāli segmentēto sabiedrību sāka nomainīt etniski segmentētā sabiedrība, kas Latvijā bija izjūtams visvairāk tieši Evaņģēliski luteriskās Baznīcas aprindās. Evaņģēliski luteriskā Baznīca ilgi nevarēja attapties no sava prestiža un autoritātes zuduma, ko radīja 1905. gada revolūcijas notikumi Latvijā.

20. gadsimta sākumā vecā un arhaiskā Krievijas feodālās sabiedrības forma sāka izzust, dodot ceļu jaunajiem, moderniem strāvojumiem. Mainījās sabiedrības sociālā struktūra, kā arīdza tās attieksme pret atsevišķām “vecās” sabiedrības struktūrām. Sabiedrības kriticisms un prasības pēc reformām nesaudzīgi skāra ikvienu dzīves jomu, to skaitā tādu vienmēr tradicionālu, patriarhālu un universālu institūciju kā Baznīca.<sup>277</sup>

Sabiedrības prasības pēc reformas skāra ikvienu reliģisku un konfesionālu institūciju. Lielo pārmaiņu procesos cilvēki nereti vilās tradicionālajās reliģiozitātes formās, ko nodrošināja tradicionālās konfesijas. Itin bieži ticīgie, kuri vilās šajās konfesijās, mierinājumu rada divās pretējās izpausmēs – aizraujoties ar marksisma idejām vai pievēršoties jaunās reliģiozitātes formām – netradicionālajām reliģiskajām

---

<sup>277</sup> The End of European Era. 1890 to the Present. – NY: London, [b. g.]. – 95. lpp.

kustībām. Tā bija savdabīga cilvēciska atbilde urbanizācijas mestajiem sociālajiem un kultūras izaicinājumiem. Šādos apstākļos jaunās reliģiozitātes formas uzskatāmas arī par multikulturālās dažādības likumsakarību.<sup>278</sup>

Krievijas valdības attieksme pret netradicionālajām kustībām un organizācijām gadsimtiem ilgi bija iezīmēta ar neiecietību. Netradicionālās konfesijas starp kristīgajām konfesijām bija novietotas attieksmes skalas pašās beigās. Tās uzskatīja par monarhiju un valdošo Baznīcu apdraudošu fenomenu. Ja t. d. tradicionālās konfesijas, ņemot vērā viņu iekšējo struktūru un hierarhiju, varēja justies kaut mazliet pasargātas, tad “sektas” bija juridiski ievainojamas un institucionāli trauslas reliģiskas organizācijas attiecībā pret valsts varu. “Sektas” nereti tika apzīmētas ar vārdu “šķeltņieki.” Krievijas impērijas likumdošanā un administratīvajos aktos par “šķeltņiekiem” dēvēja gan vecticībniekus, gan arī reliģisko sektantismu, kas Krievijā 19. gadsimta otrajā pusē strauji izauga no protestantiskajām Baznīcām, vecticības un pareizticības.<sup>279</sup>

Visas sektas Krievijas impērijā neoficiāli tika nošķirtas vēl divās kategorijās: kaitīgās un mazāk kaitīgās, un šāds sadalījums balstījās uz apsvērumiem par šo organizāciju attieksmi pret monarhiju un laulību.<sup>280</sup> Krievijā ļoti bieži valsts lūkojās uz sektām ar aizdomām tikai tāpēc, ka Rietumeiropā sektu rašanās, pastāvēšana un juridiska legalizācija bija pilsoniskās sabiedrības un liberālisma priekšvēstneses. Sektas

<sup>278</sup> Tēraudkalns V. Jaunā reliģiozitāte 20. gadsimta Latvijā. Vasarsvētku kustība. – Rīga, 2003. – 65. lpp.

<sup>279</sup> Aļeksejeva S.I. Svjateišij Sinod. V sisteme viših gosudarstvennih učreždenij poreformennoj Rossiji. 1856–1904. – S. 161.

<sup>280</sup> Turpat, s. 170.

vajāja ne tikai valsts, bet arī valdošā Baznīca un tās hierarhija, kā arī tradicionālās konfesijas. Tā, piemēram, 1905. gada februārī Svešticībnieku Garīgo lietu departamentā notika atklāta izmeklēšana par adventistu darbību, jo šīs konfesijas ticīgajiem bija aizliegts svinēt dievkalpojumus Vidzemē, tādēļ adventistu sludinātāji vērsās pie Vidzemes gubernatora N. Zvjaginčeva ar lūgumu atļaut to darīt. Gubernators atbildību neuzņēmas un lūdza padomu Iekšlietu ministrijai, bet tā savukārt – Evaņģēliski luteriskajai Ģenerālkonsistorijai Pēterburgā, lūdzot izskaidrot, ko darīt šajā situācijā un kas tie adventisti vispār īsti ir un ar ko viņi atšķiras no baptistiem.<sup>281</sup> Izskaidrošanas process kā parasti ievilkās un adventistiem atļauja tika atteikta, jo nevienam nebija skaidrības, kā rīkoties šajā situācijā, jo adventistus uzlūkoja kā baptistu sektas atšķēlušos daļu. Taču Vidzemes adventisti bija ļoti prasīgi un neatlaidīgi lūdza valstiskajām institūcijām atzīt savas tiesības. 1906. gada oktobrī Adventistu biedrības priekšsēdētājs Otto Vilgrībs rakstīja iekšlietu ministram Pjotram Stolipinam, lūdzot neatteikt viņu likumīgajās prasībās. Lūgums netika ievērots un adventisti nolēma rakstīt vēstuli pašam monarham, skaidrojot savas ticības īpatnības un uzsverot, ka “mēs ticam, ka valdība ir Dieva dota, lūdzam par to, dodam tai nodokļus, godu un bailes.”<sup>282</sup> Visbeidzot 1906. gada novembrī iekšlietu ministrs deva rīkojumu gubernatoriem atzīt adventistus par baptistu atzaru, jo “nav pietiekama pamata adventistiem atteikt”<sup>283</sup>.

<sup>281</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 1035. l., 18. lp.

<sup>282</sup> Turpat.

<sup>283</sup> Turpat.

Valsts attieksmē pret netradicionālajām reliģiskajām organizācijām bija redzama ļoti rūpīga to kontrole un uzraudzība, ko īstenoja ne tikai vietējās varas iestādes Latvijas teritorijā, bet arī centrālie drošības dienesti. Kopumā analizējot situāciju, var teikt, ka Latvijas teritorijā pēcrevolūcijas periodā sabiedrībā bija vērojama daudz iecietīgāka varas institūciju un sabiedrības attieksme pret netradicionālajām reliģijām nekā pārējā Krievijas teritorijā.

Reliģisko sektu jautājumā pēc revolūcijas valdība turpināja īstenot tradicionālo politiku, kur reliģiskās brīvības apziņai nebija ierādīta centrālā loma politiskajā dzīvē. Krievijas Valsts Dome vairākkārt mēģināja izstrādāt likumdošanu par reliģiskajām sektām, taču nesekmīgi, jo tam visam pretī stājās gan valdošā Baznīca, gan pārējās tradicionālās konfesijas, gan arī valsts institūcijas, kas šo attiecību peripetijās nespēja un nevēlējās iedziļināties.<sup>284</sup>

Svešticībnieku Garīgo lietu departamenta ierēdņi ziņojumā par reliģisko situāciju Vidzemes un Kurzemes provincēs pēcrevolūcijas periodā uzsvēra, ka sektas ātri un efektīvi izmantoja radušos situāciju, lai pievilinātu sev ticīgos no citām konfesijām. Ierēdņi pasvītvoja, ka šajās provincēs bija vērojama negatīva Luterāņu Baznīcas attieksme pret sektām, bet savukārt sektām – pret luterāņiem.<sup>285</sup>

Baltijas provincēs netradicionālās reliģiskās kustības 1905. gada manifestā deklarētās brīvības uztvēra ar atvieglojumu un cerībām, un, šķiet, ka tās bija vienas no retajām

<sup>284</sup> Aļeksejeva S.I. Svjateišij Sinod. V sisteme viših gosudarstvennih učreždenij poreformennoi Rossiji. 1856–1904. – s. 191.

<sup>285</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 22. l., b. p.

religiskajām institūcijām, kurām arī pēc 1905.–1907. gada vēl saglabājās noteiktas ilūzijas. Par to liecina no Vidzemes un Kurzemes provincēm Svešticībnieku Garīgo lietu departamentam iesūtīto vēstuļu un prasību skaits. Lūgumu motīvi bija saistīti lielākoties ar vēlmi dibināt un legalizēt draudzes, vēstulēs sprieda par metriku jautājumiem, bija izteikti lūgumi atļaut sludināt vai pārvietoties draudžu sludinātājiem u. c. Valdības ierēdņu attieksme ļoti bieži bija noteicošais faktors kādas sekas darbībā, tās veiksmēs un neveiksmēs. Netradicionālo reliģisko kustību lūgumi bija atstāti lielākoties bez ievērības, tām bija atteiktas prasības, likti mākslīgi šķēršļi, pamatojot atteikumus ar iesniegto lūgumu nepilnībām vai neprecizitātēm. Tā Rīgā iznākošā avīze “Rižskaja Mišļ” 1909. gadā 9. maijā sekoja līdzīgai baptistu nedienām Kurzemes provincē, kur Grobiņas baptistu draudze nolēma atklāt draudzes skolu, bet apriņķa priekšnieks, ņemot vērā, ka draudzei nebija juridiska statusa, atteica. Skola bija jau gatava, bet draudze no varas iestādēm nevarēja dabūt koncesiju skolas atklāšanai, tad vietējais draudzes skolotājs šo skolu atklāja uz sava vārda un personisko atbildību, bet skolu inspektors to tūlīt slēdza.<sup>286</sup>

Arī Krievijas Iekšlietu ministrijas izstrādātajā un Valsts domei piedāvātajā likumprojektā runāts par atļauju t. d. sektantiem brīvi rīkot reliģiskās ceremonijas un kārtot metrikas.<sup>287</sup> Taču likumprojekts tā arī palika politisko diskusiju līmenī, kaut arī Krievijas avīzes cēla trauksmi un izteica savu nepatiku pret topošo likumprojektu. Avīze “Novoje Vremja”

<sup>286</sup> Anonīms. Redaktora sleja // Rižskaja Mišļ. 1909. Nr. 534.

<sup>287</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 1046. l., 161. lp.

1910. gada 13. oktobrī rakstīja: “Sektas, propagandējot savu mācību, ne tikai publiski apvairo pareizticību, bet arī met tai izaicinājumu.”<sup>288</sup>

1910. gadā Iekšlietu ministrija izstrādāja un akceptēja noteikumus reliģisko sektantu sapulču norisei, kurā bija noteikts, ka reliģiskās sapulces sektanti drīkst organizēt mājās bez vietējās varas iestāžu atļaujas, bet ārpus mājām – tikai ar iestāžu atļauju un iepriekšēju brīdinājumu.<sup>289</sup>

Sadaļā “sektanti”, pēc valdības klasifikācijas, bija ievietoti arī ebreji. 20. gadsimta sākumā ebreji vēl aizvien dzīvoja apmešanās joslā<sup>290</sup> un pilnā mērā izjuta un izbaudīja valsts politikas diskriminējošo attieksmi pret sevi. Nereti arī ebrejus aizvien vēl uzskatīja kā tautu, kas “piesita Jēzu krustā”. Latvijas teritorijā 20. gadsimta sākumā dzīvoja lielas ebreju kopienas, galvenokārt Rīgā, Kurzemē un Latgalē, ticības jomā tās sadalījās divos reliģiskos virzienos – hasīdos un mitnagdim. Valstij bija pilnīgi vienlīdzīga attieksme pret abiem šiem virzieniem un šajā ziņā gradācija nebija piekopta.

Revolūcijas laikā sinagogas nebija protestu un revolucionāro notikumu epicentri. Taču laikā, kad Latvijas teritorijā plosījās soda ekspedīcijas, atsevišķas sinagogas cieta no

<sup>288</sup> KVVA, 821. f., 138. apr., 171. l., 123. lp.

<sup>289</sup> Turpat, 124. lp.

<sup>290</sup> Krievijas impērijas teritorijas robeža 1791.–1917. gadā, kur ebreji drīkstēja apmesties uz pastāvīgu dzīvi. Tā ietvēra 15 guberņas impērijas dienvidrietumu daļā un tai bija diskriminējošs raksturs. Faktiski savu nozīmi tā zaudēja Pirmā pasaules kara laikā – 1915. gadā sakarā ar cara valdības veiktajām ebreju kā neuzticamu pilsoņu deportācijām no piefrontes rajoniem uz dziļākiem Krievijas apgabaliem. Pilnībā to atcēla Krievijas pagaidu valdība pēc cara gāšanas. 1917. gada 20. marta lēmumu sagatavoja tieslietu ministrs A. Kerenskis.



soda ekspedīcijām un tika nopostītas, kā, piemēram, Gostiņos (jidišā dēvētā Glazmankā). Soda ekspedīcijas mēģināja organizēt arī ebreju grautiņus, kas lielākoties tomēr neizdevās. 1906. gada janvārī avīze “Gaisma” (Pēterburgā) rakstīja, ka Ludzā 1905. gada beigās bija ebreju grautiņu mēģinājums nolūkā noslepkavot vietējos ebrejus un izlaupīt viņu veikalus. Avīze rakstīja, ka “melnsimtnieku vidū nebija neviena godīga latvieša un ka bandīti gatavojās slepkavot nevainīgus cilvēkus, bet katoļi, latvieši, uzzināja par melnsimtnieku nodomiem, lielā steigā ieradās Ludzā un paziņoja, ka ebreji ir tādi paši cilvēki kā visi pārējie. Tad melnsimtnieki saprata, ka latvieši nejoko, un, izlamājuši latviešus, izklīda, atsakoties no sava plāna īstenošanas.”<sup>291</sup>

1911. gadā Svešticībnieku Garīgo lietu departamentam un iekšlietu ministram pienāca vēstule no Rīgas iedzīvotāja Ārona Lēvenšteina. Vēstule bija tapusi ar vietējo ebreju līderu svētību, tajā vēsturiskajā pārskatā un ziņojumā bija skaidrota ebreju situācija, izteikti priekšlikumi valsts un ebreju kopienas attiecību un sadarbības uzlabošanai, kā arī skaidrots, kāpēc ebreju jaunatne iesaistās revolūcijā un kāpēc ir vērojama liela tās negativitāte pret valsti un iekārtu. Ārons Lēvenšteins savā vēstulē ļoti precīzi norādīja galvenās problēmas, kas jārisina valstij tās attieksmē pret ebrejiem:

1. rabīnu legalizācija;
2. kroņa rabīnu institūcijas atcelšana;
3. ješīvu<sup>292</sup> legalizācija;

<sup>291</sup> Šteimans J. Ebreju mentalitātes problēmas // Acta Latgalica. – Daugavpils, 2001. Nr. 11. – 91. lpp.

<sup>292</sup> Senebreju valodā – “sapulce” – jūdaisma augstākā reliģiskā mācību iestāde.

4. rabinātu institūcijas radīšana;
5. galvenā rabīna institūcijas uzturēšana no valsts līdzekļiem;
6. nodokļu komitejas izveidošana, kas regulētu nodokļu vākšanu, risinātu jautājumu par sinagogu, lūgšanu namu, rabīnu u.c. uzturēšanu;
7. korobkas<sup>293</sup> nodokļa atcelšana;
8. atļaut brīvi ebreju biedrībām un privātajām personām dibināt mācību iestādes;
9. atcelt ebreju bērniem mācības sestdienās un ebreju svētkos;
10. ļaut ebreju zaldātiem piekopt košruta<sup>294</sup> tradīcijas;
11. atļaut ebrejiem tirgoties svētdienās un kristiešu svētkos.<sup>295</sup>

Šajā vēstulē ieteiktie priekšlikumi un izteiktie novērojumi ļoti precīzi atspoguļoja valsts un ebreju kopienas savstarpējo attiecību aspektus un valsts realizēto politiku. Taču nebija redzama valsts institūciju ieinteresētība reformēt šīs attiecības. Vēstules nobeigumā autors uzsvēra, ka, par nožēlu, Krievijas valdība iepriekšējā gadsimta (19. gadsimta – aut.) sešdesmitajos gados uzsāka rīdīt latviešus pret muižniecību, luterāņu mācītājiem un vāciešiem, kas arī noveda pie šīs komplikētās situācijas.<sup>296</sup>

<sup>293</sup> Krievijas impērijā ieviestais nodoklis košer pārtikai.

<sup>294</sup> Jūdaisma reliģiskās tradīcijas, kas tiek pieprasītas no cilvēkiem, kuri veic juridiskas un rituālas darbības ar kulta priekšmetiem, kā arī attiecas uz ēdienu, uzvedību un apģērbu.

<sup>295</sup> KVVA, 821. f., 150. apr., 395. l., 2. lp.

<sup>296</sup> Turpat, 7. lp.

Svešticībnieku Garīgo lietu departamenta ziņojumā par reliģisko konfesiju noskaņojumu pēcrevolūcijas periodā bija uzsvērts, ka, runājot par ebreju attieksmi pret valdības jauno politiku, ir vērojama liela atturība.<sup>297</sup> Ebreji, pieredzējuši dažādus laikus un katras Krievijas impērijas valdības atšķirīgu nostāju pret jūdu ticību, aktīvi piedalījās revolūcijas notikumos un jaunajos apstākļos nolēma nogaidīt, kaut gan īpaši lielas cerības uz tolerances politiku viņi nelika.

Tikai 1910. gadā Pēterburgā tika sasaukta rabinu komisija, kas uzsāka darbu, lai izstrādātu jaunas regulācijas. Centrālais rabinu komisijas jautājums bija rabinu atbrīvošana no karaklausības un ebreju – kantonistu<sup>298</sup> problēma.<sup>299</sup> Valdības attieksme pret ebreju reliģiskajām aktivitātēm, šķiet, bija vairāk nogaidoša, bet sabiedrībā tas radīja lielas politiskās kaislības. Avīze “Russkoje Znamja” 1910. gada 23. martā histēriskā tonī rakstīja, ka “pašreizējās valdības līdzjūtība un Iekšlietu ministrijas labvēlība pret ebrejiem un cenšanās ebreju jautājumu risināt likumdošanas ceļā jūdu kongresam deva milzīgu uzdrošināšanos”<sup>300</sup>.

1910. gadā tika svinēta Rīgas pievienošanas Krievijas impērijai divsimtgadu jubileja, uz kuru ieradās arī pats

<sup>297</sup> KVVA, 821. f., 5. apr., 22. l., b. p.

<sup>298</sup> No 1805. līdz 1856. gadam zaldātu dēli Krievijā, kas tādi bija jau no dzimšanas brīža un līdz pat karadienestam, kā arī kā karavīri piespiedu kārtā norīkotie mazgadīgie klaidoņi, ebreju, vecticībnieku, čigānu u. c. bērni. Ebrejus (no 1827. gada) iesauca dienestā no 12 gadu vecuma, bet dienesta ilgumu (25 gadi) sāka skaitīt tikai no 18 gadu vecuma.

<sup>299</sup> KVVA, 821. f., 138. apr., 142. l., 36. lp.

<sup>300</sup> Turpat, 164. l., b. lp.

cars Nikolajs II. Šis pasākums bija iepļānots jau 1908. gadā Krievijas impērijas Ministru Padomes pieņemtajā plānā nolūkā izstrādāt pasākumu programmu Krievijas ietekmes palielināšanai Baltijas gubernās. Ministru Padome iecerēja veikt virkni politiski aktuālu pasākumu, kas simbolizētu šo provinču nesaraujamo vienību ar Krievijas impēriju un saturiski vēstītu par jubilejas vēsturisko nozīmību. Viens no šiem pasākumiem bija Rīgas pievienošanas Krievijai divsimtgažu jubilejas svinības.<sup>301</sup> Jubilejas ietvaros atsevišķi izcēla ideju rīkot reliģiskas svinības par godu šim notikumam, taču beigās, šķiet, svinību rīkošanas procesā, šo ideju koriģēja un jubilejas pasākumus sarīkoja sinhroni, un Baznīca bija iesaistīta kopīgajā jubilejas organizēšanas plānā. Tomēr jāuzsver, ka ideja par Baznīcas aktīvo iesaistīšanos šajā notikumā bija diktēta no “augšas” un nevis radusies pēc Baznīcas vadības iniciatīvas.

Jau dažus mēnešus pirms tam jubilejas svinības ievadīja steidzami sagatavošanas darbi un pasākumi. Viens no pretenzīvākajiem un interesantākajiem svinību ievadpasākumiem bija cara dzimšanas dienas svinības 1910. gada 6. maijā, kurā tika iesaistītas gandrīz visas lielākās konfesijas. Dzimšanas dienas pasākumus valdības informācijā pasniedza kā savdabīgas zāles sabiedrības nomierināšanai neilgi pirms Rīgas pievienošanas jubilejas lielajām svinībām. Luterāņu, pareizticīgo, vecticībnieku un ebreju centrālajos dievnamos tika svinētas īpašas pateicības liturģijas par godu caram Nikolajam II un viņa īstenotajai Baznīcas politikai. Emocionāli

---

<sup>301</sup> KVVA, 1276. f., 2. apr., 139. l // Imperskaja poļitika. Rossija v Pri-baltike v načaļe XX veka. – Tartu, 2000. – S. 340.

pacilāti par šīm svinībām rakstīja vienīgi Pēterburgas prese. Latviešu un vācbaltiešu liberālā prese uz šo pasākumu lūkojās visai rezervēti, atvēlot tā atspoguļošanai tikai oficiālu paziņojumu sleju.

200 gadu jubilejas svinības izvērtās visai krāšņas un pompozas. Kā toreiz rakstīja krievu avīze “Rižskij Vestņik”: “Svinībās piedalījās gan latvieši, gan krievi, gan vācieši, kā arī vecticībnieki, [...] pareizticīgie un luterāņi.”<sup>302</sup> Rīgā Nikolajs II apmeklēja Doma Baznīcu, kur viņu sveica Baltijas guberņu Evaņģēliski luteriskās Baznīcas konsistoriju vadība. Pareizticīgās Baznīcas vadība sveica caru Rīgas Kristus Piedzimšanas katedrālē. Cars tikās ar augstākām latviešu apmindām un pareizticīgo latviešu “deputāciju”, bet Melngalvju namā viņš uzrunāja Baltijas muižniecību.<sup>303</sup> Pēc trijiem mulsumā un nesapratnē aizvadītajiem pēcrevolūcijas gadiem cara vizīte Rīgā un tās plāns atgādināja savdabīgu cara mēģinājumu izlīgt mieru ar dumpīgajām Baltijas guberņām un ievadīt samierināšanās procesu.

Vāciski rakstošā prese centās klusēt, aprobežojoties tikai ar oficiālu informāciju un izvairoties no pārāk lielas notikuma analīzes. Krievu liberālā avīze “Rižskaja Mišļ” bija spiesta darīt to pašu, bet savukārt vietējais laikraksts “Rižskij Vestņik” slavināja Krieviju, caru, kaunināja latviešus par pasivitāti un vāciešus, kas aizvien vēl cenšas Baltijā izplatīt ģermāņu kultūru; šiem uzskatiem lielākoties piebalsoja arī Krievijas centrālā prese. Svešticībnieku Garīgo lietu departamenta ziņojumā bija mēģināts panākt minētā pasākuma

---

<sup>302</sup> Anonīms. Redaktora sleja // Rižskij Vestņik. 1910. Nr. 149.

<sup>303</sup> Turpat.

politiskā un vēsturiskā svarīguma un nozīmes palielināšanu, uzsverot, ka tas bija notikums, kas ietekmēja arī Baznīcas dzīvi Baltijas guberņās. Un kā simboliska vienotības zīme bija atklāts Pētera I pieminēklis. Nikolaja II uzruna Rīgā, Doma katedrālē, pēc ierēdņu domām, radīja dziļu iespaidu par cara attieksmi pret Luterāņu Baznīcu, tā kāpināja luterāņu pašapziņu.<sup>304</sup> Bet “Jaunā Dienas Lapa” 1910. gada 3. jūlijā uzsvērti piebilda: “Latviešiem kā vietējai tautai būtu tiesība teikt par savu stāvokli šais 200 gados ko vairāk.”<sup>305</sup>

Pēc revolūcijas sabiedrība bija acīmredzamā šoka stāvoklī. Tā lielākoties klusēja par notikušo, centās izlikties, ka 1905. gada traģēdija īsti nav bijusi un revolūcija nav notikusi. Par baznīcas demonstrācijās notikušo atklāti atteicās runāt gandrīz visas tajā iesaistītās puses. Nopietnas diskusijas notika tikai etnisko grupu ietvaros, atsevišķās Baznīcas institūcijās. Aizvainojums un neuzticēšanās gan sociālajām un etniskajām grupām, gan konfesijām citai pret citu, gan visām kopā pret valdību un valsti bija pēcrevolūcijas ikdienas parādība visas Krievijas impērijas teritorijā, arī Latvijā. Taču gandrīz vai ikviena konfesija (īpaši luterāņi) aktīvi uzsāka iekšējo misiju darbību, domājot par kvalitatīvu sava darba veikšanu, kas sabiedrībā ikdienā nereti palika nepamanīts vai arī noklusēts. Laikposms starp 1905. gada revolūciju un Pirmo pasaules karu bija brīdis, kad sabiedrībā bija vērojams straujš ekonomiskās un kultūras dzīves uzplaukums Latvijas teritorijā. Šajā laikā bija pamanāmas sekularizācijas tendences, kas neveicināja Baznīcas autoritātes atgūšanu pēc

<sup>304</sup> KVVA, 821.f., 5.apr., 22.l., b. p.

<sup>305</sup> Anonīms. Redaktora sleja // Jaunā Dienas Lapa. 1910. Nr. 150.

revolūcijas, bet valdības nespēja reformēt valsts un Baznīcas attiecības radīja turpmāku vilšanos valdības institūcijās un kreiso ideju dominanti. Cerības uz reformu iespējamību izzuda jau ap 1908.–1909. gadu, ieviešot cenzūru un nostiprinot monarhijas pozīciju. Iekšlietu ministrijas pakļautībā esošie drošības dienesti jeb t. d. ohranka turpināja izspiegot Baznīcas aprindas, cītīgi vervējot aģentus – ne tikai žurnālistu, partijas vadītāju, skolotāju un ārstu aprindu pārstāvjus, bet arī zemākos un augstākos visu konfesiju garīdzniekus.<sup>306</sup> Vietējie krievu valodā iznākošie laikraksti centās popularizēt ideju par cara valdības īstenotās reliģijas politikas pareizību, uzsverot, ka valsts un Baznīcas nošķiršana būs nenormāla cilvēciskās dzīves nekristīga parādība. “Rižskij Vestņik” rakstīja, ka Krievijā kā pareizticīgā valstī katras sabiedriski politiskās dzīves parādības pamatā ir reliģija, bet to nav iespējams īstenot: “Šajā ziņā mēs tālu priekšā esam aizsteigušies Rietumeiropas valstīm, īpaši Francijai, kur, no vienas puses, ir pāvests, bet, no otras puses, sociālisms, kas viens otru apkarot un rada bēdīgu stāvokli Katoļu Baznīcai.”<sup>307</sup>

Krievijas impērijas un cara pašizolācija Baznīcas un valsts attiecību politikā noveda pie pakāpeniska šīs multi-etniskās un multireliģiskās valsts sabrukuma, kas strauji progresēja Pirmā pasaules kara sākumā.

Pirmais pasaules karš, kas sākās 1914. gadā, ne tikai tuvināja Krievijas impērijas un visas Eiropas monarhiju sabrukumu, bet arī radīja zināmas izmaiņas valsts un Baznīcas

<sup>306</sup> Odincov M. Veroispovedaņije reformi v Gosudarstvennoj dume (1906–1917): nadeždi diskussiji i istoričeskije uroki // Svoboda sovesti v Rossiji: istoričeskije i sovremennije aspekti. – S. 486.

<sup>307</sup> Anonīms. Cerkovj i poļitika // Rižskij Vestņik. 1910. Nr. 97.

attiecībās. Šajā karā neviena karojošā puse nepiedalījās, reliģisku mērķu vadīta, taču Krievijas impērijas propaganda, mēģinādama attaisnot valsts iejaukšanos karā, centās piedot karam reliģisku nokrāsu, bārstot populistiskus saukļus “par pareizticību”, par “pareizticīgo slāvu apvienošanos” utt. Atsevišķas institūcijas un valdības aprindas mēģināja masu apziņā apelēt pie noteiktas sabiedrības daļas sirdsapziņas ar reliģiskiem saukļiem un velkot paralēles ar Krusta karu laikmetu. Loģiski izvērtējot, var secināt, ka diez vai šie saukļi bija nopietni uztverami, pamatoti un vai tiem bija kāda noteikta iecere, šķiet, ka tie bija drīzāk radīti, lai Krievijas lielākās iedzīvotāju daļas (īpaši – pareizticīgās) acīs tie kaut uz mirkli attaisnotu karu un Krievijas iesaistišanos tajā, kaut gan Krievijas impērijas mērķi un ierēdņu iedomas savā globalitātē nereti nezināja robežas, arī reliģiskajā aspektā. Krievijas impērijas valsts politikas rezultātā Baznīca bija jau tik sekularizēta, ka valstī jebkuras reliģiskās idejas un pat dogmas bija brīvi pieejamas, ar tām varēja manipulēt, jebkurā brīdī tās varēja izmantot un tās vairs nebija Baznīcas “privilēģija un īpašums”. Šādā situācijā, nepastāvot robežām starp valsti un Baznīcu (Krievijas situācijā – Pareizticīgo Baznīcu), sabiedrībā bija liela varbūtība, ka var rasties galēji negatīva attieksme pret valsts Baznīcu un reliģiju vispār. Tas bija Krievijas impērijas reālais un tuvojošais drauds, kas 1917. gada oktobrī pārvērtās realitātē. Kāds raksts Pēterburgas avīzē “Birževije Vedomosti” 1914. gada 1. novembrī vēstīja, ka Krievijas veiksmīgais karš paplašinās valsts robežas un Krievija aptvers savās skavās visas slāvu zemes un pareizticība triumfēs.<sup>308</sup>

<sup>308</sup> KVVA, 821. f., 150. apr., 66. l., 128. lp.



Šie utopiski populistiskie mērķi ar katru kara dienu mazinājās, taču acīmredzami tie nodarīja Pareizticīgajai Baznīcai lielu morālu kaitējumu, un pašas Krievijas sabiedrība vēl dziļāk sāka atsvešināties no reliģijas un visas Baznīcas.

Krievijas sabiedrības atsevišķās aprindās paralēli pieauga radikālas un nacionālistiskas noskaņas, īpaši attiecībā pret t. d. svešticībniekiem. Un valdības iestādes to nereti veikli izmantoja, lai veiktu kratīšanas dievnamos vai lūgšanu namos, aizliegtu piekopt reliģisko praksi draudzēs, arestētu šo konfesiju garīdzniekus un kulta kalpotājus, nemaz nerunājot par pastāvošo izspiegošanu, cenzūru un nemitīgi pieaugošo valsts kontroli.<sup>309</sup>

Pareizticīgā Baznīca Latvijas teritorijā turpināja rūpēties par saviem ticīgajiem un cīnīties ar valdības politikas noteiktajām robežām. Pirmā pasaules kara laikā Pareizticīgajai Baznīcai Latvijā, gluži tāpat kā citām konfesijām, nācās piedzīvot daudz smagu brīžu, tā nespēja izvairīties no cara valdības piespiedu evakuācijas. 1915. gada jūlijā, vācu karaspēkam tuvojoties, lielāko daļu baznīcu inventāra, rituālo trauku, svētbilžu, zvanu, arhīvu un bibliotēku izveda uz Iekš-krievijas guberņām, uz turieni evakuējās arī Rīgas Garīgais seminārs un visa augstākā garīdzniecība.<sup>310</sup> Taču arī evakuācijas apstākļos Pareizticīgā Baznīca nepārtrauca savu garīgo un izglītojošo darbību. 1916. gadā Pareizticīgās Baznīcas vadība iesniedza Sv. Sinodei lūgumu atļaut īstenot virkni iecerēto pasākumu nolūkā stiprināt Pareizticīgās Baznīcas

<sup>309</sup> Odincov M. Verospovednije reformi v Gosudarstvennoj dume (1906–1917): nadeždi diskussiji i istoričeskije uroki // Svoboda sovesti v Rossiji: istoričeskije i sovremennije aspekti. – S. 533.

<sup>310</sup> Gavriļin A. Očerki istoriji Rižskoj Jeparhiji. – S. 329.

misiju Baltijā un veikt reliģiski izglītojošu darbību. Šo plānu izstrādāja protohierejs Aleksandrs Vjarats, tā pamatā bija doma panākt valdības finansiālu, nevis tikai politisku un deklaratīvu atbalstu, lai Baznīca būtu spējīga uzturēt skolas, izdot pareizticīgo presi, izglītot topošo garīdzniecību,<sup>311</sup> taču valsts nebija spējīga rast līdzekļus, tādējādi šis projekts kārtējo reizi palika deklaratīvā līmenī.

Savukārt Rīgas bīskapa Jāņa lūgums Sv. Sinodei atbalstīt Rīgas Pētera un Pāvila pareizticīgās brālības izdoto reliģisko žurnālu guva atsaucību un katru gadu valdība asignēja šim mērķim 1500 rubļu. Pēc evakuācijas 1915. gadā valdība turpināja piešķirt naudu brālībai un latviešu pareizticīgo izdotie žurnāli turpināja iznākt Pēterburgā līdz pat 1917. gada oktobrim.<sup>312</sup>

Baznīca kā institūcija, kas atrodas konkrētā laikā un telpā, arī bija ierauta Pirmā pasaules kara notikumos, nespējot no tā izvairīties vai kaut ko mainīt. Lielāko konfesiju pārstāvji, it īpaši Katoļu Baznīca kā liela starptautiska institūcija un arī politiska autoritāte, centās novērst karu un apstādināt apgriezienus uzņemošo Eiropas traģēdiju, taču nesekmīgi. Katoļu Baznīca par spīti savai pacifistiskajai darbībai Krievijas impērijā kara laikā tika kontrolēta un izspiegota vēl rūpīgāk. Šo faktu ilustrēja Krievijā radītā ažiotaža ap pāvesta Benedikta XV izdoto uzsaukumu karojošām tautām un viņu valdībām, pāvests aicināja visas ticīgās tautas lūgties par mieru pasaulē un nožēlot grēkus. Vēl pāvests aicināja Baznīcu visā Eiropā 1915. gada Lieldienu laikā organizēt

<sup>311</sup> KVVA, 796. f., 203. apr., 34. l., 3. lp.

<sup>312</sup> Turpat, 199. apr., 6. nodaļa, 3. galds, 146. l., b. p.

īpašas reliģiskas aktivitātes (adorēt, sūdzēt grēkus, lūgties Rožukroni utt).<sup>313</sup> Vatikāna iecerētais pasākums radīja lielas aizdomas Krievijā. Krievijas impērijā esošajā situācijā Katoļu Baznīcai, lai īstenotu pāvesta ieceri, vispirms bija jāizlūdz atļauja varas iestādēm un jāpierāda, ka pasākums nav vērsts uz pastāvošās iekārtas graušanu; tas izrādījās ilgs un sāpīgs process. Svešticībnieku Garīgo lietu departamenta ierēdņi, apkopojot informāciju, ziņoja iekšlietu ministram, ka “pāvesta dekrēts, starp citu, var traucēt visu reliģiju un caram padoto nacionalitāšu vienotību, kas nepieciešama, lai sekmīgi pabeigtu iesākto karu”.<sup>314</sup> Galu galā pāvesta vēstījums ticīgajai tautai līdz Krievijas impērijas katoļticīgajiem un visai sabiedrībai tā arī nenonāca.

1915. gada sākumā Katoļu Baznīcas augstākā hierarhija lūdza Krievijas valdībai atļauju iecelt kapelānus un veikt garīgo aprūpi Krievijas impērijas teritorijā esošajās karagūstekņu nometnēs, bet valsts institūcijas to aizliedza aiz šādiem iemesliem:

1. starp šiem karagūstekņiem var būt uniātu garīdznieki, kas nav atzīti Krievijā;
2. tur var būt jezuīti, kas ir kaitīgi Krievijas impērijas iekārtai un šeit ir aizliegti.<sup>315</sup>

Šis Krievijas valdības solis bija pretrunā ar starptautisko praksi, kad kara laikā garīdzniecības pārstāvjiem atļāva veikt kareivju garīgo aprūpi, un starptautiskajā sabiedrībā, īpaši katoliskajā Francijā un Vatikānā, šī ignorances politika radīja

<sup>313</sup> KVVA, 821. f., 128. apr., 1424. l., 25. lp.

<sup>314</sup> Turpat.

<sup>315</sup> Turpat.

lielu neizpratni un Krievijai nācās piedzīvot starptautiskā prestiža zaudējumu pat tās koalīcijas sabiedroto acīs.

Vatikāns mēģināja ar Francijas starpniecību ietekmēt Krievijas politiku, bet rezultāts bija nesekmīgs. Krievijas monarhijai zuda jebkāda vīzija par revolūcijas laikā sludināto un deklarēto ticības brīvību un toleranci. Tā kā Latvijas teritorija atradās joslā, kas bija karā visvairāk skarta un šo teritoriju apdzīvoja galvenokārt visas t. d. svešticībnieku konfesijas, kuras jau pašos pamatos uzskatīja par monarhijai potenciāli bīstamām, tad no valdības nevarēja sagaidīt lielas un kardinālas izmaiņas vai iecietības politikas turpinājumu.

1915. gada 27. martā Vitebskas gubernators rakstīja Svešticībnieku Garīgo lietu departamentam oficiālu lūgumu – sakarā ar tuvojošos karadarbību atļaut Kauņas benediktiešu klostera māsām pārcelties uz Aglonu – Aglonu. Taču departamenta vadība neatļāva to darīt, pamatojoties uz to, ka:

1. mūķenes neatrodas nemaz tik bīstamā zonā;
2. par to, lai viņas pārvietotu uz Aglonu, būtu daudz jāmaksā;
3. Aglona atrodas poļu vides ietekmē;
4. tas mazinās Kauņas bīskapijas garīguma līmeni.<sup>316</sup>

Šie apsvērumi parāda kara laikā valdošo valstisko institūciju īstenoto totālo Baznīcas kontroli un tai vietā, lai īstenotu reformas, tika realizēta vēl daudz konservatīvāka politika.

Sākoties karam, Baltijas jautājums vēl vairāk saasinājās un atkal bija uzmanības centrā kā viens no komplikētāka-

<sup>316</sup> KVVA, 821. f., 128. apr., 1424. l. 25. lp.

jiem iekšpolitikas jautājumiem, kura risinājumu saskatīja, tikai un vienīgi atceļot Baltijas provinču īpašo statusu.<sup>317</sup> Tas bija vienkāršots risinājums, ņemot vērā to, ka būtībā un vēl dziļāk tas bija vērsts pret baltvāciešiem, kas jau no pirmajām kara dienām kļuva par sabiedrības un valstisko institūciju aizdomu un nelojalitātes objektu. Baltvāciešus padarīja par grēku izpirkšanas upuri, turklāt vēl lietojot reliģiskus skaidrojumus. Šajā situācijā kārtējo reizi nācās ciest Evaņģēliski luteriskajai Baznīcai, un tas bija cara valdības mākslīgi radīts mīts kā pašizdomāts glābiņš un izskaidrojums visām monarhiju piemeklējušajām nelaimēm. Krievijas impērijas masu saziņas līdzekļi, kas kara laikā tika rūpīgi kontrolēti, neatlaidīgi rakstīja un popularizēja vāciešus kā valsts ienaidnieku tēlu. Paanalizējot rūpīgāk šos tekstus un to saturu, var secināt, ka vācieši vienmēr neatraujami bijuši saistīti ar Baltiju, un visvairāk ar Vidzemi un Kurzemi, un, protams, ar Luterāņu Baznīcu, tādējādi demonstrējot, ka nelaimju cēlonis visdrīzāk ir meklējams tieši Baltijā un nekur citur. Tā reakcionārais laikraksts “Russkoje Znamja” rakstīja: “Vāciešiem kā Lutera sektas sekotājiem vistuvākais ir vācietis, bet pārējie ir tikai citas cilts pārstāvji, kas jāiznīcina. Tā māca viņu vēsturiskās grāmatas, uz šāda pamata tiek audzinātas visas paaudzes.”<sup>318</sup> Aiz šī laikraksta acīmredzami stāvēja tikpat reakcionāras noteiktas valdības aprindas, kuras pat cars nevarēja kontrolēt un kuras, izmantojot cara personisko un politisko vājumu, veiksmīgi prata diplomātiski lavierēt un

---

<sup>317</sup> Andrejeva N. Ostzeiskij vopros i Pervaja mirovaja voina // Rossija i Baltija. – Moskva: RAN, 2002. – s. 26.

<sup>318</sup> KVVA, 821. f., 150. apr., 359. l., 165. lp.

panākt sev vēlamus rezultātus valsts un Baznīcas attiecībās un Baltijas jautājumā.

Valdība saprata, ka reformas ir vismaz jāvērtē inscenēt, lai izvairītos no vēl nopietnākiem iekšējiem satricinājumiem. Iekšlietu ministrijas 1914. gada nogales ziņojumā valdībai bija teikts, ka, lai noregulētu situāciju, ir jāpaātrina zemes un Baznīcas reformas īstenošanas projekts.<sup>319</sup> Projekts kārtējo reizi iestrēga valdības kuluāros. Toties vācu karaspēka tuvošanās un ienākšana Kurzemē izjauca ne tikai valdības nodomus, bet arī radīja jaunu politisko problēmu krīzi, kas atstāja iespaidu uz Evaņģēliski luteriskās Baznīcas funkcionēšanu. Nezinot, kā lai reaģē kara un krīzes situācijā, un uzskatot visus vāciešus, arī ebrejus, par potenciālajiem Vācijas sabiedrotajiem, Krievijas valdība, neizskaidrojot situāciju, steidzīgi nolēma deportēt no Baltijas uz Krievijas iekšējām gubernām vāciešus, ebrejus, muižniecības pārstāvjus un luterāņu mācītājus.<sup>320</sup> Kā uzsvēis V. Kāle (*W. Kahle*), tas bija represiju un izraidīšanas laiks, kurā cieta arī daudzi luterāņu mācītāji.<sup>321</sup> Daudzi vācu tautības luterāņi paspēja izglābties un tai vietā, lai dotos uz Sibīriju, viņi bēga uz Vāciju.<sup>322</sup>

<sup>319</sup> Andrejeva N. Ostzeiskij vopros i Pervaja mirovaja voina // Rossija i Baltija. – S. 30.

<sup>320</sup> Turpat, s. 32.

<sup>321</sup> Kahle W. Baltische Evangelische Kirchentum. Versucht eines Zugangs // Luterische Kirche im Baltischen Raum. – Erlangen, 1985. – S. 77.

<sup>322</sup> Grass W. Die Verfolgung der Evangelischen - luterischen Kirche in der Ostseeprovinzen von Seiten der Russen. – Libau, 1936. – S. 36.

Krievijas valdības uzmanība Baltijas provincēs laika posmā no 1914. līdz 1917. gada februārim bija koncentrēta galvenokārt uz jautājumu par agrārās un Evaņģēliski luterisko draudžu reformas sagatavošanu, un šis process tika uzsākts valdības un ierēdņu problēmas radikalizācijas ietvaros.<sup>323</sup>

1915. gada decembrī Iekšlietu ministrija atsauc no Krievijas Valsts Domes 1911. gada 7. decembrī iesniegto likumprojektu par Vidzemes un Igaunijas guberņu Baznīcas reformu. Tas tika darīts, lai likumprojektu kārtējo reizi pārstrādātu un pielāgotu jaunajiem apstākļiem Baltijas provincēs. 1916. gada jūnijā Svešticībnieku Garīgo lietu departaments iesniedza Valsts Domē likumprojekta jauno redakciju. Tas bija attiecināts uz visām trim Baltijas provincēm, tajā bija paredzēts likvidēt patronāta tiesības. Likumprojekts paredzēja iespējas draudžu sapulcēs lietot vietējās valodas, bet ievērojot obligātu nosacījumu, ka protokoliem jābūt tulkotiem krievu valodā, jo valdības institūcijas uzskatīja, ka Baltijā krievu valodas zināšanas ir ļoti vājas. Tāpat projekts paredzēja atcelt arī baznīcu klausības.<sup>324</sup>

Atgriežoties pie valodas lietošanas jautājuma, ir jāuzsver, ka kara laikā stingri uzraudzīja un cenzēja jebkura veida informāciju, oficiālā sarakste bija atļauta tikai krievu valodā. Cenzēja visu pieejamo informāciju – vēstules, pārskatus utt., un daži luterāņu mācītāji, rakstot superintendentam T. Gētgenam, uzsvēra, ka ir aizliegts privātās sarakstes aploksnēs

---

<sup>323</sup> Andrejeva N. Ostzeiskij vopros i Pervaja mirovaja voina // Rossija i Baltija. – S. 36.

<sup>324</sup> Turpat.

ieliktās vēstules rakstīt vācu valodā, pazemīgi piebilstot, ka karš tomēr ir karš.<sup>325</sup>

Ja luterāņu mācītāji visas nebūšanas izskaidroja ar karu, tad cara valdībai attieksmē pret Luterāņu Baznīcu Latvijā iecietības nebija. Vidzemes luterāņu mācītāji savās atskaitēs konsistorijai un superintendentam T. Gētgenam nepārtraukti sūdzējās, ka valsts ierēdņi izturējušies pret viņiem patvaļīgi. Latvijas un Krievijas lielākajās pilsētās, kur uzturējās latviešu bēgļi un darbojās luterāņu draudzes, Pirmā pasaules kara laikā ļoti bieži bez iemesla luterāņu mācītāji tika arestēti, baznīcās un mācītāju mājās tika rīkotas kratīšanas.<sup>326</sup>

Vidzemes un Kurzemes luterāņu konsistorijām sadarbojoties ar Krievijas Ģenerālkonsistoriju, Maskavas un Pēterburgas konsistorijām, kara laikā tika veikta latviešu luterāņu bēgļu garīgā aprūpe un, par spīti varas institūciju liktājiem šķēršļiem, bija vērojama Krievijas luterāņu savstarpējās palīdzības pastiprināšanās un misijas darba aktivizēšanās.<sup>327</sup>

Krievijas valdība paredzēja, ka 1916. gada likumprojektu turpinās uzlabot un tas nākotnē kļūs par dokumentu, kas noteiks Evaņģēliski luteriskās Baznīcas administratīvās reorganizācijas procesu, tas ir saistīts lielākoties ar mēģinājumiem izslēgt baltvāciešus no Baznīcas augstākās hierarhijas un mazināt viņu lomu.<sup>328</sup>

Lielākā daļa iecerētā un solītā tā arī palika politiski deklaratīvā līmenī. 1905. gads bija pēdēja iespēja to darīt,

<sup>325</sup> Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs (turpmāk – LVVA), 6988. f., 1. apr., 260. l., 205. lp.

<sup>326</sup> LVVA, 6988. f., 1. apr., 260. l., 207. lpp.

<sup>327</sup> Turpat, 345. lpp.

<sup>328</sup> Andrejeva N. Ostzeiskij vopros i Pervaja mirovaja voina // R ossija i Baltija. – S. 37.



bet 1917. gada februārī bija jau par vēlu ko mainīt, kaut gan politiskas gribas un iniciatīvas Baznīcas attiecību reformu aspektā bija daudz vairāk nekā tas bija darīts pēc 1905. gada 17. aprīļa un 17. oktobra manifesta.

Krievijas monarhiju piemeklēja traģiskas, bet loģiskas beigas. Kā rakstīja Andreass Keplers, 1917. gada februāra revolūcija, atšķirībā no 1905. gada revolūcijas, bija izauklēta kara pārņemtajā Petrogradā un to atbalstīja strādniecība un inteliģence. 1917. gada februāra revolūcija triumfēja, jo cariskais režīms jau sen bija zaudējis gan krievu, gan visu citu Krievijas impēriju apdzīvojošu tautību uzticību.<sup>329</sup> Risinot tālāk šo domu, var teikt, ka cariskais režīms jau sen bija neglābjami zaudējis uzticību arī reliģiskajās aprindās un Baznīcas institūcijās.

Saglabājot savu socioetnisko struktūru, 1917. gada revolūcija bija sarežģīts sociālā un nacionālā antagonisma mudžeklis. Atsevišķas politiskās aprindas uzskatīja, ka, monarhijai sabrūkot, etniskais jautājums Krievijas impērijā būs atrisināts automātiski. Krievijas Pagaidu valdība bija spiesta cīnīties ar kara radītajām problēmām un pašas Krievijas iekšējo politisko un ekonomisko reorganizāciju, tādējādi bijušās impērijas perifērijām, kā, piemēram, Baltijai, neatlika laika un arī jebkurš solis, mēģinot realizēt jaunu perifērijas politiku, tuvināja pašu Krieviju teritoriālam sairumam un apdraudēja Pagaidu valdības īstenoto ideālu par reformētu nedalāmu un vienotu Krieviju.<sup>330</sup>

---

<sup>329</sup> Kappeler A. The Russian Empire: A Multiethnic History. – NY: Longman. – Pg. 353.

<sup>330</sup> Turpat.

Tā kā etniskais un nacionālais jautājums Krievijā bija dziļi saaudzis ar reliģisko jautājumu, tad jau pašā sākumā gan valstij, gan Baznīcai bija skaidrs, ka nebūs viegli reformēt Krievijas politisko sistēmu, taču Pagaidu valdības pretimnākšana un gatavība runāt par samilzušajām valsts un Baznīcas attiecībām radīja Baznīcas pozitīvu attieksmi pret Pagaidu valdību. Jau 1917. gada martā bija publicēta Pagaidu valdības deklarācija, kurā solīts nodrošināt reliģisko brīvību.<sup>331</sup>

Februāra revolūcija uzsāka Krievijā nacionālās politikas demokratizāciju, kas savā apjomā un vērienīgumā tālu pārspēja 1905. gada revolūcijas sasniegumus. Visi Krievijas impērijas iedzīvotāji saņēma pilsoniskās tiesības un brīvības – individuālās, etniskās un kultūras tiesības. Diskriminējošie un izslēdzošie likumi pret cittautībniekiem (inorodci) un citticībniekiem (inoverci) Krievijā tika atcelti.<sup>332</sup> Revolūcija radīja nacionālo kustību eksploziju un Baznīcas centienus atbrīvoties no valdības kontroles un apspiestības politikas, bet sabiedrības kreisi noskaņotā daļa turpināja cīnīties pret vecā režīma struktūrām, īpaši pret reliģiju kā daļu no monarhistiskās ideoloģijas un Baznīcu kā institūciju.

Situācija Baltijas teritorijā Krievijas Pagaidu valdībai bija īpaši bezcerīga. Ne tikai vietējās lielākās etniskās grupas (latvieši un igauņi), bet arī militārās vienības un boļševistiski noskaņotā sabiedrības daļa pieprasīja lielākas pašval-

---

<sup>331</sup> Odincov M. Veroispovednije reformi v Gosudarstvennoj dume (1906–1917): nadeždi diskussiji i istoričeskije uroki // Svoboda sovesti v Rossiji: istoričeskije i sovremennije aspekti. – S. 536.

<sup>332</sup> Kappeler A. The Russian Empire: A Multiethnic History. – Pg. 353.

dības tiesības.<sup>333</sup> Latvijā boļševiku partija ar populistiskiem saukļiem, kas nāca no reāli pastāvošu sociālu, politisku un ekonomisku problēmu dzīlēm, pamazām sāka pulcināt lielu skaitu piekritēju, īpaši Vidzemē. Marksistiskās idejas fascinēja Latvijas sabiedrību un reliģijai šajā procesā bija idealīta problēmu projicētājas loma.

Lai gan Krievijā tajā laikā valdīja politiska bezcerība, Pagaidu valdība steidzami ķērās pie Baznīcas un valsts attiecību reformas. 1917. gada 25. aprīlī Pagaidu valdība izveidoja īpašu komisiju, kuras uzdevums bija izstrādāt jaunas vadlīnijas Baznīcas politikai Krievijā. Komisijā bija 33 locekļi gan no valdības un Sv. Sinodes, gan no reliģiskajām konfesijām, Valsts Padomes un Valsts Domes. Komisiju vadīja Pagaidu valdības komisārs svešticībnieku lietās profesors S. Kotļarovskis.<sup>334</sup> Tas bija liels un nozīmīgs valdības solis uz priekšu, kas paredzēja konsekventi un operatīvi rīkoties, veidojot jaunu valsts un Baznīcas attiecību modeli Krievijā, un šoreiz valdība un valsts izrādījās patiesi ieinteresētas situācijas izmaiņā, taču darba bija neiedomājami daudz un labajiem nodomiem vairs neatlika laika.

Ar 1917. gada 14. jūlija likumu tika pilnībā atcelti visi ierobežojumi, kas attiecās uz pilsoņu tiesībām un brīvību atkarībā no viņu reliģiskās pārliecības. Valsts pasludināja sevi par neitrālu reliģiskajās lietās.<sup>335</sup> Pēc ilgiem gadsimtiem Krievijā šis bija brīdis, kad tika veikta garīgās un laicīgās

<sup>333</sup> Kirby D. The Baltic World. 1772–1993. Europe's Northern Periphery in a Age of Change. – Pg. 248–249.

<sup>334</sup> KVVA, 821. f., 128. apr., 1739. l., 4.–7. lp.

<sup>335</sup> Zariņš J. Pareizticīgās Baznīcas un tās mantas tiesiskais stāvoklis Latvijā. – Rīga, 1939. – 26. lpp.

varas sfēru nodalīšana, taču ne oficiāla valsts un Baznīcas nošķiršana. Pareizticīgā Baznīca zaudēja savu privileģēto stāvokli, kas patiesībā bija tikai gadsimtiem ilga valsts kontrole un atkarība no monarha varas.

Visas reliģiskās konfesijas Krievijā jaunajai Pagaidu valdībai lūdza īstenot 1905. gada 17. aprīlī tolerances ediktā solīto reliģisko brīvību, ko Krievijas monarhija tā arī nespēja īstenot. Pēc šīs diezgan sāpīgās nepiepildīto cerību un neīstenoto solījumu pieredzes lielākā daļa konfesiju pieprasīja Pagaidu valdībai tūlīt nodrošināt apziņas un ticības brīvību Krievijā, nevis tikai ierobežotu ticības iecietību.<sup>336</sup>

1917. gada pavasaris bija unikāls laiks Krievijas vēsturē, ko raksturoja reliģiskās dzīves atjaunošanās.<sup>337</sup> Taču politiskās un varas struktūras pienācīgi netika līdzī šim noskaņojumam, nereti bija vērojama vecās cariskās birokrātijas nespēja būt mobilai. Un jau 1917. gada jūlijā parādījās pirmā krīze valdības aprindās jautājumā par ticības brīvības likumdošanas izstrādi. Sākotnēji postulētā ideja par sekulāras valsts veidošanu valdības aprindās pamazām tika teorētiski un praktiski drupināta, nespējot izšķirties, kurš ceļš ejams: Rietumu vai kāds cits, vai savējais.<sup>338</sup> Īsi pirms savas krišanas un boļševistiskā apvērsuma 1917. gada oktobrī Pagaidu valdība bija pilnīgi iestigusi neziņā un zaudējusi orientierus. Taču acīmredzami, tā tomēr paveica daudz, lai īsā laikā manāmi uzlabotu valsts un Baznīcas attiecības Krievijā.

<sup>336</sup> Jeršova O. Staroobradčestvo i vlastj. – Moskva, 1999. – s. 110.

<sup>337</sup> Odincov M. Veroispovednije reformi v Gosudarstve noj dume (1906–1917): nadeždi diskussiji i istoričeskije uroki // Svoboda sovesti v Rossiji: istoričeskije i sovremennije aspekti. – s. 543.

<sup>338</sup> Turpat, s. 552.

Turklāt lielākai daļai garīdzniecības ticības brīvības politika bija negaidīts pavērsiens. Kā savā dienasgrāmatā 1917. gada 8. martā atzīmēja toreizējais Pēterburgas Garīgā semināra students Juliāns Vaivods:<sup>339</sup> “Pi V.E. Veiskupa beja šudiņ vospōreiga goriedzniku sapuļce, lai nūsprīstu, kū un kai posōkt tagad šymā svareigā breidī, kad ir dūta vospōreiga breiveiba preses, ticeibas un breivas sasapulcēšonas ziņā... Nūsprīsts šū tū dareit. Bet dzērdēju nu bz. Prefekta, ka vospōreigs īspaidis taidis, kai goreidzniki, žālōdamīs uz vacōs vaļdeibas, beja maigi gulējuši, tōdēļ tagad šys vyss ir par nagaideitu pōrsteigumu un nivīns nazyna, kū un kai vajag tagad pasōkt dareit.”<sup>340</sup>

Tika izveidota Ticības lietu ministrija un par ministru tika iecelts liberālais politiķis A. Kartaševs, kas kādreiz bija bijis dedzīgs cara valdības kritiķis. Pagaidu valdība 1917. gada 26. aprīlī izveidoja īpašu komisiju, kuras uzdevums bija pārskatīt valsts likumdošanu par Romas Katoļu Baznīcas darbību Krievijā un pieskaņot to jaunajai valsts nostājai un kanoniskajiem likumiem.<sup>341</sup> Pēc visai ražīga darba komisija nolēma un oficiāli pauda savus secinājumus, ka valsts varai Krievijā nav nekādu tiesību uzlikt pienākumus Svētajam Krēslam un ka turpmāk visi jautājumi tiks izskatīti, vienojoties valsts varai un kūrījai.<sup>342</sup>

<sup>339</sup> Juliāns Vaivods (1895.–1990. g.), vēlākais Romas Katoļu baznīcas kardināls, Rīgas arhidiecēzes un Liepājas diecēzes apustuliskais administrators.

<sup>340</sup> Pīterpiļs seminara audzekņa Julijana Vaivoda dienasgrāmota. Fragmenti // Katoļu kalendars 1991. gadam. – Rīga, 1990. – 55. lpp.

<sup>341</sup> KVVA, 821. f., 128. apr., 1740. l., 22. lp.

<sup>342</sup> Turpat, 29. lpp.

Šis lēmums paredzēja ar laiku sagatavot Krievijas konkordātu ar Vatikānu. Vatikānā un Katoļu Baznīcā šie procesi radīja politisku apmierinātību, kaut arī tie tika vēroti ne ar lielu dedzību, jo šķiet, ka Baznīca, vairākkārt gaidījusi solījumu pildīšanu, jutās vilusies un pārāk lielas cerības neloloja. Tomēr Pagaidu valdība lielu daļu savu pūļu, reformējot valsts un Baznīcas attiecības Krievijā, veltīja tieši Romas Katoļu Baznīcas jautājuma risināšanai.

Vatikāns steidzami iesaistījās komisijas darbā, nosūtot Krievijas Pagaidu valdībai garu sarakstu ar Romas Katoļu Baznīcas prasībām un norādīja tajā lietas, kas valsts realizētajā Baznīcas politikā bija nekavējoties jāreformē:

1. izveidot tiešas un nepastarpinātas pāvesta un katoļu attiecības;
2. atcelt cenzūru pāvesta dekrētiem un bullām;
3. atcelt aizliegtās likuma normas;
4. atcelt ierobežojumus pāriešanai katolicismā;
5. atļaut bīskapiem brīvi pārvietoties bez Iekšlietu ministrijas atļaujas;
6. atcelt katoļu garīdznieku vervēšanu;
7. atcelt aizliegumus skolas katehizācijai un atļaut ticības mācības stundās brīvi lietot dzimto valodu;
8. atcelt ierobežojumus celt katoļu dievnamus un vākt ziedojumus.<sup>343</sup>

Šīs prasības Krievijas Pagaidu valdība bez ierunām akceptēja.

---

<sup>343</sup> KVVA, 821. f., 128. apr., 1740. l., 130. lp.

Ir ļoti sarežģīti atbildēt, kāpēc Katoļu Baznīcas juridisko jautājumu mēģināja sakārtot steidzamības kārtībā? Vai tas bija solis preti poļu – lietuviešu blokam un mēģinājums izlīgt un nomierināt Krievijas rietumu nomales, vai arī tas bija sāpīgākais un neatliekamākais jautājums visā valsts un Baznīcas attiecību mozaikā Krievijā? Drīzāk jau abi momenti savijās kopā un Pagaidu valdība neatliekamības kārtībā risināja arī šīs problēmas.

Jau 1917. gada 19. aprīlī Krievijas katoļu bīskapi, kas pulcējās Petrogradā uz kopējo tikšanos, savā vēstulē apsveica Pagaidu valdību un tās vadītāju A. Kerenski un izsacīja vēlmi izbeigt Katoļu Baznīcas diskrimināciju Krievijā.<sup>344</sup> Attiecībās starp Krievijas Pagaidu valdību un Romas Katoļu Baznīcu beidzot iestājās sapratne un dialogs. Visbeidzot 1917. gada 26. jūlijā Pagaidu valdība atcēla virkni reliģisko ierobežojumu Katoļu Baznīcas darbībā Krievijā.<sup>345</sup>

1917. gada rudenī Pagaidu valdība likvidēja arī slepenā aģenta amatu Romā, Vatikānā, tā galvenais uzdevums bija spiegot Krievijas valdības interesēs,<sup>346</sup> taču jāuzsver, ka šis “postenis” bija kļuvis mazefektīvs un netika izmantots jau kopš Pagaidu valdības izveidošanas.

Krievijas Pareizticīgā Baznīca pēc Februāra revolūcijas atradās pārkārtojumu un reformu stadijā. Gan reliģiskajām konfesijām citai ar citu, gan arī valstij ar reliģiskajām konfesijām bija jāiemācās dzīvot jaunajos apstākļos un jāadaptējas jauno reliģisko attiecību spektrā.

---

<sup>344</sup> KVVA, 821. f., 128. apr., 1740. l., 133. lp.

<sup>345</sup> Turpat, 153. lp.

<sup>346</sup> Turpat, 1738. l., 1. lp.

1917. gada augustā Maskavā sanāca Viskrievijas Pareizticīgās Baznīcas koncils, kura laikā atjaunoja patriarha institūciju un visu kanonisko Baznīcas pašpārvaldes sistēmu. Noteica, ka Baznīcai savā likumdošanā, pārvaldē un Baznīcas tiesā ir pašnoteikšanās un pašvaldības tiesības.<sup>347</sup> Vairāk nekā 500 koncila delegāti ievēlēja jauno jeb pirmo Pareizticīgās Baznīcas patriarhu kopš Pētera I laikiem. Par Krievijas Pareizticīgās Baznīcas patriarhu ievēlēja Tihonu (Beļavinu), kas ilgu laiku pirms tam bija bijis Ziemeļamerikas Pareizticīgās Baznīcas galva un kuru uzskatīja par pašu mērenāko kandidātu šim postenim, bet Tihona oficiālā iecelšana amatā notika tikai pēc boļševiku veiktā apvērsuma.<sup>348</sup>

Pareizticīgajai Baznīcai beidzot bija dota iespēja pašai lemt par savu darbību. Krievijas valdība atzina Pareizticīgās Baznīcas neatkarību no valsts un valdības kontroles. Tādējādi bija sasniegts mērķis, par kuru Baznīcas autoritātes bija cīnījušās ilgi. To apsveica Pareizticīgās Baznīcas vadības lielākā daļa, tādu bija vairākums, salīdzinot ar tām aprindām, kas uzskatīja, ka Pareizticīgās Baznīcas un valsts nošķiršana Krievijā nesīs postu un garīgo sabrukumu.

Pēc Februāra revolūcijas – 1917. gada augustā – Krievijā nodibināja Ticības lietu ministriju, kas pārņēma Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu departamenta funkcijas, taču jaunā ministrija pastāvēja tikai nepilnus divus mēnešus, jo pēc boļševiku Oktobra apvērsuma šo institūciju slēdza.<sup>349</sup> Rie-

<sup>347</sup> Zariņš J. Pareizticīgās Baznīcas un tās mantas tiesiskais stāvoklis Latvijā. – 26. lpp.

<sup>348</sup> Church and State in the Modern Age. A Documentary History. – NY: Oxford University Press, 1995. – Pg. 329.

<sup>349</sup> Gosudarstvennostj Rossiji. Slovarj-spravočnik. Kniga 2. – Moskva, 2000. – S. 31.



tumeiropas valsts un Baznīcas attiecību modelis beidzot bija nonācis arī Krievijā, taču iedzīvoties šajā valstī tas nevarēja. 1917. gada boļševiku Oktobra apvērsums sagrāva ne tikai vēl eksistējošo vecās Krievijas monarhijas mentalitāti, bet arī iznīcināja demokrātiskās reformas, ko Krievijas sabiedrībai bija devusi Februāra revolūcija.

T. d. proletariāta diktatūra popularizēja ideju par reliģiju kā opiju, kas domāta vienkāršajai tautai. Reliģija tika pasludināta par ideoloģiju, ar kuru jācīnās, tā bija vecās sistēmas neatņemama sastāvdaļa, kura bija novedusi Krieviju līdz karam, badam un pilsoņu karam. Šāda veida populistiskie saukļi guva atbalstu kara izmocītajā, politiski un ekonomiski sašķeltajā sabiedrībā. Krievijas monarhijas gadsimtiem īstenotā Baznīcas kontroles, pareizticības “aizstāvības”, Krievijas kā Trešās Sv. Romas turpinātājas tēla un cara kā pareizticības aizstāvja – Dieva iecelta valdnieka – tēla popularizēšana noveda šo valsti līdz reliģiskajai ignorancei un vienaldzībai, kas bija pietiekami laba sēkla boļševiku izplatītajiem antireliģiskajiem un populistiskajiem saukļiem.

Jau paši pirmie boļševiku valdības dekrēti bija vērsti pret Baznīcu un reliģiju. Baznīcai konfiscēja zemi un ēkas, valsts finansiāli neatbalstīja Baznīcu, Baznīcas skolas, ieskaitot reliģiskās skolas un seminārus, nacionalizēja, Baznīcai vairāk nebija tiesības uzturēt metrikas, kas tolaik Krievijā kļuva par valsts īstenoto civiltiesisko funkciju.<sup>350</sup>

Boļševiku valdības izdotie eklēsiālie likumi bija vērsti pret Baznīcu. Sabiedrībā akceptēja un pieņēma likumu par

---

<sup>350</sup> Church and State in the Modern Age. A Documentary History. – Pg. 329.

Baznīcas nošķiršanu no valsts, ko 1918. gada 5. februārī (pēc jaunā stila) parakstīja V. Ļeņins un astoņi valdības komisāri, tādējādi pilnībā sekularizējot valsti un atņemot visām konfesijām īpašumus un tiesisko statusu. Šis solis iezīmēja tūkstošgadu ilgās konfesionālās valsts jeb “Svētās Krievijas” oficiālās beigas.<sup>351</sup> Taču tā bija ne tikai valsts sekularizācija, bet arī Baznīcas vajāšanas sākums Krievijā.

Kara līnija bija pāršķēlusi un sadalījusi Latviju starp vairākām varām un ideoloģijām. Lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju evakuējās vai tika evakuēta uz Iekšējās Krievijas guberņām, galvenokārt uz Petrogradu un Maskavu. Tāpat pāršķelta un deaktivizēta bija Baznīcas darbība Latvijas teritorijā. Valsts un Baznīcas attiecību tālāku attīstību bloķēja karš, un svarīgākais, kas notika valsts un Baznīcas attiecību jomā, norisinājās Petrogradā, bet Latvijas situāciju tas principā neietekmēja.

Valsts un Baznīcas attiecības Latvijas teritorijā 1906.–1917. gadā var iedalīt trijos atšķirīgos posmos:

1. revolūcijas posms (1906.–1908. g.), kad sabiedrībā (īpaši Krievijas impērijas Baltijas guberņās) valdīja ilūzijas un cerības par iespēju reformēt Krievijas impērijas politisko sistēmu, to skaitā arī arhaiskās valsts un Baznīcas attiecības. Kā norāda Krievijas valsts un Baznīcas attiecību vēstures pētnieks M. Odincovs: “Krievijas impērijā revolūcijas laikā monarhijas īstenošana reliģijas politika acīmredzami piedzīvoja savu bankrotu”<sup>352</sup>;

<sup>351</sup> Church and State in the Modern Age. A Documentary History. – Pg. 330.

<sup>352</sup> M. Odincov. Katoliki i katolicheskoja cerkovj v Rossiji v 1914–1920 godah // Rossija i Vatikan. – Moskva: Nauka, 2007, s. 100.

2. pēcrevolūcijas posms (1909.–1917. g. februāris), kad sabiedrībā strauji zuda cerības uz monarhijas spēju veikt reformas un pastiprinājās monarhistiskā ortodoksija, bet reliģiskās konfesijas noslēdzās savu iekšējo misiju aktivitātēs, cerībā aizmirst revolūcijas notikumus;
3. 1917. gada februāris–oktobris – Krievijas Pagaidu valdības īstenotās valsts un Baznīcas attiecību reformas, kas panāca daudz vairāk pozitīvu izmaiņu dažos mēnešos nekā iepriekšējos desmit gados cara valdības solītais, bet kuru pilnīgai īstenošanai vairs neatlika laika, jo pēc 1917. gada boļševistiskā apvērsuma, Pirmā pasaules kara un vēlākā pilsoņu kara sabruka Krievijas impērija.

### III. nodaļa

## VALSTS UN BAZNĪCAS ATTIECĪBAS LR PARLAMENTĀRISMA PERIODĀ: 1918–1934

Pēc Pirmā pasaules kara, monarhiju sabrukuma, teritoriālajām pārmaiņām visām reliģiskajām konfesijām Eiropā bija jāreformē eklēsiālās institūcijas, jārod jauni valsts un Baznīcas attiecību modeļi. Tie bija jauni politiskie un reliģiskie izaicinājumi, kas bija jāņem vērā un jāpārvar. Katra valsts lūkojās pēc jauniem valsts un Baznīcas attiecību principiem, visai bieži nonākot dziļās un neauglīgās politiskās diskusijās, īpaši multireliģiskās un multietniskās kultūras. Tajā pašā laikā Rietumeiropā strauji pieauga nacionālisma un sekulārisma tendences, un dominējoša kļuva individuālisma filozofija. Jaunās idejas dziļi iesakņojās kultūrā un politiskajā sistēmā. Eiropā visvieglāk piemēroties jaunajam laikmetam spēja Romas Katoļu Baznīca, kas bija universāla, supranacionāla institūcija, bet vissarežģītākajā situācijā atradās nacionālās Pareizticīgās Baznīcas bijušajā Krievijas impērijas teritorijā. Pareizticīgo Baznīcu padomju Krievijā plosīja boļševiku terors, bet jaundibinātajās valstīs – autokefālisma ideju aizstāvji. Turklāt ilgus gadsimtus piespiedu kārtā Pareizticīgā Baznīca bija kalpojusi kā Krievijas monarhijas sistēmas sastāvdaļa, tās prestižs bija ievainots, šo institūciju nereti izmantoja kā līdzekli kreisās politiskās ideoloģijas retorikā.

Latvija 1918. gada 18. novembrī pasludināja savu valstisko neatkarību. Politiskā un ekonomiskā situācija nebija labvēlīga Latvijas Pagaidu valdībai, arī valsts un Baznīcas attiecību iepriekšējā kvalitāte un pieredze neko viegli risināmu nākotnē nesolīja. Neatkarības deklarācija pasludināja vārda, preses, reliģisko un apziņas brīvību, parlamentārā likumdošana sniedza demokrātijas prioritātes, bet sabiedrība, arī reliģiskās konfesijas, šīs priekšrocības vēl pilnībā neapzinājās, katrai pusei bija sava vēsturiskā pieredze un savi priekšstati par Baznīcu jaunveidojamā Latvijas valstī. Taču tas bija arī brīdis, kad pirmo reizi Latvijas valstij bija iespēja veidot savu, no ārējiem apstākļiem neatkarīgu valsts un Baznīcas attiecību modeli.

Pagrieziena punkts un uzskatu maiņa reliģiskajās aprindās notika, Pētera Stučkas komunistiskajai valdībai īstenojot teroru un antireliģisko ideoloģiju, kas lika reliģiskajām konfesijām nosvērties par labu neatkarīgas valsts idejām un Latvijas Pagaidu valdības atbalstam. Neapšaubāmi, arī Kārļa Ulmaņa Pagaidu valdība apzinājās, ka ir svarīgi veidot savstarpējo uzticību un sadarbību ar esošajām reliģiskajām konfesijām, noregulēt attiecības starp Baznīcu un valsti, jo pretējā gadījumā šī nesakārtotība kādā brīdī draudētu pārvērsties par “bumbu ar laika degli”.

Pagaidu valdības politiskajiem konkurentiem šādas sapratnes par Baznīcas politikas veidošanu nebija. Boļševiku valdības galvenie centieni bija izolēt Baznīcu un vājināt tās pozīcijas, iznīdēt reliģiju un tai vietā iedzīvināt savu – boļševistisko ideoloģiju. P. Stučkas valdībai Baznīcas politikas jautājumā neskaidrību nebija, taču metodes, kā lai no tās tiek vaļā, arī vēl nebija. Boļševikiem reliģija bija jāiznīdē un no

garīdzniecības bija jāatbrīvojas. Garīdzniecība, gluži tāpat kā aristokrātija un inteliģence, kļuva par “mistisko ienaidnieku”, pret ko boļševiki dedzīgi un aukstasinīgi cīnījās. Revolucionārā terora sākumi, kā to uzsvēra Ā. Šilde, Latvijā meklējami 1917. gada decembrī Iskolata veidošanas pirmsākumos, kad Vidzemē sāka apcietināt un nogalināt “sodomātus” ienaidniekus, to skaitā arī luterāņu mācītājus.<sup>353</sup> To savās atmiņās vēlāk plaši aprakstījis arī A. Niedra.<sup>354</sup> Savukārt Juliāns Vaivods, apceļojot dzimto pusi, 1918. gada 16. februārī savā dienasgrāmatā atzīmēja, ka “tagad tai plaši izplydušas jaunās socialistu un lelinīku idejas galeīgi izmainēja agrākū sabīdryskūs dzeives vaigu... Cik brīsmīgu laupeīšonu, cik vormōceīgu monta atjīmšonu, muižu dadzynōšonu, jū pūsteīšonu caur vysaidom apraksteīšonom, izpōrdūšonom mežu, maizes, inventara tai dzeivō, kai arī nadzeivō. Kū tod runōt par muižom, ka tys mozais īpašums, kaidš vēļ atsarūn pi dažom myusu bazneicom, teik apraksteits, vysaidu komitetu voldā atdūts. Ira gadejumu, ka pat atslāgas nu prāvesta teik atjīmtas un viņš pīspīsts kotru reizi tur pazemeīgi lyugt tur kaida šņergļa, lai īlaiž jū bazneicā.”<sup>355</sup> Taču P. Stučkas valdības īstenotās Baznīcas vajāšanas un pret garīdzniecību vērstais terors bija daudz dziļāks.

Pats Pēteris Stučka krasi negatīvu personisko attieksmi pret reliģiju un Baznīcu īsti definējis nekad nebija, izņemot vienu publikāciju, kas tapa Liepājā tālajā un revolucionārajā 1906. gadā, kad, analizējot cara manifestu un pilsonisko

<sup>353</sup> Šilde Ā. Pasaules revolūcijas vārdā. – NY, 1983. – 12. lpp.

<sup>354</sup> Skat.: Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas. – Rīga, 1998. – 453. lpp.

<sup>355</sup> Pīterpīls seminara audzekņa Julijana Vaivoda dīnasgrōmota. Fragmenti. // Katoļu kalendars 1991. gadam. – Rīga, 1990. – 55. lpp.

brīvību jautājumu, viņš teorētiski uzsvēris, ka “ticībai jābūt katra privātajai lietai, [...] bet šeit (Krievijas impērijā – aut.) šī brīvība, tāpat kā visas citas, ir pilnīgi nenoteikta”.<sup>356</sup> Šķiet, ka reliģija vismaz 1906. gadā P. Stučkam bija pietiekami vienaldzīga jeb privāta lieta. Viņš savā publikācijā uzstāja, ka ticības brīvība ir nepieciešama īpaši neskaidros apstākļos, lai cilvēki var izvēlēties pēc savas iekšējās pārliecības, bet kā pašu svarīgāko pilsonisko brīvību aspektu P. Stučka minēja vajadzību nošķirt valsti un skolu no Baznīcas.<sup>357</sup>

1918.–1919. gadā P. Stučkam bija iespēja savus teorētiskos uzskatus realizēt dzīvē. Kā viens no pirmajiem Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas valdības pieņemtajiem dekrētiem bija “Dekrēts par baznīcas šķiršanu no valsts un skolas šķiršanu no baznīcas”, ko pieņēma 1919. gada 20. februārī. Baznīcas šķiršana no valsts boļševiku izpratnē bija ne tikai juridisks solis, kas nozīmētu vienas institūcijas nošķiršanu no otras un neiejaukšanos to savstarpējās attiecībās, bet nozīmēja arī juridiski striktu valsts iejaukšanos Baznīcas dzīvē, šīs institūcijas darbības ierobežošanu, mantas atņemšanu utt. Dekrēts paredzēja, ka:

- reliģiskās mācības mācīšana visās valsts, sabiedriskās un privātās mācību iestādēs, kur māca vispārizglītojošos priekšmetus, tiek aizliegta;
- nevienai baznīcas vai reliģiskajai biedrībai nevar piederēt īpašums. Juridiskās personas tiesības viņām nav;

---

<sup>356</sup> Stučka P. Redaktora sleja // Tagadne. 1906. gada 28. februārī (13. martā).

<sup>357</sup> Turpat.

- visu Latvijā pastāvošo baznīcu un reliģisko biedrību īpašums tiek pasludināts par tautas īpašumu.<sup>358</sup>

Dekrēta instrukcija paredzēja, ka visa Baznīcas (arī reliģisko biedrību – aut.) manta pāriet vietējo Strādnieku deputātu padomju rīcībā.<sup>359</sup>

Avīze “Cīņa” 1918. gada 8. martā, komentējot pieņemto dekrētu, uzsvēra, ka “tas ir visnepieciešamākais solis katrā revolūcijā, kas cīnās pret iepriekšējo valdītāju un sabiedrisko šķiru un grib gūt uzvaru pār to”.<sup>360</sup> Sabiedrība, kura acīmredzami izrādīja nepatiku pret jaunās padomju valdības rīcību, tika demagoģiski mierināta ar domu, ka baznīcu īpašumu atņemšana varēs novērst badu un trūkumu valstī.<sup>361</sup>

Pēc šī dekrēta pieņemšanas neparādījās citi P. Stučkas valdības pieņemti Baznīcu diskriminējoši vai ierobežojoši dokumenti, bet pilnīgi viennozīmīgi var teikt, ka tā bija tikai pagaidu situācija, jo konkrētajā brīdī šai valdībai nebija nedz laika, nedz iespēju, jo tai bija jākaro pret “buržuiem, spekulantiem u. c. proletariāta ienaidniekiem”. Valdībai arī nebija politiskās drosmes to atklāti uzsākt. Toties, ja “augšas” ieturēja pauzi, tad “apakšas” jūta brīvību darīt to, ko vēlas, vai to, kas nebija pabeigts 1905.–1907. gada revolūcijas laikā. P. Stučkas valdība zīmīgi un ar nolūku deva lielāku brīvību vietējām varas institūcijām – padomēm, “jo tā ir pašu diktatūra, pašu strādnieku rokām iekarota, strādnieku asinīm samaksāta. Un, lai šo diktatūru nostiprinātu visā Latvijā, mums

<sup>358</sup> Latvijas Sozialistiskās Padomju Republikas dekretu un rihkojumu krahjums. Nr. 1.– Rīga, 1919. – 93.–94. lpp.

<sup>359</sup> Turpat, 94.–95. lpp.

<sup>360</sup> Anonīms. Ticības brīvība // Cīņa. 1919. g. 8. martā.

<sup>361</sup> Turpat.



visnopietnākā vērība jāpievērš tām Latvijas nomalēm, tiem pagastiem, kuru dēļ mēs varam zaudēt maizi un pēc tam arī varu.”<sup>362</sup> Ar šo formulējumu P. Stučkas valdība varēja visai veiksmīgi maskēties, bet, dodot varu jeb, precīzāk izsakoties, patvaļas iespējas vietējām padomēm, radās izdevība tikt vaļā no ideoloģiskiem pretiniekiem – Baznīcas un garīdzniecības.

Boļševiku vajāšanas dziļi iespiedās ticīgās tautas un Baznīcas vēsturiskajā atmiņā. Reinharda Vitrama grāmatā “Baltijas Baznīcas vēsture” Vilhelms Nīders (*Wilhelm Neader*) šo posmu vēsturē nodēvē par “mocekļu laiku”, simboliski pielīdzinot to pirmo kristiešu vajāšanām.<sup>363</sup> Taču vissmagākos vajāšanu laikus nācās izbaudīt tiem novadiem, kur bija padomju vara – Vidzemei, Latgalei un Rīgai.

Andrievs Niedra, kuram pašam tajā laikā nācās bēgļot un slēpties no boļševiku vajāšanām, savās atmiņās atceras: “Lielinieki baznīcu pārņēma savā lietošanā. [...] Proletāriešu diktatūra tieši šobrīd (1919. gada februāris – aut) iesāka pārkārtot šīs iestādes. Baznīcu un draudžu manta, pēc viņu uzskatiem, piederēja valstij. Bet pašas baznīcas ēkas, baznīcas traukus un ērģeles lielinieki bija ar mieru vēl atstāt līdz tālākam rīkojumam draudzes lietošanā.”<sup>364</sup> Vissmagāk komunistu terors skāra tieši Vidzemes luterāņu draudzes un vācu mācītājus. Vietējā garīdzniecība nevilšus vilka paralēles ar 1905. gada revolucionārajiem notikumiem, bet bēdīgi pazīstamo baznīcu grautiņu vietā nāca fiziskais terors. P. Stučkas valdības laiks bija savdabīgs 1905. gada revolūcijas

<sup>362</sup> Anonīms. Vara uz vietām // Cīņa. 1919. g. 28. janvāris.

<sup>363</sup> Skat.: Wittram R. Baltische Kirchengeschichte. – Göttingen, 1956. – S. 298.–304.

<sup>364</sup> Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas. – Rīga, 1998. – 71. lpp.

noslēgums, kura rīcības un īstenotā terora motīvi bija visai kompleksi, kas plosīja reliģiskās draudzes.<sup>365</sup>

Vissarežģītākajā situācijā bija nonākušas Malienas apriņķa reliģiskās draudzes. 1919. gada 19. aprīlī avīzē “Cīņa” bija publicēts Malienas apriņķa Strādnieku un deputātu padomes oficiālais rīkojums šī apriņķa visu konfesiju reliģiskajām biedrībām un institūcijām, kurā bija paziņots, ka jāpiesakās, ja vēlas savā īpašumā saņemt kādu no 11 pagastos esošajiem dievnamiem un to mantu. Draudžu pārstāvjiem bija jāpiesakās triju nedēļu laikā pie Malienas apriņķa Strādnieku un deputātu padomes nodaļas, iesniedzot arī trijos eksemplāros attiecīgās ticības iedzīvotāju sarakstu un norādot viņu vārdus, uzvārdus, tēvvārdus, vecumu, dzīvesvietu un nodarbošanos. Tiem, kas vēlējās apriņķa dievnamus un to mantu ņemt savā lietošanā, bija jāuzņemas to saglabāšana, jo oficiāli tas viss tika pasludināts par tautas kopīgo īpašumu, rīkojumā bija arī paredzēts draudzēm pašām segt ēku remontu, to uzturēšanas izmaksas utt. Ja tiktu konstatēti mantas bojājumi, tad, pēc rīkojuma pantiem, bija paredzēta mantas atņemšana, izdevumu atlīdzināšana, kā arī sistematiska mantas pārbaude un revīzija, kas bija jāveic Strādnieku un deputātu padomes pilnvarotajiem.<sup>366</sup>

Kā redzams, tad pēc vietējas padomju varas iniciatīvas Malienas apriņķī tika īstenota diskriminējoša un nežēlīga attieksme pret Baznīcu un tās institūcijām, bez konfesionālās atšķirības. P. Stučkas valdība pret šo iniciatīvu no “apakšas” izturējās mierīgi, neko neiebilstot. Taču tas bija tikai sākums,

<sup>365</sup> Wittram R. Baltische Kirchengeschichte. – S. 299.

<sup>366</sup> Anonīms. Vecgulbene // Cīņa. 1919. g. 19. aprīlis.

jo dievnamos, uz kuriem neviens nepieteicās vai kuri neviename nepienācās īpašumā, ierīkoja vietējo padomju iestāžu centrus, arī tribunālus, kā tas bija bēdīgi slavenajā Vecgulbenes tribunāla gadījumā. Arī citas Vidzemes un Rīgas luterāņu baznīcas pārtapa par mītiņu vietām un mājvietu padomju iestādēm.

Vietējās padomju iestādes nesaudzēja īpaši tos, kuri savos uzskatos bija atļāvušies būt nesamierināmi un negatīvi noskaņoti pret revolucionāriem un 1905. gada revolūciju, taču boļševiku uzbrukumi visām konfesijām tika vadīti pēc viena parauga.<sup>367</sup> Proletariāta diktatūras paudžiem bija svarīga pilnīga kontrole. Cilvēku fiziskos ķermeņus kontrolēja likumi, bet prātus – ideoloģija, tāpēc visas organizācijas, kam boļševiki nevarēja izspiesties cauri ar saviem likumiem un ideoloģiju, bija likvidējamās.<sup>368</sup>

Ar boļševiku teroru saskārās ne tikai garīdzniecības pārstāvji, bet arī laji – laicīgie teologi, draudžu priekšnieki, ierindas ticīgie. Daudzus ieslodzīja cietumos, koncentrācijas nometnēs jeb kā tolaik tās dēvēja – “zvērudārzos”. Kā akcentēja Ā. Šilde: “Kamēr cietuma kamera bija pārvērtusies par baznīcu, tikmēr draudzes dievnams pārvērtās par mītiņvietu. Komunisti piestiprināja baznīcas altārim Ļeņina, Trocka un Marksa attēlus. Puķu vietā iesprauda sarkanus karogus.”<sup>369</sup>

Kopumā Latvijas teritorijā (Rīgā un Vidzemē) boļševistiskā terora apstākļos tika nogalināti 32 luterāņu mācītāji, septiņi no tiem – latviešu tautības, pārējie – vācbaltieši. Latgalei nācās izciest boļševiku teroru un klātbūtni vēl ilgāk.

<sup>367</sup> Wittram R. Baltische Kirchengeschichte. – S. 303.

<sup>368</sup> Puisāns T. Vēstures mozaika. – Rēzekne, 1997. – 176. lpp.

<sup>369</sup> Šilde A. Pasaules revolūcijas vārdā. – NY, 1983. – 29. lpp.

Kā uzsvēra katoļu bīskaps Jāzeps Rancāns – Latgalē galvenie terora upuri bija katoļu garīdznieki, taču, atšķirībā no luterāņiem, katoļticīgie savus draudžu ganus slēpa, glāba un palīdzēja tiem nokļūt Lietuvā vai Kurzemē vai arī maksāja lielas kontribūcijas, izpērkot tos no drošas nāves vai ieslodzījuma.<sup>370</sup> Starp tiem katoļu priesteriem, kas tika izglābti 1919. gadā, bija plaši pazīstamie nākamie Latvijas politiķi: Fr. Trasuns, A. Pastors un arī K. Skrinda. Taču dažus katoļu priesterus (Jāni Biskaič-Bikši, Ksaveru Martinenasu u.c.) nogalināja, un Latvijas Katoļu Baznīcas vēsturē viņus dēvē par ticības mocekļiem, Baznīcas izpratnē simboliski atzīstot šo periodu par kristiešu vajāšanu laiku. Baznīcas vēstures pētnieks un garīdznieks Alberts Budže uzskata, ka bija vairāki iemesli, nereti pat neizskaidrojami, kāpēc Latgalē nogalināti un vajāti katoļu garīdznieki un laji, taču pārsvarā tas notika katoļu garīdzniecības neslēptās nepatikas dēļ pret padomju varu, kas publiski tika pausta sprediķos.<sup>371</sup> Tas kļuva par galveno iemeslu, lai izrēķinātos ar citādi domājošajiem un arī profilaktiski iebiedētu pārējos.

Atpirkšanās maksa latviešu boļševikiem sākotnēji bija diezgan populārs un viegls naudas iegūšanas veids, ko pastiprināja vispārējais institucionālais haoss un visatļautība, un tas notika ne tikai Latgalē, bet arī Vidzemē. Daudz ciešanu sagādāja arī personisko rēķinu kārtošana, ko vēlāk daudzkārt bija spiestas atzīt arī augstākstāvošās padomju instances.<sup>372</sup>

<sup>370</sup> Šilde A. Pasaules revolūcijas vārdā. – 31. lpp.

<sup>371</sup> Budže A. Tautas moeklis priesteris Jānis Biskaič-Bikšis // Katoļu Kalendārs 2008. – Rīga, 2007. – 282. lpp.

<sup>372</sup> 20. gadsimta Latvijas vēsture II. Neatkarīgā valsts. 1918–1940. – Rīga, 2003. – 56. lpp.

Arī vietējais Latgalē, Rēzeknē, krievu valodā iznākošais boļševiku laikraksts “Vlastj Bednoti” rakstīja, ka Latgalē publika dusmojoties par sarkano laupīšanu, huligānismu un patvaļu “gaišas dienas laikā”. Kaut arī laikraksts to noraksta uz “buržuju organizētu apvainošanu”, tomēr tas bija spiests atzīt, ka atsevišķos gadījumos vietējās varas patvaļas ir bijis par daudz.<sup>373</sup>

Ja Vidzemē un Rīgā vietējās padomju varas iestādes bija salīdzinoši sistemātiskas savā īstenotajā politikā, arī pašos pamatos tās bija visai antirelīģiskas, tad Latgalē garīdzniecības vajāšana galvenokārt bija daļa no vispārīgās patvaļas, kam ar ideoloģiskajiem motīviem nebija dziļāka sakara. Latgales reliģiskajā sabiedrībā un kultūrā boļševistiskajām idejām nebija atbalsta un popularitātes. Antirelīģiskā propaganda panākumus nevarēja gūt, un tādējādi vietējie boļševiki savā ideoloģijā bija visai mēreni, pat vienaldzīgi. Tā, piemēram, laikraksts “Vlastj Bednoti” sludināja primitīvu boļševistiskās revolūcijas pamatojumu, kam ar dziļākām teorētiski ideoloģiskajām boļševistiskajām nostādnēm nebija nekāda sakara: “Mums ir jāveido tāda izpratne par revolūciju, kas liek sagraut mākslu, Baznīcu, buržuāzisko audzināšanu, tikumus un tradīcijas, jo tie ir tikai nomaskēti vispasaules laupīšanas ieroči.”<sup>374</sup>

Nereti Latgalē P. Stučkas valdības laikā bija vērojama visai interesanta parādība, ka vietējie boļševiki uzrunāja tautu, lietojot gan reliģisko semiotiku, gan Kristus tēlu. Laikrakstā “Vlastj Bednoti” izvērsās inscenēta diskusija par to,

<sup>373</sup> V.B. Redaktora sleja // Vlastj Bednoti. 1919. g. 9. februāris.

<sup>374</sup> V.B. Redaktora sleja // Vlastj Bednoti. 1919. g. 19. janvāris.

kāpēc padomju vara neceļ pieminēkli Jēzum Kristus? Žurnālists skaidroja neapmierinātiem pilsoņiem, ka Jēzum esot divi tēli. Pirmais tēls ir nabago, apspiesto un proletāriešu Jēzus, kas uzskatīja, ka īpašums ir noziegums. Šis Jēzus esot pēc savas dabas sociālists un komunist, bet ir arī otrais – bagāto, muižnieku un popu Jēzus, ko sludina verdzinātāji. Jēzus personību katrs definēja tā kā tas ir viņam izdevīgi, tāpēc pagaidām pieminēklis netikšot celts, bet diskusijas no beigumā tika uzsvērts, ka padomju vara esot par pirmo Jēzus tēlu, kas esot proletāriešu Kristus, bet viņam padomju vara pieminēkli jau ceļot, kas esot krāšņāks, skaistāks un cēlāks par visiem īstajiem pieminēkļiem, un tas ir komunisms. Jeb to varot dēvēt arī par otrreizējo Kristus atnākšanu, “kura valdīšanai nebūs gala”<sup>375</sup>

Latgales vietējiem boļševiku aktīvistiem bija visai raksturīga šāda veida propaganda, – lai viņi vismaz iegūtu laiku un zināmu “pamieru” Latgales izteikti reliģiskās sabiedrības acīs.

Pieredzētais un pārdzīvotais boļševiku terors lika lielai daļai Latvijas sabiedrības novērsties no idejas par proletāriāta diktatūras veidošanu Latvijā, pat tie, kas visai cerīgi skatījās uz boļševiku solījumiem, novērsās un nosliecās uz atbalstu Pagaidu valdībai, tas it īpaši bija vērojams Baznīcas aprindās.

Turpretī Andrieva Niedras valdība, iespējams, savās vizijās par valsts un Baznīcas attiecībām redzēja valsts Baznīcas modeli, kur noteicošā loma bija paredzēta Luterāņu Baznīcai. Kā savās atmiņās uzsvēra A. Niedra, Evaņģēliski

---

<sup>375</sup> V.B. Redaktora sleja // Vlastj Bednoti. 1919. g. 19. marts.

luteriskās Baznīcas Vidzemes un Kurzemes sinodes pauda atbalstu, kaut arī ne vienprātīgu, A. Niedras valdībai un nosūtīja pat apsveikuma telegrammu ķeizaram Vilhelmam.<sup>376</sup> Taču nav iespējams dziļāk izanalizēt A. Niedras valdības potenciāli realizēto Baznīcas politiku, un tās būtu tikai vēsturiskas spekulācijas, jo nepastāv nopietni vēstures avoti, kas ļautu veikt plašākus secinājumus, jo šīs valdības mūžs bija īss.

A. Niedras valdība, īstenojot savu politiku, teorētiski un praktiski nespēja nodrošināt visu konfesiju vai Baznīcas kopumā atbalstu, un arī tas radītu nopietnu iekšpolitisku problēmu, ņemot vērā Latvijas multikonfesionālo situāciju.

Latvijas sabiedrība bija sašķelta savos politiskajos uzskatos, mēģinot izvēlēties kādu no triju valdību piedāvātajiem nākotnes variantiem, taču reliģiskajās aprindās šī problēma bija vēl sarežģītāka. Daļa no Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas aprindām tiecās atbalstīt A. Niedras valdību. Katoļu Baznīcas atsevišķas aprindas, kas jau izsenis bijušas multietniskas, apelēja pie apvienošanās ar ticības brāļiem Polijā un Lietuvā; daži grupējumi Pareizticīgajā Baznīcā, ņemot vērā iepriekšējo situāciju cariskajā Krievijā, kad tā pastāvēja kā valsts Baznīca, mēģināja rast iespējas, kā atjaunot Krievijas impēriju un savu kādreizējo stāvokli. Pārējās konfesijas, kas pirms tam nebija baudījušas nevienas varas labvēlību un privileģētos laikus, galvenokārt bija ieinteresētas saņemt savai darbībai labvēlīgus nosacījumus, tāpēc cerīgi lūkojās uz demokrātiskās iekārtas prioritātēm, taču, ņemot vērā iepriekšējo vajāšanu un neuzticības pieredzi cariskajā Krievijā, ieņēma nogaidošu pozīciju. Acīmredzamas

---

<sup>376</sup> Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas. – 104. lpp.

vienprātības un vienotības reliģiskajās aprindās nebija. Izņēmums bija atsevišķi sabiedrībā pazīstami dažādu konfesiju garīdzniecības pārstāvji – Francis Trasuns, Kārlis Irbe, Fricis Mīlenbahs, Nikodems Rancāns u. c., kas ļoti aktīvi darbojās neatkarīgas valsts tapšanas procesā un dedzīgi atbalstīja Pagaidu valdību un ideju par neatkarīgu Latviju.

Kā jau iepriekš uzsvērts, galvenais Pagaidu valdības uzdevums bija radīt uzticību sabiedrībā, vēl jo īpaši reliģiskajās aprindās. Pirmais solis, ko Pagaidu valdība spēra 1919. gada jūlijā, cenšoties noregulēt Baznīcas un valsts attiecības Latvijā, bija Iekšlietu ministrijas Garīgo lietu departamenta izveidošana, ko sākotnēji bija iecerēts dēvēt par Ticības Lietu departamentu. Šo uzdevumu Iekšlietu ministrija uzticēja Ventspils luterāņu mācītājam Teodoram Grīnbergam, lūdzot viņam steidzīgi izstrādāt un iesniegt projektu par šīs institūcijas iekārtu un funkcijām.<sup>377</sup> Iekšlietu ministrijas Pašvaldības nodaļas priekšnieks V. Freijvalds, rakstot oficiālu lūguma vēstuli T. Grīnbergam, uzsvēra: “Tā kā šī lieta prasa piedzīvojošus un lietpratējus strādniekus, Iekšlietu ministra uzdevumā lūdzu Jūs kā piedzīvojošu garīgā darba strādnieku visdrīzākajā laikā iestrādāt un stādīt ministrijai priekšā projektu par šīs jaunās valsts iestādes iekārtu un funkcijām.”<sup>378</sup> Teodors Grīnbergs priekšlikumu pieņēma un uzsāka darbu šīs institūcijas struktūras izstrādāšanā, kas toreizējā situācijā nebija viegls uzdevums nedz teorētiski, nedz arī praktiski.

<sup>377</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – Rīga, 1964. – 21. lpp.

<sup>378</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 1. l., 1. lp.



Par Garīgo lietu departamenta pirmo direktoru tika iecelts luterāņu mācītājs F. Mīlenbahs. Šis solis nevar pierādīt apgalvojumu, ka Pagaidu valdības lielāku uzticību baudīja Evaņģēliski luteriskā Baznīca, jo F. Mīlenbahs bija viena no tolaik piemērotākajām kandidatūrām šim amatam. Kā liecina arhīvu ziņas, neviena konfesija neizrādīja protestus vai nepatiku pret šo valdības soli un izvēlēto kandidātu. Šajā procesā Pagaidu valdība centās iesaistīt pēc iespējas aktīvāk reliģisko konfesiju pazīstamākos pārstāvjus, daudzi no viņiem arī labprāt līdzdarbojās, savas pārlicības vadīti.

Jau 1919. gada septembrī Iekšlietu ministrija apstiprināja Teodora Grīnberga izstrādāto projektu, bet jāuzsver arī tas, ka projekts tapa salīdzinoši īsā laikā un nemierīgos apstākļos. Latvijā 1919. gadā vēl trūka valsts pārvaldes iestāžu, valsts pārvaldes sistēma bija tikai tapšanas stadijā, tādējādi trūkst ziņu par pašiem pirmajiem Garīgo lietu departamenta darbības soļiem, kas neļauj izdarīt plašākus secinājumus par šīs institūcijas darbības pirmo posmu.

Normalizējoties iekšpolitiskajai situācijai, beidzoties Atbrīvošanas karam, radās iespēja veidot kvalitatīvi jaunu posmu demokrātiskas valsts iekārtas tapšanā Latvijā. Taču jāuzsver fakts, ka jaunā Latvijas valsts mantoja ne tikai sabrukšu ekonomisko situāciju un citas negācijas, bet arī iepriekšējo gadsimtu varu rīcības sekas etniskajā un konfesionālajā sfērā, arī nīsto, bet visur klātesošo carisko mentalitāti, veco tiesisko sistēmu un tās izveidotos aizspriedumus.

Viens no pirmajiem uzdevumiem, ar ko bija jātieks skaidrībā Garīgo lietu departamentam, bija ziņu un datu ievākšana par reliģiskajām draudzēm, kas bija nepieciešams, veicot valsts teritoriālo dalīšanu apriņķos. Svarīgākais, ko

valdība gribēja panākt šajā procesā, bija tas, lai pagasti netiktu nošķirti no līdzšinējām draudzēm,<sup>379</sup> īpaši tas attiecās uz t. d. tradicionālajām reliģiskajām konfesijām, jo šo konfesiju draudžu skaits bija vislielākais un nereti vēsturiski bija sasaistīts ar kādu konkrētu pagastu. Šādas informācijas iegūšana bija ļoti svarīga Pagaidu valdībai, lai pilsoņiem neradītu lieku uztraukumu un nevajadzīgu apgrūtinājumu.

Runājot par konfesiju dalījumu “tradicionālajās” un “netradicionālajās”, jāuzsver, ka šis visai strīdīgais un zināmā mērā netaisnīgais, precīzāk sakot, – vietējai situācijai un jaunajai Latvijas valstij vēl nepiemērotais formulējums tika mantots no cariskās Krievijas juridiskajām normām. Gluži kā Krievijas impērijas valsts un Baznīcas modeli 20. gadsimta 20.–30. gados Latvijā par tradicionālajām konfesijām uzskatīja trīs – luterāņu, katoļu un pareizticīgo konfesiju, bet visas pārējās pēc inerces tika ierindotas ailē – “netradicionālās”. Interesanti, ka daudzas t. d. netradicionālās konfesijas nevienam neko nepārmeta par šo formulējumu, jo galvenais šķīta Pagaidu valdības solījums nodrošināt reliģisko brīvību, uz kuru daudzas konfesijas ilgi izmisīgi bija cerējušas. Tradicionālās konfesijas tam īpašu vērību nepievērsa, jo juridiskais formulējums tām bija labvēlīgs, bet valdībā un likumdevēju institūcijās ierēdņi darbojās pēc iepriekšējās politiskās pieredzes šablona, šim juridiskajam formulējumam saskatot vēsturisku pamatojumu un pēctecību.

Jaunajai Pagaidu valdībai Baznīca bija arī ļoti svarīgs atbalsts starptautiskajās aprindās, īpaši cīnoties par Latvijas valsts starptautisko atzīšanu. Kristīgo konfesiju, īpaši katoļu

---

<sup>379</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 1. l., 8. lp.

un luterāņu, pārstāvji gan pēc savas iniciatīvas, gan valdības uzdevumā devās uz dažādiem reliģiskajiem kongresiem ārzmēs, tikās ar saviem kolēģiem un ticības brāļiem un māsām un augstāko reliģisko priekšniecību, lai veicinātu simpātijas un atbalstu jaunajai Latvijas valstij. Nereti arī Pagaidu valdība deleģēja konfesiju pārstāvjus uz starptautiskiem pasākumiem, delegātus cik iespējams finansiāli atbalstot. Tā, piemēram, 1919. gada 22. septembrī valdība deleģēja pārstāvēt Latviju luterāņu mācītāju Kārli Irbi “World’s Alliance of Churches for internfriendship” (Pasaules Baznīcu Sadarbības Alianse) Hāgas kongresā.<sup>380</sup> K. Irbem bija dots uzdevums informēt pasaules reliģiskās aprindas par Latvijas politisko stāvokli un gūt atbalstu jaunajai valdībai un valsts neatkarībai. Pēc savas misijas veikšanas kongresā Hāgā K. Irbe sūtīja telegrammu F. Milenbaham un informēja, ka Latvijas politiskais stāvoklis ir ticis uzsvērts iespaidīgākajās dāņu un zviedru Baznīcas aprindās un tas rod dzīvu atbalsi: “Zviedrijas arhibīskaps ir spēris diplomātiskus soļus visu valstu pārstāvniecībās.”<sup>381</sup> Kārļa Irbes brauciens uz Hāgas kongresu tika uzskatīts par ļoti veiksmīgu un valdība bija apmierināta ar luterāņu mācītāja panākumiem. Taču iekšpolitiskajai situācijai Latvijā sarežģījoties, K. Irbe pats uzņēmās iniciatīvu un savu diplomātisko misiju turpināja patstāvīgi, negaidot valdības pamudinājumu. 1919. gada novembrī K. Irbe rakstīja vēstuli F. Milenbaham uz Rīgu, skaidrojot, ka ir spiests uzturēties ārzemēs ilgāk nekā bija domāts, jo Bermonta uzbrukumi Rīgai lika asi formulēt Latvijas nākotnes

<sup>380</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 1. l., 12. lp.

<sup>381</sup> Turpat, 50. lp.

jautājumu: būt vai nebūt? Mācītājs uzsvēra: “Tā kā uz mums ārzemju pasaule skatās ar zināmiem aizspriedumiem, tad blakus maniem tiešajiem uzdevumiem baznīcas lietās skaitīju par savu pienākumu Hāgā ar nodibināto personīgo sakaru palīdzību mūsu stāvokli pēc iespējas izskaidrot mūsu kaimiņu valstu iespaidīgākajās aprindās.”<sup>382</sup> K. Irbe apmeklēja Berlīni, Stokholmu, Kopenhāģenu, Helsingoru, Upsalu, Igauniju. Viņa diplomātisko misiju varēja uzskatīt par veiksmīgu, un to atzina arī valdība, jo K. Irbi atpazīna un starptautiskajās Baznīcu aprindās viņam bija uzticama slava. Uz veiksmi cerēja ne tikai valdība, bet arī pats Kārlis Irbe.<sup>383</sup> Tostarp K. Irbe Pagaidu valdībai uz Latviju sūtīja savus ziņojumus ar informāciju par starptautiskās sabiedrības attieksmi pret Latviju, kas valdībai bija īpaši noderīgi, veidojot valsts ārpolitiku.

1919. gada 16. septembrī Pagaidu valdība izdeva rīkojumu, ka “visu ticību garīdznieki, kam ir draudze vai arī kas iecelti no savas garīgās priekšniecības, bet kuri nav vēl draudzi saņēmuši, atsvabināmi no iesaukšanas armijā”.<sup>384</sup> Šis solis nodrošināja gan draudžu funkcionēšanu nemiera apstākļos, gan reliģisko konfesiju vadības un vienkāršo ticīgo simpātijas Pagaidu valdībai. Balstoties uz Garīgo lietu departamenta ziņām, neviens garīdznieks netika mobilizēts armijā, izņemot gadījumus, kad tā bija garīdznieka privātā iniciatīva.

Garīgo lietu departamentam jaundibinātajā valstī bija jāklūst par vidutāju starp Baznīcu un valsti. 1923. gadā

<sup>382</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 1. l., 60. lp.

<sup>383</sup> Turpat.

<sup>384</sup> Valdības Vēstnesis. – 1919. Nr. 38.

departamentu pārdēvēja par Garīgo lietu pārvaldi, kuras “kompetencē ietilpa likumdošana Baznīcu lietās, sarakste ar ministrijām, vietējām valsts un pašvaldību iestādēm jautājumos, kas skar Baznīcas, kulta kalpotāju darbības pārraudzību, konfesiju savstarpējo konfliktu izšķiršanu, pārstāvju sūtīšanu uz reliģisko organizāciju sanāksmēm, sektu draudžu reģistrēšanu un sludinātāju apstiprināšanu amatos, statistiku par draudzēm un lūgšanu namiem un garīdzniekiem.”<sup>385</sup>

Garīgo lietu pārvaldei atsevišķos jautājumos bija jāsadarbojas ar Iekšlietu ministrijas Policijas pārvaldi, kontrolējot dažu reliģisku apvienību un garīdznieku darbību, kā arī ar Ārlietu ministriju, izdodot garīdznieku darbības atļaujas tiem garīdzniekiem, kuriem nebija Latvijas pilsonības. Sadarbība notika arī ar Finanšu ministriju jautājumos par palstu piešķiršanu baznīcām, kā arī ar Izglītības ministriju, koordinējot ticības mācības pasniegšanu skolās.

Lai nodrošinātu garīdzniecības potenciālu lojalitāti pret Latvijas valsti un valdību, Garīgo lietu pārvalde kontrolēja arī garīdznieku ievēlēšanu amatā. Balstoties uz valdības prasībām, tām draudzēm, kurām garīdznieki nebija Latvijas pavalstnieki, bija noteikti jāgādā, lai viņi tādi kļūtu, bet ja nē, tad viņiem draudēja izraidīšana no valsts.<sup>386</sup>

Šī prasība skāra it īpaši Pareizticīgo Baznīcu, vācu luterāņu un Mozus ticīgo draudzes, jo daudzi šo konfesiju garīdznieki bija ieradušies kalpot Latvijā no citām valstīm,<sup>387</sup> galvenokārt no Krievijas un Vācijas. No valdības puses tas bija

<sup>385</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 1. l., 22. lp.

<sup>386</sup> Turpat, 18. l., 18. lp.

<sup>387</sup> Turpat.

principiāls un konsekvents politisks solis, kas saistījās ar priekšstatu par valstiskuma nostiprināšanu un Baznīcas lojalitātes nodrošināšanu.

Garīgo lietu pārvaldei bija jāizstrādā valsts un konfesiju attiecību savstarpējā politika, kas balstītos nolikumā par katras atsevišķas konfesijas darbības principiem Latvijā. Tādējādi Latvijas valsts un Latvijas Katoļu Baznīcas attiecību normalizēšanai 1922. gadā tika parakstīts konkordāts, 1919. gadā tika pieņemti grozījumi Evaņģēliski luteriskās Baznīcas likumos, kā arī 1926. gadā pieņemtie noteikumi par Pareizticīgo Baznīcas stāvokli Latvijā un citi konfesiju darbību valstī reglamentējoši dokumenti. Tas radīja tiesisku pamatu šīs konfesijas darbībai, garantēja reliģisko brīvību neaizskaramību.

Lai arī cik daudzsološs bija jaunās valsts sākums, taču jau pašos pamatos, veidojot Baznīcas un valsts attiecības, tika pieļautas kļūdas, kas vēlāk pārauga virknē politisku un reliģisku nesaskaņu. 1932. gadā K. Roze rakstīja: “Notikumi mūsu valsts un Baznīcas dzīvē liecina, ka stāvoklis ir sarežģīts, ka attiecības starp Baznīcu un valsti vēl nav nokārtotas un ka tautā un sabiedrībā valda neskaidrība, kādu stāvokli ieņemt jautājumā par attiecībām starp Baznīcu un valsti.”<sup>388</sup> Iespējams, ka tīri cilvēciski tās pat nevarēja nosaukt par kļūdām, bet gan par daļu no vecās cariskās mentalitātes valsts un Baznīcas attiecību politikā, ko varēja kritizēt, pelt, bet no kuras īsā laikā atbrīvoties diemžēl nevarēja. Šis vēsturiskais mantojums turpināja eksistēt un ietekmēt jaunās Latvijas valsts realizēto Baznīcas politiku.

---

<sup>388</sup> Roze K. Baznīca un valsts. – Rīga, 1932. – 5. lpp.

Viens no būtiskākajiem trūkumiem, kas tika pieļauts Latvijas valsts tapšanā, bija neizdotais likums par Baznīcas šķiršanu no valsts. Šāds likums būtu nošķīris divu varu ietekmes sfēras, atcēlis daudzu gadsimtu un varu radītās diskriminācijas reliģiskajā jomā, atbrīvojis Baznīcu no iespējamās valsts iejaukšanās, taču tas nenotika. Grūti atrast vienu visaptverošu atbildi, kāpēc tas tā notika, un, iespējams, ka visaptverošās atbildes arī nav, bet bija redzami vairāki nopietni cēloņi, kāpēc šāds likums Latvijas valsts tapšanas sākotnējā posmā netika pieņemts.

Jau 1923. gadā I Saeimas Publisko tiesību komisijā radās projekts likumam par Baznīcas šķiršanu no valsts.<sup>389</sup> Projekta autors bija ievērojamais liberālais politiķis Pauls Šīmanis. Šis projekts deklarēja ticības brīvību un valsts aizsardzību Baznīcām un reliģiskajām organizācijām. Projekts paredzēja valsts un Baznīcas visciešāko sadarbību, kā arī valsts pabalstus reliģiskām konfesijām pēc šāda modeļa: “Ja kāda reliģiska savienība saņem pabalstu no valsts, tad uz tādu pabalstu saņemšanu ir tiesības arī visām citām reliģiskām savienībām proporcionāli to locekļu skaitam.”<sup>390</sup> Jāuzsver, ka, lai arī viss likumprojekts tika noraidīts, tomēr šis formulējums tika akceptēts un 20. gadsimta 20.–30. gados valdības pabalstus konfesijām maksāja pēc šī modeļa. Ir diezgan sarežģīti viennozīmīgi pateikt, kāpēc Paula Šīmaņa projektu likumdevēji nepieņēma, arī pieejamajos vēstures avotos šāda informācija nav atrodamā, taču, analizējot

<sup>389</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 265. l., 11. lp.

<sup>390</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – Rīga, 1964. – 23. lpp.

toreizējo politisko un reliģisko situāciju, likumprojekta autora nostāju un vēsturisko pieredzi, izkristalizējas divi iespējamie cēloņi:

1. politiskām partijām, īpaši labējām un sociāldemokrātiem, nebija izdevīgs šis likums, jo tas izņemtu no darba kārtības valsts un Baznīcas problēmas nemitīgu apspriešanu, neļaujot manipulēt ar šiem jautājumiem, kā arī liegtu iespēju iejaukties Baznīcas dzīvē;
2. politiskās aprindas un arī visa sabiedrība kopumā tajā brīdī neapzinājās un nebija gatavas pieņemt pilnībā demokrātijas vērtību nozīmīgumu, veidojot valsts un Baznīcas attiecības.

Šis projekts formāli tika apbedīts komisijas arhīvos sociāldemokrātu negatīvās nostājas dēļ, kuri tajā laikā veidoja parlamenta vairākumu un nevēlējās vienoties ar “klerikāļiem”.<sup>391</sup>

Laiks steidzās ļoti ātri, bet likumdošanas process šajā jomā virzījās ļoti lēni. 1924. gadā Iekšlietu ministrija, ņemot par paraugu P. Šīmaņa projektu, izstrādāja jaunu projektu “Likumam par baznīcām un citām reliģiskām organizācijām”.<sup>392</sup> Likumprojektā bija noteikts, ka Baznīcai un citām reliģiskajām organizācijām Latvijā ir vienādas tiesības, piederība pie kādas reliģiskas organizācijas vai nepiederība ne pie vienas neierobežo pilsoniskās tiesības, nedod nekādas priekšrocības un neatsvabina no pilsonisko pienākumu pildīšanas. Kā svarīgs punkts likumā izcelta tēze, ka ikkatras

<sup>391</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940, 26. lpp.

<sup>392</sup> LVVA, 7469. f., 1. apr., 10. l., 2. lp.



religiskas organizācijas centrālajai pārvaldei vai augstākajai varai jāatrodas Latvijas valsts robežās.<sup>393</sup>

Analizējot jautājumu, kāpēc Latvijas valstī netika ar likumu nošķirta valsts no Baznīcas, var izdalīt šādus iemeslus:

1. valsts tapšanas procesā prioritāte tika dota tiem likumiem, kas sakārtoja un regulēja ekonomiskās, politiskās, sociālās attiecības valstī, bet šāda veida likums sarežģītā iekšpolitiskā un ārpolitiskā situācijā, kādā tolaik atradās Latvijas valsts, ieguva sekundāru nozīmi;
2. Latvijas likumdevēji nespēja un nevēlējās vienoties par piemērotāko valsts un Baznīcas attiecību modeli. Arī pārējās multireligiskās Eiropas valstis īstu modeli nebija atradušas. Ja Satversmes Sapulce tikai deklarēja valsts un Baznīcas nošķiršanas idejas vajadzību, tad Saeima to nespēja nodrošināt. LR Saeimā ik pēc brīža notika periodiska atgriešanās pie šīs problēmas, it īpaši apspriežot ikgadējos valsts budžeta jautājumus un valsts pabalstu lielumu konfesijām. Nepārtrauktas diskusijas šajā sakarībā veicināja kreiso partiju bloka, īpaši LSDSP, nostāja, kas aicināja šķirt Baznīcu no valsts. Tā sociāldemokrāts Fēlikss Cielēns III Saeimas debatēs par katedrāļu jautājumu 1931. gadā secināja: "Jau Latvijas valsts sākumā bija nepieciešams šķirt baznīcu no valsts, lai varētu vienlīdzīgi izšķirt visu konfesiju stāvokli valstī un vienlīdzīgi visām konfesijām nokārtot viņu tiesības

<sup>393</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 18. l., 21. lp.

un pienākumus valstī. Mūsu Latvijas Republika nav realizējusi likumu par baznīcas šķiršanu no valsts.”<sup>394</sup>

Tādējādi Latvijā *de facto* zināmā mērā pastāvēja stāvoklis, ka Baznīca un valsts ir šķirta, bet *de jure* tas netika veikts. Politīķi tišuprāt iegrīma nebeidzamās un neauglīgās diskusijās, un katrs piedāvāja savu variantu Baznīcas un valsts šķiršanas modelim. Sociāldemokrātu frakcija par piemēru piedāvāja Francijas modeli, kur valsts un Baznīca ir šķirta, bet viss baznīcu īpašums pieder valstij kā garants, lai nepieciešamības gadījumā valsts varētu iejaukties. Zemnieku Savienība principiāli atbalstīja šādu likumprojektu, taču partija neveica aktīvu politisku rīcību, jo Zemnieku Savienība arī apzinājās, ka daļa partijas elektorāta, kas nāca no tradicionālajām lauku aprindām, to nesaprastu.

Arī katrai konfesijai – katoļiem, luterāņiem, pareizticīgajiem un vecticībniekiem, Mozus ticīgajiem – bija savas politiskās partijas, kuras aktīvi piedalījās Latvijas politikajā dzīvē un bija pārstāvētas Saeimā. Šīs partijas, īpaši Katoļu Kristīgā partija, Latgales Kristīgo Zemnieku Savienība, lielākoties centās lobēt to likumu pieņemšanu, kas saistījās ar Baznīcas ietekmes un pozīciju, īpaši savu konfesiju, nostiprināšanu.

Konfesiju iejaukšanās politikā un pārlietu izteiktā politizēšanās, kā arī Baznīcas pārstāvju nostāja jautājumā par notiekošajiem procesiem sabiedrībā un tieksme izrādīt autoritāti radīja neapmierinātību atsevišķos Latvijas sabiedrības slāņos, jo īpaši kreisās inteliģences aprindās, turklāt konfesiju politizēšanās padarīja pašu Baznīcu iekšēji ievainojamu

---

<sup>394</sup> LR III Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1928–1931. – 689. lpp.

un trauslu. Jau 20. gadsimta 20. gadu beigās sabiedrībā sāka parādīties soicāldemokrātu un kreiso politisko grupu ieviests termins “klerikālisma tendences”. Sevišķi asi par to runāja kreisi noskaņotie masu mediji, partijas un atsevišķi politiķi. Latviešu pilsoniskā sabiedrība ieņēma mērenu nostāju šajā jautājumā, nesaskatot nekādu problēmu cēloņus; tās pozīcijas vislabāk raksturo Arveda Berga apgalvojums, ka “baznīcas šķiršana ir tīri teorētisks jēdziens, kas praksē nebūt nav izvedama”<sup>395</sup>.

Tomēr Garīgo lietu pārvalde darbojās, vadoties pēc 1924. gada likumprojekta, kas nepārtapa par likumu. Valstī radās interesants juridisks precedents, kad likums kā tāds nepastāvēja (de jure), bet sistēma, kas nodrošināja Baznīcas un valsts attiecības, (de facto) darbojās. Valsts un konfesiju savstarpējās attiecības tika kārtotas pēc valdībā pieņemtajiem noteikumiem par katru konfesiju atsevišķi.

Arī valstī pieņemtais agrārās reformas likums aprobežoja kvantitatīvā un teritoriālā ziņā zemju platību, kura vēl būtu piešķirama Baznīcai.<sup>396</sup> Baznīcām un klosteriem atstāja ne vairāk kā 50 ha lielu zemes daudzumu no iepriekš īpašumā esošajām zemes platībām. Draudzei kā juridiskajai personai varēja piederēt manta, un īpašums zemesgrāmatā tika reģistrēts Baznīcai atkarībā no tās kanoniskajām tiesībām.<sup>397</sup>

Valsts likumdevēju neizlēmība radīja virkni sajukumu Latvijas Baznīcas dzīvē un plašākā sabiedrībā 20. gadsimta 20.–30. gados.

<sup>395</sup> Anonīms. Redaktora sleja // *Latvis*. 1923. Nr. 604.

<sup>396</sup> LVVA, 7469. f., 1. apr., 10. l., 61. lp.

<sup>397</sup> Turpat, 65. lp.

Romas Katoļu Baznīca Latvijā bija otrā skaitliski lielākā kristīgā konfesija. Pēc 1920. gada statistiskajiem datiem Latvijā bija 375227 katoļticīgie,<sup>398</sup> taču katoļu skaits katru gadu strauji palielinājās sakarā ar lielo dzimstību Latgalē. Katoļu Baznīcas lomas nostiprināšanās bija saistīta ar Latgales pievienošanu Latviju, kas arī palielināja katoļticīgo skaitu visā valstī. Līdz ar katoļticīgās Latgales pievienošanu Latvijai valstī pieauga arī Katoļu Baznīcas politiskā nozīme, jo viena no centrālajām latgaliešu prasībām pirms apvienošanās ar pārnovadiem bija Katoļu Baznīcas tiesiskā statusa noregulēšana Latvijā.

Līdz 1918. gadam Latvijas katoļticīgie bija sadalīti dažādās diecēzēs. Latgales un Vidzemes katoļi atradās Mogiļevas bīskapa pārziņā, bet Kurzemes katoļi – Žemaitijas bīskapijā. Latvijas Katoļu Baznīcas hierarhija nepastāvēja, un Latvijas katoļticīgo iedzīvotāju garīgā vadība atradās ārpus valsts robežām. Šī problēma kļuva par vienu no aktuālākajiem valsts un Baznīcas attiecību jautājumiem, kas Latvijas valstij un valdībai bija steidzami jārisina.

Līdz ar neatkarīgās Latvijas izveidošanu tika uzsākta arī Latvijas Katoļu Baznīcas pārveidošana, atbilstoši Vatikāna noteiktajām kanoniskajām normām. 1918. gada 29. septembrī pāvests Benedikts XV, izdodams bullu “Hodie nos”, atjaunoja seno Rīgas bīskapiju un ar bullu “Commisum humilitati Nostrae” iecēla Edvardu O’Rurke par Rīgas bīskapu.<sup>399</sup> Šī bīskapa izraudzīšana bija Vatikāna pagaidu risinājums, kamēr šim amatam vēl netika izraudzīts vietējais kandidāts.

<sup>398</sup> Latvijas Statistiskā gadagrāmata. 1920. gads. – Rīga, 1921. – 14. lpp.

<sup>399</sup> Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995. – 241. lpp.

Pagaidu valdība bija ieinteresēta, lai neatkarīgo Latvijas valsti atzītu Vatikāns, kas bija starptautiska un supranacionāla autoritāte, bet Vatikāns bija ieinteresēts Latvijas Katoļu Baznīcas tiesiskā stāvokļa noregulēšanā. Arī Latgales latviešu galvenā prasība bija Katoļu Baznīcas jautājumu noregulēšana Latvijā. Ņemot vērā šo situāciju un abu pušu ieinteresētību, Katoļu Baznīcas juridiskā statusa sakārtošanas jautājumi Latvijā virzījās uz priekšu visai ātri. Vēlāk trimdā bīskaps Jāzevs Rancāns atcerējās, ka “samērā īsā laikā lietas sāka kārtoties labvēlīgā garā un vēlamā virzienā”.<sup>400</sup>

Politisku un valstisku apsvērumu vadīta, Pagaidu valdība vēlējās Katoļu Baznīcas priekšgalā redzēt latviešu tautības bīskapu, un “tāpēc bīskaps Edvards O’Rurke, kas latviešu valodu neprata, šo apstākli ņēma vērā un no Rīgas bīskapijas pārvaldīšanas atteicās”.<sup>401</sup> Taču jāņem vērā arī tas, ka Latvijā latgaliešu t. d. pārnovados bija vēsturiski saglabājušies daudzi seni aizspriedumi pret Katoļu Baznīcu, kas nereti visai spilgti izpaudās politikajās diskusijās un aktivitātēs. Šo aizspriedumu līmeni labi ilustrē Vatikāna nuncijs Latvijā Antonino Cekini SJ (Antonino Zecchini SJ) 1922. gadā uz Venēciju jezuītu ordeņa priekšniekam sūtītā vēstule, kurā uzsvērts: “Vai un kad brauksim uz Rīgu, vēl nav droši, jo republika nav katoļiem un sevišķi jezuītiem labvēlīga, jo bija Satversmes sapulcē ierosinājums jezuītus Latvijā neielaiest. Citi reliģiskie tur var ierasties, bet no jezuītiem baidās.”<sup>402</sup>

<sup>400</sup> Bīskaps Jāzevs Rancāns. Rakstu izlase. Prof. H. Tihovska redakcijā. – Toronto, 1977. – 160. lpp.

<sup>401</sup> Trūps H. Katoļu Baznīcas vēsture. – Rīga: Avots, 1992. – 302. lpp.

<sup>402</sup> Kučinskis St. SJ. Pirmais Latvijas nuncijs Antonīns Dzekīni // Dzimtenes kalendārs 1988. gadam. – Stokholma, 1987. – 104. lpp.

Situācijā, kad politiski jāsakārto Katoļu Baznīcas jautājums Latvijā, jānoslēdz konkordāts ar Vatikānu, bīskaps svešzemnieks (Edvards O'Rurke), kuru ar latgaliešiem nedz teorētiski, nedz praktiski sasaistīt nevarēja, būtu bijis visai liels traucēklis. To labi saprata gan Vatikāns, gan arī pats bīskaps Edvards O'Rurke.

Pagaidu valdība Latvijas valsts tapšanas laikā, kad vēl risinājās cīņa pret lieliniekiem Latgalē, norīkoja toreizējo kanoniķi Jāzepu Rancānu par valdības sūtni Vatikānā, kur viņam bija jāveic diplomātiskās funkcijas, jāmēģina panākt labvēlīgu attieksmi pret jauno Latvijas valsti. Savas vizītes laikā 1919. gada 25. novembrī<sup>403</sup> Jāzepe Rancāns iepazīstināja Romas pāvestu ar katoļticības stāvokli Latvijā un palūdza iecelt bīskapu no latviešu tautas vidus, bet Rīgas bīskapiju paaugstināt par arhibīskapiju.<sup>404</sup>

Jāzepe Rancāna ziņojums sniedza ne tikai Latvijas iekšpolitiskās situācijas aprakstu, bet ietvēra arī konkrētas rekomendācijas, kas bija saskaņotas ar Pagaidu valdību: "Valdības labvēlība izmantojama Katoļu Baznīcas nostiprināšanai, jāuzsāk sarunas ar Vatikānu par konkordāta noslēgšanu, kā arī Rīgas diacēzei vajadzīgs patstāvīgs bīskaps (latvietis), kurš labi pazītu vietējos apstākļus."<sup>405</sup> Kā iespējamie Rīgas arhibīskapa amata kandidāti tika minēti trīs katoļu priesteri: Francis Trasuns, Kazimirs Skrinda, Antonijs Springovičs. Pagaidu valdības un Jāzepe Rancāna ieteikumi Vatikānā tika uzklauti un ņemti vērā. Pāvests Benedikts XV 1922. gadā

<sup>403</sup> Šilde Ā. Pirmā Republika. – NY: Grāmatu Draugs, 1982. – 274. lpp.

<sup>404</sup> Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995. – 242. lpp.

<sup>405</sup> LVVA, 633. f., 1. apr., 59. l., 66. lpp.

no trim arhibīskapa amata kandidātiem par Rīgas bīskapu iecēla A. Springoviču un Rīgas bīskapijas robežas saskaņoja ar Latvijas valsts robežām. Pēc rakstura dziļi noslēgtā un autoritārā Antonija Springoviča ievēlēšana arhibīskapa amatā nepalika nepamanīta latviešu katoļu aprindās, un to vairāki nacionālistiski noskaņotie garīdzniecības pārstāvji un ticīgi skaidroja ar poļu lielo ietekmi uz Vatikānu. Pēc Latgales kultūrvēsturnieka Leonarda Latkovska domām var secināt, ka "A. Springovičam bija poļu muižniecības atbalsts, viņš bija poļu muižniecības kandidāts, un poļiem bija iespaids uz Vatikānu."<sup>406</sup>

Jau 1920. gada 20. martā Rīgā ieradās pāvesta nuncijs A. Ratti,<sup>407</sup> kas bija vēlākais pāvests Pij XI. Nuncijs un Pagaidu valdības pārrunās tika izstrādāti konkordāta pamatprincipi. Konkordāta projektu izstrādāja 1921. gada vasarā, bet 1922. gada 30. maijā Vatikānā to noslēdza un to parakstīja Z. Meierovics un kardināls Pjērs Gaspari.<sup>408</sup>

Noslēdzot konkordātu, Latvijas Katoļu Baznīcai tika garantēta ticības un kulta brīvība, kā arī piešķirtas juridiskas tiesības. Savukārt valdība uzņēmās arhibīskapa rīcībā nodot piemērotu katedrāli, katoļu garīdzniekus atbrīvot no kara-klausības, atļaut dibināt katoļu skolas, seminārus, kā arī katoļu organizācijas. Konkordāts bija noslēgts uz trim gadiem,

---

<sup>406</sup> Latkovkis L. Bazneickunga F. Trasuna un Veiskupa A. Springoviča Atteiceibas // Francis Trasuns. Viņa Darbīgais Mūžs un Traģiskais Noslēgums. / Sast. Jānis Šķirtmanis. – Rēzekne: Latgales Kultūras centra izdevniecība, 1999. – 71. lpp.

<sup>407</sup> Ambrogio Damiano Achille Ratti (dzimis 1857. gada 31. maijā, miris 1939. gada 10. februārī)

<sup>408</sup> Valdības Vēstnesis. 1922. Nr. 162.

taču tas automātiski stājās spēkā turpmākajā termiņā, ja sešus mēnešus iepriekš tas netika uzteikts.<sup>409</sup> Tas stājās spēkā brīdī, kad to ratificēja Svētais Krēsls un Latvijas Satversmes sapulce.

No valdības puses bija vērojama zināma steiga un liela ieinteresētība konkordāta noslēgšanā. Pamatā tam bija ārpolitiski un iekšpolitiski motīvi. Ārpolitiskajā jomā konkordāts sniedza jaunajai valstij ne tikai Vatikāna, bet arī pārējo valstu, it īpaši katolisko zemju, iespējamu labvēlību. Taču svarīgākais neapšaubāmi bija iekšpolitiskais faktors. Satversmes Sapulces ārlietu komisijas referents J. Pabērzs pirms konkordāta ratificēšanas Satversmes sapulcē uzsvēra: “Pirmkārt, konkordāts dos Katoļu Baznīcai iespēju būt tautiskai un latviskai. Otrkārt, tas dos iespēju Katoļu Baznīcai būt neatkarīgai politiskā ziņā no citu valstu iespaidošanas. Treškārt, ar konkordātu mūsu valstī tiks radīti tādi apstākļi, ka katoļticīgie varēs apmierināt visas reliģiskās vajadzības.”<sup>410</sup> J. Pabērzs zīmīgi arī uzsvēra, ka runām, ka šis konkordāts ticis noslēgts, lai dotu zināmas privilēģijas vienai konfesijai salīdzinājumā ar otru, nav pamata. Kā redzams, valdība paredzēja, ka konkordāta ratificēšana radīs karstas debates, arī sabiedrībā neizpratne sāka kļūt pamanāma.

Lielākā daļa Latvijas katoļticīgo iedzīvotāju dzīvoja Latgalē. Latgales latviešu identitāte bija dziļi saaugusi ar katoļticīgo apziņu. Lielākajai daļai Latgales latviešu ticības apziņa bija pārāka par etnisko apziņu. Katoļu Baznīca bija vienīgā

<sup>409</sup> Valdības Vēstnesis. 1922. Nr. 162.

<sup>410</sup> Latvijas Satversmes Sapulces stenogramma. 18. burtnīca. – Rīga, 1920–1923. – 2832. lpp.



institūcija, kas stiprināja Latgales cilvēkus dažādos vēstures brīžos. Viņiem psiholoģiski katoļticīgie lietuvieši vai poļi nereti bija daudz tuvāki un pieņemamāki nekā luterticīgie Vidzemes un Kurzemes tautieši. Lai panāktu Latgales latviešu lojalitāti jaunajai valstij un neradītu lielākus politiskus saspīlējumus, konkordāts Satversmes sapulcei bija jānoslēdz. Toreizējais Ministru prezidents Zigfrīds Meierovics, uzstājoties Satversmes sapulcē, skaidroja: “Sākot no 1916. gada, kad bija runa par Latgales pievienošanu Latvijai, tad viena no Latgales neatlaidīgām prasībām bija konkordāts. Tad visas partijas bez izņēmuma, kā tās, kas stāvēja galējā labā spārnā, tā arī kreisais spārnā stāvēja par to, ka Latgales pievienošanai šis konkordāta upuris ir jānes.”<sup>411</sup> Zigfrīdu Meierovicu droši varēja saukt par tā laika Latgales un katoļticīgo lielāko politisko aizstāvi. Viņš bija klāt Rēzeknes kongresā 1917. gada aprīlī, kad tika lemts jautājums par Latgales pievienošanu Latvijai. Kopā ar katoļu priesteri Franci Trasunu viņš spēja apjukušajā Latgales kongresa publikā radīt uzticību un palīdzību. Kā rakstīja Jāzeps Rancāns: “Bieži Meierovicu varēja dzirdēt runājam: “Ticībai dosim pilnīgu brīvību, katoļu baznīcas lietas nokārtosim latgaliešiem.”<sup>412</sup> Arī vēlāk, ejot cauri konkordāta ratificēšanas procesam, Z. Meierovics solījumus nemainīja un viņš bija viens no pazīstamākajiem politiķiem (ja neņem vērā latgaliešu katoļu politiķus), kas aizstāvēja konkordātu.

---

<sup>411</sup> Latvijas Satversmes Sapulces stenogramma. 18. burtnīca. – 2854. lpp.

<sup>412</sup> Bīskaps Jāzeps Rancāns. Rakstu izlase. Prof. H. Tihovska redakcijā. – 108.–109. lpp.

Konkordāta jautājumi bija politiski strīdīgi, un tie kļuva par politisko spekulāciju objektu. Pret konkordāta ratificēšanu asi uzstājās sociāldemokrāti, etnisko minoritāšu pārstāvji un daļēji arī Kristīgi Nacionālā Savienība. Galvenais opozīcijas pretarguments bija tas, ka Latvijā tiktu radīta privileģēta reliģiska konfesija. Politiskajās diskusijās tika apelēts pie fakta, ka konkordāts Latvijas apstākļos nemaz nebūtu vajadzīgs, jo Latvijas valstī vajāšanas pret Katoļu Baznīcu nenotiek un nenotiks, tāpēc ka Satversme garantē ticības brīvību.<sup>413</sup>

Konkordāta ratificēšanu atbalstīja sociāldemokrātu mazinieku frakcija, Zemnieku Savienība, Latgales Kristīgo Zemnieku Savienība. Sociāldemokrāts mazinieks Marģers Skujenieks uzsvēra, ka galvenie motīvi, kas lika atbalstīt konkordāta ratificēšanu, ir tīri politiski: “Mūsu valsts nostiprināšanas interesēs ir nepieciešami darīt visu, lai šo organizāciju (Katoļu Baznīcu – aut.) padarītu daudz maz paklausīgu Latvijas valsts idejai un mērķiem. Viens no līdzekļiem, lai to panāktu, ir konkordāts.”<sup>414</sup>

Satversmes sapulcē risinājās plašas debātes šajā jautājumā, kas radīja arī tikpat plašu rezonansi sabiedrībā, it īpaši Latgalē. Latgales latviešu sabiedrība bija sašķēlusies savos uzskatos vēl radikālāk nekā visa Latvijas sabiedrība kopumā. Daļa iedzīvotāju atbalstīja Latgales konsolidāciju ar pārējo Latviju, un šīs daļas priekšgalā bija Francis Trasuns. Otrā daļa nepievērsa problēmas būtībai īpašu nozīmi. Pastāvēja arī trešais variants – t. d. Latgales separātisti (populisti – aut.)

<sup>413</sup> Latvijas Satversmes Sapulces stenogramma. 18. burtnīca. – Rīga, 1920–1923. – 2843. lpp.

<sup>414</sup> Turpat, 2849. lpp.

Franča Kempa vadībā, kas uzskatīja, ka Latgalei ir savs ceļš ejams un nav nekas kopīgs ar pārnovadu luterisko Latviju. Šī politiskā sašķeltība arī zināmā mērā draudēja izjaukt konkordāta ratificēšanu, jo latgaliešu politiskās partijas bija visai neprognozējamas.

Viens no ievērojamākajiem un ietekmīgākajiem Latvijas politiķiem un valstsvīriem, dedzīgs konkordāta ratificēšanas politiskais aizstāvis, katoļu garīdznieks Francis Trasuns izvērta plašu kampaņu katoļu presē, izskaidrodams latgaliešu galveno uzdevumu: “Separātisms ir pretīgs Katoļu Baznīcas interesēm. Baznīcas uzdevums – atgriezt pie ticības visu Latviju. Katoļu ticība ir arī baltiešu tēvutēvu ticība. Latgaļiem te nav vis jānorobežojas ar separātismu, bet jānāk tuvākā sakarā un jāpieliek visas pūles pie katolicisma izplatīšanās.”<sup>415</sup> Francis Trasuns ar šiem vārdiem bija veiksmīgi izvēlējis metodi, kā uzrunāt un pārliecināt Latgales latviešus, jo katoliskā ticība un tās nosargāšana bija neatņemama Latgales latviešu mentalitātes iezīme, un tā bija lieta, par ko šī novada cilvēku lielākajai daļai jau vēsturiski bija vērts cīnīties un uzpurēties. Tobrīd nevarēja atrast nevienu citu veiksmīgāk un patiesāk formulētu Latgales latviešu katoļu mentalitātei tuvāku frāzi, lai katoļticīgajiem latgaliešiem liktu politiski konsolidēties.

Francis Trasuns mēģināja politiski panākt, ka latgalieši tiek uzskatīti par tiem pašiem latviešiem, mazinot aizspriedumus un kļiedējot laika gaitā radušos stereotipus, uzsverot, ka katolicisms nav nekas svešs Latvijai, un savos rakstos apkaroja tos politiķus un arī Baznīcas aprindu pārstāvjus, kas

---

<sup>415</sup> Anonims. Redaktora sleja // Vairogs. Reliģiski-sabiedrisks laikraksts. 1920. gada septembris.

vēlējās panākt pretējo. Viņš bija tas politiķis, kas Satversmes sapulcē visaktīvāk uzstājās par konkordāta ratificēšanu.<sup>416</sup>

Ieilgušajām debatēm, kas dažbrīd izvērtās par savstarpēju rēķinu kārtošanu, pēdējo punktu pielika Zigfrīda Meierovica atbildes uz deputātu pieprasījumiem. Z. Meierovica viedoklis bija centrēts uz valsts interesēm: “Ja mēs patiešām gribam domāt par mūsu valsts konsolidēšanu, ja mēs patiesi gribam tuvoties viens otram, ja gribam radīt šādus apstākļus, lai latgalieši justos Latvijā kā mājās, tad šis konkordāts ir nepieciešams. Valstij katru reizi ir jānes upuri, lai sasniegtu valsts nostiprināšanos.”<sup>417</sup> Ministru prezidenta objektivitāte konkrētajā problēmā un arī objektīvā nostāja pret visām reliģiskajām konfesijām bija būtisks faktors politisko diskusiju laikā. Tas pārliecināja deputātu vairākumu balsot par konkordāta ratificēšanu. 1922. gada 19. jūlijā Latvijas Satversmes sapulce konkordātu ratificēja.

Konkordātam vajadzēja kalpot iekšpolitiskajai stabilitātei, taču tas radīja vairākas nopietnas un konstantas iekšpolitiskās problēmas. Konkordāta realizēšana dzīvē prasīja valstij veikt virkni attiecīgu soļu. Jau bīskaps Edvards O'Rurke 1920. gadā vēstulē Latvijas valdībai, pamatojoties uz valsts vienošanos ar apustulisko vizitoru V.E. A. Ratti, pieprasīja ierādīt telpas bīskapa dzīvoklim, kapitula locekļiem, diecēzes kancelejai un garīdznieku semināram, tāpat atklāt pienācīgu kredītu minēto ēku remontiem un iekārtošanai.<sup>418</sup>

<sup>416</sup> Vizulis I. Latvijas – Vatikāna diplomātiskās attiecības. – Rīga: Pajumte, 1996. – 32. lpp.

<sup>417</sup> Latvijas Satversmes sapulces stenogramma. 18. burtnīca. – Rīga, 1920–1923. – 2853. lpp.

<sup>418</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 29. l., 64. lp.

Valdība, lai īstenotu šīs prasības, piešķīra Katoļu Baznīcai vienu miljonu Latvijas rubļu.<sup>419</sup> Otrs svarīgākais uzdevums bija atrast Katoļu Baznīcas bīskapam Antonijam Springovičam piemērotas telpas Rīgā. Bīskaps par savu pagaidu rezidenci bija izvēlējies Aglonu, kas, neskatoties uz tās svarīgo simbolisko lomu, no Baznīcas administrēšanas aspekta bija neizdevīga vieta un salīdzinājumā ar citām konfesijām, kuru centri atradās valsts galvaspilsētā, nostatīja Latvijas katoļus neizdevīgā politiskā pozīcijā.

Jautājumu par katedrāles piešķiršanu katoļu arhibīskapam bija jārisina jaunievēlētajai Latvijas Republikas I Saeimai. Valdība saprata, ka jautājums ir grūti atrisināms, jo Rīgā nebija piemērotu katedrāļu, ko nodot Katoļu Baznīcai, taču valdība mēģināja rast citu izeju no situācijas. Tika izveidota Saeimas komisija, kas izskatīja šo jautājumu. Referents Francis Kemps komisijas ziņojumā Saeimai secināja: “1923. gada 29. martā bija sanākusi sēde, kur tika aicināti visi komisiju pārstāvji. Mēģināja rast dialogu, bet baznīcu pārstāvji īsi un strupī visu noraidīja, ka jautājums nav pat diskutējams, ka viņi piekāpties par labu katoļiem nevar nekādā ziņā. Tātad visi saprašanās ceļi izstaigāti, visi miera līdzekļi no komisijas puses izmēģināti.”<sup>420</sup> Sākumā Katoļu Baznīca valstij prasīja piešķirt lietošanā Doma baznīcu, taču saprotot, ka tas būtu sarežģīts process un radītu lielu pretestību, izteica ideju par Jēkaba baznīcas piešķiršanu katoļiem. Valdība šo ideju atbalstīja, pieņemot to kā sava veida kompromisa variantu.<sup>421</sup>

<sup>419</sup> Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995. – 243. lpp.

<sup>420</sup> LR I Saeimas stenogrammas. 1. sesija. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1923–1925. – 112. lpp.

<sup>421</sup> Turpat.

Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas bīskaps Kārlis Irbe, kas bija Saeimas deputāts no Kristīgi Nacionālās Savienības, tautas pārstāvjus brīdināja, ka likumprojekts par Jēkaba baznīcas atdošanu katoļu bīskapam radīs “nepārprotamus konfesionālus karus”.<sup>422</sup> Apzīmējums “konfesionālie kari” ātri izplatījās ne tikai Saeimā, bet kļuva populārs arī sabiedrībā, raksturojot pastāvošās politiskās un konfesionālās nesaskaņas Latvijā. Francis Trasuns mēģināja pierādīt, ka Katoļu Baznīcas prasības balstās tikai un vienīgi nacionālajā jeb t. d. Latgales jautājumā.<sup>423</sup> Tomēr Saeimas un visas sabiedrības strīdos sadūrās konfesionālais un etniskais viedoklis, šo politisko konfliktu atrisināt nebija iespējams. Jēkaba baznīcas atņemšanu luterāņi uztvēra kā luterāņu ticības pazemošanu citu ticību priekšā. Vācbaltiešu reliģiskais laikraksts “Kirchenblatt” 1923. gada 13. numurā apsūdzēja valdību un Saeimu, paziņodams, ka notiek Latvijas Evaņģēliskās Baznīcas apvairošana visas pasaules priekšā un luterāņu konfesijas zaimošana. Vācu Jēkaba baznīcas draudzes padomes priekšsēdētājs L. Pussuls aicināja uz “svēto karu” pret Saeimas deputātiem.<sup>424</sup>

Saeima karstos politiskajos un konfesionālajos strīdos pieņēma izskatīšanai likumprojektu par katedrālēm ar norādi “steidzamības kārtā”. Valsts prezidents Jānis Čakste, izmantojot likumā esošās iespējas, šo likumprojektu neizsludināja, bet atdeva to atpakaļ Saeimā vēlreizējai caurlūkošanai. Paralēli diskusijām par Jēkaba baznīcas atdošanu

<sup>422</sup> LRI Saeimas Stenogrammas. 1. sesija. – 614. lpp.

<sup>423</sup> Turpat, 618. lpp.

<sup>424</sup> Anonims. Redaktora sleja // Kirchenblatt. 1923. Nr. 13.

katoļiem Saeimā parādījās domas par konkordāta uzteikšanu. Visasāk par to uzstājās Kristīgi Nacionālā Savienība, etnisko minoritāšu pārstāvji, kā arī daļa kreisi noskaņoto sociāldemokrātu,<sup>425</sup> taču šis priekšlikums netika akceptēts, jo lielākā daļa deputātu no dažādām frakcijām apzinājās, ka šis solis grautu Latvijas starptautisko prestižu. Situācija acīmredzami bija nonākusi strupceļā, no kura nesāpīgi nebija iespējams izkļūt.

Kā viens no optimālākajiem konflikta risinājuma ceļiem, kuru izskatīja valdība un kas izskanēja arī Saeimas diskusijās un kam nepretojās arī Katoļu Baznīca, bija priekšlikums būvēt Rīgā jaunu baznīcu katoļiem, taču valstsniecīgais budžets nevarēja atrisināt šo problēmu, bet kreisās politikās aprindas – negribēja, un tādēļ bija jāmeklē citi risinājuma ceļi. Pirmie, kas protestēja pret šo priekšlikumu, bija sociāldemokrāti, kuru viedokli pauda deputāts K. Dēķens: “Ja nebūtu nevienas baznīcas, kas būtu noderīga bīskapa vajadzībām, tad vajadzētu celt jaunu. Tas maksātu 700–1000 miljonu rubļu. Tik bagāti mēs neesam, lai varētu tādu summu izdot. Tātad jautājums par jaunas baznīcas celšanu pilnīgi atkrīt.”<sup>426</sup>

Kā redzams, Saeimas lielākās, sociāldemokrātu, frakcijas nostāja būtiski ietekmēja šo viedokli: “Latvijas valdībai ir tiesības lemt par baznīcām. Līdz šim baznīca bija saistīta ar valsti arī īpašuma ziņā. Kad šķirs baznīcu no valsts, tad arī īpašuma tiesības būs revidējamas.”<sup>427</sup>

<sup>425</sup> Vizulis I. Latvijas – Vatikāna diplomātiskās attiecības. – 44. lpp.

<sup>426</sup> LR I Saeimas Stenogrammas. 2. sesija. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1923–1925. – 619. lpp.

<sup>427</sup> Turpat, 620. lpp.

Lai apstiprinātu abu pušu patiesību pretenzijās uz Jēkaba baznīcu, diskusijās tika minēti visiespējamākie iemesli, kas brīžiem lavierēja uz galēja cinisma un veselā saprāta robežas. Strīdu iemesli tika meklēti pat 16. gadsimtā, Ziemeļu karā u. c. vēsturiskajos notikumos. Diskusijās parādījās daudzu gadsimtu neatrisinātās sāpes, pārmetumi un pārinodarījumi vienam pret otru un valsts varai pret Baznīcu. Šos iemeslus ātri uztvēra masu mediju pārstāvji un kreisās politiskās partijas. Katoļu prese apvainoja luterāņus, ebrejus, krievus un sociālistus, kas esot sasēdušies vienā pusē un “latviešu katoļus nostāda kā baznīcu laupītājus”.<sup>428</sup> Turpretī latviešu un vācu luterāņu draudzes aktīvi pauda savu nostāju, organizējot oficiālo protesta kampaņu. Vēstules tika sūtītas Saeimai, valdībai, Valsts prezidentam un Garīgo lietu departamentam. Savu nostāju pauda arī latviešu un krievu pareizticīgās draudzes un Pareizticīgās Baznīcas aprindas, kurām tika atsavināta baznīca, klosteris un arhiereja māja Rīgā, Mazajā Pils ielā 2, taču šos protestus neuztvēra kā nozīmīgus, neviens nepievērsa tiem uzmanību, līdz visbeidzot tie pazuda katoļu un luterāņu savstarpējās ķildās. Arī valdība un parlaments kā centrālo jautājumu izvirzīja katoļu un luterāņu savstarpējo cīņu.

Protesta vēstulēs, kas nāca no visas Latvijas, tika minēti visdažādākie iemesli, kāpēc Jēkaba baznīca būtu jāatstāj luterāņiem. Savā vēstulē iekšlietu ministram Rīgas Latviešu Evaņģēlisko draudžu savienība minēja šādus iemeslus:

---

<sup>428</sup> Anonīms. Redaktora sleja // Vairogs. Reliģiski-sabiedrisks laikraksts. 1923. g. marts.



1. Jēkaba baznīca ir nepieciešama latviešu luterāņiem, jo tiem pilsētas centrā ir tikai viena baznīca – Jāņa baznīca;
2. Jēkaba baznīca ir vecākā latviešu evaņģēliskā baznīca, jo 1524. gadā to atdeva latviešu draudzei;
3. Jēkaba baznīcā ir labas ērģeles, kuras dod mūsu māksliniekiem iespēju sajūsmināt ar savu mākslu plašas aprindas. Atdodot Jēkaba baznīcu katoļiem, būtu atņemta latviešu luterāņu draudzēm iespēja dzirdēt savos dievkalpojumos mākslas ziņā vērtīgu baznīcas mūziku.<sup>429</sup>

Par spīti visiem protestiem valdība ar savu lēmumu 1923. gada 23. aprīlī nodeva katoļu bīskapa rīcībā Jēkaba baznīcu un ēkas Mazās Pils ielā 2. Šis valdības solis izraisīja prieku Katoļu Baznīcā un sašutumu luterāņu un pareizticīgo aprindās. Tika uzsākta parakstu vākšana, lai sarīkotu visas tautas referendumu. Lieldienu laikā kanceles pārvērtās par politiskās aģitācijas tribīnēm. Vajadzīgais parakstu skaits īsā laikā bija savākts, un valsts prezidents “Valdības Vēstnesī” (Nr. 151) tautas nobalsošanai izsludināja šādu likumprojektu “Baznīcas un lūgšanas namus, kurus lieto kādas konfesijas dievkalpošanām, nedrīkst atsavināt vai nodot citas konfesijas vajadzībām. Pastāvošās baznīcas un lūgšanu nami atstājami tām konfesijām, kuru vajadzībām tos lietoja uz likumīga pamata 1. augustā 1914. gadā.”<sup>430</sup>

<sup>429</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 62. l., 79. lp.

<sup>430</sup> Kas katram jāzina tautas nobalsošanas jautājumā par baznīcas neaizskaramību. Broš. / Aut. nez. – Rīga, 1923. – 1. lpp.

Kamēr sabiedrība gatavojās referendumam, tikmēr Saeimā turpinājās diskusijas. 1923. gadā, neilgi pirms paredzētā referenduma, Demokrātiskā centra partijas deputāts Gustavs Zemgals Saeimai piedāvāja savu risinājumu – atsavinātās Jēkaba katedrāles vietā luterāņu draudzēm (gan latviešu, gan vācu – aut.) piešķirt īpašumā Doma baznīcu un pārveidot to par luterāņu bīskapa sēdekli.<sup>431</sup> Daļa deputātu, kas bija iesaistījušies “konfesionālajos karos”, apsverot šo priekšlikumu, piekrita, ka bezizejas situācijā tas būtu saprātīgākais lēmums.

Referendums notika 1923. gada 1. un 2. septembrī. Abas puses bija rūpīgi gatavojušās šim brīdim: diskusijas presē, aģitācijas baznīcās, uzsaukumi utt. Luterāņu aprindas izdeva brošūru “Kas katram būtu jāzina tautas nobalsošanā”, kur bija izskaidrota referenduma būtība. Brošūrā bija uzsvērts: “Tā ir mūsu ticības apkaunošana, luterāņu svētāko jūtu nicināšana, zaimošana. To, kas ticīgiem ir svēts, partiju varas vīri pārdod, izandelē.”<sup>432</sup>

Katoļu aprindu uzskati bija daudz kolorītāki, sākot no “latgaliešu nicināšanas kampaņas” “separātistu presē” līdz “stoiciskam mieram” un ticību “taisnības uzvarai” Franča Trasuna atbalstītāju presē: “Tas negroza lietu pēc būtības, bet viņu uz kādu laiku tikai novilcina.”<sup>433</sup> Katra puse ticēja savai uzvarai, taču iznākumu prognozēt neuzdrošinājās. Katoļu Baznīcas vēsturnieks St. Kučinskis SJ rakstīja, ka pat

<sup>431</sup> LRI Saeimas Stenogrammas. 2. sesija. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1923–1925. – 631. lpp.

<sup>432</sup> Kas katram jāzina tautas nobalsošanas jautājumā par baznīcas neaizskaramību. Broš. / Aut. nez. – 3. lpp.

<sup>433</sup> Anonīms. Redaktora sleja // Vairogs. Reliģiski-sabiedrisks laikraksts. 1923. g. marts.

Vatikāna nuncijam Antonino Cekini nebija pārliecības par katoļiem labvēlīgu iznākumu un ka viņš esot uzsvēris: “Redzēsim, kā šī lieta beigsies.”<sup>434</sup>

Referenduma iznākums bija negaidīts abām pusēm – nobalsošanā nepiedalījās vajadzīgais vēlētāju skaits. Kāpēc tā notika, tam, iespējams, bija divi galvenie iemesli:

1. multikonfesionālā Latvijas sabiedrība bija pagurusi no ieilgušajiem strīdiem, īpaši sekularizētā sabiedrības daļa, kas jau tā vīzdegunīgi raudzījās uz visiem samilzušajiem valsts un Baznīcas attiecību jautājumiem;
2. Saeima (Demokrātiskais centrs) nāca klajā ar saprātīgu risinājumu, un tajā brīdī sabiedrības acīs šis strīds pārvērtās tikai un vienīgi par luterāņu un katoļu savstarpējo cīņu un veco rēķinu kārtošānu.

Vēsturnieks R. Cerūzis savā rakstā ir pasvītīrojis, ka “nobalsošanā tika nodotas vairāk nekā 200 000 derīgas balsis, kas bija aptuveni 20% no visiem balsstiesīgajiem, un, kaut gan vairākums balsotāju nostājās pret baznīcas atsavināšanu vai nodošanu citas konfesijas vajadzībām, referendumam pietrūka kvoruma. Kvorumam bija nepieciešama puse no nedaudz mazāk kā miljona balsstiesīgo pilsoņu.”<sup>435</sup>

1923. gada oktobrī pāvests paaugstināja Rīgas bīskapu Antoniju Springoviču par arhibīskapu, bet par palīgbīskapu iecēla Jāzepu Rancānu.<sup>436</sup>

<sup>434</sup> Kučinskis St. SJ. Pirmais Latvijas nuncijs Antonīns Dzekīni // Dzimtenes kalendārs 1988. gadam. 1987. – 106. lpp.

<sup>435</sup> [http://web.cvk.lv/pub/upload\\_file/Konference\\_R\\_Ceruzis\\_Tautas%20nobalsosanas%20Latvija%20starpkaru%20perioda.pdf](http://web.cvk.lv/pub/upload_file/Konference_R_Ceruzis_Tautas%20nobalsosanas%20Latvija%20starpkaru%20perioda.pdf) (skat.19.03.2013)

<sup>436</sup> Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995. – 244 . lpp.

Tādējādi valdības lēmums stājās spēkā un Jēkaba baznīca, kā arī ēkas Mazajā Pils ielā 2 tika nodotas katoļu arhibīskapa pārziņā. Jautājums par Katoļu Baznīcas tiesisko stāvokli Latvijā bija atrisināts un konkordāta lēmumi izpildīti. Taču “konfesionālie kari” ar to vien nebeidzās, bet iegāja jaunā fāzē; kā pamanīja paši politiķi, šī problēma nesakārtotajā Latvijas valsts un Baznīcas attiecību šķērsgrīzumā bija kļuvusi par izdevīgu un pateicīgu politisko spekulāciju objektu.

Viens no faktiem, kas nelabvēlīgi ietekmēja valsts un Baznīcas attiecības, kā arī radīja negatīvu sabiedrības reakciju, bija politiķa un katoļu garīdznieka Franča Trasuna ekskomunikācija, ko politiskās aprindas uztvēra kā nacionālā jautājuma sastāvdaļu un izrēķināšanos ar Katoļu Baznīcai nevēlamu personību, kuru cienīja politiķi un atbalstīja daudzi vēlētāji. Katoļu Baznīcas vadības, konkrēti – Rīgas arhibīskapa Antonija Springoviča, rīcība sarežģīja valsts un Baznīcas attiecības kopumā un radīja sabiedrībā, arī Latgalē, vispārīgu negatīvu reakciju. Neapmierinātība bija tik liela, ka tā ietekmēja valsts finansiālo pabalstu piešķiršanu reliģiskajām konfesijām, turpmākajos gados tie bija vai nu samazināti, vai arī vispār netika piešķirti.<sup>437</sup> Attiecības vēl jo vairāk saasinājās pēc Franča Trasuna nāves 1926. gada 6. aprīlī. Politiskās aprindas Latvijā izjuta zaudējumu un nespēja izskaidrot un pieņemt faktu, ka politiķis, kas visu savu dzīvi bija kalpojis Baznīcai un savu politisko darbību veltījis valsts un Baznīcas attiecību sakārtošanai Latvijā, bija

---

<sup>437</sup> LR III Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1928–1931. – 284. lpp.

cietis visvairāk. Pat LSDSP pārmeta K. Ulmaņa valdībai, ka tā nespējusi ietekmēt šo problēmu un ka valsts un valdības pārstāvji nav piedalījušies Franča Trasuna bērņu ceremonijā.<sup>438</sup> Valsts un valdība uzskatīja par labāku neiejaukties Fr. Trasuna *ekskomunikācijas*<sup>439</sup> procesa norisē, gan arī bērņu rīkošanas peripetijās,<sup>440</sup> taču atsevišķas politiskās aprindas to uztvēra kā valsts lomas noniecināšanu un ignoranci, ko izrādīja Latvijas Katoļu Baznīcas vadība. Katoļu Baznīcas iekšējās nesaskaņas atstāja zināmu iespaidu arī uz valsts un Baznīcas attiecībām Latvijā. Turpmākajos parlamentārisma perioda gados šis starpgadījums meta ēnu gan uz visām reliģiskajām aprindām Latvijā kopumā, gan uz atsevišķiem no šīm aprindām nākušajiem politiķiem, gan arī radīja sabiedrībā vēl lielāku reliģisku atsvešināšanos un sekularizāciju.

Viena no aktuālākajām problēmām, kas, pieaugot politiskā nacionālisma tendencēm, parādījās kā atbalss Latvijas Katoļu Baznīcā, bija nacionālās nesaskaņas. IV Saeimas laikā tika izveidota īpaša parlamentārā komisija, kas nodarbojās ar t. d. Latgales pārpoļošanas jautājuma izskatīšanu, kur par “vainīgajiem” tika nosaukta Katoļu Baznīca un vietējie poļu tautības garīdznieki. Šīs komisijas izveidošana bija neslēpts mājienis par pieaugošu vēlmi valstī ierobežot Baznīcas autonomiju un palielināt kontroli pār to. Aktīvi par šo jautājumu

---

<sup>438</sup> LR III Saeimas Stenogrammas. – 285. lpp.

<sup>439</sup> Ekskomunikācija (lat. – excommunicatio) – izslēgšana no Baznīcas.

<sup>440</sup> Latvijas Katoļu Baznīcas vadība liedza Fr. Trasunu apglabāt katoļu kapos, viņš tika apglabāts Rēzeknes Brāļu kapos. Laicīgo bērņu pasākumu vadīja ģenerālis Krišjānis Berķis. Šāds solis radīja lielu neapmierinātību Latvijas katoļu vidē.

diskutēja LSDSP un Nacionālais bloks Arveda Berga vadībā.<sup>441</sup> Taču Saeima konkrētu lēmumu šajā jautājumā pieņemt nespēja un arī nevarēja, jo šis jautājums nebija valsts vai valdības kompetencē, to spēja risināt tikai un vienīgi pati Katoļu Baznīca. Tāpēc šis jautājums palika tikai diskusiju līmenī, kaut arī sabiedrībā bija radīts Katoļu Baznīcas kā pārpoļotājas tēls.

20. gadsimta 20.–30. gados Evaņģēliski luteriskā Baznīca bija skaitliski lielākā kristīgā konfesija Latvijā. Pēc 1920. gada statistiskajiem datiem Latvijā bija 914409 luteriņgie iedzīvotāji.<sup>442</sup> Pagaidu valdība jau 1919. gadā, neilgi pēc neatkarības pasludināšanas, uzsāka kārtot Evaņģēliski luteriskās Baznīcas lietas, jo Evaņģēliski luteriskās Baznīcas juridiskais jautājums jau ilgu laiku bija svarīga valsts un Baznīcas attiecību problēma jeb “Gordija mezgls”, ko neviens nevarēja atšķetināt. Gadsimtiem ilgi Luterāņu Baznīca Latvijas teritorijā bija pastāvējusi “Landeskirche” statusā. Tā bija pietiekami daudz cietusi gan no novecojušās feodālās sistēmas, gan no cara valdības īstenotās pārkrievošanas politikas un 1905.–1907. gada revolūcijas peripetijām. Šī bija viena no tām reizēm, kad bija iespējams pilnībā atbrīvoties no feodālās sistēmas paliekām (patronāta tiesībām) un veikt nepieciešamās reformas Baznīcas juridiskās un organizatoriskās darbības principos, kā arī sakārtot valsts un Evaņģēliski luteriskās Baznīcas attiecības atbilstoši demokrātiskas iekārtas prasībām un jaunajai situācijai. Arī valdība to apzi-

<sup>441</sup> LR IV Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1931–1934. – 2357. lpp.

<sup>442</sup> Latvijas statistiskā gadagrāmata. 1920. gads. – Rīga, 1921. – 319. lpp.

nājās un samērā ātri spēra pirmos soļus, lai noregulētu valsts un Evaņģēliski luteriskās Baznīcas attiecības.

1919. gada rudenī tika izdots iekšlietu ministra rīkojums, kurā draudzēm bija uzdots atjaunot Evaņģēliski luteriskās Baznīcas konsistorijas darbību, bet ar citu rīkojumu savukārt tika apstiprināta vecā Evaņģēliski luteriskās Baznīcas konsistorija.<sup>443</sup> Vidzemes konsistorija darbojās Rīgā un aptvēra Vidzemi un Latgali, bet Kurzemes konsistorija ar centru Jelgavā aptvēra Kurzemi un Zemgali. Šis modelis pastāvēja līdz 1921. gadam, kad abas konsistorijas apvienoja vienā – Vidzemes konsistorijā – nolūkā vienkāršot Baznīcas pārvaldi.<sup>444</sup>

Būtiskas izmaiņas radīja arī 1919. gada 23. septembra valdības pieņemtie “Pagaidu noteikumi par evaņģēliskām luterāņu konsistorijām”.<sup>445</sup> Šie noteikumi atcēla bruņniecības un muižnieku patronāttiesības, bet draudzēm uzdeva izveidot savas pašpārvaldes. Mācītājus ievēlēja katra draudze atsevišķi, bet konsistorija viņus tikai apstiprināja. Valsts (valdība) bija tā, kas sadarbībā ar Baznīcas autoritātēm veidoja reglamentētu Evaņģēliski luteriskās Baznīcas tiesisko stāvokli Latvijā.

Vatikāna un Latvijas valdības gatavotā konkordāta noslēgšana neizbēgami radīja lielas bažas un neapmierinātību Luterāņu Baznīcas aprindās. Jau 1921. gada 21. jūlijā Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas Sinode protesta vēstulē Ministru prezidentam pieprasīja apliecināt, ka “valdība,

<sup>443</sup> Valdības Vēstnesis. 1919. Nr. 18.

<sup>444</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – Rīga, 1964. – 32. lpp.

<sup>445</sup> Valdības Vēstnesis. 1919. Nr. 47.

būdama uzticīga mūsu valsts pamatuzskatiem, – ka Latvijā ne politisku, ne citu kādu iemeslu dēļ nav un nevar būt valdošās jeb privileģētās baznīcas, – ievēros vienlīdzīgi visu ticību vajadzības”<sup>446</sup>

Kad kļuva zināms, ka valdība grasās kādu luterāņu baznīcu atdot katoļiem, Vidzemes konsistorija 1921. gada 15. oktobrī iesniedza iekšlietu ministram oficiālu protesta vēstuli pret šo valdības nodomu. Tas neguva atbalsi, un konsistorija bija spiesta izdarīt demonstratīvu soli, redzot, ka valdība no saviem ieskatiem viegli neatkāpsies. Konsistorija paziņoja par savu atkāpšanos pilnā sastāvā, tādējādi cerot ietekmēt valdības rīcību. Valdība izrādīja arī savu nepiekāpību un principialitāti un saskaņā ar iekšlietu ministra A. Berga rezolūciju 1921. gada 21. oktobrī tika atlaista visa konsistorija.<sup>447</sup> Neņemot vērā luterāņu aprindu nostāju, valdība turpināja realizēt savu iecerēto politiku un pildīt Latvijas iedzīvotājiem un Vatikānam dotos solījumus, nonākot politiskās un juridiskās pretrunās ar luterāņu aprindām.

1922. gada 5. janvārī Latvijas valdība izdeva “Noteikumus par Vidzemes Evaņģēliskās luterāņu Baznīcas pārvaldīšanu”, kas noteica jauna Baznīcas pārvaldes orgāna – Baznīcas Virsvaldes – izveidošanu. Pēc jaunajiem noteikumiem Virsvaldi ievēlēja draudžu pārstāvju Sinode. Uz neilgu laiku Luterāņu Baznīca Latvijā bija palikusi bez pārvaldes orgāna. Taču jau februārī sanāca pirmā Sinodes ievēlētā virsvalde, kuras sastāvā bija 9 locekļi – 6 latvieši un 3 vācieši.<sup>448</sup>

<sup>446</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 62. l., 1. lp.

<sup>447</sup> Turpat, 66. l., 4. lp.

<sup>448</sup> Lange E. Latvijas baznīcas vēsture. – Minneapolis, 1972. – 54. lpp.



Evaņģēliski luteriskajai Baznīcai vēl nebija izteiktas reliģiskās autoritātes (bīskapa vai arhibīskapa), kas efektīvi spētu organizēt Baznīcas dzīvi. Krievijas impērijas Baznīcas vecās pārvaldes struktūras saira, tās nebija arī efektīvas, un Baznīcas un valsts aprindas vēl tikai meklēja optimālo pārvaldes modeli. Šis process gan valdībai, gan Evaņģēliski luteriskajai Baznīcai virzījās uz priekšu samērā lēni un sarežģīti. Kopumā līdz 1934. gadam Latvijā bija izdoti vairāk nekā 13 rīkojumi un grozījumi Evaņģēliski luteriskās Baznīcas juridiskajās normās. Tikai 1922. gada 23. februārī sasauktā Sinode “par pirmo Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas bīskapu ievēlēja mācītāju K. Irbi”.<sup>449</sup> Pēc Evaņģēliski luteriskās Baznīcas nolikuma Kārlis Irbe automātiski kļuva par Baznīcas Virsvaldes prezidentu. K. Irbe bija viens no piemērotākajiem kandidātiem Evaņģēliski luteriskās Baznīcas virsgana amatam. Kā izteicās sens viņa domubiedrs Ludvigs Adamovičs – “Irbes paliekamā nozīme ir Latvijas Evaņģēliski-luteriskās baznīcas organizēšanas un izveidošanas darbs gandrīz veselā gadu desmitā (1922–1932). Par zināmu sagatavošanos šim pienākumam viņam noderēja agrākā darbība baznīcas administrācijā un baznīcpolitikā.”<sup>450</sup> Bīskapam Kārlim Irbem bija jāiznes lielākā daļa no visa problēmu smaguma, gan risinot katedrāļu jautājumu, gan veidojot valsts un Evaņģēliski luteriskās Baznīcas attiecības.

1922. gada Sinodes laikā vācu luterāņi izteica vēlēšanos pēc zināmas autonomijas. Šim procesam nebija dziļāka sakara ar šķelšanos pēc etniskā principa, bet – tikai ar reliģisko

<sup>449</sup> Lange E. Latvijas baznīcas vēsture. – 55. lpp.

<sup>450</sup> Šilde Ā. Pirmā Republika. – Stokholma, 1982. – 270. lpp.

segmentāciju, kas parasti valda multietniskajās konfesijās un sabiedrībās. Vācu luterāņu skaits Latvijā bija 7% no visiem luterticīgajiem.<sup>451</sup> 1922. gadā vācu luterāņu draudzes ievēlēja savu draudžu bīskapu – P. Pelhau (*P. Pelchau*), kas bija viens no pazīstamākajiem un piemērotākajiem šī amata kandidātiem un kuru respektēja arī latviešu luterāņu aprindas. Tādējādi Baznīca bija sadalījusies divās etniskās vienībās – latviešu un vācu, ar vienu kopīgu pārvaldes orgānu. Vācu bīskaps ieguva Virsvaldes viceprezidenta amatu.<sup>452</sup> Jāuzsver, ka 20. gadsimta 20. gados luterāņu aprindās nebija vērojamas saspīlētas latviešu un vācu etniskās attiecības, drīzāk jau sekulārās aprindas un politiķi neatlaidīgi meklēja un vēlējās atrast nesaskaņu pēdas Latvijas luterāņu kopienā. Oficiālais latviešu un vācu draudžu atdalīšanās process virzījās lēni, starp abām grupām notika baznīcu īpašumu lietu kārtošana, bet jāuzsver, ka process ritēja ļoti korekti, pat sensāciju tveurošā un alkstošā latviešu prese nekur nespēja pieķerties.

Jēkaba baznīcas atsavināšanu luterāņi uzņēma ar lielu sarūgtinājumu, uztverot to kā pārinodarijumu, – kad luterāņu vairākums cieš katoļu mazākuma dēļ: “Kā būs ap sirdi katram luterānim, ejot garām mūsu valdības centrālo iestāžu ēkām, kuras pēc valdības projekta no visām pusēm ieslēgs katoļu bīskaps ar savām baznīcām, un kādas jūtas viņu pārņems, kad tas atcerēsies, ka valdība ar varu atņēmusi luterāņiem viņu Dieva un cilvēku priekšā nostiprinātās tiesības uz Jēkaba baznīcu?”<sup>453</sup> Taču luterāņu aprindas bija

<sup>451</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – 34. lpp.

<sup>452</sup> LVVA, 6636. f., 5. apr., 147. l., 2. lp.

<sup>453</sup> Anonims. Redaktora sleja // Svētdienas Rīts. 1921. g. 6. novembris.

spiestas samierināties, jo uzskatīja, ka “runa bija par jauniegūto zemju cilvēku piesaistīšanu valstij un viņu tuvināšanu pārējiem tautiešiem. Visai atšķirīgais izglītības līmenis un atšķirīgā konfesionālā piederība nostādīja jauno valsti grūta uzdevuma priekšā un lika piekāpties.”<sup>454</sup>

Demokrātiskā centra partijas 1923. gadā izvirzītais risinājums un ideja “katedrāļu jautājuma” lietā – Doma baznīcu nodot Evaņģēliski luteriskā bīskapa pārziņā, radīja jaunas kolīzijas Saeimā un visā Latvijas sabiedrībā. Saeimā ilgu laiku neizskatīja t. d. katedrāļu likumu, ļaujot emocijām nomierināties, bet parlamentā šī lieta aizvien periodiski uzliesmoja, liekot atcerēties konkordāta ratificēšanu un Jēkaba baznīcas atsavināšanu, bet šo jautājumu neizbēgami vajadzēja nokārtot, jo no tā nevarēja un vairs nebija iespējams izvairīties.

Doma baznīcas tiesiskais stāvoklis bija visai neskaidrs. Juridiski tā piederēja vācu luterāņu draudzei, bet Saeima steigā jau 1923. gada 23. aprīlī bija izdevusi likumu, ar kuru tā nodeva baznīcu Evaņģēliski luteriskā bīskapa pārziņā kopā ar tai piederīgām ēkām un laukumiem. Bīskaps Kārlis Irbe šīs tiesības neizmantoja, jo zemesgrāmatā īpašuma tiesības piederēja Doma baznīcas vācu draudzei.<sup>455</sup> No Jēkaba baznīcas aizgājušās vācu un latviešu luterāņu draudzes pārcēlās uz Doma baznīcu. Valsts un valdība nebija juridiski un politiski atrisinājusi jautājumu līdz galam. Šī jautājuma risināšanā iesaistījās tikai Latvijas Republikas III Saeima. Uz šo soli

<sup>454</sup> Pābsts Ē. Jēkaba baznīcas un Rīgas Doma atsavināšana mūsdienu skatījumā. 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi. – Rīga, 2001. – 187. lpp.

<sup>455</sup> Turpat, 188. lpp.

Saeimu it kā netieši pamudināja starpgadījums ar Krišjāņa Barona bērnu organizēšanu Doma baznīcā 1923. gadā, kad par pakalpojumiem, kā likās dažām politiskām aprindām, tika pieprasīta liela summa.<sup>456</sup>

1931. gada 20. februārī Saeimā apspriešanai tika iesniegts likumprojekts par Rīgas Doma baznīcas tiesiskā stāvokļa nokārtošanu. Likumprojekta autori bija deputāti M. Skujenieks, J. Breikšs, J. Šterns, K. Kiršteins, P. Juraševskis, kuri bija piederīgi Progresīvajai apvienībai.<sup>457</sup> Likumprojekts paredzēja atzīt par neesošām un dzēstām visas tiesības, kas piederēja juridiskai personai “Doma baznīca” uz nekustamo īpašumu, piešķirt šim nekustamajam īpašumam nosaukumu “Māras baznīca”, nodot to Latvijas valsts īpašumā. M. Skujenieks šo lēmumu pamatoja ar to, ka nav iespējams jautājumu atrisināt bez valsts iejaukšanās. Likumprojekts radīja niknu vācbaltiešu partiju reakciju. Deputāts V. fon Firkss norādīja, viņaprāt, istos problēmas cēloņus: “Jūs vieglprātīgi spēlējaties ar nacionālajām jūtām, lai tad, kad nacionālā naida viļņi būs sabangoti, varētu labāk kārtot savus politiskos veikalus.”<sup>458</sup> Vācbaltiešu partija aicināja noraidīt šo populistisko likumprojektu, taču, par spīti visiem iebildumiem, to nodeva turpmākai caurskatīšanai komisijā.

Evanģēliski luteriskās Baznīcas Virsvalde mēģināja atrisināt šo jautājumu savstarpējās pārrunās starp latviešu un vācu draudzēm, tādējādi cerot, ka Saeima respektētu to kā luterāņu iekšējo lietu. Pēc ilgām sarunām Rīgas Doma vācu

---

<sup>456</sup> LR III Saeimas Stenogrammas. 8. sesija. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1928–1931. – 392. lpp.

<sup>457</sup> Turpat.

<sup>458</sup> Turpat, 395. lpp.

un latviešu draudzes noslēdza savstarpēju vienošanos, kas šādā situācijā bija loģisks un saprātīgs solis konflikta atrisināšanā.<sup>459</sup> Barons V. fon Firkss intervijā krievu valodā iznākošajai avīzei “Segodņa” uzsvēra, ka “jautājums par Doma baznīcu ir luterāņu Baznīcas iekšējā lieta. Ja tā nespēj pati atrisināt šo jautājumu, tad to nespēs izdarīt arī parlaments”.<sup>460</sup> Tas bija ļoti precīzs un tālredzīgs secinājums, un tie, kuriem bija uzticēts pienākums veidot valsts un Baznīcas attiecības, t. i., – politiķiem un ierēdņiem, tie šos vārdus neņēma vērā. Līdzīga bija arī Evaņģēliski luteriskās Baznīcas vairākuma nostāja.

Vācu minoritātes partijas atbalstīja pārējo etnisko minoritāšu deputāti. Nacionālais bloks, kurā ietilpa arī daži latviešu luterāņu mācītāji un Latgales kristīgie, no balsošanas atturējās.

Likumprojekta izskatīšanas sākuma posmā Demokrātiskā centra partija izteica varbūtību, ka, ja sarunas būšot veiksmīgas, tad projekts zaudēšot savu aktualitāti un nebūšot vajadzīgs.<sup>461</sup>

Vienošanās tika panākta, bet likumprojekts aktualitāti nezaudēja, jo bija aizskāris tobrīd jūtīgo etnisko un vēsturisko jautājumu, ar kuru ļoti bieži varēja visai veiksmīgi politiski manipulēt. Atkāpšanās no šī likumprojekta dažiem politiskiem spēkiem būtu izskatījusies kā padošanās “vāciešu baroniem”, kā to vēl jo vairāk uzkurināja labējā un kreisā latviešu prese. Diskusijas dažreiz izraisīja līdzīgu situāciju un

<sup>459</sup> LVVA, 6636. f., 5. apr., 109. l., 12. lp.

<sup>460</sup> Intervija ar baronu V. Firksu // Segodņa. 1931. Nr. 52.

<sup>461</sup> LVVA, 6636. f., 5. apr., 109. l., 12. lp.

līdzīgus strupceļus, kā tas bija nesen pieredzēts Jēkaba baznīcas atsavināšanas lietā. Lai pierādītu savu uzskatu taisnību, deputāti izskatīja un ņēma palīgā viduslaiku Rīgas īpašumtiesību likumdošanu, diskusijas par jautājumu, kas tad īsti Domu ir cēlis, utt. Kā uzsvēra Ēriks Pābsts: “Ne ar ko citu abpusējās nacionālās jūtas netika aizskartas tik dziļi kā ar notikumiem šajā sakarā, kaut arī uz laukiem un mazpilsētās tas izpaudās mazāk nekā pašā Rīgā.”<sup>462</sup>

Jāatzīst, ka etniskā plakne, kādā jautājums ievirzījās, guva plašu atbalstu labējā latviešu sabiedrībā, kura to uztvēra kā nacionāla prestiža lietu, tomēr jāteic, ka emocionāli pietiekami nervozas bija visas latviešu politiskās partijas. Par to liecina ne tikai Saeimas partiju nostāja, bet arī plašās diskusijas presē. Doma baznīcas tiesiskais jautājums kā centrālais punkts mediju preses lapās parādījās gan bulvārizdevumos un etnisko minoritāšu presē, gan arī nopietnākajos latviešu laikrakstos. No tīri “formāla” jautājuma tas pārtapa par etnisko attiecību kārtošanu un politisku kampaņu. Pat solidākais latviešu laikraksts “Jaunākās Ziņas” iesaistījās savstarpējo apvainojumu maratonā, uzbrukdams “vāciešu bezkaunībai”: “Vēl tagad, pat neatkarīgajā Latvijā, viņi mūs izsmej un pazemina, un nosauc mūs visas pasaules priekšā par laupītājiem, kad mēs prasām mūsu dzimtenes sargiem – karavīriem – savu senču celto svēto Māras baznīcu.”<sup>463</sup>

Strīdā par Doma baznīcas iegūšanu iesaistījās arī Rīgas armijas garnizona 1926. gadā uz ātru roku izveidotā drau-

<sup>462</sup> Pābsts Ē. Jēkaba baznīcas un Rīgas Doma atsavināšana mūsdienu skatījumā. 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi. – 187. lpp.

<sup>463</sup> Anonīms. Redaktora sleja // Jaunākās Ziņas. 1931. Nr. 191.

dze, kurai bija vajadzīga sava baznīca, izvirzot šo jautājumu Latvijas armijas prestiža līmenī.

Sākotnēji domstarpības starp Doma baznīcas vācu draudzi un Garnizona draudzi neeksistēja. Garnizona draudzei tika atļauts divas reizes mēnesī noturēt dievkalpojumus, īpašu svinību gadījumos baznīca bija pieejama visām draudzēm.<sup>464</sup> 1930. gadā Garnizona draudze pieprasīja tiesības pārvaldīt baznīcu kopīgi, uz ko Doma baznīcas padome nebija gatava, taču baznīcas padome un latviešu Miera draudze vienojās par līdztiesīgu dalību baznīcas pārvaldē un Garnizona draudzes uzņemšanu. 1931. gada 8.–9. aprīlī notikušā Sinode arī nespēja panākt pilnīgu vienprātību šajā lietā, bet pieņēma rezolūciju, ka saprašanās starp latviešiem un vāciešiem ir panākta.<sup>465</sup> Evaņģēliski luteriskās Baznīcas vācu un arī latviešu grupas izmisīgi centās iejaukties politiskajās norisēs un pūlējās panākt, lai atstāj šo jautājumu Baznīcas iekšējā pārziņā, taču valsts turpināja spītīgi iejaukties Baznīcas dzīvē un tās autonomijā.

Vācu–baltiešu tautas savienība (Deutsche-Baltische Volksgemeinschaft) savā sapulcē 1931. gada februārī pieņēma paziņojumu, ka “vācietība cīnīsies ar visiem līdzekļiem pret tiesību laušanu, un, lai cīņa sekmīgāk veiktos, sapulce iecēla speciālu cīņas komiteju”.<sup>466</sup> Kaut gan jāuzsver, ka salīdzinājumā ar latviešu politiskajām aprindām un jo īpaši presi, vācieši aizstāvēties bija savaldīgāki un centās ieturēt nosvērtu stāju.

<sup>464</sup> Pābsts Ē. Jēkaba baznīcas un Rīgas Doma atsavināšana mūsdienu skatījumā. 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi. – 188. lpp.

<sup>465</sup> Turpat.

<sup>466</sup> Rigasche Rundschau. 1931. Nr. 45

Vācu luterāņi ciņu bija nodēvējuši par “tumsas varas darbiem” un piesauca devītā baušļa pārkāpumu. Vācu Evaņģēliski luterisko draudžu bīskaps P. Pelhau savā intervijā vācu valodā iznākošajam Rīgas laikrakstam “Riga am Sonntag” paziņoja, ka Luterāņu Baznīcas īpašuma jautājumu problēma tiek risināta ar “brutālu roku”.<sup>467</sup> Vācbaltiešu sabiedrības izpratnē šī problēma tika uztverta kā tieši izteikta etniska rakstura politiska sadursme starp latviešu luterāņu vairākumu, kuras pusē bija nostājusies valsts, un vāciešu luterāņu mazākumu.<sup>468</sup>

1931. gadā politiskā retorika par Doma baznīcas juridisko statusu sasniedza savu kulmināciju. Politiskās partijas inicēja jaunu referendumu. Latvijas valsts neilgajā pastāvēšanas vēsturē šis jau bija otrais referenduma precedents, kas izgaismoja nesakārtotās valsts un Baznīcas attiecības Latvijā.

Šie sarežģījumi Latvijas Luterāņu Baznīcā guva plašu atbalsi Vācijā un arī citās luteriskajās valstīs. Vācijas un Zviedrijas sabiedrība bija sašutusi par Latvijas Saeimas rīcību un “latviešu revanšismu”. Taču tas nemazināja latviešu nacionālistu aktivitāti, bet viņi vēl vairāk uzkurināja situāciju. Labēji orientētā un skaitliski nelielā Latvju Kristietības biedrība savu dusmu izvirdumā aizgāja pat tik tālu, ka Rīgā iesniedza prokuroram populistisku lūgumu saukt vāciešus pie atbildības.<sup>469</sup>

Kā redzams, Doma baznīcas strīda pamatā nebija nedz juridiskie, nedz arī telpu jautājumi. Tā bija latviešu un vāc-

<sup>467</sup> Intervija ar bīskapu P. Pelhau // Riga am Sonntag. 1931. g. 25. februāris.

<sup>468</sup> Cerūzis R. Vācu faktors Latvijā (1918–1939). Politiskie un starp-nacionālie aspekti. – Rīga: LU, 2004. – 108. lpp.

<sup>469</sup> Anonīms. Redaktora sleja // Jaunākās Ziņas. 1931. Nr. 74.



baltiešu atsevišķu politisku spēku sadursme, kad “vieni centās uz ārpusauli skaidri demonstrēt savu noteicošo stāvokli valstī, bet otri centās saglabāt Domu kā savas līdzšinējās nozīmības simbolu dzimtenē”.<sup>470</sup> Kā uzsvēra Raimonds Cerūzis, Vecrīgas baznīcas vācbaltiešiem simboliski asociējās ar vācu kultūrvēsturiskajām vērtībām un kopš 19. gadsimta nogales Baltijas vāciešu politiskās pašapziņas identitāti veidojošo “autonomijas principu”, kura neatņemama sastāvdaļa bija Luterāņu Baznīca.<sup>471</sup> Tas bija brīdis, kad tika apdraudēti vācbaltiešu vēsturiskie un reliģiskie simboli, bet augstāko punktu Latvijas neatkarības periodā sasniedza pretvāciskā politika, un šis domstarpības pilnībā nenorima līdz pat vāciešu pārvietošanai.

Kamēr Saeimā un sabiedrībā risinājās sīvas diskusijas, Evaņģēliski luteriskās Baznīcas iekšienē bija vērojama vācu un latviešu luterāņu sadarbība un solidarizēšanās. Jau pašā likumprojekta izskatīšanas sākumā Saeimā luterāņu deputāti – latviešu mācītāji bīskaps K. Irbe, T. Grīnbergs, J. Reinhards un citi – uzstājās pret šo soli, mēģinot aizkavēt valsts iejaukšanos Baznīcas iekšējās lietās. Latviešu luterāņu mācītāju soli sekulārajā sabiedrības daļā uztvēra kā antinacionālu un to emocionāli un patētiski nosauca par “otro Strazdumuižas pamieru”. Sabiedrībā šis apzīmējums kļuva tikpat populārs kā “konfesionālie kari”. To mēdza traktēt arī kā Luterāņu Baznīcas nevēlēšanos atbrīvoties no vācu

<sup>470</sup> Pābsts Ē. Jēkaba baznīcas un Rīgas Doma atsavināšana mūsdienu skatījumā: 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi. – 191. lpp.

<sup>471</sup> Cerūzis R. Vācu faktors Latvijā (1918–1939). Politiskie un starptautiskie aspekti. – 109. lpp.

kundzības, bet deputāts J. Breikšs savā runā nosauca radušos situāciju par “izaicinājumu nacionālajai cieņai”.<sup>472</sup>

Saeimā likumprojekts sākotnēji neguva nepieciešamo balsu vairākumu, jo Zemnieku Savienība un tās koalīcija atturējās no balsošanas, taču šo likumprojektu vēlreiz nodeva Saeimas komisijai pārstrādāšanai.<sup>473</sup> Tomēr labējās latviešu politiskās un arī sociāldemokrātiskās partijas nedomāja padoties. 1931. gada 23. martā Saeima, nespēdama rast risinājumu, pieņēma lēmumu uzdot valdībai gādāt par Doma baznīcas nodošanu Rīgas garnizona vajadzībām, bet valdība šā lēmuma izpildi nodeva Iekšlietu ministrijas pārziņā.

Likumprojekta atbalstītāji, cerot lietu nokārtot līdz galam un izmantojot radušās emocijas, organizēja parakstu vākšanas kampaņu. Lai atrisinātu kārtējo Baznīcas un valsts attiecību nesaskaņu radīto problēmu, jau otrreiz tika rīkots referendums, kas notika 1931. gada 5. un 6. septembrī un kurā tautai bija jāizlemj jautājums par Doma baznīcas nodošanu valsts (tautas) rīcībā. Demokrātiskais centrs, gatavojoties referendumam, izdeva patētisku aicinājumu vēlētājiem, kurā bija proklamēts: “Parādīsim tagad tautas nobalsošanā, ka mēs esam kungi mūsu dzimtajā zemē! Šis brīdis ir liels un vēsturisks. Latvieti! Nobalsojumā par Māras baznīcu mums nav jāizšķir partiju lietas, bet mūs vada visas tautas svētums un suverēnā vara.”<sup>474</sup>

<sup>472</sup> LR III Saeimas Stenogrammas. 8. sesija. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1928–1931. – 395. lpp.

<sup>473</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – 37. lpp.

<sup>474</sup> Anonīms. Redaktora sleja // Jaunākās Ziņas. 1931. Nr. 191.

Referendums nenotika, jo netika savākts nepieciešamais balsu kvorums. Kaut gan tautas nobalsošanā piedalījās turpat 400000 balsotāji, lielākajai daļai nobalsojot par Doma baznīcas atsavināšanu, arī šajā tautas nobalsošanā pietrūka kvoruma un šis lēmums tika noraidīts.<sup>475</sup>

Izeja no šīs strupceļa situācijas bija jāmeklē valdībai, kā to bija pilnvarojusi Saeima. Valdība, ko tolaik vadīja K. Ulmanis, 1931. gada 29. septembrī izdeva papildinājumu 1923. gada 23. aprīļa likumam, pasludinot Doma baznīcu par Evaņģēliski luteriskās Baznīcas bīskapa katedrāli un nodibinot Doma baznīcas pārvaldi.<sup>476</sup> Pārvaldē bija jāietilpst bīskapam, Kara ministrijas pārstāvim, pa trim pārstāvjiem no trim ieinteresētajām draudzēm. Tika noteikts, ka Doma baznīca atradīsies Doma Baznīcas pārvaldes pārziņā, kura nebūs atbildīga Baznīcas Sinodei. Tas bija pirmais solis, lai kontrolētu Baznīcu, un to nevarēja sasaistīt ar reliģiskās brīvības jēdzienu un nosvērtu valsts un Baznīcas attiecību politiku.

Šai institūcijai nebija nekādas juridiskas vai reliģiskas nozīmes, izņemot to, ka tā politiski atsevišķām sabiedrības aprindām varēja sniegt emocionālu gandarījumu, ko par politisku vai vēsturisku revanšu īsti nosaukt nevarēja. Likuma papildinājumā tika noteikts, ka Doma baznīca turpmāk sauksies Māras katedrāle, un, kā tobrīd rakstīja "Latvis", "domājams, ar to būs apmierināti visi, un sasāpējušais jautājums gūs sengaidītu atrisinājumu".<sup>477</sup>

<sup>475</sup> [http://web.cvk.lv/pub/upload\\_file/Konference\\_R\\_Ceruzis\\_Tautas%20nobalsosanas%20Latvija%20starpkaru%20perioda.pdf](http://web.cvk.lv/pub/upload_file/Konference_R_Ceruzis_Tautas%20nobalsosanas%20Latvija%20starpkaru%20perioda.pdf) (skat. 19.03.2013.)

<sup>476</sup> Valdības Vēstnesis. 1931. Nr. 219.

<sup>477</sup> Anonīms. Redaktora sleja // Latvis. 1931. Nr. 297.

Visbeidzot jautājums guva atrisinājumu, taču ne visi bija apmierināti. Vācu draudzes atteicās darboties šajā padomē. Bīskaps K. Irbe, solidarizējoties ar vācu luterāņu ticības brāļiem un māsām, atteicās piedalīties valsts kontrolētajā Doma baznīcas pārvaldes padomē. Vācu draudzes nolēma atstāt Domu un pārcelties uz Jēzus baznīcu, klusi un ar lepnumu protestējot pret Evaņģēliski luterisko Baznīcu un valsts īstenoto politiku pret vācu minoritāti. Doma baznīcas vācu draudze atteicās no tiesībām uz juridisko līdznoteikšanu un pārvaldi. 1931. gada 10. decembrī Domā notika pēdējais vācu dievkalpojums,<sup>478</sup> pēc kura draudze dievnamu atstāja.

Bīskaps Kārlis Irbe 1931. gada novembrī sasauca ār-kārtēju Baznīcas Sinodi, kurā paziņoja, ka jaunie likumi ir valsts iejaukšanās Baznīcas autonomijā.<sup>479</sup> Protestēdams pret šo faktu un visu politiskā procesa virzību kopumā, bīskaps atteicās no sava amata, motivējot savu rīcību ar to, ka Baznīca tiek pārvērsta par politisko un etnisko cīņu arēnu. K. Irbes vietā Sinode par bīskapu 1932. gada 29. martā ievēlēja T. Grīnbergu.<sup>480</sup> Lai turpmāk izvairītos no Baznīcas autoritātes noliegšanas un tās suverenitātes pārkāpšanas, Sinode nolēma piešķirt Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas bīskapam episkopālās tiesības un pārdēvēt viņa amatu par arhibīskapu. Jaunā arhibīskapa iesvētīšana amatā notika 1933. gada 5. novembrī.<sup>481</sup>

<sup>478</sup> Pābsts Ē. Jēkaba baznīcas un Rīgas Doma atsavināšana mūsdienu skatījumā: 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi. – 189. lpp.

<sup>479</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – 39. lpp.

<sup>480</sup> Lange E. Latvijas baznīcas vēsture. – Minneapolis, 1972. – 55. lpp.

<sup>481</sup> Turpat.

Kārlis Irbe, atceroties savu politiķa un arhibiskapa karjeru, vēlāk secināja: “Tomēr par sevi varu liecināt, ka, paldies Dievam, nebiju iemaisījies nekādos nodarījumos, kur varētu gūt sev kādu labumu, kā tas notika pie valdības sastādīšanas, kur tirgošanās un kaulēšanās notika par dažām ienesīgām vietām. Arī savā partijā (kristīgi-nacionālajā savienībā) katrreiz esmu uzsvēris, ka esam kā sirdsbalsis Saeimā un viss, kas ir sava labuma kārošana, lai ir prom no mums. Ja cilvēki saka, ka politika samaitā raksturu, tad gribu tiem atbildēt, ka politikai ir vajadzīga atpestīšana.”<sup>482</sup>

Baznīcas vēsturnieks Ludis Adamovičs ir uzsvēris, ka dažas politiskās partijas konfliktā par Doma baznīcu centās gūt labumu priekšvēlēšanu cīņā, izmantojot nepatiku pret vāciešiem.<sup>483</sup>

Strīdi par Doma baznīcas īpašumiem sabiedrībā, bet ne pašā Baznīcā, nebeidzās ar vācu draudzes aiziešanu no katedrāles. Darba kārtībā presē tika izvirzīts jautājums par to, ka vācu draudze piesavinājusies sudraba altāra piederumus. Māras baznīcas jaunā pārvalde vairākkārt vērsās pie bijušās vācu Doma draudzes ar prasību atdot visus kustamos īpašumus, ko tā esot paņēmusi līdzī. Taču vācu draudze, vēl pirms atbildes iesniegšanas pārvaldē, vērsās ar sūdzību vietējā vācu presē, kā arī ārzemēs, uzsverot, ka latvieši esot uzsākuši jaunu uzbrukumu pret vācu nacionālo minoritāti.<sup>484</sup>

<sup>482</sup> Irbe K. Ceļā uz svētību un mana dzīve. [n. d.], [n. p.], 276. lpp.

<sup>483</sup> Pābsts Ē. Jēkaba baznīcas un Rīgas Doma atsavināšana mūsdienu skatījumā: 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi. – 192. lpp.

<sup>484</sup> LVVA, 6636. f., 5. apr., 109. l., 38. lp.

Šāda veida populistiski soļi, kas daļēji skāra etniskās un reliģiskās jūtas, toreiz Latvijā atsevišķām aprindām bija ātrs un efektīvs politiskās popularitātes iegūšanas veids, un valsts juridiskā sistēma nebija sakārtota tiktāl, lai tādu situāciju nepieļautu.

Katedrāļu jautājums bija atrisināts, kaut arī tas prasīja vairāk nekā 10 gadu un daudz pārinodarījumu un to laiku var iedalīt vairākos posmos. Jēkaba baznīcas nodošana Katoļu Baznīcai radīja virkni konsekvencu t. d. konfesionālajos karos. Bet, ja Jēkaba baznīcas nodošanai lielākoties bija konfesionāli politisks raksturs, tad jautājums par Doma baznīcas statusu bija etniski politisks. Kā galvenos cēloņus konfesionālo karu otrajam posmam var minēt šādus faktoros:

1. nesakārtotā likumdošana un neskaidrās Baznīcas un valsts attiecības;
2. pieaugošās nacionālisma tendences sabiedrībā un politiķu vēlmes manipulēt ar tām;
3. valsts vēlme radīt valsts Baznīcu, galvenokārt pastiprinot kontroli pār Baznīcu;
4. kreisi noskaņotajās politiskajās aprindās dominēja vēlme "ierobežot" Baznīcas privilēģijas un darbību;
5. tuvojošās IV Saeimas vēlēšanas, ko var uztvert kā daļu no priekšvēlēšanu aģitācijas kampaņas;
6. ažiotaža, ko radīja sekulārās sabiedrības daļa, kurai nebija ne izpratnes, ne vēlmes iedziļināties valsts un Baznīcas attiecību sarežģītajās šķautnēs.

Politisku un vēsturisku apsvērumu dēļ Pareizticīgās Baznīcas stāvoklis Latvijas valstī bija viens no sarežģītākajiem

starp visām kristīgo konfesijām. Šī problēma bija atbalss tai kritiskajai situācijai, kādā bija nonākusi Pareizticīgā Baznīca Krievijā, boļševiku režīmam nākot pie varas. Bijusi vienotā Krievijas Pareizticīgā Baznīca no tās neatkarīgu apstākļu dēļ sabruka. Tās vietā radās jaunas lokālās Pareizticīgās Baznīcas, kam bija jāmacās dzīvot un funkcionēt citos politiskos apstākļos. Jaunā situācija piespieda Pareizticīgo Baznīcu pārveidoties un modernizēt savu darbību.

Pēc 1918. gada 18. novembra Pareizticīgajai Baznīcai Latvijā bija jāorganizē darbs pilnīgi jaunos un sabiedrības un valdības attieksmes ziņā nelabvēlīgos apstākļos. Situāciju vēl vairāk sarežģīja fakts, ka Pirmā pasaules kara gados lielākā daļa pareizticīgo garīdznieku bija devusies bēgļu gaitās uz Krieviju un daudzi no viņiem neatgriezās. Evakuēts tika arī vērtīgākais baznīcas kustamais īpašums un inventārs. Tikai dažus sakrālos priekšmetus, pēc Latvijas un Padomju Krievijas valdību pārrunām, vēlāk atdeva atpakaļ.<sup>485</sup>

Pareizticīgajai Baznīcai, lai tā spētu normāli funkcionēt, trūka savas pārvaldes sistēmas, kā arī vadītāja – bīskapa. Lai atrisinātu šos būtiskos jautājumus, 1919. un 1920. gada sākumā bija organizētas vairākas garīdznieku un baznīcu draudžu pārstāvju apspriedes.<sup>486</sup> Apspriedēs nolēma 1920. gada 26. februārī sasaukt Latvijas pareizticīgo draudžu pārstāvju Koncilu.<sup>487</sup> Koncilā kā galveno izskatīja jautājumu par Pareizticīgās Baznīcas stāvokli Latvijā un tās attiecībām ar

<sup>485</sup> LVVA, 7469. f., 1. apr., 10. l., 25. lp.

<sup>486</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – 60. lpp.

<sup>487</sup> Černejs A. Latvijas Pareizticīgo Baznīca. – London: Community of St. John, 1996. – 65. lpp.

Maskavas Patriarhātu. Balstoties uz Pareizticīgās Baznīcas kanoniskajām normām un veco – Krievijas impērijas likumdošanu, Pareizticīgā Baznīca Latvijā vēl aizvien bija Maskavas Patriarhāta daļa.

Latvijas valstiskās struktūras bija ieinteresētas Pareizticīgās Baznīcas pilnīgā autonomijā no Maskavas. Tādēļ Latvijas Pagaidu valdības attieksme pret Baznīcu bija ne tikai nogaidoša, bet arī uzmanīgi vērojoša. Galvenā Latvijas valdības prasība bija, lai Pareizticīgās Baznīcas – kura nebija monoetniska – priekšgalā būtu latviešu tautības bīskaps kā garants šīs konfesijas uzticamībai, kas radītu stabilitāti un veidotu labas attiecības ar valdību. Pareizticīgās Baznīcas sastāvā jau kopš 19. gadsimta bija vērā ņemams pareizticīgo latviešu skaits, ko valsts iestādes īsti negribēja ievērot, uzskatot šo institūciju par tīri krievisku un slavo-filistisku organizāciju un par cariskā režīma mantojuma daļu.

Pirmais oficiālais Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Koncils nespēja vienoties jautājumā par Baznīcas patstāvību. Koncils izstrādāja provizoriskus statūtus draudžu dzīves regulēšanai, ievēlēja Baznīcas pārvaldes orgānu – Sinodi. Par Sinodes prezidenta vietas izpildītāju ievēlēja virspriesteri A. Make-donski, par sekretāru – T. Bucenu.<sup>488</sup> Tika nolemts Baznīcas virsgana amatā uzaicināt toreizējo Penzas arhibīskapu Jāni (Pommeru), kas pēc tautības bija latvietis, taču valdībai tas bija diezgan smags uzdevums, jo Jānis (Pommers) toreiz atradās Padomju Krievijā. Čeka bija apcietinājusi viņu un pārceļšana uz Latviju bija iespējama tikai ar Krievijas Patri-

<sup>488</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 28. l., 77. lp.



arha atļauju, kas arī tika panākta.<sup>489</sup> Latvijas valdība aktīvi līdzdarbojās arhibīskapa Jāņa atbrīvošanā, liekot uz viņu lielas cerības.

Jau Sinodes darbības sākumā daļa Latvijā esošās augstākās pareizticīgo garīdzniecības hierarhijas pārstāvju pieņēma vairākas rezolūcijas un sūtīja oficiālas vēstules valdībai, kurās tika pausta Pareizticīgās Baznīcas lojalitāte Latvijas valstij: “Sinode atzīst, ka tas privileģētais stāvoklis, kurā pareizticīgo baznīca atradās agrāk, pie tagadējiem apstākļiem atkrīt, bet līdz ar to konstatē, ka dzīve izvirzījusi daudz jaunu jautājumu, kuri būtu jāatrisina laicīgo un garīgo pārvalžu kopdarbībā...”<sup>490</sup> Tika pieņemts savā ziņā diplomātisks pamatlēmums, kas noteica Pareizticīgās Baznīcas stāvokli Latvijā:

1. Latvijas Pareizticīgā Baznīca savā iekšējā dzīvē ir patstāvīga un neatkarīga;
2. hierarhiskā ziņā Latvijas Pareizticīgā Baznīca uztur garīgu sakarus (bīskapa iesvētīšana, mirres) ar savu māti – Maskavas Patriarhātu.<sup>491</sup>

Lēmumu varētu nosaukt par taktisku un diplomātisku gājieni, kas bija saskaņā ar kanoniskajām normām, taču konkrētu skaidrību, ko pieprasīja valdība, tas neieviesa.

Maskavas Patriarhs Tihons, saskaņā ar Svētās Sinodes un Augstākās Baznīcas Padomes dekrētu piešķīra arhibīskapam Jānim visplašāko autonomiju Latvijas Pareizticīgās Baznīcas pārvaldīšanā. Tika saņemts 1921. gada

<sup>489</sup> Černejs A. Latvijas Pareizticīgo Baznīca. – 65. lpp.

<sup>490</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 28. l., 77. lp.

<sup>491</sup> Turpat, 272. l., 3. lp.

6./19. jūlijā datēts attiecīgais dokuments Nr. 1026 un atzīta Baznīcas autonomija administratīvās, izglītības un ekonomikas lietās.<sup>492</sup> Tomēr šis formulējums nebija īstas, ko Latvijas valdība bija vēlējusies un cerējusi. Latvijas valdība centās panākt pilnīgu Latvijas Pareizticīgās Baznīcas autonomiju no Maskavas Patriarhāta un kanoniski sasaistīt to ar Konstantinopoli, kļūdaini lietojot jēdzienu “autokefālība”. Latvijas Pareizticīgās Baznīcas situācijā “autokefālību” nebija iespējams sasniegt, bet varēja iegūt tikai un vienīgi autonomiju.

Ierodoties Latvijā, arhibīskapu Jāni (Pommeru) sagaidīja daudzas neatrisinātas problēmas. Kristus Dzimšanas pareizticīgo katedrāle Rīgā kara laikā bija smagi cietusi un vācu okupācijas laikā to bija lietojuši luterāņi. Valdība nebija atrisinājusi katedrāles piederības jautājumu un nesteidzās to darīt, apzināti vilcinoties, kamēr situācija ar Baznīcas juridisko statusu bija visai neskaidra. Jautājumā par katedrāles atdošanu iesaistījās Krievijas boļševiku valdības konsuls Latvijā, kas uzstāja, ka katedrāle jānodod krievu pareizticīgo draudzes pārziņā, un lūdza Latvijas Pagaidu valdību steidzami dot atbildi pēc būtības.<sup>493</sup> Šāds solis nokaitināja iekšlietu ministru Arvedu Bergu, kas asā vēstulē konsulam atbildēja, ka jautājumu varēs noskaidrot Latvijas Satversmes sapulce. A. Bergs uzsvēra, ka arī pareizticīgo latviešu draudzei ir tiesības uz katedrāli un ka konsuls nav pareizticības aizstāvis, jo pareizticīgo Latvijas pilsoņu intereses aizstāv tikai un vienīgi Garīgo lietu departaments, bet “pareizticīgie

<sup>492</sup> Černejs A. Latvijas Pareizticīgo Baznīca. – 65. lpp.

<sup>493</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 32. l., 1. lp.

Krievijas pavalstnieki Latvijā ir samērā niecīgā skaitā un viņiem speciāli par katedrāli nekas nav sakāms”.<sup>494</sup>

Pareizticīgo īpašums – arhiereja māja un svētā Alekseja klosteris Rīgā – tika atdoti katoļu īpašumā, daudzas baznīcas provincē kara laikā bija sagrautas. Turklāt Rīgas pilsētas vadība 1920. gada septembrī nolēma pārveidot Dzelzceļa stacijas teritoriju un infrastruktūru, nojaucot netālu esošo pareizticīgo (t. d Borku – aut.) baznīcu.<sup>495</sup> Baznīcas nojaukšana tika atlikta līdz 1925. gada jūlijam. Protestējot pret šo pilsētas rīcību, pareizticīgie rakstīja nemitīgas sūdzību vēstules valdībai, Rīgas pilsētai, kā arī sūtīja protesta rakstus latviešu un krievu valodā iznākošajai preseī.<sup>496</sup> Lēmums netika mainīts, un kapela tika nojaukta, kļūstot par savdabīgu vizuālu zīmi sabiedrības sekularizācijai un revanšisma politikas klātesamībai jaunajā Latvijas valstī.

Valsts un Pareizticīgās Baznīcas attiecības netika normalizētas. Valdība nesteidzās atzīt autonomo Latvijas Pareizticīgo Baznīcu, kamēr nebija panākta tās pilnīga atdalīšanās no Maskavas. Valdības nostāja bija nepieņemama arhibīskapam Jānim, kas savos uzskatos bija nelokāms un nepakļāvīgs. Arhibīskaps Jānis bija neērts visām varām un valdībām, jo viņš darbojās pēc saviem uzskatiem, ietiepīguma

<sup>494</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 32. l., 1. lp.

<sup>495</sup> 1889. gadā Rīgas stacijas priekšā tika uzcelta kapela, pieminot imperatora Aleksandra III un viņa ģimenes brīnumaino izglābšanos vilciena katastrofā 1888. gada 17. oktobrī netālu no Borku stacijas dzelzceļa posmā Jalta – Maskava.

<sup>496</sup> Rimstad S. *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917–1940)*. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2012, pg. 123.

un taisnīguma apziņas. Viņam no visām pusēm bieži pārmeta, īpaši sociāldemokrāti un labējie nacionāļi, ka viņš savā darbībā nevadās pēc Latvijas valstiskuma principiem. Taču bija acīmredzams, ka gan Latvijas politiskajās aprindās, gan arī vietējā sabiedrībā arhibīskaps Jānis jutās visai svešs, bet viņa raksturs bija pārāk valdonīgs un emocionāls, un tas Latvijas Pareizticīgās Baznīcas situāciju vēl vairāk sarežģīja.

Gatavojot arhibīskapa Jāņa ierašanos Latvijā, Sinode vērsās pie valdības ar lūgumu nodot tās īpašumā pareizticīgo bīskapu namu Mazajā Pils ielā 2, kas tolaik vēl bija brīvs.<sup>497</sup> Taču valdība atteicās to darīt, jo šīs ēkas bija paredzēts nodot Katoļu Baznīcai, valdībai par primāro uzskatot vajadzību nokārtot attiecības ar Vatikānu. Pareizticīgās Baznīcas aprindas protestēja pret šo valdības soli, vairākkārt vērsoties ar prasību Iekšlietu ministrijā un valdībā. Tika apkopota informācija par arhibīskapa pagaidu mītni katedrāles pagrabā, kur bija dzīvošanai nepiemērotas un mitras telpas. Sinode lūdza valdību nekavējoši atrisināt šo jautājumu, iegādājoties piemērotu namu (ja nav iespējams atdot atņemtās telpas) un aprīkojot mājas baznīcu un nodot to Sinodes īpašumā.<sup>498</sup> To, ko izdevās sasniegt katoļiem Latvijā, nebija lemts sasniegt pareizticīgajiem.

Arhibīskapa Jāņa negaidītā apmešanās katedrāles dzīvošanai nepiemērotās pagrabtelpās bija sava veida protests pret valdības īstenoto politiku pret Pareizticīgo Baznīcu. Erfurtes Universitātes pētnieks Sebastians Rimestads (*Sebastian Rimestad*) ir precīzi definējis arhibīskapa Jāņa izvēli: "Turpmākajos gados viņš savas mājas katedrāles pagrabā nemitīgi

<sup>497</sup> LVVA, 7469. f., 1. apr., 10. l., 3. lp.

<sup>498</sup> Turpat.

lietoja kā instrumentu, lai ietekmētu Latvijas valdību.”<sup>499</sup> Bija vērojami valdības ierēdņu visai nekorekti izlēcieni pret Latvijas Pareizticīgo Baznīcu, precīzāk – pret arhibīskapa stingro un nepieņemamo nostāju: “Latvijas likumi nepazīst ne Pareizticīgo Baznīcu, ne tās orgānus un organizācijas, un Latvijas valdībai nav pienākuma aizstāvēt Pareizticīgo Baznīcu.”<sup>500</sup>

Kaimiņu valstīs – Igaunijā, Polijā un Somijā – Pareizticīgā Baznīca, valdību ietekmēta, mēģināja atdalīties no Maskavas patriarhāta, kaut arī šim solim nebija kanoniska pamata, jo trūka nepieciešamā hierarhu skaita, lai izveidotu autokefālu Baznīcu. Baltijas valstu valdības mēģināja izveidot “no augšas” vienotu Baltijas Pareizticīgo Baznīcu, kas nebūtu pakļauta Maskavai.<sup>501</sup> Arhibīskaps Jānis neatbalstīja šo soli, mēģinot izvairīties no valdības diktētajiem noteikumiem. Tādējādi šī ideja netika īstenota, bet kaimiņvalstu Pareizticīgās Baznīcas 1923. gadā pārrāva kanoniskās attiecības ar Maskavas patriarhātu.<sup>502</sup>

Latvijas valdība uzturēja arī “dzīvu” kontaktu ar Igaunijas un Somijas valstiskajām struktūrām, lai noskaidrotu šo valstu un Pareizticīgās Baznīcas attiecības un būtu informēta par kaimiņvalstīs notiekošajiem Pareizticīgās Baznīcas un valsts attiecību veidošanās procesiem. Informācijai par

<sup>499</sup> Rimstad S. The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917–1940). – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2012, pg. 122.

<sup>500</sup> Pommers A. Pareizticība Latvijā. – Rīga, 1931. – 80. lpp.

<sup>501</sup> Kulis A. K voprosu ob avtokefali i Latviskoj Pravoslavnoj Cerkvi v 30. godah XX veka // Pravoslavije v Latviji. Istoričeskije očerki. – Rīga, 1993. – 66. lpp.

<sup>502</sup> Turpat.

kaimiņvalstis notiekošo bija būtiska loma vietējo attiecību veidošanā. Šajā konsultāciju un informācijas uzkrāšanas procesā bija aktīvi iesaistītas arī Latvijas vēstniecības Somijā un Igaunijā, kuru vēstniekiem bija uzdots augstākajos līmeņos pārrunāt Pareizticīgās Baznīcas stāvokli un statusu. Tā 1923. gada 22. decembrī Latvijas sūtnis Igaunijā J. Seskis rakstīja konfidencionāla rakstura vēstuli toreizējam Ministru prezidentam Z.A. Meierovicam, skaidrojot, ka ir notikusi saruna ar Igaunijas prezidentu K. Petsu par Baznīcas politiku Igaunijā un Latvijā. Sarunā K. Petss esot izteicies, ka Igaunijas Pareizticīgā Baznīca ir ieguvusi autonomiju un tās vadība ir nodota igauņu rokās. Prezidents cerēja, ka tā rīkosies arī Latvija, jo neesot šaubu, ja Krievijā nodibināsies kārtība, tad tā centīsies izmantot Pareizticīgo Baznīcu par politiskās aģitācijas līdzekli jauno valstu atkārtotai apvienošanai ar Krieviju. Kā uzsvēra Konstantins Petss, Igaunijas Pareizticīgajai Baznīcai nebija līdzekļu, lai “izdabūtu” neatkarību, un tāpēc valsts uzņēmās segt visus izdevumus, to skaitā arhibīskapa ceļojumu uz Konstantinopoli. Igaunijas Baznīca, pēc prezidenta domām, veikli izmantojusi juku laikus Krievijā un Baznīcā, jo tai nebija atzīta Patriarha, un Konstantinopole atbalstīja lūgumu pēc autonomijas. Tomēr, kā vēstulē uzsvēra vēstnieks, vietējie Igaunijas krievi negribot atzīt Igaunijas Pareizticīgās Baznīcas autonomiju un cerot dabūt savai grupai neatkarību. Arī J. Seskis vēstulēs citēja Igaunijas prezidenta vārdus, ka būtu vēlams, ja Baltijas valstu Pareizticīgās Baznīcas taptu nacionālas, atraisītos no Maskavas un nodibinātu ciešākas saiknes savā starpā.<sup>503</sup>

<sup>503</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 272. l., 32. lp.

Sarunā Igaunijas prezidents un Latvijas vēstnieks nevilšus nonāca pie arhibīskapa Jāņa figūras un viņa nostājas Baznīcas autonomijas jautājumā. Latvijas vēstnieks vēstulē nosūtīja arī K. Petsa rekomendāciju Latvijas valdībai: “Prezidents K. Petss domā, ka mūsu Jānis nemaz nebūšot tik nepiekāpīgs, ja viņam būšot izredzes tikt pie goda un nodrošināta materiālā stāvokļa, un tādēļ varbūt zināma pretimnākšana no mūsu valdības puses situāciju mainīšot.”<sup>504</sup>

Līdzīgas problēmas par autonomijas lietām vajadzēja steidzami risināt arī Somijas valdībai. Latvijas vēstniecība no Helsinkiem ziņoja, ka, atšķirībā no Latvijas, somi esot Pareizticīgās Baznīcas lietas sakārtojuši no valstisko interešu viedokļa, vispirms jau padzenot no amata bīskapu Serafimu. Valdība kopā ar draudzi esot piespiedusi bīskapu atkāpties, un viņš atstājis posteni un iestājies Valaama salu klosterī, bet par jaunu Baznīcas vadītāju esot ievēlēts Hermans (*Aavs*), kas esot pilnīgi lojāla persona Somijas interesēm.<sup>505</sup>

Somijas Garīgā departamenta pārstāvis sarunā ar Latvijas vēstniecības pārstāvi ļoti konfidencionāli arī ieminējās, ka Maskavas patriarhs Tihons esot savācis spēkus un pieprasot, lai visas iepriekš viņam padotās Baznīcas būtu viņa paklausībā. Somijas valdība deva rīkojumu bīskapam Hermanam nepievērst vērību patriarha rakstam un rīcībai un paziņoja, ka atbildību uzņemsies uz sevi un pati lemšot, kas darāms.<sup>506</sup> Arī Somijas valdībai nācās strikti iejaukties Pareizticīgās Baznīcas iekšējās lietās, lai panāktu sev vēlamu

<sup>504</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 272. l., 32. lp.

<sup>505</sup> Turpat, 39. lp.

<sup>506</sup> Turpat.

rezultātu un Baznīcas autonomiju. Kā redzams, tad šī problēma nenodarbināja tikai Latvijas valdības prātus, bet arī mūsu kaimiņzemju valdības, jo pastāvēja neslēpts uzskats, ka šī konfesija nevar būt pilnībā uzticama, kamēr tā nav nonākusi vietējas izcelsmes un nacionālo bīskapu rokās un nav atdalīta no Krievijas Pareizticīgās Baznīcas struktūras un kanoniskās padotības. Šajās Baltijas valstīs tas nebija viegls periods Pareizticīgās Baznīcas struktūrām, veidojot gan savas iekšējās attiecības, gan arī attiecības ar valsti.

Latvijas valdība tomēr bija spiesta akceptēt arhibīskapa Jāņa stingro un nepiekāpīgo nostāju un jāteic, ka vismaz starptautiskās acīs tā bija cietusi sakāvi, jo šis jautājums, tāpat kā katedrāļu jautājums, tikai citādā mērogā un šķērs-griezumā, bija visai populārs apspriešanas un politisko diskusiju objekts. To, ko izdevās izdarīt Somijai un Igaunijai, Latvijas valdībai nebija pa spēkam. Latvijā bija panākta "Noteikumu par Pareizticīgo Baznīcas stāvokli Latvijā" pieņemšana, kas notika 1926. gada 8. oktobrī.<sup>507</sup> Svarīgu lomu šeit spēlēja Krievijas Pareizticīgās Baznīcas stāvoklis, kas sarežģījās boļševiku piekopto vajāšanu laikā. Baznīca Krievijā tika novesta līdz iekšējai šķelšanās jeb shizmai. Baznīcas virsganus vajāja un ieslodzīja cietumā, kā arī piespieda viņus izteikt atbalstu padomju varai, bet visvairāk – viņus fiziski iznīcināja un mocīja. Vērojot šos notikumus, Latvijas valdība pieņēma noteikumus par Pareizticīgo Baznīcu Latvijā. Arhibīskaps Jānis izdarīja diplomātisku gājienu, uzsverot, ka līdz ar šo noteikumu pieņemšanu Latvijas Pareizticīgā Baznīca neuzskata sevi par autokefālu. Tas bija diplomātisks

<sup>507</sup> Valdības Vēstnesis. 1926. Nr. 228.



un tālredzīgs solis, lai nesarežģītu jau tā pretrunīgo situāciju Latvijas Pareizticīgās Baznīcas iekšienē un arī Baznīcas attiecības ar valsti, jo šī situācija, pēc arhibīskapa Jāņa uzskatiem, varēja radīt “pareizticīgās Krievijas lielvalstiskā šovinisma plūdus, kuros Latvija var noslīkt”.<sup>508</sup> Iedziļinoties arhibīskapa Jāņa attieksmē pret Pareizticīgās Baznīcas autonomiju, nevar noliegt arī kādu visai cilvēcīgu šķautni šajā nostājā. Arhibīskapam Jānim (Pommeram) bija izdevīgi būt pado-tībā Krievijas patriarham, jo boļševiku vajāšanu dēļ patriarhs bija organizatoriski bezspēcīgs un šī institūcija nebija funkcionējoša, ko nevar teikt par Konstantinopoles patriarhu un patriarhātu. Arhibīskapa Jāņa raksturs nebija tāds, lai viņš pazemīgi pieņemtu subordināciju, ko tam solīja kanoniskās saites ar Konstantinopoli. Šāda situācija bija ļoti izdevīga valdonīgajam arhibīskapam, jo galvenais noteicējs vietējās Baznīcas funkcionēšanā un pārvaldē kļuva vietējās Baznīcas “galva”.

Lai efektīvāk aizstāvētu ticīgo un Baznīcas tiesības, parlamentārisma periodā kristīgās konfesijas Latvijā nereti izvēlējās politiskās iesaistīšanās ceļu. Pareizticīgā Baznīca un arhibīskaps Jānis nebija izņēmums. 1925. gada Latvijas Republikas II Saeimas vēlēšanās arhibīskaps Jānis (Pommers) iekļuva parlamentā, balotējoties visrepresentablākajā krievu nacionālajā sarakstā “Pareizticīgo vēlētāju un krievu sabiedrisko organizāciju bloks”. Bloks pieņēma uzsaukumu vēlētājiem, kurā bija uzsvērtā nacionālās un reliģiskās vienlīdzības tiesiskā ideja visās valsts pārvaldes jomās, kā arī sadzīvē.<sup>509</sup>

<sup>508</sup> Pommers A. Pareizticība Latvijā. – 84. lpp.

<sup>509</sup> LVVA, 5485. f., 1. apr., 4383. l., 1. lp.

Arhibīskaps Jānis nostājās šī bloka priekšgalā. Tas radīja lielu neapmierinātību un strīdus sabiedrībā un pašā Baznīcā. Izskanēja apvainojumi, ka Baznīca iejaucas tai svešā jomā – politikā: “Bija cilvēki, kuriem nepatika, ka sarakstā iekļauti vairāki latvieši, kas it kā neaizstāvēšot krievu intereses. Bet pastāvēja arī pretēji uzskati latviešu aprindās – kā latvieši var būt krievu sarakstā. Taču par šo sarakstu balsoja arī daļa pareizticīgo latviešu.”<sup>510</sup>

Visnegatīvāko reakciju par arhibīskapa Jāņa (Pommera) iesaistišanos politikā, kā arī viņa nelokāmo nostāju pret valsti un tās īstenoto Baznīcas politiku puda sociāldemokrātu deputāti: “Arhibīskaps Jānis tika apvainots gan sadarbībā ar Bermontu, gan par to, ka pareizticīgo garīdznieki 1905.–1907. gadā ir devuši daudz denunciantu, nodevēju un vienkāršu neliešu.”<sup>511</sup> Viņam pārmeta arī sadarbību gan ar lieliniekiem, gan ar monarhistiem, gan arī līdzdalību ebreju grautiņos, soda ekspedīcijās utt. Sociāldemokrāti politiski vajāja arhibīskapu ikreiz, kad Saeimā izskatīja kādu jautājumu par Baznīcas situāciju Latvijā. Arhibīskaps Jānis nebija tas cilvēks, kas mierīgi un ticīgā pazemības garā izturētos pret politisko pretinieku apvainojumiem, turklāt viņš pats visai veikli lietoja politisko retoriku un izveidoja savu “ienaidnieka tēlu” (sociāldemokrātus – aut.). Kā ir uzsvēris S. Rimestads: “Arhibīskaps gandrīz vienmēr un tikai no Saeimas tribīnes runāja par trim lietām: Latvijas Pareizticīgās Baznīcas juridisko statusu, sociāldemokrātu nekompetenci

<sup>510</sup> Feigmane T. Krievi Latvijā un Saeimas vēlēšanas. 1920–1934 // Latvijas Arhīvi. 1995. Nr. 3. – 30.–31. lpp.

<sup>511</sup> LR II Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1925–1928. – 1131. lpp.

Latvijā un PSRS un par spīti vēsturiskajai situācijai – krievu nāciju.”<sup>512</sup> Viņš tikpat aktīvi sacerēja pret sociāldemokrātiem vērstus kritiskus rakstus un veicināja to publicēšanu presē gan latviešu, gan krievu valodā, vienpersoniski dominējot publiskajā telpā.<sup>513</sup> Pauls Šīmanis par arhibīskapu izteicās visai lakoniski: “Jānis nebija demokrātijas un parlamentārisma draugs.”<sup>514</sup> Latvijas pareizticīgo arhibīskapa karstgalvīgā, bezkompromisa daba bija ļoti pateicīga viņa politiskajiem pretiniekiem, kuri varēja pelnīt sev politiskos punktus ikreiz, kad viņiem to vajadzēja. Šajā ziņā īpaši izpaudās LSDSP izteiktie marksistiskie uzskati par Baznīcu un tās iesaistīšanos politikā, bet vēl jo vairāk – izteikumi pret arhibīskapu Jāni.

Biežās un asās savstarpējās vārdu pārmaiņas bija nenovēršamas, tomēr pa daļai ieplānotas un noderēja abu pušu politiskā kapitāla vairošanai. Apspriežot 1928.–1929. gada valsts budžeta likumprojektu un valsts finansiālos pabalstus baznīcām, sociāldemokrāts Bruno Kalniņš paziņoja, ka “ir liels kauns būt kopā ar šādu vīru ikvienam godīgam latviešu pilsonim vienā koalīcijā, būt vienā rindā ar šo krievu monarķistu.”<sup>515</sup> Sociāldemokrātu frakcija pat demonstratīvi atteicās sasveicināties ar Jāni (Pommeru). Viņi apvainoja arhibīskapu krievu nacionālisma paušanā un krievu atbalstīšanā Krievijas impērijas laikā. Uz to arhibīskaps nekavējoties atbildēja, ka viņš atbalsta gan latviešu nacionālās tieksmes,

---

<sup>512</sup> Rimestad S. *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917–1940)*. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2012, pg. 133.

<sup>513</sup> Turpat, pg. 141–142.

<sup>514</sup> Turpat, pg. 144.

<sup>515</sup> Turpat, 1132. lpp.

gan krievu, jo nevienām nacionālajām tieksmēm nevarot likt šķēršļus ceļā.<sup>516</sup> Analizējot sociāldemokrātu frakcijas uzbrukumu Baznīcai, J. Pommers secināja, ka “lietišķa saturs šinīs uzbrukumos Baznīcai nav pavisam”, bet tā ir tikai vēlme panākt savas politiskās ambīcijas.<sup>517</sup> Negatīvā nostāja pret arhibīskapu saglabājās visu viņa politisko aktivitāšu laikā.

Arhibīskaps Jānis, aizstāvoties pret apvainojumiem, teica: “Ja jums būtu kādi fakti, ar kuriem jūs varētu pierādīt, ka tiešām es esmu monarhists, t. i., ka es piederu pie šīs Latvijā neatļautās partijas, tad jūs ar tādiem būtu nākuši. Bet kad jūs nākat šurp bez faktiem un dokumentiem un apgalvojat, ka es, pareizticīgo galva, esmu monarhists un ieturu monarhistu virzienu, tad tā ir tukša, negodīga muldēšana un nekas vairāk.”<sup>518</sup>

Arhibīskaps atklāti uzstājās Saeimā, uzsverot galēji labējo krievu emigrantu bīstamo nostāju. Viņi pārmeta arhibīskapam “Pareizticīgās Baznīcas vienības graušānu”, nošķirot Latvijas Pareizticīgo Baznīcu no Maskavas. Galēji labējās emigrantu aprindas mēģināja nostiprināties Latvijas Pareizticīgajā Baznīcā un pārcelt savu centru no Parīzes uz Rīgu, pret ko krasi nostājās arhibīskaps. Viņš uzsvēra, ka pret Latvijas Pareizticīgās Baznīcas suverenitāti ir izveidojusies “apbrīnojami raiba fronte” – gan marksisti, gan komunisti, jo Baznīcas patstāvībā redzēja Latvijas suverenitāti, kas šīm aprindām bija netīkama.<sup>519</sup>

<sup>516</sup> LR II Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1925–1928. – 1127. lpp.

<sup>517</sup> Turpat, 741. lpp.

<sup>518</sup> LR IV Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1931–1934. – 838. lpp.

<sup>519</sup> Turpat, 841. lpp.

Izveidojās paradoksāla situācija – arhibīskaps Jānis nebija pieņemams nedz Latvijas neatkarības pretiniekiem, nedz arī atbalstītājiem. Mēģinot panākt sarežģītās situācijas piemērotāko risinājumu, arhibīskapu pārprata pat oficiālajās valsts iestādēs. Iespējams, ka valsts neizdarīja visu iespējamo, lai arhibīskapu Jāni pasargātu, jo viņam sistemātiski tika izteikti draudi un izdarīti pat uzbrukumi. Gadu pirms zvērīgās noslepkavošanas, runājot Saeimā un aizstāvoties pret saviem politiskajiem pretiniekiem, arhibīskaps Jānis pravietiski sacīja: “Te ir viens jautājums sakarā ar tiem draudiem, ar kādiem mani tagad ielenc šīs frontes darbinieki. Kungi, es esmu jau tanīs gados, kad cilvēks ne no kādiem draudiem nebistas. Visu mūžu esmu strādājis pēc tīras sirdsapziņas. Ja man jāatbild jums, – esmu gatavs vienmēr atbildēt, ja man jāatbild Dievam, – tāpat esmu gatavs atbildēt. Nāciet darbā ar saviem draudiem – es mierīgi nolasišu svētos vārdus: “Kungs, lai nu Tavs kalps mierā aiziet, kā Tu esi sacījis, jo manas acis Tavu pestīšanu ir redzējušas, ko Tu saviem ļaudīm esi sataisījis.”<sup>520</sup>

Analizējot valsts nostāju pret Latvijas Pareizticīgo Baznīcu, jāsecina, ka politisku apsvērumu dēļ attieksme bija nogaidoša un aizdomīga, kas neveicināja stabilitāti Baznīcas iekšienē. Līdz galam nenoskaidrotā situācija Baznīcas autonomijas jautājumā vēlāk kļuva par pamatu cīņām par ietekmi Latvijas Pareizticīgajā Baznīcā.

Kā viens no pozitīvākajiem faktiem Latvijas Pareizticīgās Baznīcas iekšējā dzīvē 1920.–1934. gadā bija Baznīcas nesašķelšanās etniskajās grupās. Gan pareizticīgie krievi,

---

<sup>520</sup> LR IV Saeimas Stenogrammas. – 843. lpp.

gan latvieši palika vienoti, pateicoties lielākoties arhibīskapa Jāņa valdonīgajam raksturam. S. Rimestads savā pētījumā atzīmēja, ka, tieši pateicoties arhibīskapa neiedomājamai antisociālistiskās retorikas produktivitātei, tika sasniegta latviešu un krievu pareizticīgo konsolidācija.<sup>521</sup> Ārējā ienaidnieka (sociāldemokrāti – aut.) tēls veiksmīgi darbojās kā kopienu vienojošs elements. Latvijas Pareizticīgās Baznīcas iekšējā situācija būtu bijusi komplicētāka, ja šķelšanās būtu notikusi, un tādā gadījumā valdībai, iespējams, būtu jārisina daudz nopietnākas problēmas.

Laika posmā no 1920. līdz 1934. gadam Latvijā kopumā bija reģistrētas 26 dažādas reliģiskās kustības, konfesijas un sekta.<sup>522</sup>

Pēc 1930. gada tautas skaitīšanas datiem Latvijā dzīvoja: vecticībnieki – 96802; Mozus ticīgie – 93741; protestanti (izņemot luterāņus) – 17069; pārējie kristīgie – 297; pārējie nekristīgie – 255; nezināmie ticīgie – 14169.<sup>523</sup> Statistikas dati nesniedza precīzu informāciju par visu netradicionālo reliģisko konfesiju skaitu. Izņēmums ir vecticībnieku un Mozus ticīgo kopienas, kas starp citām “netradicionālajām konfesijām” izcēlās ar lielu piederīgo skaitu un arī vēsturiski Latvijā bija eksistējušas jau kopš 16. gadsimta.

Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados netradicionālās konfesijas iedalīja netradicionālajās kristīgajās konfesijās un

<sup>521</sup> Rimestad S. *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917–1940)*. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2012, pg. 141.

<sup>522</sup> LR II Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1925–1928. – 843. lpp.

<sup>523</sup> Latvijas Statistiskā gadagrāmata. 1930. gads. – Rīga, 1931. – 8.–9. lpp.

netradicionālajās nekristīgajās konfesijās. Šis dalījuma modelis bija pārmantots no Krievijas impērijas laikiem.

Par netradicionālajām kristīgajām konfesijām Latvijā uzskatīja vecticībniekus, adventistus, baptistus, metodistus u. c. konfesijas un “sektas”, kurām bija noteikta saikne ar kristīgo mācību. Netradicionālo nekristīgo konfesiju skaits bija salīdzinoši daudz mazāks. Tie bija Mozus ticīgie, budisti, musulmaņi, kā arī dievturu draudzes. Visas netradicionālās reliģiskās konfesijas atradās Garīgo lietu pārvaldes pārziņā. Likumā par baznīcām un reliģiskām organizācijām bija noteikts, ka pastāv pilnīga ticības un tās propagandas, dievkalpošanas brīvība visām reliģiskām organizācijām, izņemot tās, kuras sludina nemorāliskas, pretvalstiskas mācības vai arī piekopj netikumīgu kultu.<sup>524</sup> Latvijas valsts likumdošanā nebija plašāka un izsmeļošāka juridiska skaidrojuma par netradicionālajām konfesijām.

Pēc Pagaidu valdības 1920. gada 12. novembra rīkojuma visas reliģisko sektu, draudžu un baznīcu zemes, kustamie un nekustamie īpašumi bija jānodod pēc demokrātiskiem principiem ievēlēto draudžu padomju pārziņā un apsaimniekošanā, bet, ja tādas padomes nebija, tad īpašums uz laiku – līdz padomes ievēlēšanai – pārgāja valsts īpašumā.<sup>525</sup> Tā bija ļoti strikta prasība, kas visiem bija stingri jāievēro un atlaides nevienai konfesijai netika dotas.

Visām “sektām” un reliģiskajām konfesijām bija jāreģistrējas un jāievēl sava pārvaldes institūcija, kas atbilstu valsts noteiktajām likumdošanas normām. Valsts šo procesu stingri uzraudzīja un kontrolēja. Netradicionālo reliģisko

<sup>524</sup> LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 474. l., 1. lp.

<sup>525</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 194. l., 21. lp.

konfesiju pārvaldē bija iecelts oficiāls valsts pārstāvis (ierēdnis), kas kontrolēja notiekošo.<sup>526</sup> Par nelikumību uzskatīja faktu, ja pārvaldes sapulces bija rīkotas bez valsts varas pārstāvju klātbūtnes. Garīgo lietu pārvalde sadarbībā ar policiju kontrolēja pārvaldes institūciju vēlēšanu procesu un to, kādi cilvēki tajās ievēlēti. Ievēlamajiem par galveniem kritērijiem tika izvirzītas šādas prasības: Latvijas pavalstniecība, lojalitāte pret valsti (ar to vairāk izprotot, vai konkrētais cilvēks ir darbojies Niedras vai Stučkas valdībā, vai “lielinieku kustības laikā nav piedalījies un arī vācu piekritējs nav”),<sup>527</sup> kā arī lai nebūtu sodāmība.<sup>528</sup>

Lai drīkstētu oficiāli darboties, atsevišķiem netradicionālo konfesiju sludinātājiem un misionāriem bija jāsaņem Iekšlietu ministrijas atļauja. Tā dēvētās sektantu draudzes neuzstājās ar sevišķām pretenzijām – politiskām vai konfesionālām, jo par galveno tās uzskatīja brīvību un piešķirto iespēju darboties, tādējādi izrādot valstij savu lojalitāti. Arī šo konfesiju prasības pret valsti un tās attieksmi bija visai nepretenciozas. Piemēram, Septītās dienas adventistu draudžu Saeima, nosūtot apsveikuma vēstuli Ministru prezidentam 1920. gada aprīlī, uzsvēra, ka “saskaņā ar rakstiem mēs ticam, ka valdība iecelta no Dieva, lūdzam par to un dodam tai meslus, muitu, bijāšanu un godu.”<sup>529</sup> Līdzīga reakcija bija arī citām netradicionālajām reliģiskajām konfesijām – baptistiem, anglikāņiem u. c. Netradicionālās konfesijas kā vienīgo nosacījumu izvirzīja prasību par pilnīgu Baznīcas šķiršanu no

<sup>526</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 194. l., 2. lp.

<sup>527</sup> Turpat.

<sup>528</sup> Turpat, 56. lp.

<sup>529</sup> Turpat, 229. lp.



valsts, nedodot nevienai ticībai priekšrocības vai arī finansiālus pabalstus. Šī prasība netika īstenota. Netradicionālo reliģisko konfesiju lielākā daļa valsts pabalstus nesaņēma, izņemot Mozus ticīgos, vecticībniekus un 20. gadsimta 20. gadu beigās – baptistus, jo, baptistu mācītājam E. Rimbeniekam iekļūstot Saeimā, valsts nostāja mazliet mainījās un atsevišķām baptistu draudzēm piešķīra līdzekļus no valsts budžeta.

Turpmākajos gados valdība izstrādāja un pieņēma noteikumus par katru netradicionālo reliģisko konfesiju, lai arī šis process ievilkās vairāku gadu garumā, tomēr iztika bez strīdiem un abu pušu neapmierinātības.

Viena no skaitliski lielākajām kristīgajām konfesijām bija Vecticībnieku kopiena (pomorieši), kas Latvijā pastāvēja kopš 17. gadsimta. Oficiāli vecticībniekus uzskatīja par sektu, bet praktiski viņi baudīja tādas pašas priekšrocības kādas bija tradicionālajām kristīgajām konfesijām, t. i., – laulību un civilstāvokļa aktu reģistrācijas atļauja, valsts pabalstu saņemšana, ticības mācības pasniegšana skolā u. c. Salīdzinot valsts attieksmi pret vecticībniekiem un pareizticīgajiem, jāteic, ka valsts ierēdņi un drošības iestādes vecticībniekus nekad neierindoja ailē “potenciāli bīstami vai nelojāli”, neskatoties uz to, ka vecticībnieki, atšķirībā no pareizticīgajiem, bija tīri krieviska reliģiskā grupa. Vecticībnieki baudīja valdības simpātijas un uzticēšanos, uz ko tie atbildēja ar to pašu. Vecticībniekus mēdza dēvēt par Latvijas vai “Latgales krieviem”, tā simboliski norādot viņu atšķirību no pārējiem krieviem, galvenokārt pareizticīgajiem.

1920. gada 10. novembrī Rēzeknē notika pirmais Latvijas vecticībnieku kopienu pārstāvju kongress,<sup>530</sup> kurā tika

<sup>530</sup> Anonīms. Redaktora sleja // Segodņa. 1920. Nr. 247.

izveidota Latvijas Vecticībnieku lietu Centrālā komiteja (Centraļņij komitet po delam staroobrjadcev Latviji), kas kļuva par vecticībnieku draudžu augstāko pārvaldes orgānu. Latvijas Vecticībnieku kopienas vēsturē tas bija pirmais precedents, kad tika izveidota vienota pārvalde, kura varēja neatkarīgi darboties bez spiediena no ārienes un lemt kopienai svarīgus jautājumus. Par Centrālās komitejas priekšsēdētāju ievēlēja F. Pavlovu.<sup>531</sup> Uzrunājot kongresu, F. Pavlovs uzsvēra, ka Latvijas valdība ļoti labvēlīgi attiecas pret vecticībniekiem un sniedz iespēju brīvi veidot savu iekšējo dzīvi pēc vecticībnieku tradīcijām.<sup>532</sup>

Jau 1921. gadā vecticībnieku draudzēm tika piešķirti pirmie valsts finansiālie pabalsti baznīcu un lūgšanu namu remontiem.<sup>533</sup> Šis jautājums īpaši aktuāls bija Latgales lauku rajonos, kur dzīvoja visvairāk vecticībnieku un kur ekonomiskā situācija bija sarežģītāka. Valsts labvēlīgā nostāja rosināja vecticībniekus uzsākt plašas aktivitātes – veidot reliģiskas organizācijas un apvienības, izdot reliģiska satura grāmatas, kalendārus, organizēt svētdienas skolas utt. Īpaši svarīgs vecticībniekiem bija jautājums par skolu atvēršanu, sevišķi Latgalē, kur bija zems izglītības līmenis.

Arī Vecticībnieku kopiena Latvijā nebija pasargāta no politizēšanās tendencēm. Jau LR I Saeimas vēlēšanās Saeimā iekļuva “Vecticībnieku saraksts”, kuru pārstāvēja deputāts M. Kaļistratovs.<sup>534</sup> II Saeimā no vecticībnieku saraksta

<sup>531</sup> Staroobrjadčestvo v Latviji. – Rīga, 1961. – 47. lpp.

<sup>532</sup> Anonīms. Redaktora sleja // Segodņa. 1920. Nr. 247.

<sup>533</sup> Staroobrjadčestvo v Latviji. – 46. lpp.

<sup>534</sup> Feigmane T. Krievi Latvijā un Saeimas vēlēšanas. 1920–1934 // Latvijas Arhīvi. 1995. Nr. 3. – 29. lpp.

atkārtoti iekļuva M. Kaļistratovs un I. Jupatovs, taču vēlāk šis bloks sašķēlās, ap 1928. gadu vecticībnieku aprindās iezīmējās iekšējā šķelšanās, kas daļēji balstījās politiskajās interesēs. 1928. gada augusta sākumā Rēzeknē notika Latvijas vecticībnieku kongress. Lai gan vairākums runātāju uzstājās par vienota pareizticīgo un vecticībnieku saraksta nepieciešamību, domstarpības starp “labajiem” un “kreisajiem”, starp S. Kirilova un M. Kaļistratova piekritējiem, guva virsroku pār vienotību.<sup>535</sup> Domstarpībās uzvarēja “kreisie”, bet mazākumā palikušie “labējie” atstāja kongresu. Vienota pareizticīgo un vecticībnieku vēlēšanu bloka izveidošana Saeimā tā arī palika ieceres līmenī, jo vecticībnieku aprindās bija notikusi šķelšanās, svarīgs bija arī fakts, ka vecticībnieki, ņemot vērā vēsturisko pieredzi un iepriekš piedzīvotās vajāšanas, pilnībā neuzticējās pareizticīgajiem.

III un IV Saeimas laikā vecticībnieku intereses pārstāvēja “kreisās” aprindas un to deputāti – M. Kaļistratovs un T. Pavlovskis, bet “labējo” vecticībnieku līderis S. Kirilovs Saeimā neiekļuva.

1934. gada 14. februārī Ministru kabinets pieņēma “Likumu par vecticībnieku kopienām Latvijā”, kas beidzot noregulēja vecticībnieku juridisko statusu valstī. Vecticībniekiem likumā, gluži tāpat kā Mozus ticīgajiem, “nāca pretī, sniedzot iespēju algot sekretārus mācītājiem, kuri neprata latviešu valodu un kuriem nebija vidējās izglītības”.<sup>536</sup> Skolās, kurās bija vecticībnieku skolēnu vairākums, ar likumu tika atļauts svinēt reliģiskos svētkus pēc vecā stila. Valsts piešķīra līdzekļus vecticībnieku reliģisko kursu organizēšanai,

<sup>535</sup> Feigmane T. Krievi Latvijā un Saeimas vēlēšanas. 1920–1934. – 31. lpp.

<sup>536</sup> Zavoloko I. Istorija cerkvi Hristovoj. – Rīga, 1990. – 159. lpp.

jo vēsturisko apstākļu dēļ ilgus gadsimtus vecticībniekiem bija liegtas plašākas izglītošanās iespējas. Kā rakstija vecticībnieku kultūras pētnieks I. Zavoloko: “1934. gada 14. februāra likums paver vecticībniecībai plašas iespējas auglīgai reliģiskajai un kulturāli izglītojošai darbībai.”<sup>537</sup>

Valsts attieksme pret netradicionālajām protestantiskajām konfesijām savā ziņā bija politiski vienāda. Gan baptisti un adventisti, gan arī anglikāņi u. c. publiski pauda savu nostāju par Latvijas valsts nodibināšanu un izteica atbalstu Pagaidu valdībai. Taču kopumā 20. gadsimta 20.–30. gados neoprotestantiskajām konfesijām, kā, piemēram, baptistiem un adventistiem, bija stingrs uzskats, ka pat “draudzīgi” kontakti starp Baznīcu un valsti noved pie reliģijas ietekmes un šķīstības zaudēšanas,<sup>538</sup> un šīs attiecības viņi arī centās saglabāt. Lai tuvāk izanalizētu valsts attieksmi pret neoprotestantiskajām konfesijām Latvijā, jāapskata valsts un Septītās dienas adventistu attiecības.

Septītās dienas adventistu draudzes uzsāka darbību Latvijas teritorijā 19. gadsimta beigās. Lai organizētu savu misijas darbību jaunajos apstākļos, ar Garīgo lietu departamenta atļauju Septītās dienas adventistu pārstāvji 1920. gada 6.–8. aprīlī sasauca draudžu Saeimu.<sup>539</sup> II draudžu Saeimas sapulce notika tā paša gada rudenī, kurā pieņēma lēmumu par “Latvijas Septītās dienas adventistu draudžu savienības” izveidošanu Latvijas valsts teritorijā.<sup>540</sup> 1928. gada 30. ok-

<sup>537</sup> Zavoloko I. *Istorija cerkvi Hristovoj*. – Rīga, 1990. – 159. lpp.

<sup>538</sup> Berg T. *The State and Religion in a Nutshell*. – Minneapolis, 1998. – P. 17.

<sup>539</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 20. l., 19. lp.

<sup>540</sup> Ķipurs R. *Latvijas Septītās dienas adventistu draudžu vēsture. 1896–1940 // Latvijas Vēsture. 1998. Nr. 4. (32.). 36. lpp.*

tobrī valdība pieņēma noteikumus, kas regulēja Latvijas Septītās dienas adventistu draudžu tiesības un darbību.<sup>541</sup>

Liela daļa adventistu draudžu bija skaitliski mazas. Valsts pabalstus tām nepiešķīra, jo, atbalstot ideju par Baznīcas šķiršanu no valsts, adventisti atsacījās no materiālajiem pabalstiem.<sup>542</sup> Septītās dienas adventisti norobežojās arī no politiskajām aktivitātēm, līdz ar to viņi no politiskās dzīves stāvēja tālu un Latvijas Saeimā nekad nebija pārstāvēti.

Interesanta situācija izveidojās t. d. hernhūtiešu brāļu draudzēs, kuras jaunajos apstākļos pārorganizēja savu darbību un izveidojās par patstāvīgu kristīgu konfesiju, ko valsts uzskatīja par sektu. Nodibinoties Latvijas valstij, izveidojās Latviešu Brāļu draudze, kas bija senās, īpaši Vidzemē pazīstamās, hernhūtiešu brāļu draudzes pēcnācēja un darbības turpinātāja. Tika izveidota biedrība “Latvijas Evaņģēliskā Brāļu draudze”, bet jau pašā sākumā biedrībai ceļā stāvēja šķēršļi, jo – kā hernhūtiešu draudžu likumīgā organizācija – 20. gadsimta 20. gados pieteicās Vācijas Brāļu draudzes Unitate, kas pretendēja uz hernhūtiešu īpašumiem.<sup>543</sup> Konflikts atrisinājās savstarpējās sarunās, šoreiz valsts institūcijas konfliktā neiejaucās, bet ieņēma nogaidošu un novērojošu pozīciju.

Latvijā 1920. gadā bija reģistrētas 15 brāļu draudzes, kuras apvienoja 1800 ticīgos.<sup>544</sup> Valsts finansiāli neatbalstīja brāļu draudzes, jo tās tika uztvertas kā Evaņģēliski luteriskās Baznīcas daļa.

<sup>541</sup> Valdības Vēstnesis. 1928. Nr. 249.

<sup>542</sup> Ķipurs R. Latvijas Septītās dienas adventistu draudžu vēsture. 1896–1940. // Latvijas vēsture. 1998. Nr. 4. (32.). 36. lpp.

<sup>543</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 1582. l., 3. lp.

<sup>544</sup> Turpat, 1. lp.

Lielu uzmanību valsts pievērsa atsevišķām mazām un t. s. aizdomīgām sektantu grupām, kuru sludinātājiem bija apšaubāma reputācija. Ar šādu sektantu lietu izskatīšanu nodarbojās Politiskā pārvalde, īpašu uzmanību pievēršot krievu tautības cilvēku veidotajām sektām, kuru garīgie vadītāji bieži vien uzturēja sakarus ar saviem amata un ticības brāļiem Padomju savienībā. Piemēram, 20. gadsimta 20. gadu sākumā Latgalē bija parādījusies sekta, kura dēvēja sevi par “Duhovno nraustvennīje trezveņņiki” jeb “bogomoli”. Savas darbības aizsegā, kā to konstatēja Garīgo lietu pārvalde un Politiskā pārvalde, sekta bija veikusi sava veida komunistisku aģitāciju.<sup>545</sup> Sekta pēc būtības un iekšējās dzīves kārtības atgādināja pseidokomunistu šūniņu un bieži vien veica komunistisku aģitāciju. Sektas garīgais līderis D. Kononovs ieguva no sekas biedriem finansiālus līdzekļus, ar ko viņš varēja nomaksāt bankai savas saimniecības parādus.<sup>546</sup> Lai tiktos ar PSRS dzīvojošajiem garīgajiem vadītājiem, kas bija aizbēguši no Latvijas, sekas locekļi visai bieži nelegāli šķērsoja Latvijas robežu. Ņemot vērā visus šos pārkāpumus, sektu Latvijā aizliedza. Šāda veida sekas pasludināja par aizliegtām, jo tās, kā noskaidroja Politiskā pārvalde, veica “kaitīgu, pretvalstisku un nemorālu darbību”, kā arī grāva reliģijas un Baznīcas prestižu. Politiskā pārvalde izsekoja gan sekas locekļus, gan to garīgos vadītājus, kurus turēja aizdomās par pretlikumīgu darbību.

Valsts nostāja pret nekristīgām reliģiskajām konfesijām balstījās likumdošanā, kas noteica apziņas brīvību. Sevišķi

---

<sup>545</sup> LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 474. l., 1. lp.

<sup>546</sup> Turpat, 2. lp.

labvēlīgu valsts attieksmi guva Mozus ticīgo draudzes, ko dēvēja arī par ebreju draudzēm. Pirmā pasaules kara laikā ebreju kopiena Latvijā bija cietusi diezgan ievērojamus cilvēciskus un materiālus zaudējumus. Pirmā pasaules kara laikā virkne ebreju kopienu bija izzudusi, jo ebreju deportācija no Kurzemes bija smagi skārusi ikvienu draudzi, un tāpēc bija nepieciešams sākt atjaunot un dibināt jaunas kopienu institūcijas.<sup>547</sup>

1923. gadā Latvijā kopumā bija 88 Mozus ticīgo sinagogas un 77 lūgšanu nami.<sup>548</sup> Daudzi no tiem, it īpaši Latgalē, 20. gadsimta 20. gadu sākumā atradās diezgan sarežģītā finansiālā situācijā. Valsts piešķīra visai lielus naudas līdzekļus, lai palīdzētu Mozus ticīgajiem uzturēt viņu sinagogas un lūgšanu namus.<sup>549</sup> Šo faktu var izskaidrot ar to, ka ebreji, pirmkārt, bija otra lielākā nacionālā minoritāte Latvijā. Otrkārt, lielu lomu valsts pozitīvajā attieksmē pret Mozus ticīgajiem spēlēja tas, ka, salīdzinot ar krieviem un vāciešiem, latviešiem nebija vēsturiskas nepatikas pret ebrejiem. Vēsturnieks D. Levins rakstīja, ka līdztiesība, kas, tāpat kā citiem Latvijas pilsoņiem, tika pasludināta arī ebrejiem, pārtraucot viņu diskrimināciju nacionalitātes un ticības dēļ. Mozus ticīgo intereses tika ievērotas, pat nosakot I Saeimas vēlēšanu termiņu, – to pārcēla no 1922. gada septembra sākuma uz mēneša beigām, kad notika ebreju svētki.<sup>550</sup>

<sup>547</sup> Bobe M. *Jews in Latvia*. – Tel Aviv, 1971. – Pg. 221.

<sup>548</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 288. l., 16. lp.

<sup>549</sup> Skat. pielikumā Nr. 1. – 346.–347. lpp.

<sup>550</sup> Levins D. *Ebreju vēsture Latvijā. No apmešanās sākumiem līdz mūsu dienām*. – Rīga: Yad Vashem, Vāga, 1998. – 45.–46. lpp.

Mozus ticīgajiem tika piešķirta ticības apziņas brīvība un iespēja brīvi organizēt savu reliģisko kultu. Valsts finansiāli atbalstīja arī ebreju reliģiskās skolas, kurās kopā ar vispārīgiem mācību priekšmetiem mācīja Talmudu un ebreju likumus.<sup>551</sup> Valsts finansiālā palīdzība 1920.–1934. gadā tika sniegta arī Mozus ticīgo garīgā semināra “Ješibot” uzturēšanai. Valsts attieksme pret Mozus ticīgo draudzēm Latvijā uz citu nacionālo minoritāšu reliģisko grupu fona bija raksturojama kā īpaši labvēlīga.

1932. gadā notika pirmā Latvijas rabīnu konference, kuru apmeklēja gandrīz visi Latvijas rabīni.<sup>552</sup> No Latvijas rabīnu vides nāca arī izcili Toras pazinēji un garīgās autoritātes – kā Gaons Ragačovers, Meiers Simha u. c. –, kas bija pazīstami tālu aiz Latvijas robežām.<sup>553</sup>

Latvijas valsts pastāvēšanas parlamentārisma periodā Mozus ticīgie, līdzīgi lielākajai daļai pārējo Latvijas konfesiju, iesaistījās Latvijas politiskajā dzīvē. Konservatīvo reliģisko ebreju intereses Saeimā pārstāvēja ebreju apvienība “Agudat Israel”, kuras priekšgalā atradās Šimons Vittenbergs, plaši pazīstamais reliģiskais un sabiedriskais darbinieks, rabīns Mordehajs Dubins un rabīns M. Kilovs.<sup>554</sup>

Pēc valdības izstrādātajiem noteikumiem tika izveidota sinagogu un lūgšanu namu garīgā valde, kas uzturēja attiecības ar valsti, regulēja kopienu iekšējo reliģisko un

<sup>551</sup> Bobe M. Jews in Latvia. – Pg. 221.

<sup>552</sup> Turpat, pg. 229.

<sup>553</sup> Levins D. Ebreju vēsture Latvijā. No apmešanās sākumiem līdz mūsu dienām. – 70. lpp.

<sup>554</sup> Mednis I. Politiskās partijas Latvijas Republikā // Latvijas Arhīvi. 1995. Nr. 5. 19. lpp.



saimniecisko dzīvi. Valde izstrādāja svinīgo zvērestu, kas bija jānodod ikvienam valdes loceklim. Zvērestā bija teikts: “zvēram ar labu sirdsapziņu pildīt uzliktos mums sinagogas (lūgšanu nama) garīgās valdes locekļa pienākumus un ar pilnīgu saskanību ar tagad pastāvošajiem Latvijā likumiem un mūsu ticības noteikumiem.”<sup>555</sup>

Izvērtējot Mozus ticīgo reliģisko darbību, Garīgo lietu departaments 1923. gadā secināja, ka pēc novērojumiem var spriest, ka ebreju lielākā daļa stingri piekopj ticību un paražas un pat viskreisākie ebreji izturas ar pietāti pret savu reliģiju un svētumiem.<sup>556</sup> Tādējādi Mozus ticīgie savas lojalitātes dēļ neradīja par sevi pastiprinātu valsts interesi.

Viens no galvenajiem noteikumiem, ko valsts pieprasīja no Mozus ticīgo kopienām, bija Latvijas pavalstniecības iegūšana rabīniem. Ja tas netika veikts saziņā ar Garīgo lietu departamentu, tad valsts paturēja tiesības izraidīt šos rabīnus no Latvijas, anulējot viņiem darba atļauju. Ar to nodarbojās Iekšlietu ministrijas Ārzemnieku nodaļa. Tā, piemēram, 1920. gadā Garīgo lietu departaments vēstulē Rēzeknes apriņķa priekšniekam lūdza kontrolēt Rozentovas pagasta Maltas miestu ebreju draudzes, lai tās gādātu par rabīnu Girša Ābrama dēla Ervina un Mendela Litmana dēla Menahima, kuri nebija Latvijas pilsoņi, pavalstniecības lietu drīzāku kārtošānu. Ja tas netiktu veikts laikā, tad minētos rabīnus sagaidītu izraidīšana no valsts.<sup>557</sup> Izraidīšanas procedūra praksē ne reizi netika lietota, jo valsts un

---

<sup>555</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 343. l., 2. lp.

<sup>556</sup> Turpat, 1370. f., 1. apr., 288. l., 16. lp.

<sup>557</sup> Turpat, 1370. f., 1. apr., 19. l., 19. lp.

Mozus ticīgo kopienas laicīgi kārtoja visas nepieciešamās formalitātes.

Analizējot konservatīvās partijas “Agudat Israel” politisko darbību, var droši apgalvot, ka tās popularitāte un ietekme ebreju politiskajā un reliģiskajā dzīvē saistījās ar partijas līdera Mordehaja Dubina personības harismu: “”Agudat Israel” 20. gadsimta 20.–30. gados, līdzīgi jebkura reliģiskā virziena partijai Latvijā, bija ortodoksāla un ar izteiktu vēlmi ieņemt dominējošu ietekmi uz ticīgo reliģisko un garīgo dzīvi.”<sup>558</sup> Latvijas ebreju kopienā Mordehajs Dubins bija viena no ietekmīgākajām personībām, kam bija labi kontakti un sakari ar valdošajām Latvijas politiskajām aprindām un cilvēciska draudzība ar K. Ulmani.<sup>559</sup> Savā ziņā var teikt, ka Mordehajs Dubins labprātīgi un ne bez panākumiem veica vidutāja lomu starp reliģiskajām ebreju draudzēm un oficiālajām valsts iestādēm.

Kaut arī apvienība “Agudat Israel” pati distancējās no cionisma ideoloģijas, uzskatot, ka galvenais ir darboties tās valsts interesēs, kuras teritorijā tā pastāv, tomēr tai bija izveidojusies pozitīva sadarbība ar cionistu kustību Latvijā un citiem tās atzariem pasaulē.<sup>560</sup>

Otra ebreju reliģiskā partija Latvijā 20. gadsimta 20.–30. gados bija “Mizrahi”, kas centās apvienot reliģiskos, sekulāros un kreisos cionistus. Daudzi vēlētāji, galvenokārt no Kurzemes un Rīgas, vēlēšanās balsoja par šo partiju lielākoties tāpēc, ka uzticējās tās līderim rabīnam

---

<sup>558</sup> Steimanis J. History of Latvian Jews. – Pg. 85.

<sup>559</sup> Turpat.

<sup>560</sup> Turpat, pg. 86.

Mordehavam Nurokam,<sup>561</sup> kas bija autoritāte starptautiskajās ebreju aprindās un pretēji Mordehavam Dubinam nebija draudzīgās attiecībās ar visām institūcijām un K. Ulmani.

Var piekrist vēsturniekam Aivaram Strangam, kas uzsver, ka “nav nevienas zemes vai valsts Eiropā, kurā nebūtu pastāvējuši pretebreju noskaņojumi un akls naidis vai vēlāk – moderns antisemitisms, un Latvija, protams, nav izņēmums”.<sup>562</sup> Latviešu un ebreju attiecības bija miermīlīgas. Antisemitisms bija galvenokārt sadzīviskā līmenī, tas kļuva par ieroci politiskām aprindām, manipulējot ar atsevišķām sabiedrības grupām. 20. gadsimta 20. gadu beigās un 30. gados antisemitisma idejas parādījās Latvijas sabiedrībā, nereti tas notika sinhroni ekonomiskajām krīzēm, taču Latvijā antisemitisms nekad neradīja anti-jūdaismu.

1925. gada 23. janvārī Rīgā ultranacionālā “Latvju nacionālā kluba” biedri P. Raupe, E. Leimanis, K. Apinis un P. Tavors iemeta rokasgranātu sinagogā Dzirnavu ielā 124, bet februāra sākumā tika iemesta pudele ar indīgām vielām ebreju sociāldemokrātiskās organizācijas “Perec” telpās Dzirnavu ielā 96. Lai arī vardarbības apjoms nebija liels, valsts iestāžu pacietībai bija gals – klubu slēdza; tas atjaunoja darbību jau ar citādu nosaukumu, tomēr turpmākajos gados tajā valdīja pagrimums un iekšējās jukas.<sup>563</sup> Šis notikums nebija anti-jūdaisma inspirēts, un līdzīgi to uztvēra arī valsts iestādes.

<sup>561</sup> Steimanis J. History of Latvian Jews. – Pg. 86.

<sup>562</sup> Stranga A. Ebreji un diktatūras Baltijā. 1926–1940. – Rīga, 2002. – 90. lpp.

<sup>563</sup> Turpat, 123. lpp.

Savdabīga situācija valsts un Baznīcas attiecību aspektā izveidojās, kad Latvijā nacionālisma uzplaukuma ietekmē parādījās nacionāli tautiska un reliģiska kustība – dievturi, kas 1926. gadā Garīgo lietu pārvaldē iesniedza pieteikumu reģistrēt šo kustību kā Dievturu draudzi. Dievturu draudzes Satversmē definēts, ka “Latvju dievturu draudze” ir reliģiska organizācija, kuras nolūks ir atjaunot un piekopt latvju senču īpatnējo dievturību garīgās un laicīgās labklājības veicināšanai.<sup>564</sup>

Dievturi E. Brastiņa vadībā formulēja, ka tas bija laiks, kad “uzdīga mūsu senās dievestības jaunie asni”.<sup>565</sup> Grupa latviešu inteliģences labējo pārstāvju, kas sevi dēvēja par “Kamolu”, bija sanākuši kopā un atzina, viņu vārdiem runājot, ka “jaunai, īpatnai latviešu kultūrai savas domas būtu jānostiprina arī kādās reliģiskajās atziņās”.<sup>566</sup> Jau pašos sākumos šī grupa bija ne tikai margināla, bet arī sašķēlusies, jo pastāvēja četri galvenie virzieni idejai radīt latvisku reliģiju. Luterāņu mācītājs J. Sanders, par spīti luterāņu sašutumam un protestiem, uzskatīja, ka vajag latviskot kristietību. Rakstnieks E. Mēklers domāja, ka jārada jauna sintētiska reliģija, kas būtu veidota no visām pasaules reliģijām, ar svētnīcu Zilajā kalnā. Filozofs Reiznieks uzskatīja, ka jāizdomā gluži jauna, vēl nebijusi reliģiska mācība. Bet E. Brastiņš uzskatīja, ka svešais aizgūstams un izmantojams tikai tad, kad pašiem nekā nav, paužot, ka latviešiem tāda reliģija jau ir un tās esence ir atrodama dainās.<sup>567</sup>

<sup>564</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 838. l., 2. lp.

<sup>565</sup> Brastiņš E. Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana. – Rīga, 1936. – 116. lpp.

<sup>566</sup> Turpat.

<sup>567</sup> Turpat.

Tā kā ideju biedri nevarēja rast kopīgu kompromisu, grandiozais latvju reliģijas radīšanas process apsīka. 1924. gadā pēc ilgām debatēm E. Brastiņa domubiedri nolēma savu radīto reliģiju nosaukt par Dievturību un reģistrēt to Garīgo lietu pārvaldē. Taču, lai izpildītu reģistrācijas prasību, steigā tika sarakstīts “Latviešu dievturības atjaunojums”,<sup>568</sup> kur bija atspoguļotas galvenās “latviskās reliģijas” vadlīnijas un skaidrota ideja par tās nepieciešamību.

Valsts pārvaldes institūcijas bija neizpratnē par izveidojušos precedentu, jo dievturi savā reliģiskajā darbībā par galveno sludināja pagāniskā kulta atjaunošanu, tādējādi nonākot pretrunā ar valsts likumdošanu. Dievturu vadoni E. Brastiņu 1926. gadā vairākkārt izsauca uz Garīgo lietu pārvaldi, lai viņš plašāk paskaidrotu dievturu darbības principus, mērķus utt., bet pati Dievturu draudzes Satversme tika vairākkārt atdota atpakaļ pārstrādāšanai un papildināšanai. Šie soļi tika sperti, lai novilcinātu laiku un noskaidrotu dažādu politisko, reliģisko un sabiedrisko aprindu attieksmi pret šo kustību, novērotu dievturu iekšējās aktivitātes, kaut gan šos soļus var skaidrot arī ar pārvaldes institūciju darbinieku pieredzes trūkumu.

Garīgo lietu pārvalde 1926. gada aprīlī nosūtīja vēstuli LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes domei, lūdzot neatteikt dot atsaukumi par dievturu mācību, jo viņi aicina atstāt kristīgo ticību.<sup>569</sup> Lūgums vēlāk tika pāradresēts LU Teoloģijas fakultātei, kura savukārt izdarīja slēdzienu, ka dievturi ir “sektanti, kuru mērķis ir atjaunot sektantu elku

<sup>568</sup> Brastiņš E. Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana. – 116. lpp.

<sup>569</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 838. l., 12. lp.

varas kultu, un to darbība neatbilst LR likumdošanai”.<sup>570</sup> Teologu slēdzienā nebija konkrētu rekomendāciju, taču, par spīti kustības protestiem, dievturi tika atzīti par sektantiem un nevis par tradicionālu reliģisku konfesiju – kā dievturi to dedzīgi vēlējās, jo valsts pārvaldes institūcijas gan baidījās no tradicionālo kristīgo konfesiju neapmierinātības, kas pasliktinātu jau tā valsts un Baznīcas neuzticības pilnās attiecības Latvijā, gan arī nesaprata un nepieņēma dievturu kustību, uzskatot to par mākslīgu konfesiju, kurā darbojas šaubīgi cilvēki. Šis notikums radīja aizsākumu diskusijām tradicionālo kristīgo konfesiju iekšienē, īpaši tas attiecās uz Evaņģēliski luterisko Baznīcu. Alfrēds Indriksons 1934. gadā savā brošūrā “Domas par latvisku tautas baznīcu” secināja: “Dievturība ir dzīvs atgādinājums par Baznīcas pagātnes kļūdām un tagadējiem uzdevumiem.”<sup>571</sup>

Tikai 1926. gadā dievturu draudzes tika reģistrētas un to darbība oficiāli legalizēta.<sup>572</sup> Kā secināja E. Brastiņš: “Pagāja vesels gads, kamēr 1926. gada 26. jūlijā saņēmām “Latvijas Dievturu Draudzes” apstiprinājumu.”<sup>573</sup> Valsts institūcijas veica sevišķi stingru kontroli un uzraudzību pār dievturu kustību un tās vadoni E. Brastiņu, taču šis draudzes (kaut arī mazskaitlīgas) salīdzinoši ātri izplatījās, īpaši labējās inteliģences aprindās. Tomēr dievturiem bija jārēķinās ar valsts, Baznīcas un arī kreiso aprindu acīmredzamu negatīvu attieksmi pret sevi. Kā vēlāk atcerējās E. Brastiņš, “mūsu

<sup>570</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 838. l., 14. lp.

<sup>571</sup> Indriksons A. Domas par latvisku tautas baznīcu. – Rīga, 1934. – 14. lpp.

<sup>572</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 838. l., 18. lp.

<sup>573</sup> Brastiņš E. Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana. – 117. lpp.

vecam, sen pazīstamam pretiniekam blakus stāvēja vēl kāds cits, līdz šim nepazīstams apkarotājs. Tas bija marksisms sociāldemokrātijas veidā. Tā kā viņš vispār neatzina nekādu reliģiju, tad arī latviskā reliģija viņa acīs neatrada nekādu žēlastību.”<sup>574</sup> Izskatās, ka gan kristīgajām konfesijām, gan arī dievturiem bija viens pretinieks, taču kopīgu valodu pret šo pretinieku abas puses atrast nespēja.

Latvijā 1920.–1934. gadā bija arī budisma piekritēji un musulmaņi, taču tikai daži indivīdi piekopa šo kultu un atsevišķas kopienas netika reģistrētas.<sup>575</sup>

Kopumā raksturojot situāciju valsts un netradicionālo reliģisko konfesiju attiecībās parlamentārisma periodā, var secināt, ka Latvijā pret netradicionālajām konfesijām pastāvēja demokrātiski realizēta valsts politika, ievērojot gan valsts drošības normas, gan arī cilvēku reliģisko apziņu, savukārt tradicionālās kristīgās konfesijas kontrolēja mazāk nekā netradicionālās konfesijas. Starp netradicionālajām reliģiskajām konfesijām bija tādas, kas saņēma no valsts lielākas privilēģijas – tie bija Mozus ticīgie un vecticībnieki, kurus īstenībā gan vēsturisku, gan arī reliģisku apsvērumu dēļ nevarēja nosaukt nedz par sektām, nedz arī par netradicionālajām konfesijām.

---

<sup>574</sup> Brastiņš E. Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana. – 116. lpp.

<sup>575</sup> LR II Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1925–1928. – 628. lpp.

## IV. nodaļa

### VALSTS UN BAZNĪCAS ATTIECĪBAS LR AUTORITĀRISMA PERIODĀ: 1934–1940

#### 4.1. Jaunā valsts ideoloģija un Baznīca

1934. gada 15. maijā K. Ulmaņa īstenotais valsts apvērsums jūtami izmainīja situāciju valsts un Baznīcas savstarpējo attiecību politikā. Valsts attieksme pret Baznīcu krasī nemainījās – Baznīca netika vajāta, reliģija netika noliegta, taču, pastiprinoties Kārļa Ulmaņa valdības deklarētajiem lozungiem par nacionālo un vienoto valsti, veidojās šim nostādnēm atbilstoša Baznīcas politika.

Kārļa Ulmaņa personiskā aizraušanās ar Benito Musolīni režīma ideoloģiju un viņa īstenoto reliģisko politiku iespaidoja arī valsts un Baznīcas attiecību veidošanos Latvijā. Baznīcai bija jādarbojas autoritārā režīma labā, tas bija jāstiprina, izrādot slavināšanu un simpātijas jaunajai iekārtai un tās ideoloģijai. Eivinds Bergrāvs, analizējot autoritāro režīmu ietekmi uz valsts un Baznīcas attiecību veidošanas procesu Eiropā, uzsvēra, ka Vadonim jāatstāj līdzjūtīga, uzticama, humāna, dievbijīga vīra iespaids, arī godīga un taisnīga, ja tas ir iespējams, bet vēl jo vairāk jāatceras, ka Vadonim jāizraisa bailes un mīlestība.<sup>576</sup> K. Ulmanis jau pašā

<sup>576</sup> Bergrāvs E. Valsts un cilvēks. – Rīga, 2004. – 24.–25. lpp.



sākumā labi saprata vadonības principa būtību un autoritārisma mentalitāti. Baznīcai bija jākļūst par skrūvīti autoritārā režīma mehānismā. K. Ulmaņa autoritārā režīma vīzijās Baznīcai bija jākalpo valsts materiālajai un garīgajai labklājībai.

Pats Vadonis formāli bija piederīgs Latvijas Evaņģēliski luteriskajai Baznīcai, taču ir sarežģīti analizēt Kārļa Ulmaņa personīgo attieksmi pret ticības lietām, un diez vai šoreiz tas ir nepieciešams, jo autoritārajos režīmos vadoņu personīgajai piederībai kādai konfesijai nav būtiskas lomas. Kārlis Ulmanis bija pilnīgi sekulārs cilvēks.<sup>577</sup> Tas apstākļi, ka Vadonis bija luterānis, Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas dzīvē daudz neko nemainīja, izņemot to, ka ar Evaņģēliski luteriskās Baznīcas starpniecību bija iespējams uzrunāt Latvijas sabiedrības reliģisko majoritāti. Kā savā pētījumā ir atzīmējis V. Tēraudkalns: “Ulmanis atbalstīja baznīcas “bez konfesiju atšķirības””<sup>578</sup> Tas, ka viņš oficiāli bija ticīgais, Baznīcas situāciju valstī neietekmēja pozitīvi, toties fakts, ka Latvijā bija nodibinājies autoritārais režīms, konfesijas nolika jaunās situācijas priekšā un lika samierināties ar politiskās brīvības zaudēšanu un kontroles pieaugumu.

Kārlis Ulmanis bija politiķis ar pietiekami lielu pieredzi, lai saprastu, ka Baznīcai ir jākalpo autoritārā režīma labumam un tas ir jāizmanto varas stiprināšanā. Lai stiprinātu režīma pozīcijas sabiedrībā, K. Ulmanim bija jāiegūst Baznīcas augstāko aprindu un ticīgo simpātijas vai vismaz jāliek tiem samierināties ar esošo režīmu. Tas nebija jauns

<sup>577</sup> Stranga A. Ebreji un diktatūras Baltijā. 1926–1940. – Rīga, 1997. – 52. lpp.

<sup>578</sup> Hanovs D., Tēraudkalns V. Laiks, telpa, vadonis: autoritārisma kultūra Latvijā. 1934–1940. – Rīga: Zinātne, 2012. – 275. lpp.

uzdevums, jo iepriekšējā parlamentārisma periodā valsts un Baznīcas attiecību pieredze radīja cilvēkos neapmierinātību un aizvainojumu, bet dominējošā kreisā virziena politisko partiju negatīvā nostāja pret reliģiju un Baznīcu pastiprināja vilšanos parlamentārajā sistēmā un demokrātijā. Jaunajai varai un Vadonim uzdevums nebija sevišķi sarežģīts, taču acīmredzamu sajūsmu Baznīcā pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma tas neizraisīja. Daudzas Baznīcas augstas amatpersonas bija atlaistās IV Saeimas deputāti: katoļu bīskaps Jāzeps Rancāns (Saeimas priekšsēdētāja biedrs), pareizticīgo arhibīskaps Jānis (Pommers), ietekmīgais rabīns Mordehajs Dubins un daudzi citi – gan garīdzniecības pārstāvji, gan reliģiskajām aprindām tuvu stāvošas personas. Apvērsums politiķiem nebija īpaši liels pārsteigums, jo īsi pirms apvērsuma par to runāja gan kuluāros, gan Saeimā publiskajās debatēs, taču pēc apvērsuma attiecības starp K. Ulmani un šiem garīdzniecības pārstāvjiem bija ieguvušas pilnīgi citu nokrāsu – koleģiāli līdztiesīgu attiecību vietā stājās autoritārisma režīma radītā subordinācija. Valsts un Baznīcas attiecībās Latvijā pārsvars tagad bija nonācis valsts pusē.

Jau pašos sākumos Kārļa Ulmaņa autoritārā valdība cerēja saņemt Baznīcas aprindu atbalstu, realizējot Baznīcas un valsts saskaņotu rīcību, kā arī paplašinot Baznīcas ietekmi sabiedrības dzīvē, jo, kā proklamēja laikraksti, “tagad vairs nevar būt plaisas, vēsuma, vienaldzības starp valsti un baznīcu. Tautas vienības princips ietilpst arī visā garīgā dzīvē.”<sup>579</sup> Šis bija merkantilisma politikas paraugs Baznīcas

<sup>579</sup> Anonīms. Redaktora sleja // Ticība un Dzīve. 1935. Nr. 5.

un valsts attiecību modelī, kas visbiežāk sastopams autoritāro režīmu ietvaros.

Salīdzinot ar parlamentārisma periodu Latvijā, kad jautājums par valsts un Baznīcas attiecībām nebija politiski svarīgāko prioritāšu lokā un dominēja lielākoties sociāldemokrātiskās domas veidotā negatīvā attieksme pret reliģiju, garīdzniecību un Baznīcu, tūlīt pēc apvērsuma Baznīcas un valsts attiecību kārtošanai oficiāli tika piešķirta viena no prioritārajām lomām. 1934. gada 5. jūnijā Evaņģēliski luteriskās Baznīcas mācītāju konferencē K. Ulmaņa jaunās valdības izglītības ministrs L. Adamovičs minēja, ka tiek pārrunātas jaunās valsts un Baznīcas attiecības,<sup>580</sup> tādējādi uzsverot, ka šis aspekts ir autoritārās valdības uzmanības lokā.

Tomēr likums par Baznīcas un valsts šķiršanu Latvijā autoritārā režīma laikā netika pieņemts, jo teorētiski tas būtu nonācis pretrunā ar K. Ulmaņa sludinātajām īpaši draudzīgajām attiecībām ar Baznīcu, un arī daudzas reliģiskās aprindas, izņemot dažas neoprotestantiskās, to īsti nevēlējās. Baznīcas un valsts šķiršana ir demokrātijas sistēmai raksturīga pazīme, bet, kā liecina pasaules pieredze, autoritārajās un totalitārajās sistēmās režīms vienmēr izmantojis Baznīcu savtīgiem nolūkiem, arī Latvijā pēc 1934. gada 15. maija nebija vajadzīgs un nebija izdevīgi nošķirt Baznīcu no valsts, jo tad autoritārā sistēma būtu zaudējusi vienu no saviem politiskajiem balstiem. Jaunajai valdībai svarīgi bija atrast efektīvu mehānismu, kā pārvērst Baznīcu par savu sabiedroto.

---

<sup>580</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – Rīga, 1964. – 84. lpp.

Kārļa Ulmaņa valdība acīmredzami baidījās nekavējoties pievērsties šim sasāpējušajam jautājumam, tā vietā tā izvēlējās deklaratīvi paziņot, ka tiks veidota jauna valsts un Baznīcas attiecību politika, un tikai pēc atsevišķu soļu realizēšanas, kā, piemēram, ticības mācības obligātās mācīšanas skolās ieviešanas, armijas draudžu intensīvās veidošanas u. c. pasākumiem, valdība uzdrīkstējās sākt risināt jautājumu par valsts un Baznīcas attiecību veidošanu likumdošanas ceļā.

1939. gada decembrī tika pabeigta likumprojekta "Likums par baznīcām" izstrādāšana, kam būtu jāregulē Evaņģēliski luteriskās, Pareizticīgās, Baptistu un Metodistu Baznīcu darbība.<sup>581</sup> Likumprojekta preambulā bija teikts: "Šis likums attiecas uz evaņģēliski-luterisko, pareizticīgo, baptistu un bīskapu-metodistu baznīcām, uz Romas katoļu baznīcu – ciktāl tas nerunā pretī starp Latvijas valdību un Svēto krēslu noslēgtajam konkordātam."<sup>582</sup> Kārtējo reizi konkordāts Latvijas Katoļu Baznīcu izglāba no valsts pārlietu lielās iejaukšanās Baznīcas iekšējās lietās, jo, ņemot vērā tās kanoniskās normas un Latvijas un Vatikāna noslēgto konkordātu, uz Katoļu Baznīcu likums nevarēja attiekties. Kārļa Ulmaņa valdība neuzdrošinājās lauzt konkordātu, lai arī labprāt to vēlētos.

Likumprojektā konfesijām bija paredzēts izstrādāt jaunus statūtus sešu mēnešu laikā.<sup>583</sup> Ar šo likumu bija plānots paplašināt valsts (valdības) iespējas iejaukties Baznīcas iekšējās lietās. Luterāņu un pareizticīgo bīskapi,

<sup>581</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – 101. lpp.

<sup>582</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 2850. l., 1. lp.

<sup>583</sup> Turpat, 2314. l., 10. lp.

kurus ievēlēja Baznīcu augstākie pārvaldes orgāni, pēc iecerētās shēmas bija jāapstiprina valsts prezidentam. Iekšlietu ministrijai un Garīgo lietu pārvaldei bija paredzētas plašas pilnvaras Baznīcas administratīvajās un pārvaldes lietās. Garīgo lietu pārvalde gan teorētiski, gan praktiski pārvērtās no vidutājainstitūcijas par kontrolējošo institūciju, kurai bija uzdots stingri kontrolēt reliģiskās aprindas, un īpašās situācijās šai iestādei būtu piešķirtas diezgan lielas pilnvaras, kā, piemēram, izvirzot bīskapu kandidātus, ja Baznīcas augstākajās lēmējainstitūcijās netiek panākta vienošanās. Tika izsludināti pārejas laika noteikumi, kas bija spēkā sešus mēnešus un kuru darbības laikā pastāvošām baznīcas centrālajām pārvaldēm bija jāizstrādā jauni statūti un tie jāiesniedz apstiprināšanai.<sup>584</sup>

1939. gada likumprojekts paredzēja stingru valsts uzraudzību un sistēmas birokratizāciju, taču turpmāku vēsturisko apstākļu, proti, Latvijas okupācijas, dēļ tas netika pieņemts un īstenots, tomēr teorētiski Baznīcas patstāvību Latvijā šis likums būtu nopietni vājinājis.

Pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma Valsts un Baznīcas attiecību kārtošanu turpināja veikt Garīgo lietu pārvalde, kuru ar 1937. gada 2. novembra Ministru kabineta lēmumu pārdēvēja par Baznīcu un konfesiju departamentu, kas atradās Iekšlietu ministrijas pakļautībā (vēlāk pārgāja Sabiedrisko lietu ministrijas pakļautībā – aut.) un kam bija plašas funkcijas un pilnvaras – draudžu reģistrs, sadarbība ar citām valsts pārvaldes institūcijām reliģiskos un konfesionālās dabas jautājumos, valsts pabalstu piešķiršana un kontrole,

<sup>584</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 2850. l., 1. lp.

kā arī neoficiālais, bet svarīgākais pienākums – K. Ulmaņa režīma ideoloģijas propaganda.<sup>585</sup>

Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma ideoloģija negāja secen arī Baznīcai, kurai tā bija jāakceptē, lai nesarežģītu attiecības ar Vadoņa institūcijām. Baznīcu un konfesiju departamenta priekšniekam bija jāpilda režīma ideoloģijas uzturētāja un propagandētāja loma. Kad 1935. gada 8. augustā no toreizējās Garīgo lietu pārvaldes priekšnieka amata konfesionāla iemesla dēļ bija spiests aiziet luterāņu mācītājs J. Ozols, viņa vietā iecēla profesionālu juristu E. Dimiņu.<sup>586</sup> No vienas puses, tas it kā demonstrēja valsts un režīma apolitiskumu attiecībā pret ikvienu konfesiju, taču, no otras puses, pārvērtā valsts un Baznīcas attiecību veidošanu par tīri tehnisku un bezkaislīgu politisku procesu, kur svarīgākais ir valdības politikas īstenošana, kā to ar savu kalpošanu režīmam E. Dimiņš arī pierādīja. Viņš šajā amatā atradās līdz pat 1940. gada jūnija beigām (kad departamentu slēdza), bez iepriekšējas pieredzes veiksmīgi tiekot galā ar visai sarežģītiem valsts un Baznīcas jautājumu aspektiem un baudot pilnīgu valdības un Vadoņa uzticību.

E. Dimiņš teicami tika galā ar savu propagandētāja pienākumu, izstrādājot ideoloģiskas tēzes un publicējot reliģiski pamācošus rakstus visu konfesiju ticīgajiem domātajos masu medijos. Reliģisko konfesiju hierarhijām raksti tika atsūtīti oficiāli ar lūgumu tajos paustās idejas ņemt vērā kā rekomendācijas savā darbībā. Departamenta ideo-

---

<sup>585</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 2701. l., 250. lp.

<sup>586</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – 93. lpp.

loģiskās aktivitātes tomēr vairāk līdzinājās Vadoņa reklāmas kampaņai un K. Ulmaņa pozitīvo īpašību un slavas darbu uzskaitīšanai: “Prezidents ar likumdošanu un materiālajiem atbalstiem un dāvinājumiem sniedzis baznīcai bez konfesiju izšķirības palīdzīgu roku.”<sup>587</sup>

Par augstāko ideālu, uz kuru Latvijā bija jātiecas visiem, to skaitā arī Baznīcai, tika pasludināta valsts labklājība. Baznīcas labklājība tika atvasināta no valsts labklājības, kuras garants bija K. Ulmanis. Lai šo tēzi pierādītu, par universāliem pārlicināšanas līdzekļiem tika ņemti palīgā no konteksta izrauti citāti no Bībeles: “Svētie raksti atzīst vadonības principu kā augstākās valsts varas nesēju. Un tautas spēks ir paklausībā pret to, kam Dievs ir uzticējies vadīt tautu.”<sup>588</sup>

Autoritārisma ideoloģijas galvenie uzdevumi bija likt Baznīcai un arī pārējai sabiedrībai noticēt diktatūras nepieciešamībai un attaisnot tās eksistenci. Tā, piemēram, 1936. gada 12. aprīlī pieņemtajā instrukcijā izglītošanas nolūkos bija noteikta šāda aizlūgšanas kārtība dievkalpojumos:

- 1) par Latvijas valsti;
- 2) par valsts un ministru prezidentu K. Ulmani;
- 3) par valdību;
- 4) par armiju;
- 5) par aizsargiem;
- 6) par visu tautu.<sup>589</sup>

<sup>587</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 2701. l., 62. lp.

<sup>588</sup> Turpat, 332. lp.

<sup>589</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 2311. l., 59. lp.

Šī aizlūgšanas kārtība bija jāievēro ikvienā reliģiskajā konfesijā un katrā dievkalpojumā. Ja tas netika ievērots, tad vainīgā puse parasti tika brīdināta, kaut arī bargi sodi reāli nebija piemēroti. Šīs izmaiņas ietekmēja reliģisko aprindu izvēles brīvību, pārveidoja aizlūgumu kārtību dievkalpojumos, bet Baznīca šādus norādījumus uztvēra tikpat pragmatiski cik pragmatiski valsts tos deva. Autoritārais režīms Baznīcas pragmatisko pieeju saprata un ar labvēlīgiem žestiem neskopojās.

Viens no labvēlīgākajiem žestiem, ko Baznīca varēja vien sagaidīt no jaunās valdības, bija antireliģisko un ateistisko ideju popularizēšanas pārtraukšana, ko panāca, ieviešot valstī vispārīgu cenzūru. Valstī parādījās cenzūras institūcija, kas cītīgi sekoja visam notiekošajam masu medijos, mākslā un literatūrā. 1936. gadā valstī sāka izņemt no aprites anti-reliģisko literatūru.<sup>590</sup>

Protams, ka Baznīca nevarēja būt gandarīta par cenzūras ieviešanu, jo pati bija visai strikti tai pakļauta, taču ticīgos priecēja tas, ka kreisā prese vairs nespēja propagandēt antireliģiskās idejas un nomelnot Baznīcu. Ar gandarījumu par to toreiz rakstīja "Katōļu Dzeive": "Izgleiteības ministrs L. Adamovičs vairākās nūturātās runās uzsvēre, ka bezdīvu un antireliģiozō propoganda Latvijā tiks nūteikti irūbežota un iznycynōta."<sup>591</sup>

Reliģiskajās aprindās ļoti līdzīgi iedarbojās arī partiju aizliegšanas mehānisms, radot tikpat duālu efektu – kristī-

<sup>590</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – 108. lpp.

<sup>591</sup> Bazneicas un tautas lobā // Katōļu Dzeive. 1934. Nr. 8.



gās partijas aizliedza, tas nevienu īpaši nesajūsmināja, bet apziņa, ka aizliegtas arī kreisās partijas, Baznīcas aprindām lika pieciest šo pārinodarījumu. Parlamentārisma periodā konfesijas Latvijā bija daudz cietušas no kreiso partiju, īpaši LSDSP, ideoloģiskās propagandas, kuras centrālie uzbrukuma objekti nereti bija Baznīca, garīdzniecība un reliģija, talkā ņemot aizspriedumainos priekšstatus par Baznīcu un 1905. gada revolūciju, dēvējot Baznīcu par reakcionāru spēku un ienaidnieku. LSDSP ar šāda veida vispārīgu un novecojušu antireliģisku propagandu parlamentārisma periodā diezgan veiksmīgi aizsedza esošo moderno teorētisko ideoloģijas trūkumu un vājumu. Baznīca un sabiedrības ticīgā daļa Latvijā līdz 1934. gada 15. maijam no politikā pastāvošajām antireliģiskajām nostādnēm bija nogurusi, vīlusies parlamentārisma sistēmā. Pastāvošajos demokrātijas apstākļos tā vēl nespēja formulēt un izveidot savu nostāju pret šo politisko realitāti. Tā bija tikpat apjukusi un vīlusies demokrātijā, cik visa sabiedrība kopumā, parlamentārisma sistēmas likvidēšana Latvijā Baznīcai bija realitāte ar duālu nokrāsu. Baznīcas un valsts attiecību pētnieks J. Zariņš, apcerot jauno situāciju Latvijā pēc autoritārā režīma nodibināšanas, uzsvēra: “Revolūcijas atmiņām dziestot un kreiso elementu iespaidam mazinoties, baznīcu stāvoklis maz pamazām nokārtojās un reliģiskajām organizācijām tika ierādīta pienācīga vieta un līdz ar to atzīts, ka baznīca, cenšoties sasniegt savus reliģiskos mērķus, palīdz arī valsts varai valsts dzīves veidošanā reliģiski tikumiskā garā.”<sup>592</sup>

<sup>592</sup> Zariņš J. Pareizticīgās baznīcas un tās mantas stāvoklis Latvijā. – Rīga, 1939. – 41. lpp.

Otrais labais žests, ko varēja izdarīt autoritārā valdība un kas tika nešauboties arī īstenots, bija finansiālo pabalstu piešķiršana konfesijām un šī mehānisma nostiprināšana un konsekventas pabalstu politikas izveidošana. Ja parlamentārisma periodā (1918.–1934. g.) valsts pabalsti konfesijām nereti bija atkarīgi no tā, kura politiskā spārna partiju pārstāvji veidoja valdību, tad pēc 1934. gada apvērsuma situācija pabalstu piešķiršanā stabilizējās un piešķirto līdzekļu apjoms pieauga. Materiālā pabalsta lielums konfesijām bija atkarīgs gan no ticīgo skaita, kā tas bija līdz 1934. gada 15. maijam, gan no lojalitātes izrādīšanas režīmam, gan arī no tā, vai šo konfesiju uzskatīja par tradicionālu vai netradicionālu.

Dalīšanās jeb “šķelšanās sīkās sektās”, kuras viena otru apkarotu un konkurētu savā starpā, bija autoritārisma nevēlama parādība, kas nonāca pretrunā ar skaļi deklarēto tautas vienotības ideju. Taču pastāvēja un dominēja arī tīri pragmatiski apsvērumi, kas autoritārajam režīmam bija īpaši svarīgi, – mazāku konfesiju skaitu varēja vieglāk kontrolēt un stingrāk pārraudzīt. Reliģiskā dažādība un daudzveidība bija pretrunā ar autoritārisma pausto vienotības mērķi, tādējādi valdība bija spiesta t. d. sektu darbību izsekot un ierobežot. 1934. gada augustā valdībā tika pieņemta instrukcija, kas regulēja sektu darbību Latvijā, un Garīgo lietu pārvalde ieguva plašas tiesības revidēt sektu darbību un finanses. Pēc instrukcijas – reliģiskajām sektām bija jāpārreģistrējas trīs mēnešu laikā, un iznākumā 1936. gadā Latvijā bija 28 reliģiskās apvienības, kas kopumā veidoja apmēram desmito daļu no iepriekšējā apvienību skaita.<sup>593</sup> Pirms tam valdība

<sup>593</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – 91. lpp.

nebija formulējusi un precizējusi, kuras reliģiskās apvienības un konfesijas uzskatāmas par sektām un kuras ne.

Kārļa Ulmaņa valdības solis t. d. sektu aprindās radīja nepatiku, bet tradicionālajās konfesijās – simpātijas. Ja līdz 1934. gada 15. maijam Latvijā teorētiski un vēsturiski par tradicionālajām reliģiskajām konfesijām uzskatīja Katoļu, Evaņģēliski luterisko un Pareizticīgo Baznīcu, tad tagad šo loku neoficiāli paplašināja, iekļaujot tajā baptistus, Mozus ticīgos un vecticībniekus. K. Ulmaņa valdība savās nostājās bija pietiekami diplomātiska, lai nesaasinātu situāciju un neuzsvērtu konfesionālo dalījumu “tradicionālajās” un “netradicionālajās”.

Gan no t. d. sektām, gan arī no “tradicionālajām” konfesijām tika stingri pieprasīta valstiski nacionāla orientācija, kas bija sava veida rezonanse vispārīgai “latviskošanas” kampaņai sabiedrībā un daļa no autoritārās iekārtas ideoloģijas. Teologiem, filozofiem, Baznīcas vadītājiem aktīvi un publiski bija jāpauž sava nostāja diskusijās, lai attaisnotu autoritārisma ideoloģijas nostādņu eksistenci. Par vienu no aktuālākajiem, bet arī “slidenākajiem” kļuva jautājums, vai kristīgā reliģija spēj būt nacionāla, ja jau kopš saviem aizsākumiem tā ir bijusi pārnacionāla un universāla un tās pamatā ir vispārcilvēciskas vērtības. Savā ziņā sabiedrībā bija redzama ideoloģijas uzspiesta tendence pēc latviskās kristietības meklējumiem, kas spētu apmierināt K. Ulmaņa piekopto latviskošanas un nacionālisma politiku. V. Tēraudkalns, ilustrējot šīs tendences sabiedrībā, uzsver, ka baznīcu ēku latviskošanas programmu publiskajā telpā bieži raksturoja kā atsacīšanos no vāciskā mantojuma.<sup>594</sup>

<sup>594</sup> Hanovs D., Tēraudkalns V. Laiks, telpa, vadonis: autoritārisma kultūra Latvijā. 1934–1940. – Rīga: Zinātne, 2012. – 282. lpp.

Baznīcas lietu departamenta direktors E. Dimiņš savos ideoloģiskajos apcerējumos bija spiests diplomātiski secināt: “Kristietība nevar nonākt naidīgās attiecībās ar nacionālismu. Kristietība ne vien veicina nacionālismu, bet arī papildina. Savukārt nacionālisms papildina arī kristietību.”<sup>595</sup> Šāda ierēdņa nostāja aktualizēja šo jautājumu un diezgan daudzi marginālu un sekulāru aprindu teologi, filozofi un aktivisti, nereti tādi, kas ticās gūt režīma simpātijas, steigās debatēt par ideju “relīģijas latviskošana” un deklarēt populistiskus uzsaukumus: “aicinām tautiešus nākt mums garīgā un laicīgā ziņā talkā un palīgā, jo darbs, ko uzsākām, ir cēls un liels. Liels atsvabināšanās darbs: tautas dvēseli atsvabināt no sveštautu garīgā jūga.”<sup>596</sup> Savukārt šāda veida pamudinājumi vai idejas vienmēr tika apstiprinātas ar klasisko Kārļa Ulmaņa citātu: “Mums būs atsvabināties no šiem, itin visiem svešiem spēkiem: pašķirt ceļu Latvijai – nacionālai, daiļai un varenai.”<sup>597</sup>

Līdz ar sludināto kristietības un reliģijas “latviskošanu” uzsākās arī teoloģisko un reliģisko terminu latviskošanas kampaņa, ko nereti vadīja šo pašu marginālo grupu “profesionāļi”. Dievkalpošanas vietā ieteica lietot vārdu “dievsērsme”,<sup>598</sup> Dievmāti Mariju sauca par “Māru” utt. Nereti izskanēja aicinājumi latviskot pašus Bībeles tekstus vai izņemt no tās “latviskam” raksturam neatbilstošus personāžus, kā, piemēram, Mariju (Lācara māsu), kura Bibelē neatbilda latviskajam un āriskajam darba tikumam un mīlestībai un bija

<sup>595</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 2701. l., 332. lp.

<sup>596</sup> Sanders J. Kristīgās ticības reforma. – Rīga, 1938. – 111. lpp.

<sup>597</sup> Turpat.

<sup>598</sup> Turpat.

parādīta kā “laiska austrumniece”.<sup>599</sup> Tikpat aktuāls dažām kristiešu antisemitiskajām grupām kļuva jautājums, kā pierādīt, ka Jēzus nav bijis ebrejs, lai savās reliģiskajās koncepcijās legalizētu Jēzus personību. 20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē Latvijā iznāca diezgan daudz legālu un puslegālu brošūru un grāmatu, kuras nereti izdeva mācītājs J. Sanders vai viņam tuvu esošās dievturiski orientētās kristiešu aprindas, kas sevi dēvēja par “Latvju kristietības biedrību”, kuras galvenais jautājums bija “Vai Jēzus bija jūds?”.<sup>600</sup> Acīmredzami, Jēzus vēsturisko personību latviskot nevarēja, bet šīm aprindām likās politiski svarīgi viņu vismaz āriskot.

Piesardzība un loģiska rīcība Baznīcas latviskošanas kampaņā bija vērojama visās konfesijās. Tā, piemēram, luterāņu arhibīskaps 1935. gadā, viesojoties Cēsis, uzsvēra: “Ir pacēlušās balsis, kas prasa padarīt tautisku arī mūsu baznīcu, ievēdot tautisku mūziku un dziesmas. Darīsim to, bet nedarīsim to kā amatnieki, bez iekšēja satura.”<sup>601</sup>

Valdība šādas “latviskošanas” aktivitātes īpaši neatbalstīja, taču Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma laikā šī jautājuma intensitāte diskusijās pieauga ar katru gadu un saturisko ne-jēdzību skaits tikai palielinājās. Šo jēdzienu semantika precīzi atspoguļoja gan autoritārās ideoloģijas būtību un virzību,

<sup>599</sup> Jauna mūzika reformētai liturģijai // Brīvā Zeme. – 1937. g. 17. marts.

<sup>600</sup> Kā piemēru šeit var minēt 1927. gadā Rīgā iznākušo J. Sandera grāmatu “Vai Jēzus bija jūds? Pētījums par Jēzus tautību.” 20. gs. 30. gados šāda veida legāli un nelegāli izdoti apcerējumi un pseidopētījumi bija atrodami, kaut arī augstu antisemitisma līmeni tas nesasniedza.

<sup>601</sup> Hanovs D., Tēraudkalns V. Laiks, telpa, vadonis: autoritārisma kultūra Latvijā. 1934–1940. – Rīga: Zinātne, 2012. – 281. lpp.

gan arī parādīja to, ka Baznīca pašos pamatos nebija pasargāta no valsts uzspiestās politikas un atsevišķu aprindu iztaptīgās darbošanās, kas visai bieži noveda pie reliģiskās domas kropļošanas, kur autoritārās ideoloģijas pamatā lietots gan kristīgās reliģijas saturs, gan arī pagāniskā kulta simbolika un tradīcijas, veidojot nebaudāmu reliģisko eklektiku, no kuras cieta tikai un vienīgi Baznīca un tās autoritāte. Līdzīgu situāciju 20. gadsimta 30. gados pārcieta Katoļu Baznīca Itālijā. B. Musolini fašistiskā režīma laikā Baznīca bija spiesta bezpalīdzīgi samierināties ar ideoloģijā sapludinātajām kristietības un romiešu pagānisma tradīcijām, vērtējot to kā cīņu starp kristietību un pagānisma elkiem.<sup>602</sup> Šādi reliģiski eklektiski un mākslīgi sajaukumi spēja eksistēt tikai autoritārajā sistēmā, jo citos politiskajos apstākļos tie ir viens otru noliedzoši un teorētiski pašos pamatos pierāda tikai un vienīgi esošo Baznīcas autoritātes zudumu un valsts diktatūras uzvaru. Šo sajaukumu, kas valdīja B. Musolini fašistiskā režīma ideoloģijā starp valsts un Baznīcas attiecību teorētiķiem, dēvē par “valsts kultu”.<sup>603</sup> Arī K. Ulmaņa autoritārā režīma polittehnologi pamazām veidoja līdzīgu “reliģiju” – valsts kultu, kuram Latvijā pamazām bija jāsāk aizstāt reliģiju un Baznīcu.

Paralēli latviskošanas kampaņas tendencēm likumsakarīga bija neuzticības un kontroles pielielināšana pret tām reliģiskajām konfesijām, kas bija izteikti “nelatviskas” – Katoļu, Pareizticīgā Baznīca, Mozus ticīgie, vācu Evaņģēliski luteriskā Baznīca u. c. Šo reliģisko konfesiju iekšējo noska-

<sup>602</sup> Warner M.C. Confessions on an interest group. The Catholic Church and Political Parties in Europe. – NJ: Princeton University Press, [b. g]. – P. 54.

<sup>603</sup> Turpat.

ņojumu pret Kārļa Ulmaņa autoritāro režīmu novēroja Politiskās pārvaldes aģentūra.

Baznīcas latviskošanas tieksme Latvijā noveda pie sava veida abstraktas idejas par Tautas Baznīcu, kas būtu “saaugusi dzīvā un reālā veidā ar nacionāli latviskiem principiem un kur skaistajā kristīgās ticības vaiņagā netrūktu arī viskrāšņāko latvju tautas kultūras ziedu”.<sup>604</sup> Uz Tautas Baznīcas nosaukumu teorētiski pretendēja Evaņģēliski luteriskā Baznīca, balstoties uz faktu, ka tā ir skaitliski lielākā kristīgā konfesija un nacionāli monolītākā (latviskākā) Baznīca valstī. Taču arī tā pilnībā neatbilda iecerētajam Tautas Baznīcas ideālam. Valdība mākslīgi veicināja kristiešu apvienošanas ideju, taču, balstoties uz iepriekšējo gadu “konfesionālo karu” pieredzi, K. Ulmaņa režīma piespiestais dialogs un ekumēniskā ideja nevarēja būt īstenojama tuvākajā nākotnē, it īpaši starp lielajām konfesijām.

“No augšas” izveidoto valdības starpkonfesionālo “Latvijas ticīgo apvienību”, kurā ietilpa luterāņu, baptistu, metodistu un pareizticīgās garīdzniecības pārstāvji, neatbalstīja šo konfesiju vadītāji.<sup>605</sup> Tāpēc šīs apvienības darbs nebija īpaši veiksmīgs, kaut arī 1938. gadā bija panākta draudzības līguma noslēgšana starp Latvijas Evaņģēliski luterisko un Anglikāņu Baznīcu.<sup>606</sup> Par godu šim valdības panākumam ārlietu ministrs Vilhelms Munters 1938. gada 20. jūnijā rīkoja svētku mielastu Rīgas Latviešu biedrībā.<sup>607</sup>

<sup>604</sup> Anonīms. Redaktora sleja // Vairogs. 1938. Nr. 1.

<sup>605</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – 100. lpp.

<sup>606</sup> LVVA, 6636. f., 5. apr., 108. l., 1. lp.

<sup>607</sup> Turpat.

Valdība ar lielu interesi vēroja 20. gadsimta 30. gadu beigās starp dažādām reliģiskajām konfesijām notiekošos tuvināšanās un sarunu procesus, kas, pasliktinoties starptautiskajai situācijai un palielinoties kara draudiem, bija manāmi Eiropā. Baznīca toreiz tai pieejamā veidā meklēja iespēju izvairīties no kara, uzrunājot ne tikai savus ticīgos, bet arī valstu vadītājus. 1938. gada jūnijā Latvijā viesojās anglikāņu bīskapi no Lielbritānijas un Igaunijas, kas ar Latvijas valdības atbalstu rīkoja tikšanos dažādu konfesiju garīdzniekiem. Glosteras bīskaps Dr. Hedlems savā uzrunā uzsvēra, ka Baznīcai ir vajadzīga ne tikai vienotība un nedalāmība, bet arī iecietība starp tautām, valstīm un ticībām.<sup>608</sup> Kā bija manāms pēc oficiālās preses paziņojumiem, K. Ulmaņa valdība uzsvāru lika uz vārdu “vienotība”, bet Baznīca – uz vārdu “iecietība”.

K. Ulmanis, pēc B. Musolini parauga, veidoja Baznīcas un skolas ciešu sadarbību. Valstī bija noteikta obligāta ticības mācības pasniegšana skolās, kolektīva baznīcas apmeklēšana, mācību gadu uzsākot. Daudzi visu lielāko konfesiju garīdznieki ieņēma vadošos amatus skolās un ģimnāzijās, kas kreisi orientētu sabiedrības daļu vēl vairāk nokaitināja, tādējādi Baznīcu popularizējot kā “režimam simpatizējošu institūciju”, bet sabiedrībā notiekošos procesus dēvējot par “klerikalisma” tendenču pieaugumu Latvijā. Tomēr arī skolu un ticības mācības programmas nebija pasargātas no autoritārās ideoloģijas ietekmes. Tā 1939. gadā, ierēdņiem kontrolējot un revidējot ticības mācības programmas sko-

---

<sup>608</sup> Glosteras bīskaps runā par baznīcas nedalāmību // Rīts. 1938. g. 20. jūnijs.



lās, viņi bija spiesti izdarīt secinājumus, ka programmas ir jālatvisko: “vēlami arī konkrēti norādījumi uz sadzīves un literatūras vielu, īpaši tautas dziesmām.”<sup>609</sup>

Kārļa Ulmaņa valdība visai reti tieši un atklāti izmantoja Baznīcu augstāko hierarhiju, lai popularizētu valdības politiku starptautiski. 1937. gada 14. jūlijā laikraksts “Brīvā Zeme” rakstīja, ka luterāņu arhibīskaps Teodors Grīnbergs devās uz starptautisku konferenci “Baznīca un valsts” Anglijā (Oksfordā), lai runātu par “Baznīcas un valsts attiecībām Latvijā un uzsvērtu, ka Latvijas valsts ir ļoti labvēlīga Baznīcai, un to labās attiecības izpelnījušās lielu atzinību arī ārzemēs”.<sup>610</sup> Valdībai bija svarīgi panākt Baznīcas augstāko aprindu atbalstu un likt tām piedalīties režīma ideoloģijas popularizēšanas pasākumos.

Pēc Baznīcas un konfesiju departamenta ziņām – periodā no 1935. līdz 1940. gadam Latvijā iznāca 32 reliģiska satura izdevumi, kurus uzturēja valsts.<sup>611</sup> Valsts finansēja arī Evaņģēliski luterisko, Pareizticīgo un Katoļu Baznīcu radoraidījumus, tādējādi nodrošinot Kārļa Ulmaņa autoritārajam režīmam brīvu un drošu pieejamību lielai sabiedrības daļai, ko veidoja Latvijas ticīgo aprindas, gūstot viņu simpātijas un panākot iespēju vieglāk viņus kontrolēt.

Sākot ar 1939. gadu, ar Baznīcu un konfesiju departamenta rīkojumu Latvijā atsevišķām konfesijām un reliģiskajām apvienībām kontrolēja ne tikai dievkalpojumus, sanāksmes, bet arī visu konfesiju kapusvētkus, kas Latvijā,

<sup>609</sup> LVVA, S440. f., 1. apr., 37. l., 14. lp.

<sup>610</sup> Arhibīskaps Grīnbergs aizbraucis uz Oksfordu // Brīvā Zeme. 1937. g. 14. jūlijs.

<sup>611</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 2701. l., 10. lp.

izņemot Latgali, jau izsenis bijis viens no svarīgākajiem reliģiskajiem pasākumiem un skaitliski lielākajām ļaužu pulcēšanās vietām. Pēc jaunā rikojuma konfesijām un reliģiskajām apvienībām uz iesnieguma pamata, kurā sīki bija jānorāda konkrēta informācija, mēnesi pirms pasākuma bija jāsaņem oficiāla atļauja, bet kapusvētku rīkošana bija jāpiesaka policijā, “jo tur (kapusvētkos – aut.) saplūst liels ļaužu skaits un iecirkņa priekšniekam laikus jāriko attiecīgs skaits kārtības sargu”<sup>612</sup>.

Kopumā var secināt, ka Baznīca pēc Kārļa Ulmaņa apvērsuma kopā ar armiju, policiju un birokrātisko aparātu tika padarīta par vienu no autoritārās sistēmas balstiem, kura paraugs bija meklējams B. Musolīni režīma Itālijas veidotajā valsts un Baznīcas attiecību modelī, kur Baznīca nebija pilnībā inkorporēta režīma politiskajos plānos, tā nebija privileģētā situācijā un to izmantoja valsts kulta mērķu īstenošanai.

## 4.2. Situācija Pareizticīgajā Baznīcā

Izmaiņas valsts politiskajā situācijā Latvijas Pareizticīgā Baznīca uzņēma neitrāli, norobežojoties no notiekošā. Kaut arī arhibīskaps Jānis Pommers bija atļauts Saeimas deputāts, viņš nekad nebija bijis labās attiecībās ar Kārli Ulmani. K. Ulmanis un viņa valdība nesaņēma no Pareizticīgās Baznīcas vadības nedz apsveikumus, nedz arī atbalstu. Līdzīgi rīkojās arī citas konfesijas. Jaunajai valdībai bija skaidrs, ka uz valdonīgā arhibīskapa Jāņa (Pommera) labvēlību viņa nevar cerēt. Ielgušo neitralitāti un abu pušu vērošanu

<sup>612</sup> LVVA, 2728. f., 4. apr., 2. l, 1. lp.

pārtrauca arhibīskapa Jāņa slepkavība, kas uz ilgu laiku satricināja sabiedrību, paralizēja Latvijas pareizticīgo dzīvi un radīja virkni spekulāciju, minējumu un baumu daudzu gadu garumā, kas virmo pat vēl mūsdienās. Arhibīskapu Jāni zvēriģi nogalināja 1934. gadā naktī no 11. uz 12. oktobri. Latvijā tas bija nekad iepriekš nebijis precedents, kad tik augsta Baznīcas hierarhijas persona un politiķis būtu nogalināts, slepkavības pasūtītājs nebūtu atrasts un tās motīvs – nezināms. Kaut arī kopš tā laika pagājuši gandrīz 80 gadi, aizvien vēl pastāv ļoti daudzas versijas un mīklas, kas nav atklātas, taču droši var apgalvot to, ka nedz valstij, nedz arī Kārlim Ulmanim personīgi nebija nekāda sakara ar šo nežēlīgo slepkavību. Jaunajam režīmam nebija vajadzīgs tik smags “satricinājums”, kaut arī šī liktenīgā sagādīšanās nāca par labu valdībai.

1934. gada rudenī gan Baznīcas aprindas, gan visa sabiedrība, to skaitā arī valdība, atradās šokā. Valdība bija pirmā, kas bija spiesta no šoka atjēgties un uzsākt “sakārtošanas darbu”. Tas visvairāk skāra Latvijas Pareizticīgo Baznīcu. Politiskās pārvaldes aģentūras slēdzienā tūlīt pēc arhibīskapa nāves par Pareizticīgās Baznīcas stāvokli bija teikts: “Dažādi novirzieni arhibīskapa Jāņa laikā kaut kā vēl sadzīvoja, jo nelaiķis prata ar dzelzs roku viņus saturēt, bet pēc viņa nāves Latvijas Pareizticīgajā Baznīcā sākušās nesaskaņas, skaudība un intrigas.”<sup>613</sup>

Kā viens no galvenajiem nesaskaņu motīviem tika minēts fakts, ka latvieši gribēja redzēt par arhibīskapu latvieti, bet krievi – krievu. 1935. gada jūlijā Rīgas Pareizticīgo

---

<sup>613</sup> LVVA, 3235. f., 3. apr., 172. l., 120. lp.

katedrāles latviešu draudze rakstīja: “Tagad Latvijas pareizticīgo prātus nodarbina jautājums par jauna Latvijas arhibīskapa vēlēšanu, kas varētu cienīgi turpināt nelaiķa darbu. Ar jaunas Baznīcas galvas ievēlēšanu sāksies mūsu Baznīcas vadībā jauns posms. Vēlamies, lai mūsu baznīcas dzīvē iestātos miers un aprimtu nesaskaņas.”<sup>614</sup> Kā redzams, tad vairāk par visu šī konfesija ilgojās pēc stabilitātes, jo tās iekšējā dzīve bija pretrunu plosīta, kuras vēl vairāk pastiprināja valdības centieni palielināt savu ietekmi. Neapšaubāmi, arī ilgi risinātais un līdz galam neskaidrais jautājums par Latvijas Pareizticīgās Baznīcas kanonisko pakļautību bija uzmanības centrā, un visas šajā problēmā iesaistītās puses, bet vēl jo vairāk valdība, saprata, ka tas būs izšķirošais brīdis, lai īstenotu savus nodomus.

Gandrīz pēc trim mēnešiem kopš arhibīskapa Jāņa noslepkavošanas, pareizticīgo Sinode sāka nodarboties ar jauna arhibīskapa izraudzīšanu. Latvijas Pareizticīgās Baznīcas dzīvē parādījās nesaskaņas, no kurām arhibīskaps Jānis bija pratis ar savu dzelžaino raksturu izvairīties – “valstiskais” virziens ar Svempu, Blodonu, Balodi, Ratnieku un Bērziņu priekšgalā nostājās pret “arhibīskapa Jāņa idejas piekritējiem” jeb “ortodoksālo opozīciju” – A. Makedonski, Pehvalški, Smirnovu, Šaļinu un Plāteru.<sup>615</sup> Valsts iestādes, kas pirms tam bija izrādījušas savu atturīgo nostāju Latvijas Pareizticīgās Baznīcas dzīvē, krasi mainīja savu attieksmi, iekļaujot jauna arhibīskapa ievēlēšanu savu interešu lokā.

---

<sup>614</sup> Latvijas Pareizticīgās baznīcas virsgana vēlēšanu jautājums. – Rīga, 1935. – 4. lpp.

<sup>615</sup> LVVA, 3235. f., 3. apr., 172. l., 120. lp.

Tas bija pirmais spilgtais piemērs, kādā veidā autoritārais režīms ir spējīgs iejaukties Baznīcas iekšējā dzīvē.

Iekšlietu ministrija, ņemot vērā 1935. gada 7. jūnijā paredzētās arhibīskapa vēlēšanas, iecēla zvērināta advokāta palīgu P. Elksnīti par valdības pārstāvi Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Koncilā un uzdeva viņam piedalīties Koncila priekšdarbu sagatavošanā.<sup>616</sup> Sinodei bija noteikti jāatskaitās valdības pārstāvim par savu rīcību, lai valdība varētu turēt Pareizticīgās Baznīcas institūcijas savā redzeslokā un nepārtraukti kontrolēt tās darbību. Tas mazināja Sinodes patstāvību un lēmējtiesības. Valsts drošības struktūras rūpējās par to, lai ārējie nelabvēlīgie nosacījumi neapdraudētu Baznīcā notiekošo. Stingri tika kontrolēta ikviena ārzemnieka, it īpaši krievu un lietuviešu, pareizticīgā garīdznieka kustība, kas teorētiski, pēc valdības domām, varētu būt ieinteresēta notiekošajā. Kad valsts iestādes nojauta, ka notiekošais Baznīcā draud izslidēt no kontroles un ievirzīties nevēlamā gultnē, Iekšlietu ministrija pārcēla Sinodes sasaukšanu no 1935. gada jūlija uz 1935. gada septembri, ietaupot laiku, lai varētu panākt savu interešu aizstāvību un īstenošanu Latvijas Pareizticīgās Baznīcas kanoniskās pakļautības jautājumā, demonstrējot nostāju, ka valstij nebūs pasīva, bet gan centrālā, loma notiekošajā. Valdība savu ieceri par kanonisko pakļautību varēja viegli realizēt, ja jaunā arhibīskapa amatā tiktu ievēlēts valdībai simpatizējošs garīdznieks. Valdības pārstāvis P. Elksnītis ziņojumā norādīja, ka, ja Sinode sanāktu jūlijā, tad par arhibīskapu, iespējams, tiktu ievēlēts J. Jansons,

---

<sup>616</sup> LVVA, 7469. f., 1. apr., 12. l., 1. lp.

kas nekalpotu pareizticīgo latviešu un valsts interesēm.<sup>617</sup> J. Jansona kandidatūra valdību neapmierināja, kaut arī viņu būtu atbalstījusi Sinodes locekļu lielākā daļa.<sup>618</sup> Par oficiālu iemeslu, kāpēc netika atļauts sasaukt Sinodi, nosauca faktu, ka tā nav tehniski sagatavota, lai gan tas bija tikai laika acīmredzama novilcināšana.

Latvijas Pareizticīgā Baznīca atradās kritiskā situācijā, tā bija bez augstākās vadības – virsgana, jo Sinodei, kura bija uz laiku pārņēmusi Baznīcas vadību, bija tikai izpildvara, bet likumdevēja vara piederēja Koncilam, kuru sasauca reizi trijos gados un tajā tika pārstāvētas visas pareizticīgo draudzes.<sup>619</sup> Latvijā 1935. gadā bija 74 latviešu pareizticīgo draudzes un 78 krievu pareizticīgo draudzes; 57600 latviešu pareizticīgo un 116789 krievu pareizticīgo.<sup>620</sup> Tā bija viena no lielākajām kristīgajām konfesijām Latvijā. Šī problēma skāra lielu skaitu Latvijas ticīgo, un tā bija situācija, kurā bija nepieciešams steidzami rīkoties.

P. Elksnītis savā ziņojumā 1935. gada 22. jūlijā pieprasīja Sinodei atsaukt J. Jansona kandidatūru, kā arī vēlāk ar viņa gādību atsauca tādus iespējamus bīskapa kandidātus kā J. Eniņš, J. Beķeris, N. Šaļins, N. Malkins un G. Ponamarevs.<sup>621</sup>

<sup>617</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 2346. l., 141.–142. lp.

<sup>618</sup> Kulis A. K voprosu ob avtokefaliji Latviskoj Pravoslavnoj Cerkvi v 30 godah XX veka // Pravoslavije v Latviji. Istoričeskije očerki. – Rīga, 1993. – S. 71.

<sup>619</sup> Černejs A. Latvijas Pareizticīgo Baznīca. – London: Community of St. John, 1996. – 76. lpp.

<sup>620</sup> LVVA, 7469. f., 1. apr., 45. l., 27. lp.

<sup>621</sup> Kulis A. K voprosu ob avtokefaliji Latviskoj Pravoslavnoj Cerkvi v 30 godah XX veka // Pravoslavije v Latviji. Istoričeskije očerki. – S. 68.

Lai nobīdītu malā Sinodes priekšsēdētāju A. Makedonski, kurš bija arhibīskapa Jāņa ideju piekritējs, pēc Gariģo lietu pārvaldes iniciatīvas pret viņu tika ierosināta krimināllieta par valsts piešķirto pabalstu izšķērdēšanu. Tiesa attaisnoja A. Makedonski, bet viņš bija spiests atkāpties no sava ieņemamā amata un viņa vietā nāca “valstiskā” virziena pārstāvis – J. Svemps.<sup>622</sup> Šī kandidatūra valdību pilnībā apmierināja.

Gan valsts darbības, gan arī Sinodes pasivitātes un bezspēcības dēļ vēlēšanas nonāca strupceļā. Maskavas Patriarhāts, kura jurisdikcijā Latvijas Pareizticīgā Baznīca aizvien vēl atradās, ar 1935. gada 27. maija rīkojumu par Latvijas Pareizticīgās Baznīcas pagaidu pārvaldītāju iecēla Lietuvas metropolītu Eļevfriju.<sup>623</sup>

1927. gadā Lietuvas metropolīts Eļevfrijs tika iecelts par Rietumeiropas eparhijas, kurā ietilpa arī Latvijas Pareizticīgā Baznīca, pārvaldītāju. Valdībai šīs tendences šķita bīstamas valsts interesēm, tāpēc Sinode, valdības ietekmēta, atteicās atzīt Lietuvas metropolīta tiesības.<sup>624</sup> Metropolītam Eļevfrijam tika liegtas iebraukšanas tiesības Latvijā, tādējādi viņa darbība bija paralizēta jau pašos sākumos un metropolīts nebija reāli lemttiesīgs. Sazināšanās ar viņu notika tikai ar Latvijas vēstniecības Lietuvā starpniecību. Savā uzrunā un tiešā vēlējumā Latvijas vēstniekam L. Sējam metropolīts esot izteicies, ka svarīgākais bija izraudzīt atbilstošu virsganu

<sup>622</sup> Kulis A. K voprosu ob avtokefaliji Latviskoj Pravoslavnoj Cerkvi v 30 godah XX veka // Pravoslavije v Latviji. Istoričeskiye očerki. – S. 68.

<sup>623</sup> LVVA, 7469. f., 1. apr., 45. l., 14. lp.

<sup>624</sup> Turpat.

un lai Baznīcas dzīve notiktu pēc kanoniskām normām.<sup>625</sup> Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Sinode ar valdības atbalstu un svētību bija spiesta vērsties pie Konstantinopoles patriarha, kas uzticēja savam pārstāvim Rietumeiropā – metropolītam Hermanosam iepazīties ar notiekošo Latvijas Pareizticīgajā Baznīcā.<sup>626</sup>

Valsts vēlējās pēc iespējas ātrāk nokārtot sarežģīto situāciju, bet vēl vairāk centās panākt Latvijas Pareizticīgās Baznīcas autonomiju, kaut arī pēc kanoniskajām normām tas nebija likumīgi, jo trūka arhiereju Sinodes, kurai būtu tiesības ievēlēt metropolītu un to vēlāk arī iesvētīt. Pareizticīgās Baznīcas Sinode kopā ar Garīgo lietu pārvaldi izveidoja kopīgu instanci, lai pēc iespējas drīzāk ievēlētu valstiski noskaņotu virsganu. Valdība ļoti aktīvi rīkojās arī diplomātiskajā limenī, lai panāktu Konstantinopoles patriarha labvēlību un iegūtu labvēlīgu iznākumu.

1935. gada 11. novembrī metropolīta Hermanosa vadībā notika Latvijas Pareizticīgās Baznīcas Sinode, kurā tika sagatavots lūgums Konstantinopoles patriarham Fotijam veidot autonomu Latvijas Pareizticīgo Baznīcu, kā tas bija Igaunijā un Somijā. Kārļa Ulmaņa valdība atbalstīja šo lēmumu.<sup>627</sup> Konstantinopole piekrita šim solim, taču patriarha Fotija nāve uz brīdi apturēja notikumu gaitu. Tomēr tas netraucēja jaunievēlētajam patriarham Benjaminam pieņemt pozitīvu lēmumu, kuru oficiāli izsludināja 1936. gada

<sup>625</sup> Kulis A. K voprosu ob avtokefaliji Latviskoj Pravoslavnoj Cerkvi v 30 godah XX veka // Pravoslavije v Latviji. Istoričeskije očerki. – S. 70.

<sup>626</sup> LVVA, 7469. f., 1. apr., 45. l., 14. lp.

<sup>627</sup> Kulis A. K voprosu ob avtokefaliji Latviskoj Pravoslavnoj Cerkvi v 30 godah XX veka // Pravoslavije v Latviji. Istoričeskije očerki. – S. 70.



februārī. Konstantinopoles patriarhālais Tomoss (likums) vēstīja: “Svētā Pareizticīgo Baznīca Latvijā savā iekšējā pārvaldīšanā un dzīves apstākļu kārtošānā ir autonoma, proti, ka tie pareizticīgie kristīgie, kuri kopā dzīvo Dieva svētītā Latvijas Republikā, līdz ar savām iestādēm sastāda vienu kristīgu, autonomu Baznīcas iecirkni, kas zem nosaukuma “Latvijas Pareizticīgo Metropolija” patstāvīgi pārvalda un izlemj savas lietas, zem Svētā Vispasaules patriarhālā troņa kanoniskās jurisdikcijas.”<sup>628</sup> Tomoss paredzēja sadalīt Latvijas Pareizticīgo Baznīcu divos vikariātos: Jelgavas un Jersikas.

Taču ar to vēl situācija netika atrisināta līdz galam, jo bija jāievēl Baznīcas metropolīts. Valsts aizvien turpināja sekot notikumiem Pareizticīgajā Baznīcā, jo “nevēlama” metropolīta ievēlēšana varētu ietekmēt “pozitīvos sasniegumus”, kas bija panākti ilgā cīņā par Baznīcas autonomiju. Iekšlietu ministrijai radās projekts ar papildinājumiem “Nolikumā par Latvijas Pareizticīgo Baznīcas stāvokli”, kurā paredzēja iekšlietu ministram, vajadzības gadījumā, paturēt tiesības līdz jaunās Baznīcas galvas ievēlēšanai atlaist Sinodes locekļus un revīzijas komisiju, taču šī ideja līdz galam netika realizēta.<sup>629</sup>

Pirms Baznīcas virsgana ievēlēšanas Garīgo lietu pārvalde veica labojumus Latvijas Pareizticīgās Baznīcas statūtos, nosakot, ka valdībai ir tiesības neapstiprināt ievēlēto virsganu un, ja trīs reizes balsojumā kandidāti nesavāc vajadzīgo balsu skaitu, tad tiesības iecelt Baznīcas Virsganu ir

<sup>628</sup> LVVA, 7469. f., 1. apr., 13. l., 1. lp.

<sup>629</sup> Kulis A. K voprosu ob avtokefaliji Latviskoj Pravoslavnoj Cerkvi v 30. godah XX veka // Pravoslavije v Latviji. Istoričeskije očerki. – S. 71.

Konstantinopoles patriarham. Tādējādi nevēlamo kandidātu loks sašaurinājās un lielākās izredzes bija tiem kandidātiem, ko atbalstīja valdība.<sup>630</sup> Taču Sinode to neatbalstīja un metropolīts Hermanoss, Konstantinopoles pārstāvis, piedāvāja savu projektu, kurā paredzēja izveidot komisiju 12 cilvēku sastāvā, kas izskatītu šo valdības projektu. Komisiju, ko personīgi bija sastādījis pats metropolīts Hermanoss, Sinode apstiprināja un projektu pieņēma.<sup>631</sup>

Uz Baznīcas virsgana (metropolīta) amatu izvirzīja trīs kandidātus – virspriesterus A. Pētersonu, A. Vītolu un J. Karpu. Laikraksts “Segodņa” 1935. gada 10. jūlija intervijā ar kandidātu A. Pētersonu secināja: “Viņš nekad neviena nav baidījies un nekad nevienam nav lišķējis.”<sup>632</sup> A. Pētersons bija “valstiskā” novirziena pārstāvis, kas bija sadarbojies ar Krišjāni Baronu tautas dziesmu vākšanā un kalpoja Daugavpils apriņķī. Paskaidrojot savu piekrišanu kandidēt uz Baznīcas vadītāja amatu, A. Pētersons sacīja: “Slavu man nevajag. Es dzīvoju vienkāršu dzīvi un ar to esmu pilnībā apmierināts. Bet piekrist kandidēt mani piespieda Latvijas Pareizticīgās Baznīcas intereses.”<sup>633</sup> Ar balsu vairākumu Sinode par Latvijas Pareizticīgās Baznīcas galvu 1936. gada 9. martā ievēlēja virspriesteri Augustu Pētersonu.<sup>634</sup> Latvijas Pareizticīgā Baznīca beidzot bija ieguvusi savu virsganu, kas

---

<sup>630</sup> Kulis A. K voprosu ob avtokefaliji Latviskoj Pravoslavnoj Cerkvi v 30. godah XX veka // Pravoslavije v Latviji. Istoričeskije očerki. – S. 72.

<sup>631</sup> Turpat, s. 71.

<sup>632</sup> Intervija ar A. Pētersonu // Segodņa. 1935. Nr. 88.

<sup>633</sup> Turpat.

<sup>634</sup> LVVA, 7469. f., 1. apr., 45. l., 14. lp.

valsts un Pareizticīgās Baznīcas attiecību veidošanā autoritārisma režīma apstākļos bija piemērota – viņš bija pietiekami diplomātiska un kompromisus akceptējoša personība.

Valdība bija pilnībā apmierināta ar šo iznākumu. Pateicībā par to 1936. gada 15. aprīlī valdība piešķīra Triju Zvaigžņu goda diplomus Konstantinopoles patriarham Benjaminam, kā arī metropolītam Hermanosam, Prinču salu metropolītam Tomam un Irinopoles metropolītam Konstantīnam, kuri bija atbalstījuši Baznīcas autonomijas izveidošanu.<sup>635</sup>

Metropolīts Hermanoss vēlreiz ieradās Rīgā, lai iesvētītu metropolītu Augustīnu. Šajā ceremonijā 1936. gada 29. martā piedalījās augstākie valsts vadītāji ar Ministru prezidentu K. Ulmani un Valsts prezidentu A. Kviesi priekšgalā, klātesot ministriem, augstākajiem armijas komandieriem, LU profesoriem un rektoram. Ceremonija noritēja Rīgas Pareizticīgo katedrālē.<sup>636</sup>

Jaunais metropolīts izrādīja lielu aktivitāti, ieviešot kārtību Baznīcas aprindās, it īpaši garīdzniecības vidū. 1936. gada 7. septembrī kārtējo reizi tika pārstrādāti Pareizticīgās Baznīcas statūti, kurus apstiprināja Sinode. 1936. gadā iesvētīja pirmo Jelgavas bīskapu Jēkabu (Karpu).<sup>637</sup>

Metropolīts Augustīns pauda lojalitāti Kārļa Ulmaņa režīmam, pretī saņemot valdības atbalstu un finansiālo palīdzību, bet Baznīcas iekšienē nodrošinot relatīvu mieru. Tomēr metropolīts Augustīns saskārās ar problēmu, kas bija satraukusi jau nelielā arhibīskapu Jāni, bet par ko toreiz

<sup>635</sup> LVVA, 7469. f., 1. apr., 45. l., 23. lpp.

<sup>636</sup> Černejs A. Latvijas Pareizticīgo Baznīca. – 83. lpp.

<sup>637</sup> Turpat, 91. lpp.

valdība neuztraucās un īpašu uzmanību tam nepievērsa. 1936. gada ziņojumā Politiskā pārvalde secināja, ka metropolītu bieži vajā, gan sūtot viņam anonīmas draudu vēstules, gan draudot, anonīmi zvanot pa telefonu, draudi “nākot no krievu monarhistu emigrantu aprindām, kas lamājot un traucējot arhibīskapa mieru”.<sup>638</sup> Taču šoreiz, ņemot vērā rūgto pieredzi ar arhibīskapa Jāņa draudu ignorēšanu, drošības iestādes ņēma aizsardzībā metropolītu Augustīnu.

1938. gadā izveidoja arī Jersikas biskapiju, un par bīskapu ievēlēja virspriesteri Ādamu Vītolu (Aleksandru).<sup>639</sup>

Daži metropolīta Augustīna veiktie soļi izraisīja pareizticīgo aprindās lielu neapmierinātību. Viens šāds solis bija lēmums svinēt reliģiskos svētkus pēc jaunā stila, kas radīja lielu sašutumu un neapmierinātību, it īpaši Latgales pareizticīgo aprindās. Pie metropolīta sūtīja delegācijas ar protesta vēstulēm, arī paši ticīgie ignorēja dievkalpojumus pēc jaunā stila. Gan valdība, gan pats metropolīts mēģināja ticīgos pārliecināt par jaunā stila svinēšanas nepieciešamību. Palīgā nāca Latvijas prese, kas 1937. un 1938. gadā plaši rakstīja par jaunā stila ieviešanas vajadzību. 1937. gada 26. jūnijā laikraksts “Brīvā Zeme” aprakstīja metropolīta Augustīna centienus: “Visām draudzēm būtu pēdējais laiks pāriet pie jaunā stila, ko pieņēmusi arī mūsu valdība savam laika rēķinam un svētku svinēšanai. Ja mēs visi esam vienoti, tad kāpēc lai arī šai jautājumā mēs nevarētu saprasties?”<sup>640</sup> Teiciens “būt vienotiem” – tas bija klasisks paņēmieni, kas

<sup>638</sup> LVVA, 3235. f., 3. apr., 172. l., 220. lpp.

<sup>639</sup> Černejs A. Latvijas Pareizticīgo Baznīca. – 95. lpp.

<sup>640</sup> Aicinājums pareizticīgajiem svinēt svētkus pēc jaunā stila // Brīvā Zeme. 1937. g. 26. jūnijā.

dziļi balstījās autoritārisma ideoloģijā, lai režīms panāktu sev labvēlīgu iznākumu. Arī šoreiz to izmantoja, bet bez panākumiem, un acīmredzami šis teiciens nenāca no metropolīta, bet gan no valdības ierēdņiem, kuriem ticīgo tradīcijas bija svešas un reliģiskām jūtām viņu dzīvē nebija īpašas lomas. Metropolīts Augustīns bija spiests piekāpties un atcelt savu rīkojumu, kas bija izdots saziņā ar Garīgo lietu pārvaldes priekšnieku E. Dimiņu,<sup>641</sup> kurš, neskatoties ne uz ko, turpināja būt modrs un lojāls Baznīcas politikas veidotājs.

Latvijas Universitātes Teoloģijas fakultātē izveidoja Pareizticīgo teoloģijas nodaļu, kurā izglītoja jaunus garīdzniekus un kuru vadīja pats metropolīts Augustīns. Jaunās paaudzes pareizticīgo garīdznieku izglītošana valdībā tika uztverta kā valstiski svarīga lieta, kura jāatbalsta un jāfinansē ne tikai aiz pragmatiskiem valstisko interešu apsvērumiem. Latvijas Pareizticīgajai Baznīcai tas bija būtiski svarīgi, jo Latvijā bija jūtams liels pareizticīgo garīdznieku, īpaši latviešu draudzēs, trūkums, citās konfesijās tā nebija aktuāla problēma.

Valdība savā labvēlības politikā gāja vēl tālāk – Pareizticīgās Baznīcas atbalstam pieņēma lēmumu samaksāt tai par divdesmitajos gados atņemtajiem īpašumiem, tādējādi mēģinot izlīdzināt iepriekš izdarītās kļūdas.<sup>642</sup>

1936.–1940. gadā sistemātiski notika Baltijas valstu (Igaunijas, Latvijas, Somijas) Pareizticīgo Baznīcu bīskapu Sinode. Šī institūcija savā ziņā bija veidota “no augšas” pēc Baltijas valstu valdību iniciatīvas, taču Pareizticīgajai

<sup>641</sup> LVVA, 3235. f., 3. apr., 172. l., 220. lp.

<sup>642</sup> Černejs A. Latvijas Pareizticīgo Baznīca. – 96. lpp.

Baznīcai Baltijā tā ļāva satuvināties, izvairoties no mēģinājumiem veidot vienu Baltijas Pareizticīgo Baznīcu. Jau 20. gadsimta 20. gados šīs domas ideoloģiskais tēvs bija Igaunijas prezidents Konstantins Petss, kas uzskatīja, ka, izveidojot vienotu Baltijas Pareizticīgo Baznīcu, varēs vieglāk atbrīvoties no Maskavas un Krievijas ietekmes,<sup>643</sup> taču tolaik šī ideja netika īstenota, kaut arī Baltijas valstis, izņemot Lietuvu, to dedzīgi vēlējās.

Laika posms no 1936. līdz 1940. gadam Latvijas Pareizticīgajā Baznīcā bija mierīgs, jo Baznīcai, zaudējot daļu no savas patstāvības, attiecības ar K. Ulmaņa režīmu bija iegājušas mierīgā gultnē.

### 4.3. Situācija Latvijas Katoļu Baznīcā

Pārmaiņas pēc Kārļa Ulmaņa apvērsuma neapšaubāmi skāra arī Latvijas Katoļu Baznīcu. Kārļa Ulmaņa vārdi un darbi sabiedrībai vairākkārt liecināja, ka reliģijai “atjaunotajā valstī” tiks ierādīta goda vieta. Kādā noteiktā sabiedrības daļā, kas bija pozitīvi orientēta uz vadonības institūcijas pastāvēšanu, valdīja reliģiskais pacēlums, jo līdz ar demokrātijas bojāeju, ieviešot vispārīgu cenzūru, tika aizliegtas pretreligiskas aktivitātes, kuras bieži vien Baznīcai saistījās ar sociāldemokrātu un komunistu partiju. 1934. gada augustā “Katōļu Dzeive” rubrikā “Dzimtenes hronika” rakstīja: “Reigā nūvārots, ka sakarā ar socialdemokrātu partijas likvideišonu, katoļi, kas vasalim godim nabeja radzāti

---

<sup>643</sup> Kulis A. K voprosu ob avtokefaliji Latviskoj Pravoslavnoj Cerkvi v 30 godah XX veka // Pravoslavije v Latviji. Istoriceskije očerki. – S. 66.

bazneicā ni pi grāku syudzeišonas, sōk apmeklet bazneicu. Izarōda, ka tī nalaimeigā kōrtā beja tykuši šinī bezdīvju partijā un zam styngrim draudim nadreikstējuši bazneicu apmeklet. Cerams, ka vysā dreizumā šī visi nalaimeigī strōdniki – katōļi, sorkonojim kokla kungim pazyudut, atsagrīs otkon Bazneicas klēpi.”<sup>644</sup>

Uz sociāldemokrātiem noveltā vaina par valsts un Baznīcas attiecību pasliktināšanos savā ziņā attaisnoja iepriekš Baznīcas aprindu pieļautās kļūdas: gan pārlietu iesaistīšanos politikā, gan neveismīgi veidoto nacionālo politiku, gan arī iekšējās nesaskaņas. K. Ulmanis piedāvāja Baznīcai plašu atbalstu, pretī prasot Baznīcas lojalitāti pret autoritāro režīmu. Baznīcai nebija citas izvēles kā tikai akceptēt šo piedāvājumu. 1934. gada augustā Latvijas Romas Katoļu Baznīcas arhibīskaps Antonijs Springovičs oficiāli pirmo reizi pēc apvērsuma apmeklēja Kārli Ulmani un izteica viņam savu atbalstu un novēlēja Dieva svētību smagajā un atbildīgajā valsts vadīšanas darbā.<sup>645</sup> “Jaunizceptais” tautas vadonis savukārt apsoliya atbalstu Latvijas Katoļu Baznīcai tās darbībā un misijā.

Kā jau iepriekš minēts, viena no problēmām Latvijas Katoļu Baznīcā 20. gadu beigās un 30. gadu sākumā, tāpat kā visā Latvijas sabiedrībā kopumā, pastiprinoties nacionālisma tendencēm, bija nesaskaņas starp etnisko grupu ticīgajiem, un valdības nostāja šīs domstarpības tikai mākslīgi paspilgtināja. Šī situācija ne tikai pastiprināja valsts interesi, bet arī radīja autoritārā režīma bažas par valstisko drošību. Katoļu

---

<sup>644</sup> Bazneicas un tautas lobā // Katōļu Dzeive. 1934. Nr. 8.

<sup>645</sup> Turpat.

Baznīcas skaitliski lielās poļu aprindas radīja neapmierinātību katoļticīgo latviešu vidē un valsts aizdomas un neuzticēšanos. 20. gadsimta 20. gadu vidū radušās etniskās dalīšanās pazīmes Katoļu Baznīcā atkal pieņēmas spēkā tieši pēc K. Ulmaņa valsts apvērsuma. To vēl vairāk pastiprināja Latvijas Katoļu Baznīcas arhibīskapa A. Springoviča noslēgtais dzīvesveids, viņa nespēja risināt problēmas un veidot dialogu.

Kārļa Ulmaņa valdība bija pietiekami ieinteresēta Latvijas Katoļu Baznīcā notiekošajos procesos. Īpašu nozīmi valsts interesēs sāka iegūt Politiskās pārvaldes veiktā Latvijas Katoļu Baznīcas aprindu, īpaši garīdzniecības, novērošana. Politiskās pārvaldes aģentūra ievāca ziņas un veica izsekošanu gan par poļu-katoļu, gan par “latgaliešu separātistu”, gan arīdzan par Katoļu Baznīcas augstāko aprindu (kūrijas) darbību. Multietniskās katoļu aprindas Latvijā valdības acīs šķita kā potenciāla problēma, kuru bija pietiekami sarežģīti kontrolēt vai ietekmēt, jo to neļāva konkordāts.

Latvijā 20. gadsimta 30. gados katoļu aprindas zināmā mērā bija sadalījušās vairākās nometnēs – katoļi latgalieši, poļi un lietuvieši, “baltiešu” katoļi, kuri bieži savā starpā nevarēja atrast kopīgu valodu. Arī kūrijas nostāja un katoļu arhibīskapa noslēgtā personība neveicināja nesaskaņu pārtraukšanu, bet tās vēl vairāk pastiprināja, kā arī neradīja uzticību valdības institūcijās. Latvijas Katoļu Baznīcas augstāko aprindu diplomātiski īstenotā iekšējā politika šādu situāciju būtu viegli novērsusi, taču tā nenotika. Politiskās pārvaldes pilnvarotie secināja: “Personīgās nesaskaņas un politiskās ambīcijas Katoļu Baznīcas vadībā bija tās, kas ietekmēja ticīgo tautu.”<sup>646</sup>

<sup>646</sup> LVVA, 3235. f., 3. apr., 276. l., 2. lp.



Politiskās pārvaldes aģentūras visnovērotākā persona bija prelāts E. Stukelis, kuram, pēc ierēdņu domām, bija liels iespaids uz augstāko garīdzniecību un valsts amatpersonām.<sup>647</sup> Politiskā pārvalde uzskatīja, ka tobrīd šim garīdzniekam bija lielākā ietekme kūrījā. Drošības institūcijas secināja, ka, izmantojot arhibīskapa Antonija Springoviča noslēgto raksturu, E. Stukelis viņu pilnīgi “noslēdzis no pasaules tā, ka apmeklētāji nemaz nevar pie Springoviča piekļūt, un viņš esot iestāstījis Springovičam, ka valdība uz to slikti skatoties”.<sup>648</sup> Politiskā pārvalde sistemātiski un rūpīgi novēroja Latvijas Katoļu Baznīcu, un, spriežot pēc arhīva materiāliem, tās informētāji nāca no visai augstu stāvošām Latvijas katoļu aprindām. Tas pierāda, ka valdība nespēja pilnībā ietekmēt Latvijas Katoļu Baznīcu, kā tas notika ar pārējām konfesijām, taču valdībai bija ļoti būtiski saglabāt kontroli pār katoļu aprindās notiekošo un izspiegošana kļuva par vienu no veidiem, kā to realizēt. Novērošanas ziņā katoļu aprindas bija visvairāk skartas, līdzīgā situācijā bija tikai pareizticīgo krievu emigrantu aprindas Latvijā, taču tās, pretēji katoļu multietniskajām aprindām, skaitliski bija visai nelielas un to novērošana Politiskajai pārvaldei neprasīja daudz pūļu.

Par spīti visam tam Latvijas un Vatikāna diplomātiskās attiecības 20. un 30. gados bija ciešas un visai draudzīgas, šī tradīcija aizsākās jau no Pagaidu valdības laikiem. Kā to ar lepnumu vēlāk atcerējās Latvijas sūtnis Vatikānā H. Albats: “Šis bija pirmais konkordāts, ko noslēdza Vatikāns pēc

---

<sup>647</sup> LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 691. l., 380. lp.

<sup>648</sup> Turpat, 385. lp.

pasaules kara.”<sup>649</sup> Par īpaši labām attiecībām starp šīm divām valstīm liecināja arī fakts, ka Svētā Krēsla sūtņa Baltijas valstīs rezidence atradās tieši Rīgā, kaut arī Latvija nebija tīri katoliska valsts. Vatikāna izvēli sūtņa rezidences izvietojšanā, neapšaubāmi, iespaidoja arī t.d. Viļņas konflikts un no tā izrietošās sarežģītās poļu – lietuviešu attiecības. Katoliskajai kaimiņvalstij Lietuvai un tās autoritārajam režimam šāda situācija nebija tīkama, un turklāt tas grāva A. Smetonas režīma slavu ne tikai starptautiskajās aprindās, bet arī pašu katoļticīgo lietuviešu sabiedrībā.

Šādā situācijā lietuviešu izcelsmes prelāts E. Stukelis Latvijas valdībai šķita bīstama figūra, kas varēja izmantot situāciju savos nolūkos, bet latviešu katoļu aprindās uzskatīja, ka E. Stukelis ir tas, kas sadarbojās ar Lietuvas politiķiem.<sup>650</sup> Kā uzskatīja Latvijas Politiskā pārvalde, Lietuvas valdība esot ievadījusi sarunas par Vatikāna diplomātiskā sūtņa nuncijs A. Arata rezidēšanu Kauņā. Latvijas valdība to uztvēra kā potenciāli bīstamu diplomātisku sitienu Latvijai, par ko bija vērts nopietni uztraukties: “Arata tiekot no leišu kliķes rīdīts pret Latvijas valdību. Stukelis ir sīki informēts par nuncijs attiecībām Rīgā un par to ziņo uz Kauņu, lai leišu plānus varētu ātrāk realizēt.”<sup>651</sup> Kā secināja Politiskā pārvalde, tad nuncijs, redzot E. Stukeļa darbošanos, bija novērsies un neiesaistījās notiekošajā, taču šis moments tika izmantots, lai Latvijas politiskās aprindās, ar kurām prelātam bija saskarsme, pārliecinātu, ka Vatikānam ir nelabvēlīga

<sup>649</sup> LVVA, 5441. f., 1. apr., 24. l. 1. lp.

<sup>650</sup> Turpat, 3235. f., 1/1. apr., 554. l., 3. lp.

<sup>651</sup> Turpat, 1/22. apr., 691. l., 385. lp.

attieksme pret Latviju.<sup>652</sup> Vatikāns un nuncijs Baltijas valstīs bija pietiekami tālredzīgi, lai šīs domstarpības tālāk neveicinātu un problēmu atrisinātu savu institūciju spēkiem.

Nesaskaņas Katoļu Baznīcā bija īpaši pamanāmas 1936.–1937. gadā. 1937. gada pavasarī no Rīgas Garīgā semināra, kā to uzskatīja Politiskā pārvalde, ar E. Stukeļa aprindu gādību tika izslēgti visi latviešu tautības semināristi, kas pretojās pārpoļošanas politikai.<sup>653</sup> Pēc Politiskās pārvaldes aģentūras ziņojumiem – latviešu katoļi bija sašutuši par tādu rīcību, latviešu valodas nicināšanu un poļu iespaidu, bet poļu un lietuviešu katoļticīgie apvienojušies cīnījās par savām etniskajām tiesībām un pret valdības piekopto katoļu latviskošanas politiku. 1934. gadā Lieldienu laikā Rīgas baznīcās bija notikušas diezgan plašas domstarpības dievkalpojuma valodas sakarā, jo gan viena, gan otra puse vēlējās, lai tikai viņu valodas tiktu izmantotas dziedāšanā un sprediķošanā. Strīda atbāsis nonāca ne tikai arhibīskapa kūrījā, bet arī K. Ulmaņa kancelejā. K. Ulmanis uz strīdiem diplomātiski esot atbildējis, ka valdība nemaisoties Baznīcas iekšējās lietās,<sup>654</sup> kas nebija patiesība, bet sašutušie poļu tautības katoļi sūdzējās Polijas sūtniecībā, mēģinot panākt sev aizstāvību.

1937. gada 8. maijā pāvests Pījs XI ar bullu “Aeterna animarum salus” nodibināja Liepājas bīskapiju, kurā iekļāva Kurzemi un Zemgali, par bīskapu ieceļot A. Urbšu, bet Rīgas arhidiecēze tika pārveidota par metropoliju, un arhibīskaps

<sup>652</sup> LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 691. l., 385. lp.

<sup>653</sup> Turpat, 37. lp.

<sup>654</sup> Turpat, 31. lp.

A. Springovičs kļuva par metropolītu.<sup>655</sup> A. Urbša iecelšana par Kurzemes bīskapu acīmredzami nepatika Latvijas valdībai, jo viņam bija lietuviska izcelsme. Valdība šajā rīcībā saskatīja vēl vienu iespējami bīstamu tendenci Latvijas Katoļu Baznīcas iekšējās norisēs.<sup>656</sup> Valdība savu nepatiku pamatoja ar to, ka konkordātā ir teikts, ka Latvijas katoļu bīskapiem ir jābūt latviešiem. Taču vēlāk valdības piekrišana tika oficiāli saņemta, un tikai Kārlis Ulmanis esot piezīmējis, ka katoļi nākotnē nožēlošot, ka paši pirmie neievēroja konkordātu.<sup>657</sup>

Pēc veiktās reorganizācijas Latvijas Romas Katoļu Baznīcas struktūrās, 1936. gada 19.–21. augustā notika Rīgas Metropolijas Sinode, kurā tika pieņemti Baznīcas statūti.<sup>658</sup> Sinodē pieņēma arī instrukciju par dievkalpojumiem un valodas lietošanu tajos, mēģinot ne tikai daļēji nogludināt radušos saspīlējumus Baznīcā,<sup>659</sup> bet arī mākslīgi “latviskot” šo konfesiju. Dievkalpojumu valodas reforma neatrisināja un nevarēja atrisināt etniska rakstura domstarpības, bet tikai padziļināja Baznīcas iekšējās nesaskaņas starp atsevišķām grupām. Valdības uzkurināto etnisko nesaskaņu dēļ vairākus latviešu priesterus, kas protestēja pret Baznīcas iekšienē notiekošo, ar arhibīskapa gādību aizsūtīja projām no Rīgas vai arī viņus kontrolēja; viņiem nebija dota iespēja

<sup>655</sup> Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075.–1995. – Rīga, 1996. – 246. lpp.

<sup>656</sup> Vizulis I. Latvijas – Vatikāna diplomātiskās attiecības. – Rīga: Pajumte, 1996. – 81. lpp.

<sup>657</sup> Turpat, 83. lpp.

<sup>658</sup> Laurinovičs P. Kristīgās Baznīcas vēsture. – Rīga, 1937. – 73. lpp.

<sup>659</sup> LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 691. l., 75. lp.

tikt atbildīgos amatos (tie bija bīskaps B. Sloskāns, M. Duķskis, K. Skrinda, B. Kublinskis, H. Trūps, N. Rancāns, L. Laurinovičs, J. Vaivods u.c.). Tika ierobežota arī kapuciņu mūku darbība. Latvijas valdībai ļoti simpātisks šķita bīskaps Boļeslavs Sloskāns, par kuru jau 20. gadsimta 20. gados tā bija nepārtraukti rūpējusies, izglābjot viņu no PSRS čekas cietumiem un vajāšanām. Pēc Latvijas valdības nemitīgiem lūgumiem bīskaps bija atbrīvots no čekas cietuma un iemaiņīts pret PSRS spiegu. B. Sloskāns 1926. gadā bija iecelts par Minskas un Mogiļevas apustulisko administratoru,<sup>660</sup> un viņš savu diecēzi nekad nebūtu atstājis un arī pēc Katoļu Baznīcas kanoniskajiem likumiem to nevarēja izdarīt, bet Latvijas valdība un Latvijas sūtnis Krievijā Dr. A. Bīlmanis lika lietā taktisku un viltīgu gājienu, sakot, ka no Latvijas viņš varēs doties atpakaļ pie sava ganāmpulka, kas nekad nenotika.<sup>661</sup> 1933. gadā viņš ieradās Rīgā, kur viņu sagaidīja gan valdības pārstāvji, gan nuncijs, gan liels ticīgo pūlis. Bīskaps dzīvoja noslēgti no plašākas sabiedrības, cieta no tā, ka bija izolēts no sava ticīgo ganāmpulka, un nekad, pretēji pareizticīgo arhibīskapam Jānim, nerunāja par savām mocekļa gaitām PSRS, tādējādi izglābjot sevi no potenciālas nāves. Kā atceras viņa bijušie audzēkņi vēlāk pēc Otrā pasaules kara – bīskaps nekad par čekas mocībām nav runājis, tikai reizi, sirsnīgākā sarunā un savējo lokā, esot ieminējies, ka viņam, pirms atstāt Lubjankas cietumu, bija pavēlēts klusēt, lai sev un apkārtējiem nedarītu pāri.<sup>662</sup>

<sup>660</sup> [www.catholic.lv/sloskans/biskaps](http://www.catholic.lv/sloskans/biskaps) (skat. 19.03.2013.)

<sup>661</sup> Monsinjora Antona Smeltera atmiņas. – Pierakstīja Inese Runce Rīgā 2007. gada jūnijā.

<sup>662</sup> Turpat.

Tādējādi bīskapa plašāka praktiska un teorētiska darbība bija visai ierobežota, taču viņa popularitāte un uzticība bija pietiekami liela. Kā ziņoja drošības institūcijas, tad no bīskapa konkurences “visi bīstas, jo viņš ir svētas dzīves un stingru dzīves likumu cilvēks, kurš varētu izravēt ieviesušās nezāles. Arī semināristi vēlas redzēt Sloškānu vadošā amatā viņa taisnīguma, pretimnākšanas un nacionālā taisnīguma dēļ.”<sup>663</sup> Valsts pūliņi izvirzīt bīskapu Boļeslavu Sloškānu vadošos amatos bija nesekmīgi, bet valdība aizvien uzskatīja, ka šis cilvēks varētu apturēt iekšējās nesaskaņas un būt labs un izdevīgs vidutājs starp Latvijas Katoļu Baznīcu un valsti. K. Ulmaņa valdība vēlreiz mēģināja ietekmēt notiekošo Katoļu Baznīcā, steidzami 1938. gada 12. aprīlī izveidojot Latvijas Universitātē Teoloģijas fakultāti, kurai zināmā mērā bija jābūt garantam, lai valsts augstākajā mācību iestādē nenotiktu poļu katoļu aprindu ietekmes nostiprināšanās. Iecere dibināt katoļu Teoloģijas fakultāti bija noteikta, ratificējot Latvijas un Vatikāna noslēgto konkordātu, taču ilgu laiku šī vienošanās netika realizēta. Katoļu sabiedrībā valdīja uzskats, ka tā esot bijusi sava veida “luterāņu sazvērētība”, kas neļāva panākt norunāto, taču liela nozīme šeit bija starp katoļiem valdošajām domstarpībām jautājumā par fakultātes atvēršanu un iekšējai opozīcijai.

Tomēr vislielākās raizes K. Ulmaņa valdībai un ierēdniecībai sagādāja tieši pierobežas rajoni, kur procentuāli bija liels skaits poļu, lietuviešu un baltkrievu katoļticīgo un kur draudzēs kalpoja poļu tautības garīdznieki. T. d. latgaliešu separātisms lielā mērā tika mākslīgi uzpūsts politisku interešu

---

<sup>663</sup> LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 691. l., 412. lp.

dēļ, atstājot lielu iespaidu uz ilgu laiku. Par nožēlu jāatzīst, ka konfesionālais aspekts šim mērķim bija pietiekami piemērots, uzsverot, ka nelatviešu priesteri sludinot, ka “latgalieši ir kāda īpaša tauta, kurai tuvākā radniecībā ir poļi vai leiši”.<sup>664</sup>

Arhibīskaps A. Springovičs mēģināja dzēst Baznīcas pārpoļotājas lomu valdības acīs, taču nesekmīgi, jo pašam arhibīskapam nebija nedz diplomātisku spēju, nedz cilvēciskas autoritātes vai zināšanu nesaskaņu noregulēšanā. Arhibīskaps, kas nekad pirms tam nebija dzīvojis lielās metropolēs un nebija pieradis pie publicitātes vai varas, jutās politiski atsvešināts. Nodzīvojot daudzus gadus “nekatoliskā” un sekulārā Rīgas un latviešu vidē, Antonijs Springovičs nespēja integrēties jaunajos apstākļos un no tā nācās ciest ne tikai kūrījai, bet arī visai Latvijas Katoļu Baznīcai kopumā. Rīga un politiskā dzīve viņam bija sveša un neizprotama. Kad Latvijas Katoļu Baznīcas iekšienē šo problēmu nevarēja atrisināt, atsevišķas latviešu ticīgo aprindas, cerot uz valsts iejaukšanos, rakstīja “žēlabu” Iekšlietu ministrijai, kurā bija teikts: “Mēs, Rīgas katoļi, kas esam visā nospiedošā vairumā latvieši, esam ļoti apbēdināti par to polisko un leitisko garu, par tiem pārpoļošanas paņēmieniem, kādi vēl arvien izpaužas mūsu garīdzniecības rīcībā.”<sup>665</sup>

Valsts ļoti uzmanīgi sekoja norisēm Katoļu Baznīcā, kaut arī iejaukties atklāti nespēja. Iekšlietu ministrijas Politiskās pārvaldes Izmeklēšanas nodaļa veidoja kartotēku, kurā apkopoja savākto informāciju un izdarīja slēdzienus par valstij uzticamajiem un neuzticamajiem katoļu

<sup>664</sup> LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 691. l., 393. lp.

<sup>665</sup> Turpat, 401. lp.

garīdzniekiem,<sup>666</sup> vienlaikus mēģinot izsekot viņu darbību un kontrolēt notiekošo.

Taču, kā jau tas bija pierasts un autoritārajam režīmam raksturīgi, Vadonis neskopojās ar personīgo finansiālo atbalstu atsevišķām draudzēm, ko parasti uztvēra kā īpašu labvēlības žestu. Latgāliešu laikraksts "Latgolas Vārds" 1940. gada 13. jūnijā rakstīja, ka Valsts Prezidents ir piešķīris Višķu katoļu baznīcai 4000 latus, bet jaunceļamajai Ludzas katoļu baznīcai viņš ar savu gādību panācis 120.000 latu lielu asignējumu.<sup>667</sup>

K. Ulmaņa režīma un Latvijas Katoļu Baznīcas attiecības 1934.–1940. gadā bija samērā pretrunīgas. Pirmkārt, valdības veiktās etniskās politikas dēļ Katoļu Baznīca bija sava veida maza pretrunu arēna. Protestējot pret K. Ulmaņa veikto valsts latviskošanas politiku, nacionālās minoritātes savu neapmierinātību izpauđa tieši Baznīcā. Otrkārt, arī poļu pieaugošais nacionālisms un nepatika pret Latgales apvienošanu ar Latviju radīja t. d. poļu šovinismu. Treškārt, Katoļu Baznīcas augstāko aprindu iekšējās nesaskaņas un arhibīskapa neefektīvā Baznīcas pārvaldīšana jūtami ietekmēja ticīgos un radīja rezonansi plašākās aprindās. Ceturtkārt, K. Ulmaņa režīms nespēja iejaukties hierarhizētajās un neatkarīgajās Katoļu Baznīcas struktūrās, kas uzturēja Latvijas Katoļu Baznīcu brīvu no vadoņa autoritātes. Piektkārt, Latgales integrēšanās procesa gaitā katolicisms strauji izplatījās visā Latvijā un tādējādi vairs nevarēja vispārināt ideju par katoli-latgālieti.

<sup>666</sup> LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 554. l., 3. lpp.

<sup>667</sup> Lels atbolsts Ludzas bazneicai // Latgolas Vārds. – 1940. gada 13. jūnijs.



#### 4.4. Situācija Evaņģēliski luteriskajā Baznīcā

Latvijas Evaņģēliski luteriskā Baznīca pēc K. Ulmaņa apvērsuma līdzīgi citām konfesijām bija spiesta paust atbalstu un lojalitāti jaunajai iekārtai, bet Vadoņa personā tā cerēja redzēt savas stabilitātes garantu. Daudzi Evaņģēliski luteriskās Baznīcas mācītāji un teologi (L. Adamovičs, J. Ozols, L. Bērziņš) ieņēma vadošos amatus jaunajā K. Ulmaņa valdībā. Historiogrāfijā ir arī viedoklis, ka Kārļa Ulmaņa autoritārā režīma laikā valdības simpātijas atradās Luterāņu Baznīcas pusē, kas iezīmēja virzību uz Tautas Baznīcas veidošanu,<sup>668</sup> taču šo uzskatu nevar nedz apstiprināt, nedz noliegt. K. Ulmanis uzskatīja Latvijas Evaņģēliski luterisko Baznīcu par balstu režīma nacionālajai un valstiskajai politikai, kas bija jāizmanto, un Evaņģēliski luteriskā Baznīca kļuva par politisku instrumentu lielas daļas sabiedrības uzrunāšanai.

20. gadu beigās Latvijas vācu luterāņi bija politiski nobīdīti otrajā plānā, turklāt viņi daudz neiederējās Vadoņa latviskā valstiskuma vīzijās, pirmajās rindās izvirzot tieši latviešu luterāņu intereses. Attiecībās ar vācbaltiešu luterisko grupu K. Ulmanis bija visai diplomātisks un savos izteikumos piesardzīgs. 1939. gada 19. februārī, neilgi pirms vācbaltiešu pārvietošanas, Kārlis Ulmanis, ģenerālis Jānis Balodis un armijas pārstāvji, svinot Valmieras 4. kājnieku pulka divdesmitgadu dibināšanas jubileju, apmeklēja

---

<sup>668</sup> Talonen J. From National Church to Ghetto. The development of the status and work of the Latvian Evangelical-Lutheran Church in 1938–1950. – Upsala, 2003. – P. 158.

Sv. Pētera baznīcu, kurā atradās vācu luterāņu draudze un kur tika svinēts pateicības dievkalpojums. K. Ulmani un viņa svītu pie dievnama sagaidīja Latvijas vācu Evaņģēliski luterisko draudžu bīskaps P. Pelhau un draudzes virsmācītājs M. Stenders. Vadoņa žests patiešām bija visai vērienīgs, jo viņš pasniedza virsmācītājam gan pašrocīgi rakstītu pateicības vēstuli, gan pievienoja ievērojamu ziedojumu summu Svētā Pētera baznīcas vajadzībām.<sup>669</sup> Tas bija ilgi gaidīts notikums un arī novēlots samierināšanās žests pēc strīdiem par Doma Baznīcu. Šim notikumam cītīgi sekoja līdzī latviešu prese.

Latvijas Evaņģēliski luteriskā Baznīca neizrādīja pārāk lielu pretošanos K. Ulmaņa tieksmei pārvērst Baznīcu par valsts institūciju un nebija arī iespējas to darīt. To pierādīja pirmie valdības veiktie soļi attiecībā uz Evaņģēliski luteriskās Baznīcas stāvokli valstī. 1934. gada 20. septembrī valdība izdeva jaunu likumu par Latvijas Evaņģēliski luterisko Baznīcu, ar to tika radīts Baznīcas autoritatīvais (vadoņības) princips. Balstoties uz jauno likumu, Baznīcas virsvaldei piešķīra tiesības iecelt vai arī atcelt Baznīcas padomi, valdi, kā arī citas Baznīcas amatpersonas. Arhibīskapam bija veto (aizlieguma) tiesības pār visiem Baznīcas institūciju lēmumiem, tiesības atcelt vai pārcelt mācītājus, kā arī izdot noteikumus Baznīcas lietās.<sup>670</sup> No vienas puses, šo likumu varēja iztulkot un situāciju uztvert kā Baznīcas pārreorganizāciju ar vēlmi veidot stingrāku un efektīvāku

<sup>669</sup> Valsts Prezidenta pateicība un ziedojums Svētā Pētera vācu draudzei. 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi. – Rīga, 2001. – 194. lpp.

<sup>670</sup> Lange E. Latvijas baznīcas vēsture. – Mineapolis, 1972. – 56. lpp.

vadību, par ko runāja jau 20. gadsimta divdesmitajos gados, taču likuma shēma neapšaubāmi atgādināja vadonības modeļa un principu iemiestošanu Baznīcas dzīvē. Kā rakststijis Baznīcas vēsturnieks Jouko Talonens, tad autoritārā režīma laikā lielākā daļa Baznīcas varas bija koncentrēta arhibīskapa rokās, par to liecina arī fakts, ka pēc 1932. gada Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas Sinode netika ne reizi sasaukta.<sup>671</sup>

Vadonības un tautas vienotības principa īstenošana Luterāņu Baznīcā parādījās arī brīdī, kad arhibīskaps Teodors Grīnbergs ar pavēli “no augšas” nolēma apvienot divas reliģiskās apvienības: Brāļu draudzi un Jauno Brāļu draudzi, kas atradās Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas konfesionālajā atkarībā.<sup>672</sup> Kā redzams, tad pēc ideoloģijas propagandētā tautas vienotības principa tika veidotas un kārtotas Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas iekšējās lietas.

Ņemot vērā valstiskā nacionālisma pasludināto politiku, K. Ulmaņa režīms uzsāka arī Baznīcas latviskošanas procesu, nereti pārkāpjot pārējo konfesiju darbības suverēno sfēru. 20. gadsimta trīsdesmito gadu otrajā pusē valdība sabiedrības latviskošanas kampaņas ietvaros sāka piešķirt mērķu pabalstus jaunu luterāņu baznīcu celšanai “nelatviskajos” Latgales apgabalos. 1935. gada jūlijā notika luterāņu bīskapa T. Grīnberga pirmā vizitācija Latgalē, pēc kuras tika pausts, ka “steidzami jāgādā par mācītāju novietošanu attiecīgos punktos, bez kā nav domājama ne garīga, ne nacionāli

<sup>671</sup> Talonen J. From National Church to Ghetto. The development of the status and work of the Latvian Evangelical-Lutheran Church in 1938–1950. – Upsala, 2003. – P. 160.

<sup>672</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 2470. l., 64. lp.

laicīga zelšana”.<sup>673</sup> Valdības īstenotās politikas rezultātā 20. gadsimta trīsdesmito gadu beigās Latgalē (Rēzeknē, Daugavpilī u.c.) tika uzbūvēti vai pārbūvēti atsevišķi luterāņu dievnami un izveidotas skaitliski mazas draudzes, kuras nebija Latvijas Evaņģēliski luteriskās misijas tiešs darbības auglis, jo tam Latgalē nebija pietiekami daudz vajadzīgo cilvēckisko un finansiālo resursu. Valdība izrādīja savu vislielāko ieinteresētību šajā pasākumā. Šis solis nebija īstenots bez valdības iniciatīvas, jo katoliskajā Latgalē Luterāņu Baznīca nevarēja izvērst pēc pašiniciatīvas savu misiju, ņemot vērā Latvijas vēsturiski izveidojušos konfesionālo ģeogrāfiju, niecīgo luterāņu skaitu šajā novadā un ne visai draudzīgās luterāņu un katoļu attiecības.

1934. gada 21. decembrī valdība izdeva likumu par Doma baznīcu Rīgā, kurā bija noteikts, ka Doma baznīca ir luterāņu arhibīskapa katedrāle, ko vada arhibīskapa iecelta piecu cilvēku pārvalde,<sup>674</sup> tādējādi pilnībā atrisinot ieilgušo strīdu par Doma baznīcas piederību un pieliekot punktu visām “konfesionālo karu” peripetijām.

Latvijas Evaņģēliski luteriskā Baznīca uzsāka jaunas Baznīcas Satversmes izstrādāšanu, taču šis process ieilga, jo bija pārāk lielas atšķirības uzskatos par Baznīcas un valsts savstarpējo attiecību modeli. Viens no projektiem, kuru atbalstīja toreizējais Garīgo lietu pārvaldes priekšnieks mācītājs J. Ozols, paredzēja valsts un Baznīcas saaugšanu, nosakot, ka katrā Baznīcas iestādē ir jābūt pārstāvētam valdības

---

<sup>673</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920.–1940. – 121. lpp.

<sup>674</sup> Valdības Vēstnesis. – 1934. Nr. 291.

vai vietējās administrācijas pārstāvim un tajā visas Baznīcas amatpersonas, izņemot arhibīskapu, ir valsts ieceltas.<sup>675</sup> Taču šim projektam bija daudz pretinieku un to nepieņēma, jo tas būtu novedis pie Baznīcas patstāvības mazināšanās.

Atsevišķās luterāņu aprindās 1936.–1937. gadā parādījās ideja par tautiskas un latviskas Baznīcas izveidošanu, kas bija kā tiešā atbalss valdošajai ideoloģijai. Daudzi labēji nacionāli noskaņoti luterāņu garīdznieki dedzīgi atbalstīja ideju “reformēt” Latvijas Evaņģēliski luterisko Baznīcu. K. Ulmanim šī ideja simpatizēja, jo tā sasaucās ar vadoņa vīzijām par Tautas Baznīcu, kas kalpotu režīmam un valstij. Taču ne visi luterāņu mācītāji un Baznīcas augstāko aprindu pārstāvji atbalstīja šo domu, un Evaņģēliski luteriskajā Baznīcā izvērtās iekšējas diskusijas par nacionālisma un kristietības savstarpējām attiecībām, kas vēlāk pārauga vispārīgās diskusijās par valsts un Baznīcas attiecībām Latvijā.

K. Ulmaņa režīms pieprasīja, ka reliģijai Latvijā ir jābūt vienojošai un nacionāli valstiskai, un to kā prasību izvirzīja arī Luterāņu Baznīcai. Diskusijas par šo jautājumu valsts bija mākslīgi uzspiedusi, cerībā panākt vēlamo Baznīcas “reformāciju”, taču Latvijas Evaņģēliski luteriskajā Baznīcā nebija vienotības šajā jautājumā. Teologs V. Maldonis, kas bija viena no ievērojamākajām luterāņu aprindu autoritātēm, uzstājās pret valsts uzspiesto Vācijas paraugu Baznīcas un valsts attiecību modeli.<sup>676</sup>

---

<sup>675</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – 126. lpp.

<sup>676</sup> Runce I. Valsts un Baznīcas attiecības Latvijā 20. gs. 20.–30. gados. Maģistra darbs. – Rīga, 2000, 76. lpp.

Latvijas Evaņģēliski luteriskā Baznīca tiecās veidot valsts un Baznīcas attiecības vairāk pēc Zviedrijas parauga. Par to liecināja ciešie sakari starp abu valstu Baznīcām jau 20. gados. 30. gadu otrajā pusē tie kļuva vēl ciešāki, kas izskaidrojams gan ar vēsturiski ciešām un draudzīgām saitēm starp abu valstu luterāņu aprindām, gan arī ar Latvijas luterāņu hierarhijas simpātijām pret valsts Baznīcas modeli, kas pastāvēja Zviedrijā.

1939. gada nogalē un 1940. gada sākumā sakarā ar vācbaltiešu pārvietošanu Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas Sinode nolēma, ka visi vācu draudžu īpašumi pāries Baznīcas īpašumā.<sup>677</sup> Vācu luterāņu draudzes likvidēja, bet palikušie ticīgie tika automātiski pievienoti latviešu draudzēm. Taču bieži bija vērojami interesanti precedenti, kas īpaši izgaismoti tika sabiedrībā nacionālistiski noskaņotajās latviešu aprindās. Latviešu laikrakstos 1939. gada beigās un 1940. gada sākumā plaši rakstīja par atsevišķu vācbaltiešu mācītāju rīcību, kas bija izlēmuši palikt dzimtenē, turpinot svinēt dievkalpojumus vācu valodā un pulcinot atlikušo draudzi. Avīzēs visai histēriskos toņos klaigāja par šādiem attiecīgajiem gadījumiem, kas bija notikuši Jelgavā, Liepājā un citviet Latvijā. Arhibīskaps Teodors Grīnbergs bija spiests pakļauties šīm histērijām, un viņš izsauca “vainīgos” luterāņu mācītājus uz pārrunām Rīgā, bet avīzes, rūpīgi sekojot šiem notikumiem, rakstīja, ka “vispār šķīta skaidrs, ka turpmāk tādas lietas vairs neatkārtosies”.<sup>678</sup> Palikušie vācu

<sup>677</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 2470. l., 32. lp.

<sup>678</sup> Vai Jelgavā noticis dievkalpojums vācu valodā? // Brīvā Zeme. 1939. gada 28. decembris.

luterāņu mācītāji turpināja apkalpot savas draudzes un svinēt dievkalpojumu vācu valodā, bet tas notika labēji noskaņoto latviešu laikrakstu pastiprinātā uzmanībā, iespējams, arī valdības kontrolē. Toties Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas vadība nebija spējīga neitralizēt vācbaltiešu pārvietošanas procesā radušās neskaidrības.

K. Ulmaņa režīms tiecās veidot Evaņģēliski luterisko Baznīcu kā balstu savai ideoloģijai, kas Vadonim daļēji arī izdevās.

#### 4.5. Valdības attieksme pret “netradicionālajām” konfesijām

Netradicionālās konfesijas un reliģiskās apvienības pēc 1934. gada 15. maija saskārās ar dažāda veida tišiem un striktiem ierobežojumiem, kas izmainīja un traucēja to reliģisko darbību. Pēc 1935. gada 8. marta izdotās instrukcijas par reliģiskām apvienībām un savienībām mazskaitlīgāko reliģisko organizāciju skaits saruka trīskārtīgi.<sup>679</sup> T. d. sekta K. Ulmaņa valdības politikas dēļ bija spiestas savu darbību pārtraukt.

Garīgo lietu pārvalde bija tiesīga stingri kontrolēt visu netradicionālo konfesiju darbību. Lai atļautu svinēt dievkalpojumus vai lai veiktu noteiktu reliģisku darbību, no Iekšlietu ministrijas bija jāsaņem ikreizēja atļauja, kā arī jāsamierinās ar to, ka pasākumus rūpīgi novēroja policijas iecirkņa darbinieki. Netradicionālām konfesijām līdz pat 1940. gadam par savu darbību bija regulāri jāatskaitās

<sup>679</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – 90.–91. lpp.

Iekšlietu ministrijai. Ar 1939. gada 17. oktobra grozījumiem likumā par reliģiskām organizācijām un to savienībām visa kontrole pār reliģiskām organizācijām ar atšķirīgu reliģisku kultu tika koncentrēta Iekšlietu ministrijā, bet Iekšlietu ministrijai bija tiesības atcelt no amata draudžu sludinātājus un amatpersonas.<sup>680</sup>

Lielā birokratizācija un stingrā kontrole neveicināja šo konfesiju aktivitātes, taču, mēģinot gūt arī “sektantu” simpātijas, K. Ulmanis bieži vien veica taktiskus gājienus. Tā, piemēram, 1939. gadā valsts pabalsts baptistu draudzēm bija 500 Ls, ko “valsts prezidents ziedojis Kaltenes baptistu draudzei, lūgšanas nama remontam”.<sup>681</sup> Šajā piešķirumā bija uzsvērts, ka ziedotā naudas summa nav valsts, bet gan prezidenta personīgie līdzekļi. Šādi piemēri, kad prezidents piešķīra personīgos līdzekļus “sektantiem”, bija visai daudz. Tā Vadonis centās nodrošināt lojalitāti savam režīmam.

Lai tuvāk izprastu pret netradicionālajām reliģiskajām konfesijām K. Ulmaņa valdības īstenotās valsts un Baznīcas attiecību politikas nianse, dziļāk jāaplūko trīs vēsturiski, etniski un reliģiski atšķirīgi piemēri – vecticībnieku, Mozus ticīgo un dievturu attiecības ar valsts struktūrām.

Vecticībnieki, psiholoģiski pieraduši būt izolēti un piedzīvojuši daudz pārinodarījumu savas Baznīcas pastāvēšanas vēsturē, K. Ulmaņa apvērsumu uztvēra mierīgi, cerot, ka valsts attieksme nemainīsies. Vecticībnieku aprindās bija vērojama zināma uzticēšanās jaunajam režīmam, kā arī

---

<sup>680</sup> Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – 94. lpp.

<sup>681</sup> LVVA, 1370. f., 1. apr., 1979. l., 6. lp.



K. Ulmanim personīgi. Drīz pēc apvērsuma vecticībnieku delegācija devās pie K. Ulmaņa un izteica atbalstu pārmaiņām.<sup>682</sup> 1935. gadā valdības pieņemtais “Likums par vecticībnieku kopienām” nostiprināja kopienu vadītāju garīgo un laicīgo autoritāti.<sup>683</sup> Neapšaubāmi, vecticībnieku aprindās šis strukturālās pārmaiņas netika uzņemtas viennozīmīgi, bet šāda veida modelis bija diezgan tuvs vecticībnieku patriarhālajam kopienas modelim, tādējādi daudzi vecticībnieki lūkojās uz šādu lietu kārtošanas gaitu bez liela satraukuma. Neapmierinātie mēģināja atdalīties un izveidot neatkarīgas vecticībnieku kopienas, kas nepakļautos valsts diktātam, taču valsts nostājas dēļ tas nebija iespējams. 1935. gadā izdots likums pilnībā novērsa vecticībnieku kopienas šķelšanās teorētiskās un praktiskās iespējas.

1934. gada 15. maijā tika atlaista Centrālā vecticībnieku padome, taču drīz pēc tam 1934. gadā tika atļauts veidot jaunu, pārveidotu organizāciju, bet nu jau ar valsts kontroļu vēlēšanu procesu. Vadošos garīgos un laicīgos amatus vecticībnieku kopienās varēja ieņemt tikai tās personas, kas bija uzskatītas par valstiski uzticamām un kuru kandidatūras bija apstiprinājuši Garīgo lietu pārvalde.<sup>684</sup> Taču vēlākā vecticībnieku izteikti apolītiskā nostāja pret K. Ulmaņa valdību neradīja nekādus sarežģījumus, apstiprinot atsevišķas personas vadošos amatos vecticībnieku kopienās. Arī Politiskās pārvaldes aģentūras materiāli neliecina, ka drošības dienestiem būtu bijusi īpaša interese par vecticībnieku aprindām.

<sup>682</sup> Staroobrjadčestvo v Latviji. 1920–1940. – Rīga, 1961. – S. 57.

<sup>683</sup> Anonīms. Redaktora sleja//Nastavnik. 1936. g. aprīlis.

<sup>684</sup> Anonīms. Redaktora sleja// Nastavnik. 1936. g. jūlijs.

Šajā laikposmā vecticībnieku presē autoritārisma ideju ietekmē bija vērojama izteikta tendence veidot vecticībnieku valstisko apziņu: “Vecticībniecība ir neapšaubāmi visas Latvijas tautas sastāvdaļa. Līdz ar to, tā ir aicināta dzīvot, strādāt un domāt ar vienu mērķi – savai valstij.”<sup>685</sup> Valstiskās apziņas veidošana tika sapludināta kopā ar vecticībnieku ciešāku integrāciju Latvijas sabiedrībā. Neapšaubāma lojalitāte attiekmē pret valsti kopā ar dedzīgu kalpošanu vecticībai veidoja vecticībnieku kopienas pamatmērķus, kas norādīja uz vecticībnieku kopienas un valsts labvēlīgajām attiecībām. Vecticībnieki jeb kā tos bieži tautā dēvēja “Latvijas vai Latgales krievi” dzīvoja noslēgti, bet ne izolēti, gadsimtiem ilgi šajā sabiedrībā identificējot sevi cieši ar šo zemi un sabiedrību, tādēļ viņi arī kārtējās pārmaiņas uztvēra mierīgi, bet jaunā valdība, redzot šo attieksmi, kontroli nepastiprināja.

1937. gada janvārī Polijā iznākošais izdevums “Jüdische Revue” rakstīja, ka pēc K. Ulmaņa diktatūras nākšanas pie varas 1934. gada maijā daudz kas kļuva citāds.<sup>686</sup> Ebreju ekonomiskās un politiskās aktivitātes tika ierobežotas, taču apvērsuma sekas, gluži tāpat kā vecticībnieku kopienu, neietekmēja reliģiskās Mozus ticīgo aktivitātes. Mozus ticīgo draudzes turpināja regulāri saņemt valsts pabalstus, kā arī nostiprināja reliģisko skolu stāvokli. Politiskā pārvalde, izsekojot ebreju kreiso politisko aprindu aktivitātes, no sava interešu loka izslēdza Mozus ticīgo reliģisko darbību, tā nodrošinot Mozus ticīgo atbalstu savam režīmam.

<sup>685</sup> Anonīms. Redaktora sleja// Nastavnik. 1936. g. aprīlis.

<sup>686</sup> Stranga A. Ebreji un diktatūras Baltijā. 1926 –1940. – Rīga, 1997. – 91. lpp.

Mozus ticīgo draudzes latviskot nebija iespējams, gluži tāpat kā krievu vecticībniekus. K. Ulmaņa valdība to saprata un šim apstāklim nepretojās. Kaut arī šīs konfesijas aizvien vēl tika liktas ailē “netradicionālās” vai “sektas”, tomēr visi striktie ierobežojumi, kas attiecās uz sektām, tām netika piemēroti.

Antisemītisms 20. gadsimta 30. gados Latvijā bija ma-nāmi pieņēmis jaunus apmērus un ieguvis jaunu kvalitāti. Kā uzsver vēsturnieks Aivars Stranga, Latvijas sabiedrības 15. maija režīma gados institucionālā dimensija – adminis-tratīvie un tiesiskie ietvari, kuros funkcionēja autoritatīva valsts, pastāvēja divos pietiekami atšķirīgos līmeņos. Prin-cipu, ideoloģijas līmenī autoritatīvais nacionālisms bija valdošs, bet prakses līmenī nacionālisma institucionalizācija Latvijā bija kopumā Austrumeiropai raksturīgo lauciniecisko autoritāro, ne moderni totalitāro vai fašistisko diktatūru līmenī, atstājot pietiekami daudz telpas minoritāšu aktivitā-tēm. Režīmam bija raksturīgs institucionāls antisemītisms, taču ebreji nebija “nacionālā revanša” galvenais mērķis.<sup>687</sup> K. Ulmanis nevēlējās pieļaut plašu antisemitisma izplatību Latvijā, kas traucētu viņa idejai par vienotas latviskas valsts izveidi un radītu strīdus, ko Ulmanis necieta un neprata risi-nāt. Vadonis veiksmīgi atrada sabiedrotos arī ebreju reliģiski konservatīvajās un cionistiskajās aprindās.<sup>688</sup>

Ebreju reliģiski konservatīvā partija “Agudat Israel”, kaut arī pārveidota un nesaukta par partiju, pēc 1934. gada

<sup>687</sup> Stranga A. Ebreji un diktatūras Baltijā. 1926 – 1940. – Rīga, 2002. – 175. lpp.

<sup>688</sup> Dribins L. Ebreji Latvijā. – Rīga, 2002. – 73. lpp.

15. maija apvērsuma kļuva par savdabīgu ebreju reliģiskās un politiskās dzīves centru. Tā bija piemērota K. Ulmaņa režīmam un arī tuva Vadoņa patriarhālajai un konservatīvajai mentalitātei. “Agudat Israel” bija pilnīgs pretstats režīmam naidīgajām ebreju kreiso aprindām. K. Ulmanis izrādīja labvēlību pret Mozus ticīgajiem un simpātijas pret reliģiju, un tas “Agudat Israel” bija pats būtiskākais, jo jūdaisms kā reliģija un reliģiska kultūra to interesēja vairāk nekā “ebrejiskums” – ebreju individuālās un kolektīvās tiesības, daudzveidīgā organizāciju un biedrību dzīve utt. Ebreju autonomija agudistiem nozīmēja tikai un vienīgi reliģisku autonomiju,<sup>689</sup> ko K. Ulmanis arī pilnībā atļāva.

Ja laicīgajos ebrejos K. Ulmaņa režīma procesi radīja nepatiku un bažas, tad ortodoksālie reliģiskie ebreji to uztvēra mierīgi un pat savā ziņā apmierināti, jo sabiedriskajā dzīvē Latvijā nostiprinājās reliģijas pozīcijas. Svarīga loma šajos ebreju sabiedrības klerikalizācijas procesos bija rabīnam Mordehajam Dubinam, kas kļuva par “Agudat Israel” neoficiālu līderi Latvijā, harismātisku un savā ziņā ģeniālu personību Latvijas un visas pasaules 20. gadsimta ebreju vēsturē. Mordehajs Dubins ir cilvēks, kas bija apveltīts ar daudziem talantiem un fantastiskām darbaspējām, nereti paveica apbrīnojamus varoņdarbus, kā, piemēram, uzņēmoties rūpes par ebreju izceļotājiem no Padomju Krievijas vai nacistiskās Vācijas, sniedzot reliģisko un materiālo palīdzību ticības brāļiem un māsām Latvijā un Krievijā. Pie viņa nereti pēc palīdzības vērsās un to saņēma arī neebreji.

---

<sup>689</sup> Stranga A. Ebreji un diktatūras Baltijā. 1926 –1940. – Rīga, 2002. – 198. lpp.

M. Dubinam profesionālajā pieredzē bija bagāta parlamentārās darbības prakse Latvijā, viņš bija visu četru sasaukumu Saeimas deputāts. 20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē ļoti bieži Latvijā klīda baumas, nereti arī pārspīlētas, par K. Ulmaņa un M. Dubina draudzību un kopīgiem “veikalnieciskajiem darījumiem”. Šajā situācijā rabīns Mordehajs Dubins uzņēmās tēvišķas rūpes par Mozus ticīgo stāvokli, kā arī labprāt vēlējās kļūt par neticīgo ebreju aprindu aizstāvi. Gan K. Ulmanis, gan Mordehajs Dubins bija veiksmīgi radīts tandēms, kas precīzi izveidoja valsts un Mozus ticīgo draudžu labvēlīgas attiecības. Kā jau iepriekš uzsvērts, tad K. Ulmanim patika patriarhālisms un M. Dubina personībā šīs īpašības bija pietiekami. Iespējams, ka arī M. Dubinam nebija sveša vadonības ideja, un šī situācija viņam deva iespēju pašam savās aprindās un arī bijušo politisko un stratēģisko konkurentu acīs kļūt par ebreju sabiedrības neoficiālo līderi.

M. Dubins bija ļoti populārs ortodoksu aprindās, un kā viņu raksturo Ezra Mendelsons, – Dubins bija gluži kā visi Agudat līderi, politiski konservatīvs un kultivēja labas attiecības gan ar režīmu, gan arī ar latviešu nacionālajām aprindām.<sup>690</sup> Agudistu un Mordehaja Dubina zināmā personiskā iespaidā pēc 1934. gada 15. maija apvērsuma nenovēršami pieauga ebreju skolu klerikalizācija.<sup>691</sup> Šis solis sekulārajās un kreisajās aprindās radīja lielu nepatiku ne tikai pret M. Dubinu pašu, bet arī pret K. Ulmaņa režīmu. Daļu idiša

<sup>690</sup> Mendelson E. *The Jews of East Central Europe Between The World Wars*. – Bloomington: Indiana University Press. P. 250.

<sup>691</sup> Stranga A. *Ebreji un diktatūras Baltijā. 1926–1940*. – Rīga, 2002. – 199. lpp.

(sekulāro) skolu slēdza vai pievienoja reliģisko skolu tīklam, kreisi noskaņotos skolotājus atlaida no darba, tādējādi likvidējot dabisku demokrātisku ebreju skolu attīstību.<sup>692</sup> Reliģiskā izglītība skolās Latvijā tika strikti reglamentēta, taču piespiedu procesi un autoritārisma izrādītā labvēlība ortodoksālo aprindu klerikalizācijas pūlēm lielākoties tikai radikalizēja noteiktu daļu Latvijas ebreju sabiedrības.

Cēls Latvijas valdības žests, kas piesaistīja Mozus ticīgo un arī starptautisko uzmanību un atzinumu, bija izrādītās rūpes par pasaulē plaši pazīstamā ebreju reliģiskā darbinieka, Habad-Ļubavič rabīna Josifa Šnejersona likteni. Rabīns Jossifs Šnejersons jau 1927. gadā ar Latvijas valdības un Dubina pūlēm un atbalstu tika izglābts no PSRS cietuma un drošas nāves. Viņš nodzīvoja Latvijā no 1927. līdz 1934. gadam, kad savas misijas darbos viņš pārcēlās uz Varšavu Polijā.<sup>693</sup> Nacistiskajai Vācijai īstenojot savu agresiju, 1939. gada septembrī no Varšavas evakuējās lielākā daļa Latvijas ebreju pilsoņu. Rabīnam bija paziņots par aizbraukšanas iespēju, taču viņš bija slims un nevarēja atstāt savas mājas Varšavas piepilsētā.<sup>694</sup> Rabīna, kas bija liela autoritāte Habad-Ļubavič ortodoksālās reliģiskās kustības rindās, liktenis sāka uztraukt pasaules ebreju organizācijas. 1939. gada 27. septembrī ASV sūtniecības lietvedis E. Pekers apmeklēja Latvijas Ārlietu ministriju, lai lūgtu Latviju sniegt palīdzību rabīna glābšanā, kad pasaulslavenā ebreju reliģiskā vadītāja dzīvībai draudēja nopietnas briesmas, jo nacisti jau bija okupējuši Varšavu.

<sup>692</sup> Stranga A. Ebreji un diktatūras Baltijā. 1926–1940. – 199. lpp.

<sup>693</sup> Kratkā jevreiskā enciklopēdija. III. – Jerusalem, 2001. – 254. lpp.

<sup>694</sup> Prazdnik osvoboždenija// Lehim. Nr. 7. 1992.

Arī M. Dubins vairākkārt vērsās valsts institūcijās ar lūgumu palīdzēt rabīnam atgriezties Latvijā. Pēc Varšavas okupācijas Latvijas sūtniecība Berlīnē sazinājās ar Vācijas Ārlietu ministriju un panāca labvēlīgu rezultātu, un jau 17. oktobrī no Varšavas uz Berlīni izbrauca “diplomātu vilciens”, kurā atradās arī J. Šnejersons ar ģimeni. Vēlāk rabīns pārcēlās uz dzīvi ASV. Latvijas valsts bija vairākkārt veiksmīgi darījusi visu iespējamo, lai glābtu rabīna Šnejersona dzīvību.<sup>695</sup>

Eiropā strauji kļuva jūtama traģēdijas tuvošanās, taču Latvijā viss šķita un bija mierīgi. Mozus ticīgo draudzes turpināja saņemt valsts ikgadējos pabalstus, reliģisko skolu darbība uzplauka īpaši strauji, politiskās pārvaldes izsekošana Mozus ticīgo draudžu struktūras neskāra. Vadonis savās Latvijas apceļošanas tūrēs viesojās Kurzemes un Latgales sinagogās, un valdība turpināja piešķirt vienreizējus pabalstus sinagogu remontiem, it īpaši nabadzīgajām Mozus ticīgo draudzēm Latgalē.

Tūlīt pēc apvērsuma, ieviešot striktu cenzūru, tika aizliegta dažādu absurdu pseidoteoriju pārsātinātu brošūru izdošana, kur galvenais iztīrātais jautājums saistījās ar “kristietības pāržidiskošanas” problēmām vai Jēzus nacionālās un reliģiskās piederības noskaidrošanu. Šīs brošūras ne visai veiksmīgi pretendēja uz antijūdaisma teorētiskās literatūras statusu; kopumā to nebija liels skaits.

Eiropā un visā pasaulē šajā periodā valdība spēcīgs ekonomisks un politisks antisemitisms, bet izteikts antijūdaisms nebija vērojams. Arī K. Ulmani nekad nebija interesējis

---

<sup>695</sup> Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30. gadu otrā puse.). – Rīga, 1993. – 339. lpp.

antisemitisma (antijūdaisma) reliģiskais aspekts. Viņš bija pilnīgi sekulārs cilvēks un par moderno antisemitismu neizrādīja nekādu interesi.<sup>696</sup>

Interesanta situācija aizvien saglabājās valsts attieksmē pret Dievturu draudzi. Dievturu draudze 20. gadsimta 30. gados guva zināmu popularitāti latviešu inteliģences aprindās, propagandējot latviešu senatni un etniskās tradīcijas, veidojot mākslīgu senlatviešu reliģiju. Par Dievturu vadoni bija iecelts E. Brastiņš. Politiskā pārvalde stingri izsekoja E. Brastiņu, jo “1933. gada beigās viņš bija aktīvs politiskās partijas “Pērkoņkrusts” biedrs”.<sup>697</sup> Ernesta Brastiņa vadītajā “Dievturu sadraudzē” pulcējās lielākā daļa organizācijas “Pērkoņkrusts” dalībnieku. Politisko iemeslu dēļ dievturu attiecības ar K. Ulmaņa autoritāro režīmu neveidojās, viņi sākotnēji bija cerējuši uz savas lomas palielināšanos reliģiskās dzīves latviskošanas kampaņā, ņemot vērā kustības pretenzijas būt par latviešu autentisko reliģiju. Tomēr dievturi bija spiesti pārreģistrēt savu darbību un tapt par sabiedrisku organizāciju.<sup>698</sup>

1939. gadā Politiskās pārvaldes uzskaitē bija 250 Rīgas dievturi, kurus turēja aizdomās ne tikai par simpatizēšanu ultranacionālajiem pērkoņkrustiešiem, bet arī uzskatīja par šīs organizācijas biedriem.<sup>699</sup> K. Ulmanim bija naidīga nostāja pret “Pērkoņkrustu”, tādēļ neradās uzticība arī pret

<sup>696</sup> Stranga A. Ebreji un diktatūras Baltijā. 1926–1940. – Rīga, 2002. – 168. lpp.

<sup>697</sup> LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 507. l., 15. lp.

<sup>698</sup> Hanovs D., Tēraudkalns V. Laiks, telpa, vadonis: autoritārisma kultūra Latvijā. 1934–1940. – Rīga: Zinātne, 2012. – 278. lpp.

<sup>699</sup> LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 507. l., 20. lp.



dievturiem, neskatoties uz viņu nacionālo un patriotisko stāju, kā arī ideju par Dievu-latvieti, kas savā ziņā bija tuva valdības etniskajai politikai.

Pārējās netradicionālās reliģiskās konfesijas bija spiestas pārkārtot savu darbību attiecīgi jaunajai valsts un Baznīcas attiecību politikai. Salīdzinot ar parlamentāro republikas laikposmu, redzams, ka pēc K. Ulmaņa veiktā apvērsuma palielinājās autoritārā režīma spiediens pret mazajām reliģiskajām konfesijām un to organizācijām.

Tomēr, kopumā vērtējot K. Ulmaņa valdības īstenoto Baznīcas un valsts attiecību politiku, var secināt, ka tā nebija viennozīmīga. No vienas puses, Baznīcai tika piešķirtas privilēģijas un tā tika finansiāli atbalstīta, bet, no otras puses, tās darbība bija pakļauta stingrai kontrolei un izstrādātajiem valsts nosacījumiem:

1. K. Ulmaņa veidotās Baznīcas un valsts attiecības nebalstījās “privātajā ticības lietā”, bet gan merkantilistiskos apsvērumos;
2. K. Ulmanis vadījās pēc Itālijas un Vācijas režīmu parauga, tādējādi arī valsts un Baznīcas attiecībās par paraugu tika ņemti Itālijas un Vācijas modeļi. Tā, piemēram, instrukcija par sektām un to darbību ir līdzīga Vācijas likumam, bet skolas un Baznīcas attiecību pamatā ir B. Musolini īstenotā politika.

Tādējādi, velkot paralēles ar Eiropas situāciju kopumā, Baznīca tika pakļauta valsts (vadoņa) varai. K. Ulmaņa politika nebija unikāla šajā situācijā, bet likumsakarīga laikmeta iezīme ar dažām savdabīgām lokālām īpatnībām.

## NOSLĒGUMS

Veicot zinātnisko pētījumu par valsts un Baznīcas attiecībām Latvijā: 1906–1940, var izdarīt šādus secinājumus:

1. Pēc 1905.–1907. gada revolūcijas Latvijas teritorijā un visas pārējās Krievijas impērijā negaidīti jautājums par valsts un Baznīcas attiecībām Baltijā bija kļuvis par populāru politisku, juridisku, vēsturisku diskusiju un interešu un spekulāciju objektu, taču katrai sabiedrības grupai bija savi priekšstati un sava atšķirīga nostāja, nespējot nonākt pie kopsaucēja, kas teorētiski spētu mainīt Krievijas valdības nostāju vai iespaidot reformu procesu.
2. Lielākās cietējas un lielākā “vaininieka” lomā pēcrevolūcijas Latvijā bija nonākusi Evaņģēliski luteriskā Baznīca un tās sabiedrotā – muižniecība un vissmagākais bija jautājums par patronāta tiesību atcelšanu, kas nebija sarežģīts solis, bet tajā konkrētajā situācijā tas bija neiespējami, jo nepastāvēja atbilstoša likumdošana. Arī pati Luterāņu Baznīca saprata, ka Krievijas valdība nav ieinteresēta reformu veikšanā, bet gan vēlas mazināt Evaņģēliski luteriskās Baznīcas lomu, tas pavērtu jaunas iespējas rusifikācijas procesu īstenošanā. Pret to asi iebilda arī Vidzemes un Kurzemes muižniecība, cenšoties sargāt pašu Baznīcu, saglabāt paliekas no vecā vietējā, feodālā (zviedru laiku) valsts Baznīcas modeļa.
3. Muižniecība, kas vairākus gadsimtus Vidzemes un Kurzemes provincēs bija sargājusi un finansiāli uzturējusi Evaņģēliski luterisko Baznīcu, tās institūcijas un garīdzniecību, turpināja uzskatīt to par savām privāttiesībām un pienākumu, bet zemniecība, kas bija viena no lielāka-

jām sabiedrības grupām, kas prasīja patronāta tiesību atcelšanu Vidzemē un Kurzemē, diskusiju laikā bija gatava runāt tikai par savām tiesībām, bet ne par pienākumiem uzturēt Evaņģēliski luterisko Baznīcu. Šādā situācijā turpmākais politiskais dialogs nedeļa rezultātus, un strīdīgais patronāta tiesību jautājums netika atrisināts, kaut gan visas vietējās institūcijas nonāca pie slēdziena, ka patronāts ir feodāla palieka, kas jāatceļ.

4. Krievijas valdība nespēja reformēt arī Sv. Sinodes institūciju, ko pieprasīja ne tikai demokrātiski noskaņotā sabiedrības daļa, bet arī visas reliģiskās konfesijas, to skaitā arī Krievijas Pareizticīgā Baznīca, kas bija lielākā ķīlniece valsts īstenotajai tuvredzīgajai Baznīcas politikai. Sv. Sinodes krīze bija maza, bet ļoti sāpīga daļa no visas kopējās monarhijas pārvaldes aparāta krīzes.
5. Revolūcija vismazāk bija skārusi Romas katoļu Baznīcu Latvijā, jo tās centrs tolaik atradās Latgalē, kur bija vērojama spēcīga teonomiskās kultūras klātbūtne, un Baznīca nereti bija vienīgā institūcija, kam uzticēties. Nemainījās arī valsts attieksme pret Katoļu Baznīcu, diskriminējošā attieksme tika saglabāta un izsekošana un izspiegošana turpināta, kaut arī katoļu bīskapi un Vatikāns centās panākt katoļu tiesību ievērošanu, kas bija sludinātas 1905. gada 17. aprīļa manifestā. Arī Romas Katoļu Baznīcas augstākās vadības mēģinājumi nodibināt dialogu ar cara valdību cieta fiasko. Latvijas katoļi, ņemot vērā manifestā sludinātās reliģiskās brīvības, mēģināja aktualizēt jautājumu par Krievijas Katoļu Baznīcas administratīvo dalījumu un panākt vietējās diecēzes izveidošanu un latviešu bīskapa iecelšanu. Tas nebija iespējams bez

valdības piekrišanas, bet valdība neizrādīja ne mazāko interesi par latviešu katoļiem.

6. Pēc “tolerances edikta” izdošanas 1905. gada 17. oktobrī Pareizticīgā Baznīca zaudēja daļu savu privilēģiju, tādējādi nostatot to līdzīgākās pozīcijās salīdzinājumā ar citām konfesijām. Revolūcijas notikumi bija nopietni satraukuši Pareizticīgās Baznīcas vadību Latvijā, nereti tai nācās pārciest pret sevi vērstu nepatiku un naidu un, zinot to, Pareizticīgās Baznīcas vietējā vadība centās turēties tālāk no politiskajām interesēm. Valdība turpināja ignorēt Pareizticīgās Baznīcas vietējās vadības nostāju un uzskatus, un, apejot tās hierarhiju, turpināja izstrādāt scenārijus rusifikācijas politikas īstenošanā un latviešu pareizticīgās garīdzniecības lomas mazināšanā. Ieceres, ko vadlīnijās slepeni izstrādāja Ministru padome 1908. gadā, nākotnē ne tikai ierobežotu vietējas Pareizticīgās Baznīcas funkcijas, mazinātu un ierobežotu latviešu garīdzniecības darbību u.c., bet arī grautu šīs konfesijas prestižu un reputāciju.
7. Vecticībnieku kopiena revolūcijas laikā, pilnīgi pretēji citām konfesijām, piedzīvoja zināmu atdzimšanas posmu. 1905. gada 17. aprīļa ukazs un 17. oktobra manifests ļāva vecticībniekiem paplašināt savas tiesības. 1906. gada 17. oktobrī iznāca Krievijas Valsts I Domes izstrādātais un cara parakstītais likums par vecticībnieku draudzēm, ko lielākā daļa citu konfesiju tā arī nesagaidīja. Latvijā daļēji pēc šī likuma vecticībnieku draudzes oficiāli darbojās līdz pat 1935. gadam. Vecticībnieku organizācijas varēja iegūt juridiskas tiesības, tika legalizēts vecticībnieku garīdzniecības statuss. Draudzēm

bija dotas iespējas pašām noteikt iekšējās dzīves reglamentāciju, brīvi veikt reliģiskās ceremonijas un darbību. Oficiāli pazuda arī gadsimtiem ilgi Krievijā pieņemtais vecticībnieku apzīmējums “šķeltnieki”. Cara patvaldības pēkšņo attieksmes maiņu pret vecticībniekiem var izskaidrot ar vecticībnieku un monarhijas kopīgo nacionālo elementu, gan arī ar vecticībnieku kopienu absolūto apolitiskumu. Šīs izmaiņas deva iespēju vecticībniekiem sākt jaunu posmu kopienas dzīvē, bet oficiālās varas apziņā kardinālas pārmaiņas nenotika un attieksme pret vecticību kā pret sabiedrības slimību tāpat turpināja pastāvēt.

8. Reliģisko “sektu” jautājumā pēc revolūcijas cara valdība turpināja īstenot tradicionālo politiku, kur reliģiskās brīvības apziņai netika ierādīta centrālā loma politiskajā dzīvē. Krievijas Valsts Dome vairākkārt mēģināja izstrādāt likumdošanu par reliģiskajām sektām, taču nesekmīgi, jo tam visam pretī stājās gan valdošā Baznīca, gan pārējās tradicionālās konfesijas, gan arī valsts institūcijas, kas šo attiecību peripetijās nespēja un nevēlējās iedziļināties. T. d. netradicionālo sektu jautājums bija diezgan aktuāls un bija nepieciešams juridiski sakārtot šo situāciju, atzīstot manifestā solīto reliģisko brīvību, īpaši aktuāli tas bija Latvijas teritorijā, jo tieši šeit bija salīdzinoši liels skaits valdības tā dēvēto “sektantu”; taču tas netika realizēts, un kopumā pret baptistiem, adventistiem, pentakostāļiem, Mozus ticīgiem u.c. pēcrevolūcijas periodā valsts politika nemaz nemainījās. Krievijā valsts uz sektām lūkojās ar aizdomām tikai tāpēc, ka Rietumeiropā sektu rašanās, pastāvēšana un juridiska

legalizācija bija pilsoniskās sabiedrības un liberālisma priekšvēstneses, kaut arī Latvijas teritorijā kopumā vietējo varas institūciju un sabiedrības attieksme bija tolerantāka.

9. Valdības nespēja un nevēlēšanās reformēt valsts un Baznīcas attiecības pēcrevolūcijas posmā noveda pie konfesiju pašizolācijas, noslēgšanās savās nacionālajās grupās, sekularizācijas tendenču pieauguma un kreiso ideju dominantes. Cerības uz reformu iespējamību bija izzudušas jau ap 1908./1909. gadu, ieviešot cenzūru un nostiprinot monarhijas pozīciju. Krievijas impērijas un cara pašizolācija Baznīcas un valsts attiecību politikā noveda pie pakāpeniskas šīs daudznacionālās un multi-religiskās valsts sabrukuma, ko strauji iezīmēja Pirmā pasaules kara sākums.
10. Pirmā pasaules kara laikā Baznīca nonāca vēl lielākā valsts kontrolē. Uzskatot vāciešus, luterāņu mācītājus un ebrejus par potenciālajiem Vācijas sabiedrotajiem, Krievijas valdība nolēma viņus deportēt uz Krievijas iekšienes guberņām, kā arī šajā laikā diezgan liels skaits baznīcas inventāra tika evakuēts, īpaši tas skāra Pareizticīgo Baznīcu Latvijā. Ierēdņi, ņemot vērā kara un evakuāciju radīto dezorganizāciju, attieksmē pret reliģiskajām konfesijām rīkojās patvaļīgi, sevišķi pret Luterāņu Baznīcu un tās garīdzniecību Latvijā, kuru uzskatīja par "ienaidnieci" un pret kuru tika transformēta visa nepatika gan pret karu ar Vāciju, gan attiecībā pret cara galmu, gan vietējo muižniecību un Baltijas vācu kultūru. Visa konfesiju sarakste un lietvedība tika strikti cenzēta un tika aizliegts lietot tajā vācu vai latviešu valodu. Kara laikā

bija izpostītas arī daudzas baznīcas Latvijas teritorijā, un tas skāra ikvienu reliģisko konfesiju, īpaši Vidzemē, Rīgā un Latgalē.

11. Pēc 1917. gada Februāra revolūcijas Baznīcas un valsts attiecību dzīvē A. Kerenska Pagaidu valdība steidzami mēģināja uzlabot saspringto situāciju. Tā kā etniskais jautājums Krievijā bija dziļi saaudzis ar reliģisko, tad jau pašā sākumā gan valstij, gan Baznīcai bija skaidrs, ka nebūs viegli reformēt Krievijas politisko sistēmu, taču Pagaidu valdības pretimnākšana un gatavība runāt par samilzušajām valsts un Baznīcas attiecībām radīja Baznīcā pozitīvu attieksmi pret Pagaidu valdību.
12. Februāra revolūcija deva nacionālās politikas liberalizāciju Krievijā, kas savā apjomā un vērienīgumā pārspēja 1905. gada revolūcijas sasniegumus. Visi Krievijas impērijas iedzīvotāji saņēma pilsoniskās tiesības un brīvības – individuālās, nacionālās, reliģiskās un kultūras tiesības. Diskriminējošie un izslēdzošie likumi attiecībā pret cit-tautībniekiem (inorodci) un citticībniekiem (inoverci) Krievijā tika atcelti. 1917. gada februāris – oktobris ir Krievijas Pagaidu valdības īstenoto valsts un Baznīcas attiecību reformu laiks, kad dažos mēnešos bija panākts daudz vairāk pozitīvu izmaiņu nekā iepriekšējos desmit gados bija devis cara valdības solītais, bet reformu pilnīgai īstenošanai vairs nebija atlicis laika. Tomēr situācija bija bezcerīga ne tikai ekonomiskā un politiskā sabrukuma dēļ, bet arī tāpēc, ka liela Latvijas sabiedrības daļa bija aizrāvusies ar marksistisko ideoloģiju un reliģijai šajā procesā tika iedalīta problēmu projicētājas loma.

13. Aizraušanās ar radikālo kreiso politisko (boļševistisko) ideoloģiju Latvijā pēc Oktobra boļševiku īstenotā apvērsuma pārauga Baznīcas vajāšanā un terorā, kas bija vērstas pret garīdzniecību un ticīgajiem. Kā viens no pirmajiem Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas valdības pieņemtajiem dekrētiem bija “Dekrēts par baznīcas šķiršanu no valsts un skolas šķiršanu no baznīcas”, ko pieņēma 1919. gada 20. februārī. Baznīcas šķiršana no valsts boļševiku izpratnē bija ne tikai juridisks solis, kas nozīmēja vienas institūcijas nošķiršanu no otras un neiejaukšanos to savstarpējās attiecībās, bet arī juridiski striktu valsts iejaukšanos Baznīcas dzīvē, šīs institūcijas darbības ierobežošanu, mantas atņemšanu utt. Piedzīvotais P. Stučkas valdības terors lielai sabiedrības daļai lika nosvērties par labu neatkarīgās valsts izveidošanas idejai.
14. A. Niedras valdība, īstenojot savu politiku, teorētiski un praktiski nespēja nodrošināt visu konfesiju vai Baznīcas kopumā atbalstu, kā arī tas radītu nopietnu iekšpolitisku problēmu, ņemot vērā Latvijas multikonfesionālo situāciju, bet vēl jo nepārvaramāks būtu bijis dramatisētais un iepriekšējā dekādē politizētais “vācu un latviešu attiecību” vēsturiskais mantojums.
15. No triju valdību piedāvātajiem Latvijas nākotnes un valsts un Baznīcu attiecību modeļiem, Latvijas sabiedrībai pieņemamāka bija Pagaidu valdības perspektīva, kas solīja tiesības un vienlīdzību, demokrātiju un brīvību, taču reliģiskajās aprindās sākotnēji, izņemot atsevišķas aprindas un individuālus cilvēkus, šī ideja, gluži kā pārējā Latvijas sabiedrības lielākajā daļā, ņemot vērā iepriekšē-



jās varas radīto neuzticību, tika akceptēta pamazām un saglabājot rezervētu distanci.

16. Vēsturiskie apstākļi un dažādu varu atstātā mantojuma sekas traucēja veidot gan līdzsvarotas valsts un Baznīcas attiecības, gan arī saskaņotas starpkonfesionālās attiecības. 1918. gada 18. novembra vienotības moments pakāpeniski, uzsākot valsts nostiprināšanas procesu, pārauga atsvešinātībā un savstarpējā starpkonfesionālajā neuzticībā. Pašos pamatos, veidojot Baznīcas un valsts attiecības, tika pieļautas kļūdas un neizdarības, kas vēlāk pārauga virknē politisku un reliģisku domstarpību. Valsts nesakārtotā likumdošana un neizstrādātais likums par Baznīcas un valsts šķiršanu radīja augsni tiesisku neskaidrību un problēmu virknei, kas saistījās ar Baznīcas tiesisko stāvokli, to īpašumiem. Likums par Baznīcas šķiršanu no valsts tika uztverts par sekundāras nozīmes likumu, kas 20. gadu otrajā pusē sarežģītajā ekonomiskajā, politiskajā un sociālajā situācijā tika atvirzīts uz nenoteiktu laiku.
17. Likumdevēji nespēja atrast piemērotu modeli valsts un Baznīcas attiecībām. LSDSP nostāja par Francijas Baznīcas un valsts attiecību modeļa ieviešanu neguva atbalstu Saeimā, taču valdošās politiskās partijas (Zemnieku Savienība, Latgales Kristīgie demokrāti u. c.) nespēja izstrādāt un piedāvāt savu valsts un Baznīcas attiecību modeli.
18. No likumdošanas nepilnībām izrietošās problēmas, kā arī konkordāta ratificēšana radīja virkni sarežģījumu valsts un Baznīcas attiecībās, veidojot problēmu ķēdi – Jēkaba katedrāles, Doma baznīcas, pareizticīgo arhiereja

rezidence, Pareizticīgās Baznīcas juridiskā statusa jautājumi –, kas neveicināja sapratni starp konfesijām.

19. Jau parlamentārisma periodā parādījās valsts tieksme iejaukties (ne tikai uzraudzīt) Baznīcā notiekošos procesos, it īpaši šī problēma saistās ar Pareizticīgās Baznīcas statusu LR apstākļos, Evaņģēliski luteriskās Baznīcas stāvokli, kā arī ar jautājumu par netradicionālajām konfesijām.
20. Baznīca, nespējot izvairīties no pārlietu lielās iesaistīšanās politiskajā un sabiedriskajā dzīvē, radīja pamatu daļējai negatīvajai sabiedrības, it īpaši kreisi noskaņoto politisko aprindu, nostājai pret t. d. klerikālisma tendencēm.
21. Latvijas valdība un valsts institūcijas neoficiālā līmenī zināmā mērā turpināja īstenot iepriekšējo Krievijas impērijas nelojālo politiku un izmantot veco juridisko dalījumu “tradicionālajās” un “netradicionālajās” reliģiskajās konfesijās, kas demokrātiskā iekārtā nebija pieņemams. Tradicionālās konfesijas baudīja lielāku pretimnākšanu – garantijas saņemt finansiālu palīdzību baznīcu un reliģisko institūciju uzturēšanai, arīdzan attiecības starp valsti un tradicionālajām konfesijām (luterāņu, katoļu un pareizticīgo) tika veidotas mobilākas un ciešākas. Turpretī “netradicionālās” reliģiskās konfesijas tika vēl sadalītas “vēsturiskajās” un “sektantiskajās.” Vēsturiskās – Mozus ticīgie, baptisti, adventisti un vecticībnieki – vispārīgos vilcienos baudīja līdzīgu attieksmi un saņēma finansiālu palīdzību, ja paši no tās neatteicās, kā tas bija attiecībās ar tradicionālajām konfesijām, bet attieksme pret pārējām jeb “sektantiskajām” konfesijām

bija visai strikta un kontrolējoša, kaut arī ne represīva. Reālā situācija parādīja šī dalījuma neefektivitāti un arhaisu, taču reliģiskās konfesijas, izņemot dievturus, kurus valsts gan pastiprināti kontrolēja, gan nevēlējās juridiski atzīt, iebildumus necēla un šo dalījumu pieņēma. Kopumā šis fakts parāda ne tikai valsts demokrātijas izpratnes brieduma zemo pakāpi, bet arī reliģisko konfesiju pieņemto pazemības politiku pret valsti.

22. Parlamentārisma periodā valsts finansiālie pabalsti konfesijām bija neregulāri un samērā niecīgi, kas nespēja segt lielāko daļu Baznīcas izdevumu. Finansiālie pabalsti bija atkarīgi gan no ekonomiskās situācijas, gan arī no tā, kura politiskā spektra partijas tobrīd atradās pie varas un sastādīja valdību. Vēlāk šis apstāklis kļuva par labu ieganstu tam, ka K. Ulmaņa politika radīja simpātijas plašās Baznīcas aprindās.
23. Notikušais valsts apvērsums 1934. gada 15. maijā izmainīja ne tikai Latvijas politisko, kultūras un ekonomisko ainu, bet skāra arī Baznīcas dzīvi. Ņemot par paraugu citu Eiropas autoritāro valstu (Itālijas, Vācijas) pieredzi, K. Ulmanis tiecās veidot tādu Baznīcu, kas visādā ziņā atbilstu viņa ideālam par Baznīcas vietu atjaunotajā valstī. Līdzīgi kā Itālijā B. Musolīni režīma ideologi arī K. Ulmaņa autoritārā režīma polittehnologi pamazām sāka veidot jaunu "reliģiju" – valsts kultu, kam Latvijā pakāpeniski bija jāstāt aizstāt reliģiju un Baznīcu. Autoritārisms varas balstam un kārtības sargāšanai izmantoja tādus tradicionālus spēkus kā armija, valsts ierēdņu sistēma, policija un Baznīca, kuri savā starpā bija spiesti sadarboties un kontrolēt cits citu. Visas reliģiskās

konfesijas saskārās ar jauno situāciju un tām bija jāsamierinās ar politiskās brīvības zaudēšanu un kontroles palielināšanos.

24. Nacionālisma uzplūdi skāra arī Baznīcu, kura nespēja izsargāties no šīm tendencēm. Neuzticība pret nelatviešiem radīja sava veida neuzticību pret “nelatviskajām” konfesijām – katoļiem, pareizticīgajiem u.c. Paralēli radās tendence veidot nacionālu un latvisku “Tautas Baznīcu”, kas spētu iekļauties K. Ulmaņa politiskajās vīzijās.
25. Stingrā kontrole par visu notiekošo, kas ir neatņemama autoritārisma iezīme, negāja secen arī Baznīcai Latvijā 1934.–1940. gadā. Kontroli varēja iedalīt divos slāņos: pirmais – “redzamais”, kas bija oficiāls un bija ierakstīts dažādos likumos, instrukcijās, noteikumos, kā arī “slēptais” slānis, kas bija saistīts ar politiskās pārvaldes aģentūras darbību un attiecās uz tām reliģiskajām konfesijām un to aktivitātēm, kas bija valstiski bīstamas K. Ulmaņa režīmam. K. Ulmaņa realizētā vienotības ideja guva atspulgu arī Baznīcas dzīvē. Mazskaitlīgākās reliģiskās konfesijas un apvienības pēc 1934. gada bija likvidētas vai arī tās nevarēja saņemt atļauju oficiāli darboties. Valdības iejaukšanās Baznīcas iekšējā dzīvē kļuva daudz atklātāka un redzamāka, pat pieļaujot attiecīgu Baznīcas kanonisko normu ignorēšanu (piemēram, Latvijas Pareizticīgā Baznīca). Vienīga kristīgā konfesija, kas spēja saglabāt savu autonomiju, pateicoties noslēgtajam konkordātam, bija Katoļu Baznīca, kaut arī tā nebija pasargāta no valsts diktāta.
26. K. Ulmaņa veidotās Baznīcas un valsts attiecības nebalstījās “privātajā ticības lietā,” bet gan merkantilistiskos

apsvērumos. Valsts un Baznīcas attiecībās par paraugu tika ņemti Itālijas un Vācijas modeļi. Tā, piemēram, 1935. gada 8. marta instrukcija par sektām un to darbību ir līdzīga Vācijas likumam, bet skolas un Baznīcas attiecību pamatā ir B. Musolini piekoptā politika. Velkot paralēles ar Eiropas situāciju kopumā, kad Baznīca tika pakļauta valsts (vadoņa) varai, jāteic, ka K. Ulmaņa politika nebija unikāla šajā situācijā, bet likumsakarīga laikmeta iezīme ar dažām savdabīgām lokālām īpatnībām.

Baznīcas un valsts attiecības Latvijā 1906.–1940. gadā tika veidotas uz iepriekšējo gadsimtu un dažādu politisko varu atstātā vēsturiskā mantojuma pamata, kur katrs politiskais posms ievieš savas korekcijas un veido Baznīcas politiku atkarībā no valdošās ideoloģijas vai politiskās iekārtas. Ņemot vērā īpašos ģeopolitiskos un vēsturiskos apstākļus, Latvijā vairāku gadsimtu garumā ir eksistējuši gan Rietumeiropā, gan arī Krievijā pastāvējušie valsts un Baznīcas attiecību modeļi. Katram laikmetam un varai ir bijis savs interpretējums par valsts un Baznīcas attiecību pieredzi, taču Latvijas vēsturē dominējošie valsts un Baznīcas attiecību modeļi un to variācijas lielākoties ir bijuši raksturīgi Rietumeiropai. Krievijas impērijas īstenotā Baznīcas politika daudzkārt bija nonākusi pretrunā ar Latvijas teritorijā pastāvošo pieredzi un reliģisko mantojumu.

## AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

### I. Nepublicētie avoti

1. Krievijas Valsts Vēstures Arhīvs (KVVA), 821. f., 5. apr., 22. l.
2. KVVA, 821. f., 5. apr., 165. l.
3. KVVA, 821. f., 5. apr., 176. l.
4. KVVA, 821. f., 5. apr., 283. l.
5. KVVA, 821. f., 5. apr., 1035. l.
6. KVVA, 821. f., 5. apr., 1046. l.
7. KVVA, 821. f., 128. apr., 12. l.
8. KVVA, 821. f., 128. apr., 20. l.
9. KVVA, 821. f., 128. apr., 36. l.
10. KVVA, 821. f., 128. apr., 1424. l.
11. KVVA, 821. f., 128. apr., 1738. l.
12. KVVA, 821. f., 128. apr., 1739. l.
13. KVVA, 821. f., 128. apr., 1740. l.
14. KVVA, 821. f., 138. apr., 142. l.
15. KVVA, 821. f., 138. apr., 164. l.
16. KVVA, 821. f., 138. apr., 171. l.
17. KVVA, 821. f., 150. apr., 66. l.
18. KVVA, 821. f., 150. apr., 130. l.
19. KVVA, 821. f., 150. apr., 337. l.
20. KVVA, 821. f., 150. apr., 359. l.
21. KVVA, 821. f., 150. apr., 395. l.

22. KVVA, 796. f., 99. apr., 146. l.
23. KVVA, 796. f., 187. apr., 102. l.
24. KVVA, 796. f., 187. apr., 1. daļa, 178. l.
25. KVVA, 796. f., 195. apr., 1620. l.
26. Latvijas Valsts Vēstures Arhīvs (LVVA), 633. f., 1. apr., 59. l.
27. LVVA, 2728. f., 4. apr., 1. l.
28. LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 507. l.
29. LVVA, 3235. f., 1/1. apr., 554. l.
30. LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 474. l.
31. LVVA, 3235. f., 1/22. apr., 691. l.
32. LVVA, 3235. f., 3. apr., 172. l.
33. LVVA, 3235. f., 3. apr., 276. l.
34. LVVA, 6636. f., 5. apr., 108. l.
35. LVVA, 6636. f., 5. apr., 109. l.
36. LVVA, 6636. f., 5. apr., 147. l.
37. LVVA, 6988. f., 1. apr., 260. l.
38. LVVA, 5485. f., 1. apr., 4383. l.
39. LVVA, 5441. f., 1. apr., 24. l.
40. LVVA, 5440. f., 1. apr., 37. l.
41. LVVA, 7469. f., 1. apr., 10. l.
42. LVVA, 7469. f., 1. apr., 12. l.
43. LVVA, 7469. f., 1. apr., 13. l.
44. LVVA, 7469. f., 1. apr., 45. l.
45. LVVA, 1370. f., 1. apr., 1. l.
46. LVVA, 1370. f., 1. apr., 18. l.
47. LVVA, 1370. f., 1. apr., 19. l.
48. LVVA, 1370. f., 1. apr., 20. l.
49. LVVA, 1370. f., 1. apr., 28. l.
50. LVVA, 1370. f., 1. apr., 29. l.

51. LVVA, 1370. f., 1. apr., 32. l.
52. LVVA, 1370. f., 1. apr., 62. l.
53. LVVA, 1370. f., 1. apr., 66. l.
54. LVVA, 1370. f., 1. apr., 194. l.
55. LVVA, 1370. f., 1. apr., 265. l.
56. LVVA, 1370. f., 1. apr., 272. l.
57. LVVA, 1370. f., 1. apr., 282. l.
58. LVVA, 1370. f., 1. apr., 288. l.
59. LVVA, 1370. f., 1. apr., 343. l.
60. LVVA, 1370. f., 1. apr., 838. l.
61. LVVA, 1370. f., 1. apr., 1582. l.
62. LVVA, 1370. f., 1. apr., 1979. l.
63. LVVA, 1370. f., 1. apr., 2311. l.
64. LVVA, 1370. f., 1. apr., 2314. l.
65. LVVA, 1370. f., 1. apr., 2346. l.
66. LVVA, 1370. f., 1. apr., 2470. l.
67. LVVA, 1370. f., 1. apr., 2701. l.
68. LVVA, 1370. f., 1. apr., 2850. l.
69. Monsenjora Antona Smeltera (1923–2010) atmiņas. – Pie-  
rakstīja Inese Runce, Rīga, 2007. gada jūnijs.

## II. Publicētie avoti

70. Brastiņš E. Mūsu dievestības tūkstošgadīgā apkarošana. –  
Rīga, 1936.
71. Cielēns F. Laikmetu maiņā. Atmiņas un atziņas. I sējums.  
No bezvēstures tautas līdz pilntiesīgai nācijai. – Lidingo:  
Memento, 1961.
72. Indriksons A. Domas par latvisku tautas baznīcu. – Rīga,  
1934.



73. Kas katram jāzina tautas nobalsošanas jautājumā par baznīcas neaizskaramību. Broš./aut.nez. – Rīga, 1923.
74. Latvijas Satversmes Sapulces Stenogrammas. – Rīga, 1920–1923.
75. LR I Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1923–1925.
76. LR II Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1925–1928.
77. LR III Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1928–1931.
78. LR IV Saeimas Stenogrammas. – Rīga: LR Saeimas izdevums, 1931–1934.
79. Latvijas Socialistiskās Padomju Republikas dekretu un rīkojumu krajums. – Rīga, 1919.
80. Latvijas Statistiskā gadagrāmata. 1920. gads. – Rīga, 1921.
81. Latvijas Pareizticīgās baznīcas virsgana vēlēšanu jautājums. – Rīga, 1935.
82. Latvija Padomju režīma varā. 1945–1986. Dokumentu krājums. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2002.
83. Niedra A. Tautas nodevēja atmiņas. – Rīga, 1998.
84. Valters M. Atmiņas un sapņi. – Stokholma: Daugava, 1969.
85. Pīterpiļš seminara audzēkņa Julijana Vaivoda dienasgrāmota. Fragmenti // Katoļu kalendārs 1991. gadam. – Rīga, 1990.
86. Church and State in the Modern Age. A Documentary History. – NY, Oxford University Press, 1995.
87. Imperskaja politika. Rossija v Pribaltike v načale XX veka. – Tartu, 2000.
88. Kropotkin N. Patronat i cerkovnije povinnosti v Pribaltijskikh gubernjah. – StP., 1905.
89. Zālīte P. Mani memoāri. I. daļa. – Rīga, 1935.
90. Brīvā Zeme. – Rīga, 1920–1934.

91. Cīņa. – Rīga, 1919.
92. Gaisma. – St. Pēterburga, 1905–1906.
93. Jaunā Dienas Lapa. – Rīga, 1905–1918.
94. Jaunākās Ziņas. – Rīga, 1920–1940.
95. Katōļu Dzeive. – Rīga, 1926–1940.
96. Tagadne. – Liepāja, 1906.
97. Kirchenblatt. – Rīga, 1923–1939.
98. Latgolas Vārds. – Rīga, 1919–1940.
99. Latvis. – Rīga, 1921–1934.
100. Svētdienas Rīts. – Rīga, 1920–1940.
101. Ticība un dzīve. – Rīga, 1934–1940.
102. Valdības Vēstnesis. – Rīga, 1919–1940.
103. Vairogs. – Rīga, 1938–1940.
104. Vairogs. Reliģiski sabiedrīks laikraksts. – Rīga, 1921–1923.
105. Riga am Sonntag. – Rīga, 1927–1934.
106. Rigasche Rundschau. – Rīga, 1920–1939.
107. Vlastj Bednoti. – Režica, 1919.
108. Rizškaja Mišļ. – Rīga, 1905.
109. Rižskij Vestņik. – Rīga, 1869–1917.
110. Nastavņik. – Rīga, 1937.
111. Segodņa. – Rīga, 1920–1940.
112. Lehaim. – Maskava (iznāk kopš 1989. g.).

### III. Literatūra

113. Adamovičs L. Latvieši un evaņģēliskā baznīca/Latvieši. XX gadsimta 20.–30. gadu autoru rakstu krājums. – Rīga: V. Belokoņa izdevniecība, 2003.
114. Balevics Z. Baznīca un valsts buržuāziskajā Latvijā. 1920–1940. – Rīga, 1964.

115. Balodis R. Valsts un Baznīca. – Rīga: Nordik, 2000.
116. Berggrāvs E. Valsts un cilvēks. – Rīga, 2004.
117. Bogojavļenska S. Kurzemes guberņas un Rīgas ebreju sabiedrība. (1795–1915). Maģistra darba manuskripts. – Rīga: LU, 2002.
118. Budže A. Tautas moceklis priesteris Jānis Biskaič-Bikšis // Katoļu Kalendārs 2008. – Rīga, 2007.
119. Biskaps Jāzeps Rancāns. Rakstu izlase. Prof. H. Tihovska redakcijā. – Toronto, 1977.
120. Cerūzis R. Vācu faktors Latvijā (1918–1939). Politiskie un starpnacionālie aspekti. – Rīga, LU, 2004.
121. Čerņejs A. Latvijas Pareizticīgo Baznīca. – London: Community of St. John, 1996.
122. Dribins L. Ebreji Latvijā. – Rīga, 2002.
123. Dunsdorfs E., Spekke A. Latvijas vēsture. 1500–1600. – Stokholma: Daugava, 1964.
124. Feigmane T. Krievi Latvijā un Saeimas vēlēšanas. 1920–1934 // Latvijas Arhīvi. – 1995. Nr. 3.
125. Feldmanis I., Stranga A., Virsis M. Latvijas ārpolitika un starptautiskais stāvoklis (30. gadu otrā puse). – Rīga, 1993.
126. Hanovs D., Tēraudkalns V. Laiks, telpa, vadonis: autoritārisma kultūra Latvijā. 1934–1940. – Rīga: Zinātne, 2012, 278 lpp.
127. Irbe Kārlis. Ceļā uz svētību un Mana dzīve. [n.d.], [n.p.], 276 lpp.
128. Kučinskis St. SJ. Pirmais Latvijas nuncijs Antonīns Dzekīni // Dzimtenes kalendārs 1988. gadam. – Zviedrija, 1987.
129. Ķīpurs R. Latvijas Septītās dienas adventistu draudžu vēsture. 1896–1940 // Latvijas vēsture. 1998. Nr. 4(32).
130. Lange E. Latvijas baznīcas vēsture. – Mineapolis, 1972.

131. Latkovkis L. Bazneickunga F. Trasuna un Veiskupa A. Spriganoviča atteiceibas // Francis Trasuns. Viņa Darbīgais Mūžs un Traģiskais Noslēgums. / Sast. Jānis Šķirtmanis. – Rēzekne: Latgales Kultūras Centra izdevniecība, 1999.
132. Laurinovičs P. Kristīgās Baznīcas vēsture. – Rīga, 1937.
133. Levins D. Ebreju vēsture Latvijā. No apmešanās sākumiem līdz mūsu dienām. – Rīga: Iad Vashem, Vaga, 1998.
134. Mednis I. Politiskās partijas Latvijas Republikā // Latvijas Arhīvi. 1995. Nr. 5;
135. Pābsts Ē. Jekaba baznīcas un Rīgas Doma atsavināšana mūsdienu skatījumā // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi. – Rīga, 2001.
136. Podmazovs A. Vecticība Latvijā. – Rīga, 2001.
137. Pommers A. Pareizticība Latvijā. – Rīga, 1931.
138. Puisāns T. Vēstures mozaika. – Rēzekne, 1997.
139. Roze K. Baznīca un valsts. – Rīga, 1932.
140. Sanders J. Kristīgās ticības reforma. – Rīga, 1938.
141. Spekke A. Latvijas Vēsture. – Rīga: Jumava, 2003.
142. Stranga A. Ebreji un diktatūras Baltijā. 1926–1940. – Rīga, 2002.
143. Straube G. Reliģiskās institūcijas / Latvija 19. gadsimtā. Vēstures apceres. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 2000.
144. Straube G. Kurzemes un Zemgales Evaņģēliski luteriskās baznīcas vēsture – tipiskais un atšķirīgais / Ventspils muzeja raksti. I. – Rīga, 2001.
145. Strods H. Latvijas Katoļu Baznīcas vēsture. 1075–1995. – Rīga: Zvaigzne, 1996.
146. Šilde A. Pasaules revolūcijas vārdā. – NY, 1983.

147. Šilde A. Pirmā Republika. – NY: Grāmatu Draugs, 1982.
148. Švābe A. Straumes un avoti. – [B.v.]: Pilskalns, 1965.
149. Šteimans J. Ebreju mentalitātes problēmas // Acta Latgalica. – Daugavpils, 2001. Nr. 11.
150. Tēraudkalns V. Jaunā reliģiozitāte 20. gadsimta Latvijā. Vasarsvētku kustība. – Rīga, 2003.
151. Trūps H. Katoļu Baznīcas vēsture. – Rīga: Avots, 1992.
152. Valsts Prezidenta pateicība un ziedojums Svētā Pētera vācu draudzei Rīgā // 800 gadi. Mūsu kopējā Rīga. Vācbaltiešu autoru apcerējumi. – Rīga, 2001.
153. Vizulis I. Latvijas – Vatikāna diplomātiskās attiecības. – Rīga: Pajumte, 1996.
154. Zariņš J. Pareizticīgās baznīcas un tās mantas tiesiskais stāvoklis Latvijā. – Rīga, 1939.
155. 20. gadsimta Latvijas vēsture I. Latvija no gadsimta sākuma līdz neatkarības pasludināšanai. 1900–1918. – Rīga, 2000.
156. 20. gadsimta Latvijas vēsture. II. Neatkarīgā valsts. 1918–1940. – Rīga, 2003.
157. Aston N. Christianity and Revolutionary Europe c. 1750–1830. New approaches to European history. – London: Cambridge University Press, 2002.
158. Ahdar R.I. The Inevitability of Law and Religion. An Introduction // Law and Religion. – Sydney, 2000.
159. Berg T. The State and Religion in a Nutshell. – Mineapolis: St. Paul press, 1998.
160. Brookes E. The City of God and the Politics of Crisis. – Connecticut: Greenwood Press Publishers, 1960.
161. Bobe M. Jews in Latvia. – Tel Aviv, 1971.
162. Davies N. Europe: A History. – NY: Oxford University Press, 1996.

163. Kappeler A. *The Russian Empire: A Multiethnic History*. – NY: Longman, 2001.
164. Kirby D. *The Baltic World. 1772–1993. Europe's Northern Periphery in a Age of Change*. – NY: Longman, [b. g.].
165. Lamont S. *Church and state: uneasy alliances*. – London: The Brodley Head, 1989.
166. Latourette K.S. *A History of Christianity. Reformation to the Present*. – Yale, 1999.
167. Lord Acton. *Renaissance to Revolution. The rise of the free state*. – NY, 1961.
168. Luzzati L. *God in Freedom. Studies in the relations between Church and state*. – NY: The Macmillan Company, 1930.
169. *Man and state. Religion, Society and the Constitution*. – Michigan, 1988.
170. Mendelson E. *The Jews of East Central Europe Between The World Wars*. – Bloomington: Indiana University Press, [b. g.].
171. McIntire C.T. *The shift from church and state to religions as public life in modern Europe // Church History: Vol. 71*. – Chicago, March 2002.
172. Niebur R.H. *Christ and Culture*. – NY: Harper and Row, 1975.
173. Rimstad S. *The Challenges of Modernity to the Orthodox Church in Estonia and Latvia (1917–1940)*. – Frankfurt am Main: Peter Lang, 2012.
174. Steimanis J. *History of Latvian Jews*. – NY, 2002.
175. Talonen J. *From National Church to Ghetto. The development of the status and work of the Latvian Evangelical-Lutheran Church in 1938–1950*. – Upsala, 2003.
176. *The End of European Era. 1890 to the Present*. – NY/ London, 1995.

177. Tuminez A. Russian Nationalism. Since 1865. Ideology and the Making of Foreign Policy. – NY: Oxford, Rowman, 2000.
178. Warner M.C. Confessions of an Interest Group. The Catholic Church and Political parties. – NJ: Princeton University Press, [b.g.].
176. Kahle W. Baltische Evangelische Kirchentum. Versucht eines Zugangs / Luterische Kirche im Baltische Raum. – Erlangen, 1985.
177. Grass W. Die Verfolgung der Evangelische-luterischen Kirche in der Ostseeprovinzen von seiten der Russen. – Libau, 1936.
178. Straube G. Die “polnische Gegenreformation” in Livland – Ziele und Realitäten / Prusy i Infanty sredniowieczem a nowozytnoscia Panstwo – spoleczenstwo – kultura. – Torun, 2003.
179. Wittram R. Baltische Kirchengeschichte. – Göttingen, 1956.
180. Aleksejeva S.I. Svatešij Sinod. V sisteme viših gosudarstvennih učereždenij poreformenoj Rossii. 1856–1904. – Sankt-Peterburg: Nauka, 2003.
181. Andrejeva N. Ostzeiskij vopros i Pervaja mirovaja voina / Rossija i Baltija. – Moskva: RAN, 2002.
182. Ceitlin B. Dokumentalnaja istorija evrejev Rigi. – Izrael, 1989.
183. Eljaševič D. A. Praviteļstvennaja politika i evreiskaja pečjats. 1797–1917. – Sankt-Peterburg, 1999.
184. Eršova O. Staroobrjadčestvo i vlastj. – Moskva, 1999.
185. Gosudarstvennostj Rossii. Slovarj-spravochnik. Kniga 2. – Moskva, 2000.

186. Filipov B.A. Cerkov v pravoslavnom gosudarstve // Ezegodnaja Bogoslovskaja konferencija Pravoslavnogo svjato-Tihonovskogo Bogoslovskogo instituta. Materiali. – Moskva, 1997.
187. Gavrilin A. Očerki istorii Rizhskoj eparhii. – Riga: Filokaliija, 1999.
188. Gavrilin A. Sovremennoje položenije Pravoslavnih Cerkvei Latvii i Estonii // Vestnik Russkogo Hristianskogo dviženija. – Paris. N. 182, 1–2001.
189. Gosudarstvennostj Rossii. Slovarj-spravochnik. Kniga 2. – Moskva, 2000.
190. Kulis A. K voprosu ob avtokefalii Latviskoj Pravoslavnoj Cerkvi v 30 godah XX veka. // Pravoslavije v Latviji. Istoričeskije očerki. – Rīga, 1993.
191. Kratkaja jevreiskaja enciklopedija. III. – Jerusalem, 2001.
192. Liven D. Aristokratija v Evrope. 1815–1917. – Sanktpeterburg, 2000.
193. Odincov M. Veroispovednije reformi v Gosudarstvennoj dume (1906–1917): nadeždi diskusiji i istoričeskije uroki / Svoboda sovesti v Rosiji: istoričeskije i sovremennije aspekti. – Moskva, 2006.
194. Rossija i Vatikan. – Moskva: Nauka, 2007.
195. Staroobrjadčestvo v Latvii. 1920–1940. – Rīga, 1961.
196. Staroobrjadčestvo v Rossii (XVII–XX). – Moskva, 1999.
197. Uspenskij B.A. Carj i patriarh. Harizma vlasti v Rossiji. Vizantijskij model i jee ruskoje pereosmislenie. – Moskva, 1998.
198. Zavoloko N. Istorija cerkvi Hristovoj. – Rīga, 1990.
199. Zenkovskij V.V. Osnovi hristianskoj filosofiji. – Moskva, 1996.



#### IV. Literatūra internetā

200. [www.crosscurrents.org/Demerath.htm](http://www.crosscurrents.org/Demerath.htm)
201. [www.catholic.lv/sloskans/biskaps](http://www.catholic.lv/sloskans/biskaps)
202. [www.jaafaidris.com/English/Articles/separ;](http://www.jaafaidris.com/English/Articles/separ;)
203. [http://web.cvk.lv/pub/upload\\_file/Konference\\_R\\_Ceruzis\\_Tautas%20nobalsosanas%20Latvija%20starpkaru%20perioda.pdf](http://web.cvk.lv/pub/upload_file/Konference_R_Ceruzis_Tautas%20nobalsosanas%20Latvija%20starpkaru%20perioda.pdf)
204. Church and State. Microsoft@Encarta@Online Encyclopedia, 2004/[http://www. Encarta.msn.com](http://www.Encarta.msn.com).

## PIELIKUMI

### *1. pielikums*

#### VALSTS PABALSTI KONFESIJĀM

##### **Valsts pabalsti 1924./25. g.**

- Evaņģēliski-luteriskā Baznīca – 240 000 Ls
- Romas Katoļu Baznīca – 100 000 Ls
- Pareizticīgā Baznīca (Sinodei, garīdznieku kursiem, atsevišķu draudžu baznīcām) – 45 000 Ls
- Vecticībnieki – 20 000 Ls
- Ebrejiem (lūgšanu namiem, sinagogām) – 20 000 Ls

##### **Valsts pabalsti 1931./32. g.**

- Evaņģēliski-luteriskā Baznīca – 29 400 Ls
- Romas Katoļu Baznīca – 12 250 Ls
- Pareizticīgā Baznīca – 12 050 Ls
- Vecticībnieki – 6020 Ls
- Mozus ticīgie – 6950 Ls (seminārs “Ješibot” – 3674 Ls)

##### **Valsts pabalsti 1938./39. g.**

- Evaņģēliski-luteriskā Baznīca – 88 000 Ls
- Romas Katoļu Baznīca – 39 000 Ls
- Pareizticīgā Baznīca – 15 000 Ls
- Vecticībnieki – 7 000 Ls
- Ebrejiem – 7 000 Ls

## Valsts pabalsti 1940. g. (9 mēnešiem)

<i>konfesija</i>	<i>ticīgo skaits</i>	<i>naudas summa Ls</i>
Evaņģēliski-luteriskā Baznīca	– 1 075 641	– 66 000
Romas Katoļu Baznīca	– 476 963	– 29 000
Pareizticīgā Baznīca	– 174 389	– 11 000
Vecticībnieki	– 107 195	– 6000
Mozus ticīgie	– 93 406	– 6000
	(seminārs “Ješibot” – 3674 Ls)	
kopā:	– 1 834 188	–112 000

Kopumā piešķirts – 1 585 00 Ls.

Budžeta pārpalikums bija 46 500 Ls – rezervēts atsevišķu draudžu lūgumiem pēc pabalstiem dievnamu celtniecībai un remontiem.

Avots: LVVA, 1370. f., 1. apraksts.

## 2. pielikums

### LR GARĪGO LIETU PĀRVALDES BUDŽETS

#### I LR budžets 1927./28. g. valsts budžeta likums

##### Garīgo lietu pārvaldei

atalgojumi	–	9615 Ls,
pārvaldes izdevumi	–	20 Ls,
citi pārvaldes izdevumi	–	267 Ls.
Kopā	–	9902 Ls

#### II 1928./29. g. valsts budžeta likums

algas un piemaksas	–	9627 Ls,
pārvaldes izdevumi	–	273 Ls,
saimniecības izdevumi	–	100 Ls.
Kopā 6 lietu pārvaldes	–	10 000 Ls.

#### III 1929./30. g. valsts budžeta likums

algas un piemaksas	–	9567 Ls,
pārvaldes izdevumi	–	351 Ls,
saimniecības izdevumi	–	40 Ls.
Kopā	–	9958 Ls.

Avots: Materiāli ņemti no III Saeimas Stenogrammām.

## THE VACILLATING DOUBLE GAMES: THE RELATIONS BETWEEN STATE AND CHURCH IN LATVIA (1906-1940).

### Introduction

The issue of relations between Church and state and its theoretical aspect has been the pressing problem since the moment when religious inclinations of human beings institutionalized, creating forms of institutions and came into contacts with existing order and the first pre-historical political formations. Religious consciousness has been one of the main essences of humanity's spiritual entities. It has been vertical of consciousness of human being which provided and supported spiritual existence. Also it has been an integral phenomenon of developing process of humanity.

The relations between Church and state in Latvia are an integral paradigm of history of Latvia and because of subjective historical events it has been less researched theme in historiography of Latvia. But historically this subject has been an urgent issue since the time when two most dualistic and known institutions - Church and state were shaped.

Relatively keen focus on relations between Church and state is found in the Western Christian civilization because those institutions caused many tensions between them. It is a paradox, but those institutions (in different ways and forms) always existed and always will exist with no possibility to escape or avoid from one another. The dualistic structures of authorities of those institutions have been researched in the history of Christianity more than in other religious traditions in the world.

In the Western Europe and the USA this issue became very urgent in the field of historical research starting with the second half of 20th century, but the beginnings could be found even in the 20s of 20th century directly after the First World War when monarchies collapsed and many new democratic and liberal societies were formed in Europe. In this moment the issue of the relations between Church and state became very topical, particularly the aspect of role of Church and religion in new political circumstances in the pluralistic societies. After the Second World War the number of research increased because the diversity of historic research fields and dealing with the consequences of the totalitarian and authoritarian regimes developed.

In the historiography of Latvia this issue is insufficiently researched because of very complicated and different historical events in the history of Latvia in the 20th century. In the 20s of 20th century the initial research on this subject started but it did not comprise more than discussions on theoretical issues, dealing with theological and juridical models of relations.

After the authoritarian coup, led by K.Ulmanis, a strong nationalistic influence and denial of the previous heritage was present in the historiography of Latvia. Such a research would have been unnecessary and dangerous and led to conflict with idea of unity, ethnicity and stability declared by the state.

After the Second World War, during the Soviet occupation, research on relations between Church and state became part of Communistic ideology and according to the ideological approach it must have emphasized the negative role of Church in the history of Latvia. The relations between Church and state were interpreted negatively in historiography, but the falsified history of Church became a method of teaching atheism.

In nowadays it is important to explore the preexistent heritage in the history of relations between Church and state in

Latvia, thus shaping concretely the modern version and form of relations, but more over, making the more complete paradigm of history of Latvia.

### Objective, tasks and methods of research

The aim of monograph – to research the relations between Church and state in Latvia: 1906–1940.

The tasks:

1. to analyze theoretical models of relations between Church and state;
2. to give overview on the historical experience of relations between Church and state in the world and Latvia;
3. to analyze relations between Church and state in the territory of Latvia: 1906–1918;
4. to analyze relations between Church and state during the period of parliamentary system in Latvia: 1919–1934;
5. to research relations between Church and state during the period of authoritarian regime in Latvia: 1934–1940.

Chronology is based on the historical and political differences in a particular period, precisely, Latvia being under the rule of Russian Empire and after proclaiming of the edict of Tolerance and Tsar's manifest of 1905, and during the period of parliamentary system and authoritarian regime of K.Ulmanis. Thus, using the chronological approach there will be try to find out the eventual historical continuity.

The first chapter **“Models of relations between Church and state and its historical heritage”** presents overview of theoretical models, its historical heritage in Latvia and the world.

The second chapter **“Relations between Church and state in the territory of Latvia: 1906–1918”** deals with the

revolution of 1905 and period after revolution of relations between Church and state in the Russian Empire and Latvia.

The third chapter “**Relations between Church and state during the period of parliamentary system in Latvia: 1919–1934**” researches relations between both institutions during the parliamentary period in Latvia, also giving insights in the religious policy of Bolshevistic government of P. Stučka and eventual policy of government of A. Niedra, comparing those possibilities with the model presented by Latvian Provisional government.

The fourth chapter “**Relations between Church and state during the period of authoritarian regime in Latvia: 1934–1940**” analyzes religious policy of Kārlis Ulmanis authoritarian government and role of ideology in the relation of both institutions.

### Summary of the thesis

In the first chapter “**Models of relations between Church and state and its historical heritage**” theoretical models of relations between Church and state are researched. The models are examined in juridical, philosophical and theological framework, evaluating them in different historical epochs and various religious traditions and cultures, but mostly paying attention towards historical experience of the Western Christian tradition in the Western Europe and the USA, because Latvia historically was part of this global culture, but the author has showed the Islamic model of relations as opposition to Christian tradition. A short analysis of the multiplication of research methods and its paradigmatical traits is represented. The chapter includes methodological and theoretical basis of research, giving possibility to offer a deeper and more comprehensive analysis of models of relations of Church and state in Latvia and in the world.



The models or relations are analyzed in the historical perspective from the rise of Christianity and its arrival in Europe and later persecutions and proclamation as state religion in Roman Empire under the reign of Constantine the Great until the beginnings of 20th century. Analyzing Latvia's situation, there was made separate research on the model of period of Livonian Confederation, period of Reformation, "Polish and Swedish" models. The particular attention was paid towards Russian policy of relations between Church and state as chronological beginnings of period of research. The very significant attention was paid towards tendencies of economical and political development of Latvia in the turn of the centuries and popularity of Marxist ideas in local society.

The second chapter "**Relations between Church and state in the territory of Latvia: 1906-1918**" gives history of relations between Church and state in the territory of Latvia: 1906–1918. The beginning of chapter shows chronological process of motion of revolution of 1905 in Latvia and its impact on the life of Church. There was try to analyze the impact of Tsar's manifests on the religious policy of Russian Empire, paying attention on the deeper analysis of relations between so called "traditional" Church and state. There was analyzed the practiced policy of Church in Russia after the loudly announced democratization processes which were started after the revolution of 1905. Here is a comparative outlook of historical processes and searching of new models in the territory of Latvia and Russian Empire.

The history of relations between Church and state in the territory of Latvia: 1906-1918 is divided in four periods:

1. period of revolution and afterwards: 1906-1914;
2. period of the First World War: 1914 – February of 1917;
3. period of Russian Provisional government: February – October of 1917;

4. period of Bolshevistic regime: October 1917 – November 1918.

Period of revolution (1906-1908) was a moment when society in Russian Empire and, particularly in the Baltic provinces, had many illusions and hopes to reform Russian political system and also the archaic relations between Church and state. Period afterwards (1909 - February of 1917) was a time when society lost hopes, but political Orthodoxy was strengthened by Tsar and government, and religious groups excluded themselves from political activities, improved their inner missionary ministry and tried to forget the revolutionary events of 1905.

February – October of 1917 was a period when Russian Provisional government implemented more reforms and positive changes at the political level as well as in terms of relations between Church and state as it was during the last 10 years after revolution of 1905. But there was no time left and because of the Bolshevik coupe in October of 1917, the First World War and civil war. Russian Empire collapsed. Bolsheviks had a different and rude vision of religion and Church in their new ideology and political system.

Each of those periods is different to discuss them separately and find a common denominator, comparing situation in Latvia and Russian Empire. After the revolution of 1905 in Latvia and in Russian Empire the issue of relations between Church and state became the object of political speculations, juridical and historical discussions, and each group had their own vision and position that excluded researching a common vision and position which could theoretically change the policy of Russian tsarist government and guide the reform process. The indisposition and incapability of Russian government led towards the isolation of religious and ethnic groups, increase of secularization tendencies and domination of left wing political ideas. Some

hopes to change Russian Empire politically disappeared around 1908–1909 and partly because of strict censorship and increasing monarchist populism. Such a situation expedited the collapse of multireligious and multiethnic monarchy and ended with the establishment of Bolshevik regime.

The third chapter **“Relations between Church and state during the period of parliamentary system in Latvia: 1919–1934”** researches the experience of creating a new Church policy in Latvia, especially considered the issue of legal status of Church in Latvia. The most serious problem was a weak legislation in terms or relations between Church and state in Latvia. Church was separated from state only *de facto*, but *de jure* it was not complete. The most significant problem of political life of that time was so called “problem of cathedrals,” which got actualized during the process of accomplishment of concordat signed by government of Latvia and Vatican and in terms of issue of “reunification of Latgale.” In this chapter there were analyzed relations between state and “traditional” and “non - traditional” religious groups in Latvia.

Characterizing situation in the relations between state and “non-traditional” religious groups allows concluding that in Latvia there was democratically implemented state policy regarding to these groups, taking in account state security norms and religious consciousness of citizens. The traditional religious groups were less controlled than non-traditional groups, including more privileged Judaists and Russian old believers who historically were unable to be called sects or non-traditional groups.

The fourth chapter **“Relations between Church and state during the period of authoritarian regime in Latvia: 1934–1940”** reports history of Kārlis Ulmanis authoritarian regime and its ideological position and impact on Church policy in Latvia after May 15th, 1934. Providing a comprehensive overview on

model of relations between Church and state which appeared after May 15th, 1934, the analysis of common and different traits of confessional situation in Latvia during the period of authoritarian regime is given.

Confronting this period with the period of parliamentary system it proves that after the coup small religious groups and organizations were oppressed, but it was ambiguous. From one side the Church gained some privileges and financial support, but from another – it was more controlled and subordinated to the state:

1. The relations between state and Church was not based on K. Ulmanis' private religious matter, but mercantile reason;

2. K. Ulmanis followed the model of regimes of Italy and Germany.

Generalizing situation in Latvia in the rest of Europe the Church was subordinated to the state and controlled by authoritarian leader. K.Ulmanis' model was not an exception, but with some local traits.

The research of this chapter concludes on the date of June 17th, 1940 when Latvia was occupied by the USSR, cutting off Latvia's independence and cardinally changing model of relations between Church and state.

## Conclusion

Researching the relations between Church and state in Latvia: 1906 - 1940, the following conclusions can be made:

1. In the period after revolution of 1905 in Latvia and generally in the whole Russian Empire the issue of relations between Church and state in the Baltic provinces became a very popular object of political, historical and juridical speculations and discussions; however each group of society had its own line.

There was no possibility to reach consensus and even theoretically to change attitude of Russian government or influence process of reforms.

2. Lutheran Church and its ally - local aristocracy were mostly touched and negatively influenced during the revolution of 1905. The main problem was question about the abolishment of patronage, but it was impossible to carry out, because of lack of appropriate law. But also Latvian Lutherans got clear notion that Russian government was not interested in reforms, but in degradation of role of Lutheran Church, opening path for Russification. Also the local aristocracy of Kurland and Livland were against it, trying to protect the Church and preserving the old feudal tradition and “Swedish” model of state Church.
3. For many centuries aristocracy in the province of Latvia used to protect and financially support Lutheran Church and its clergy regarding it as their responsibilities and rights, but peasantry that demanded to abolish patronage, was not able to take such responsibilities and financially support the Church. Under such circumstances possibility to have a fruitful dialogue was impossible and this problem was not solved, although all of institutions conclude that patronage rights must be abolished.
4. Revolution of 1905 was less problematic for Roman Catholic Church in Latvia because its centre was located in Latgale, but there existed teonomic culture and the Church sometimes was the only institution in trust. Also state’s attitude towards Catholic Church was still discriminating and Catholic bishops paid attention to the Edict of Tolerance which officially provided religious freedom, but their efforts were without results.
5. After proclaiming of the “Edict of Tolerance” on October 17th, 1905 Russian Orthodox Church lost part of its privileges and was placed in more equal positions with other religious groups. Revolution alarmed the leaders of Russian Orthodox Church

in Latvia and they had frequently experience of negative attitude and hate, therefore local Church suspended from political activities. Russian government ignored position of Russian Orthodox Church in Latvia and continued the Russification policy and undermining the role of Latvian Orthodox clergy.

6. Russian Old believers experienced the period of certain rebirth contrary to other religious groups after revolution of 1905. Manifests of April 17th, 1905 and October 17th, 1905 provided possibility for Russian Old believers to extend their rights. On October 17th, 1906 Russian First Duma drafted new law on legal status of communities of Old believers that was signed by Tsar but other religious groups were denied these rights. This law operated officially even till 1935. Those changes gave a new possibility for the community of Russian Old believers, but cardinal changes never occurred and state valued this community like the “sickness” of Russian society.
7. After the revolution the issue of “religious sects” still existed and government’s attitude and the same non-liberal policy was continued. Russian State Duma many times tried to elaborated laws on religious sects, but unsuccessfully because the state Church, governmental institutions and traditional religious groups were against it. The issue of so called “non-traditional” sects was still urgent and it was necessary to draft new law and change legal situation, recognizing freedom declared in the manifest. Especially important it was in the territory of Latvia because here were a significant number of various religious denominations, but it was not accomplished and generally the government’s attitude towards Baptists, Adventists, Judaists, Pentecostals etc. did not change. Russia comprehended religious sects with suspensions because in the Western Europe the birth of sects and their legalization was a sign of formation of civil society and liberalism.

8. During the First World War Church underwent even more strict control. Correspondence and documentation were strictly censored and neither German nor Latvian was allowed. During the war many churches were damaged and such a situation affected each religious group with no exception, particularly in Vidzeme, Riga and Latgale.
9. After February revolution of 1917 the situation in Russian Empire started to change. Provisional government of A.Kerenski immediately started improving situation in many fields, including relations between Church and state. Because this issue was so related to the ethnic issues, even at the very beginning it was clear that problem solving will be complicated. However, new government's positive attitude and willingness to start discussing very complicated problems between Church and state relations created a positive attitude and atmosphere and made religious groups understanding and open - minded.
10. In Latvia after the Bolshevik coup the terror started against Church, clergy and the faithful. One of the first decrees of the government of Latvian Socialistic Soviet Republic was the decree on separation between Church and state and Church and school which was declared on February 20th, 1919. Separation in the vision of Bolsheviks was nothing else, but legal restrictions and strong control, as well as divesting of property.
11. Among three possible models of relations between Church and state, the most appropriate model was presented by the Latvian Provisional government because that perspective promised full rights, religious freedom, democracy, but originally religious groups were neutral and reserved, except some famous personalities and religious leaders.
12. Historical circumstances and previous political heritage hampered formation of balanced relations between state and Church and coherent relations between Church and

state in Latvia during the parliamentary period. Disarray in legislation and unelaborated law on separation created a setting for many juridical ambiguities and political problems. Law on separation was understood as secondary need which remained unchanged for an uncertain time during the complicated economic, political and social situation in the second half of the 20s and it made situation more complicated.

13. Latvian legislators were unable to find an appropriate model of relations between Church and state. Because of shortage of legislation and ratification of concordat, many problems appeared in the relations between those two institutions – problem of St. Jacob's and Dome cathedral, residency of Russian Orthodox archery, legal status of Russian Orthodox Church. This situation did not benefit understanding between religious groups.
14. The government of Latvia and state institutions unconsciously and unofficially continued the same partly disloyal Russian government policy which and used the old legal language of “traditional” and “non - traditional” religious groups which was absolutely unacceptable in a democratic state. The traditional religious groups had more privileges and guarantees to receive financial support. Also relations between state and traditional religious groups were more mobile and compact while the non-traditional religious groups were divided in subgroups of “historical” and sectarian. The historical ones - Judaists, Baptists, Adventists and Russian Old believers experienced almost the same attitude and financial support like the traditional ones if they did not refuse to accept it, but attitude towards sectarian groups was more strict and controlling, although not repressive.
15. Coup of May 15th, 1934 changed not only political, cultural and economical view of Latvia, but also affected life of



Church. K.Ulmanis took other European authoritarian (Italy, Germany) examples as a model and strived to create Church as institution which could comply with his own ideal and understanding.

16. The strict authoritarian control affected Church in 1934–1940. This control was two-surfaced: visible and official which appeared in instructions, laws etc, and hidden-managed by the Secret Policy related to those religious groups and denominations which seemed to be dangerous for K.Ulmanis regime. The idea of unity which was implemented by regime left footprints in the life of Church. The small religious groups and denominations were abolished or had no chance to get legal permission to do ministry. The state's intervention in the life of Church became more open and visible, even ignored certain canonical laws, like in the case of Latvian Orthodox Church. Because of concordat, only the Latvian Roman Catholic Church maintained its autonomy, although it was not protected from the dictate of state.

The relations between Church and state in Latvia in 1906–1940 were formed on the basis of the experience of previous centuries and historical heritage of many political policies. Each political power that influenced local society made its own corrections in terms of the model of relations between Church and state. Considering the specifics of geopolitical and historical circumstances in Latvia several the Western European and Russian models of relations between Church and state were presented. Each century had its own interpretation of relations, but the dominating models were the Western European models and their variations. Religious policy of Russian Empire came into conflict for numeral times with the Latvian religious tradition and heritage.

## PERSONU RĀDĪTĀJS

- Adamovičs Ludvigs 78, 217, 229, 267, 272, 305  
Albats Hermanis 297  
Aleksandrs I 85  
Aleksandrs II 87, 88  
Aleksandrs III 89, 235  
Aleksejeva Svetlana 40, 41, 87  
Antonijs Springovičs 198, 199, 205, 211, 212, 295-297, 300,  
303  
Antonino Cekini SJ (*Antonino Zecchini* SJ) 197, 211  
Astons Naižels (*Aston Nigel*) 36, 70
- Balēvics Zigmunds 37  
Barons Krišjānis 290  
Batorijs Stefans (*Stefan Batory*) 76  
Benedikts XV (*Benedictus PP. XV*) 154, 196, 198  
Bergrāvs Eivinds 264  
Bergs Arveds 27, 195, 214, 216, 234  
Bīlmanis Alfrede 301  
Biskaič-Bikšis Jānis 180  
bīskaps Agafangels 117, 133  
bīskaps Agafangels (*Preobraženskis*) 130  
Bīskaps Alberts 73  
bīskaps Hermans (*Aavs*) 239  
bīskaps Jānis (*Smirnovs*) 133  
bīskaps Jāzepe Rancāns 180, 197, 198, 201, 211, 266  
bīskaps Kļučinskis Vinčents (*Wincet Kluczynski*) 125, 127

bīskaps Serafims 239  
Bīskaps Tihons (Beļavins) 168, 233, 239  
Bonifācijs VIII (*Bonifatius PP. VIII*) 51  
Brastiņš Ernests 38, 260-262, 320  
Breikšs Jānis 220, 226  
Budže Alberts 180

Cerūzis Raimonds 42, 211, 225  
Cielēns Fēlikss 34, 102-104, 193

Čakste Jānis 206

Deiviss Normans (*Davies Norman*) 43, 100  
Dēķēns Kārlis 207  
Dimiņš Eduards 270, 276, 293  
Dukaļskis Miķelis 301  
Dunsdorfs Edgars 74  
Džafars Šeiks Aidris (*Jaafar Sheikh Idris*) 55  
Džefersons Džeimss (*James Jefferson*) 72

Edvards O'Rurke (*Edward O'Rourke*) 196-198, 204  
Elizabete I 83  
Eniņš Jānis 286  
Ervins Giršs 257

Gaons Josifs Ragačovers 256  
Gavriļins Aleksandrs 13, 41, 82, 86  
Gecelis Jurgis 78  
Gelasijs I (*Gelasius PP. I*) 65  
Gētgens Teofils 115, 159, 160  
Grīnbergs Teodors 184, 185, 225, 228, 281, 307, 310  
Grīnvalds Pēteris 117

Henrijs VIII (*Henry VIII*) 67

imperators Konstantīns (*Flavius Valerius Aurelius Constantinus Augustus*) 11, 50, 51, 65

Indriksons Alfrēds 262

Innocents III (*Innocentius PP. III*) 51, 66

Irbe Kārlis 184, 187, 188, 206, 217, 219, 225, 228, 229

Jansons Jānis 285, 286

Jupatovs Ivans 251

Juraševskis Pēteris 220

Kalniņš Bruno 243

Kalvins Žans (*Jean Calvin*) 67

Kaļistratovs Meletijs 250, 251

kardināls Gaspari Pjērs (*Cardinal Gaspari Pierre*) 199

Karps Jēkabs 290, 291

Kartaševs Aleksandrs (*Kartashov Aleksandr*) 165

Katrīna II 82-84

Kemps Francis 30, 203, 205

Kērbijs Deivids (*David Kirby*) 43, 101

Kerenskis Aleksandrs (*Kerenskij Aleksandr*) 144, 167, 327,  
359

Kirilovs Stepans 251

Kublinskis Bernhards 301

Kučinskis Staņislavs SJ 197, 210

Kviesis Alberts 291

Lēvenšteins Ārons 145

Levins Dovs 255

Līvens Dominiks (*Lieven Dominic*) 40, 97

Līvens Karls 85

Līvens Vilhelms (*Wilhelm v. Lieven*) 112, 113, 115  
Lords Aktons (*Lord Akton*) 63

Ļeņins Vladimirs (*Lenin Vladimir*) 56,170,179

Makedonskis Aleksandrs 232, 284, 287

Martinenass Ksavers 180

Meierovics Zigfrīds 199, 201, 204, 238

Meiers Simha 256

Meijendorfs Aleksandrs 115

Mēklers Eduards 260

Mendels Menahims 257

metropolīts Elevfrijis 287

metropolīts Hermanoss 288, 290, 291

Mīlenbahs Fricis 184, 185, 187

Musolini Benito (*Benito Mussolini*) 58, 264, 278, 280, 282, 321,  
331, 333

Napoleons Bonaparts (*Napoléon Bonaparte*) 70, 71

Nīburs Ričards (*Richard Niebur*) 44

Niedra Andrievs 34, 102, 174, 177, 182, 183, 248, 328, 352

Nikolajs I 86-88

Nikolajs II 89, 98, 101, 104, 109, 134, 148-150

Nuroks Mordehajs 259

Oboļenskis Aleksandrs (*Oboljenskij Aleksandr*) 99

Odincovs Mihails (*Mihail Odincov*) 39, 170

Ozols Jānis 270,305, 308

Pābsts Ēriks 38, 222

Pāvils I 84

Pavlovs Fjodors 250

Pelhau Pēteris 218, 224, 306  
Pēteris I 81-83, 120, 136, 150, 168  
Pētersons Augusts 290  
Petss Konstantīns (*Konstantin Päts*) 238, 239, 294  
Pobedonoscevs Konstantīns 41, 89, 95, 99, 130  
Pommers Jānis 19, 33, 232, 234, 241-244, 266, 282  
Pussuls Valdemārs 206

Rancāns Nikodems 184, 301  
Rīdels Roberts 32  
Rimbenieks Edgars 249  
Rimestads Sebastians (*Sebastian Rimestad*) 42, 236, 242,  
246  
Roze Kārlis 33, 34, 190

Sanders Jānis 260, 277  
Sēja Ludvigs 287  
Seskis Jānis 238  
Skarga Pēteris (*Piotr Skarga*) 127  
Skrinda Kazimīrs 180, 198, 301  
Skujenieks Marģers 202, 220  
Sloskāns Boļeslavs 35, 301, 302  
Smelters Antons 35  
Smetona Antans (*Smetona Antanas*) 298  
Sologubs Vasilijš (*Sologub Vasilij*) 108, 114  
Spekke Arnolds 96  
Stolipins Pjotrs 105, 107-109, 114, 115, 117, 118, 126, 141  
Stranga Aivars 42, 315  
Strods Heinrihs 38, 73, 75, 78  
Stučka Pēteris 25, 173-178, 181, 248, 328, 352  
Stukelis Eduards 297-299  
Svemps Jānis 284, 287

Šilde Ādolfs 174, 179

Šīmanis Pauls 31, 191, 192, 243

Šimons Vittenbergs 256

Šnejersons Josifs 318, 319

Šterns Jānis 220

Švābe Arveds 75

Talonens Jouko (*Talonen Jouko*) 307

Trasuns Francis 28, 129, 180, 184, 198, 201-203, 206, 210, 212,  
213

Trūps Henrihs 301

Ulmanis Kārlis 9,10,13, 16, 18, 27-29, 32-34, 98,173, 213, 227,  
258, 259, 264-268, 270, 271, 275, 276, 278-283, 288, 291,  
294-296, 299, 300, 302, 304-307, 309-317, 319-321, 331-333,  
350-352, 355, 356, 360, 361

Urbšs Antonijs 299, 300

Vaivods Juliāns (arī Julijāns) 165, 174, 301

Valters Miķelis 34, 137

Vilgrībs Otto 141

Vilhelms fon Firkss 220, 221

Vilhelms Kāle (*Wilhelm Kahle*) 101

Vilhelms Nīders (*Wilhelm Nieder*) 177

Vītols Aleksandrs 290, 292

Vjarats Aleksandrs 154

Zālīte Pēteris 34, 102

Zariņš Jānis 38, 273

Zavoloko Ivans 252

Zenkovskis Vasilij (Vasilij Zenkovskij) 46

Zvjaginčevs Nikolajs (*Zvjaginčev Nikolaj*) 141

Izdevējs: LU aģentūra “LU Filozofijas un socioloģijas institūts”  
Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV-1940,  
tāl. 67229208, fakss 67210806  
*www.fsi.lv* e-pasts — *fsi@lza.lv*  
Izdevējdarbības reģistrācijas apliecība Nr. 2-0521

Iespiests SIA “Drukātava”, reģ nr. 40003744728  
Spilvas iela 9, Mārupe, LV-2167, tālr. 67628873  
*info@drukatava.lv*